

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Diplomová práce

Petra Faridová

Vybrané koncepce kriminálního myšlení u pachatelů trestné činnosti

Selected Criminal Thinking Conceptions in Offenders

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.

Poděkování

Mé poděkování patří v první řadě vedoucí mé diplomové práce PhDr. Hedvice Boukalové, Ph.D., která vytrvale a laskavě zodpovídala mé otázky, poskytovala mi cenné rady i zajímavé podněty. Jejího obětavého vedení si velice vážím.

PhDr. Šárce Blatníkové děkuji za možnost zapojit se do tak zajímavého projektu, bez které by tato práce nemohla vzniknout. Za poskytnutou záštitu, která realizaci práce v lecčem usnadnila, vřele děkuji Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

Tato práce by se rozhodně neobešla bez, nad očekávání vstřícného, zapojení věznic a především přístupu vězeňských psychologů z Horního Slavkova, Českých Budějovic, Jiřic, Vinařic, Rýnovic a Prahy Ruzyně. Zvláštní dík pak patří jmenovitě PhDr. Vendelínu Lukáčkovi, PhDr. Haně Fojtíkové, Mgr. Kateřině Kejřové a Mgr. Sylvii Koubalíkové, za jejich nebývalou ochotu a úsilí při sběru dat, poskytnutí podkladů pro zpracování kazuistik i trpělivost při zodpovídání všetečných dotazů studentky, snažící se zorientovat ve fungování vězeňského prostředí.

V neposlední řadě děkuji také RNDr. Petru Boschovi, CSc. za nenahraditelnou pomoc s volbou postupů při analýze dat i Mgr. Janu Rozumovi za ochotné konzultace právních problematiky.

Velmi vděčná jsem přátelům a celé své rodině za bezmeznou podporu, kterou mi vždy poskytovali i jejich důvěru v mé schopnosti. Mamce navíc děkuji za její neutuchající péči. Největší dík rozhodně patří mému manželovi, jednoduše úplně za vše...

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. července 2014

.....
Petra Faridová

Abstrakt:

Kriminální myšlení či postoje představují koncept, který si v zahraničí vydobyl značnou výzkumnou pozornost, a to především pro svůj prokázaný vztah k antisociálnímu jednání a možnost ho ovlivnit právě změnou či eliminací těchto postojů (např. Blud et al., 2003; Henning & Frueh, 1996; Walters, 2005c). Přesto zůstává v České republice dosud téměř nepopsán. Předkládaná práce se zaměřuje na jeho zkoumání u souboru 202 pachatelů aktuálně odsouzených za spáchání trestného činu loupeže nebo krádeže vloupáním k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Základní metodou sběru dat se stala česká verze amerického sebeposuzovacího inventáře Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles, která vznikla v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (Blatníková, Faridová, & Zeman, dosud nepublikováno). Pod záštitou Institutu byla realizována i tato diplomová práce. Získaná data naznačují specifické zvýraznění tzv. sentimentálního stylu myšlení v našem výzkumném souboru. Prokázána byla pozitivní souvislost mezi intenzitou kriminálního myšlení a bohatou kriminální minulostí respondentů, dále její pokles s přibývajícím věkem a vyšším dosaženým vzděláním. Diskutovány jsou přednosti a nedostatky práce, zkušenosti s instrumentem, jeho uplatnění a četné náměty pro navazující výzkum.

Klíčová slova:

kriminální myšlení, kriminální postoje, PICTS, PICTS-CZ, pachatel, loupež, vloupání

Abstract:

Criminal thinking or attitudes constitute a concept that has received considerable research attention in foreign countries especially because of its proven relationship to antisocial behavior and potential for changing it through elimination of these attitudes (e.g. Blud et al., 2003; Henning & Frueh, 1996; Walters, 2005c). Nevertheless criminal thinking still remains almost undescribed in the Czech Republic. The present work is investigating criminal thinking on a sample of 202 offenders currently imprisoned for robbery or burglary. The primary method used was the Czech version of American self-report inventory titled "Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles". The Czech version was developed in the Institute of Criminology and Social Prevention (Blatníková, Faridová, & Zeman, manuscript in preparation). This thesis was implemented under auspices of the Institute. The data suggest specifically highlighted sentimental style of thinking in our research sample. Positive correlation between intensity of criminal thinking and serious criminal history was demonstrated as well as the decline of intensity with increasing age and educational attainment. The strengths and weaknesses of our research, experiences with method, its possible applications and numerous suggestions for follow-up research are discussed.

Keywords:

criminal thinking, criminal attitudes, PICTS, PICTS-CZ, offender, robbery, burglary

Obsah

Úvod.....	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1. KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ.....	10
1.1 Úvod do problematiky a důležitost jejího zkoumání	10
1.2 Teoretické zázemí konstruktů	14
1.2.1 Psychologické koncepce	14
1.2.2 Forenzně psychologické a kriminologické koncepce.....	16
1.3 Terminologické vymezení pojmu	20
1.3.1 Vhodný předmět výzkumu.....	22
1.4 Specifika výskytu kriminálního myšlení.....	27
1.4.1 Souvislost s demografickými charakteristikami a kriminální minulostí	28
1.5 Kriminální myšlení a osobnost	33
1.5.1 Vztah k osobnostním vlastnostem a diagnóze poruchy osobnosti	33
1.5.2 Vztah k sociální identitě	36
2. MĚŘENÍ KRIMINÁLNÍHO MYŠLENÍ.....	38
2.1 Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS).....	39
2.1.1 Teorie kriminálního životního stylu	41
2.1.2 Vývoj inventáře	44
2.1.3 Model kriminálního myšlení a popis škál.....	46
2.1.4 Administrace, skórování, normy a psychometrické charakteristiky	69
2.1.5 Interpretační proces	73
2.1.6 Využití PICTS.....	77
2.2 Další nástroje měřící kriminální kognici.....	80
2.3 Nedostatky a přednosti PICTS	84
3. LOUPEŽ A VLOUPÁNÍ.....	87
3.1 Předmětná trestná činnost.....	87
3.1.1 Loupež	89
3.1.2 Krádež vloupáním	91
3.1.3 Loupež vs. krádež vloupáním	92
3.2 Charakteristiky pachatelů loupeží a vloupání v ČR.....	94
3.2.1 K pachatelům loupeže.....	94
3.2.2 K pachatelům vloupání.....	99

EMPIRICKÁ ČÁST	103
4. CÍLE VÝZKUMU	103
5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY A JEJICH OPERACIONALIZACE	104
6. FORMULACE HYPOTÉZ	107
7. ORGANIZACE SBĚRU DAT	110
7.1 Výběr věznic	110
7.2 Formulace žádostí o spolupráci věznic na výzkumu	111
7.3 Realizace předvýběru a zaslání materiálů	112
7.4 Podmínky a průběh sběru dat	113
8. METODY SBĚRU A ANALÝZY DAT	117
9. VÝZKUMNÝ SOUBOR	121
10. VÝSLEDKY	128
10.1 Porovnání se zahraničními soubory	129
10.2 Souvislost vybraných charakteristik s kriminálním myšlením	133
10.3 Kazuistiky	142
11. DISKUSE	155
11.1 K výstupům výzkumu	155
11.2 Vybrané reflexe k metodě a jejímu užití	158
11.3 Limity, přínosy a náměty pro další výzkum	160
Závěr	165
Seznam literatury	166
Seznam tabulek	184
Seznam grafů	185
Seznam schémat	186
Přílohy	187

Seznam použitých zkratk:

IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
KH	kriminální historie
KM	kriminální myšlení
nTZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
PICTS	Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles
PICTS-CZ	Inventář kriminálních stylů myšlení (česká verze PICTS)
RT	Rejstřík trestů
sTZ	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
TČ	trestný čin, trestná činnost
VTOS	výkon trestu odnětí svobody
VS ČR	Vězeňská služba ČR

Úvod

*Není nic snazšího, než odsoudit zločince. Není nic těžšího, než mu porozumět.
Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881)*

*Skutečná cesta poznání nespočívá v hledání nových krajin, ale v nalezení nového pohledu.
Marcel Proust (1871 – 1922)*

Kriminální myšlení – fenomén rozličně nazývaný i vymezovaný, jemuž jsou různými odborníky připisovány odlišné funkce, vlastnosti i možnosti poznání. Zatímco v zahraničí se těší velké pozornosti, v české literatuře o něm najdeme jen minimum zmínek. Právě kriminální myšlení, postoje a přesvědčení nebo, chcete-li, kognitivní distorze a implicitní teorie, se staly předmětem předkládané práce, v níž se pokusíme vypořádat s nastíněnou nejasností a blíže je představit českému čtenáři.

V první části práce shrneme teoretická východiska konceptu, pokusíme se překonat terminologický zmatek, který problematiku provází, a objasnit nutnost jejího zkoumání. Budeme se zabývat specifiky výskytu tohoto fenoménu, jeho souvislostí s některými demografickými charakteristikami i znaky trestné činnosti jedince, jeho vztahem k osobnosti a sociální identitě. Východiskem nám přitom bude primárně forenzně psychologický přístup.

Dále představíme a zhodnotíme metody postihující kriminální myšlení, zejména Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles, jehož česká verze, vytvořená v rámci výzkumného úkolu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, bude použita i v této práci. Velice si cením možnosti spolupracovat na tomto projektu, která mi byla poskytnuta v rámci mého pracovního působení v Institutu, a pouze díky ní mohla vzniknout tato diplomová práce.

Vlastní výzkum se soustředí na kriminální myšlení pachatelů odsouzených za trestný čin loupeže či krádeže vloupáním v České republice. V poslední kapitole teoretické části práce proto představíme také předmětnou trestnou činnost a poznatky o jejích pachatelích v ČR.

Věříme, že se nám analýzou empirických dat podaří vystihnout charakteristiky kriminálního myšlení u této skupiny pachatelů a prověřit vztahy mezi vybranými proměnnými a kriminálními postoji.

TEORETICKÁ ČÁST

1. KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ

1.1 Úvod do problematiky a důležitost jejího zkoumání

Každý člověk si ve své mysli konstruuje vlastní realitu, resp. utváří si mentální model vnějšího světa, který si následně chrání a na jehož základě zpracovává a přisuzuje smysl i dalším informacím o vnímaném okolí. Již od raného dětství jsme totiž motivováni přisuzovat určitý smysl okolnímu prostředí i sami sobě a strukturovat svou zkušenost (Piaget & Inhelderová, 2007; Hoskovec, Nakonečný, & Sedláková, 2002). Walters (2002a), jehož přístup zde upřednostníme, z důvodů využívání jeho koncepce a instrumentu v empirické části práce, tyto mentální konstrukty reprezentující námi vnímanou realitu označuje jako **systemy přesvědčení** (*belief systems*). V návaznosti na amerického psychologa George A. Kellyho¹, Walters dodává, že tyto reprezentace nám přináší jak porozumění jevům v okolí a dalším aspektům naší zkušenosti, tak i možnost predikce budoucích událostí. Jakmile však v těchto úlohách selžou, ukážou se jako nadále neužitečné, je jedinec vystaven úzkosti, která mu slouží jako motivace ke změně takových přesvědčení. Každá změna pak zasáhne vždy celý tento systém, který je vymezen jako seskupení vzájemně spojených upevněných názorů na pravdu či tvrzení o vnímané realitě. Musí být neustále udržován, pěstován a podporován, aby měl znatelný dopad na jedincovo chování. Podstatu procesu konstruování reality hezky vystihuje idiomatické vyjádření „*věřím tomu, co vidím*“, doplněné o dovětek „*a čemu věřím, to považuji za realitu*“ (Walters, 2002a, s. 44). Je ale nutné zdůraznit, že přesvědčení a jejich systémy rozhodně nejsou výhradně kognitivními fenomény, ale zahrnují i nezbytné behaviorální, smyslové, motivační a afektivní znaky (Walters, 2002a).

Americký psycholog Albert Ellis, jako jeden z prvních, hovořil o výrazném **vlivu** přesvědčení, postoje či úhlu pohledu **na jednání a prožívání jedince**. Zdůrazňoval, že to není spouštěcí událost či situace, která vyvolává specifickou emoci či chování, ale právě přesvědčení jedince, které se váže k dané situaci, jak naznačuje Schéma 1 (Ellis dle Walters, 1990, s. 129).

¹ Autora knihy „*The Psychology of Personal Constructs*“ (1955) a zakladatele folkové psychologie v 60. letech. Jejími základními tématy byly právě mentální reprezentace, mentální modelování, implicitní teorie, později teorie mysli, atd. (Hoskovec et al., 2002).

Schéma 1: Role přesvědčení v reakci na událost

Není proto překvapivé, že tzv. **kriminální systém přesvědčení** či **kriminální postoje a styly uvažování**, vztahující se k antisociálnímu jednání jedince, jsou důležitým předmětem posuzování rizikovosti pachatelů trestné činnosti² a podstatnou součástí většiny současných teorií kriminálního jednání (Bulten, Nijman, & van der Staak, 2009; Walters, 2006c). Toto postavení konceptu kriminálního myšlení vydobily důkazy o jeho vztahu k maladaptivnímu chování ve výkonu trestu odnětí svobody, ve smyslu **adaptace na vězeňské prostředí**, rizika kázeňských přestupků (*prison misconduct, institutional/disciplinary adjustment*) (např. Simourd, 1997; Simourd & Van de Ven, 1999; Walters, 1996; Walters, 2005b; Walters, 2006d; Walters & Mandell, 2007; Walters & Schlauch, 2008), a především studie empiricky dokládající možnost jeho využití jako **efektivního prediktoru recidivy** po propuštění (např. Allan, Grace, Rutherford, & Hudson, 2007; Banse, Koppehele-Gossel, Kistemaker, Werner, & Schmidt, 2013; Gonsalves, Scalora, & Huss, 2009; Mills, Kroner, & Forth, 2002; Mills, Kroner, & Hemati, 2004; Polaschek & Gannon, 2004; Palmer & Hollin, 2004a; Simourd & Olver, 2002; Walters, 1997; Walters, 2009b; Walters, 2011).³

Kriminální myšlení je proto také klíčovým **předmětem psychologické práce s odsouzenými** ve věznicích, a to především v zahraničí (např. USA, UK, Kanada, Švédsko), a představuje základní koncept některých **intervenčních programů**. Pro ilustraci vybíráme například Kognitivní program sebezmeny (*Cognitive Self-Change programme*, SCP; Bush, 1995) přímo zaměřený na chyby v myšlení, dále programy pro zlepšení kognitivních dovedností jako je Zdůvodňování a rehabilitace (*Reasoning and Rehabilitation*, R & R; Ross & Fabiano, 1985), trénink na základě programu Skillstreaming (autoři původní metody jsou Arnold Goldstein a Ellen McGinnis), Program zlepšení umění myslet (*Enhanced Thinking Skills*, ETS; vyvinutý britskou vězeňskou službou) a programy využívající model Zastav se, zamysli se, zeptej se a zareaguj (*Stop-Think-Ask-Respond*, STAR) (Egan, McMurrin,

² Stejně jako termín trestný čin je dále nahrazováno také zkratkou TČ. Pojmy trestný čin, trestná činnost, delikt, příp. skutek užíváme v textu jako synonyma.

³ Všechny uvedené výzkumy byly realizovány na souborech pachatelů-mužů, ale vztah mezi přítomností kriminálního myšlení a kázeňskými přestupky ve výkonu trestu a recidivou po propuštění z vězení byl prokázán také u žen (např. Walters & Elliott, 1999).

Richardson, & Blair, 2000; Salter, 2014). Z programů zacházení⁴ realizovaných v České republice se výše jmenovaným asi nejvíce přibližuje Program "Zastav se, zamysli se a změň se" (3Z), zaměřený na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním, jehož efektivitu se ale bohužel nepodařilo výzkumně prokázat (Biedermanová & Petras, 2011). Toto uplatnění by ale opět nebylo možné bez empirického potvrzení předpokladu, že změna kriminálního myšlení vede k redukci kriminálního jednání (Walters, 2006a) (prokazuje např. Berman, 2004; Blud, Travers, Nugent, & Thornton, 2003; Bourgon & Armstrong, 2005; Friendship, Blud, Erikson, Travers, & Thornton, 2003; Henning & Frueh, 1996; Walters, 2002c; Walters, 2005c). Téma kriminálního myšlení ve vztahu k programům zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu by jistě stálo za podrobnější rozbor, ale vzhledem k zaměření celé práce mu zde není možné věnovat více prostoru.

Správná identifikace myšlenkových vzorců, relevantních pro pachatele TČ obecně, i pro jejich specifické skupiny, je rozhodující, mají-li mít kognitivně behaviorální intervence⁵, poskytované ve forenzním prostředí, srovnatelně vysokou účinnost jako programy realizované v tradičním prostředí psychiatrické a psychologické péče (Mitchell & Tafrate, 2012). Mitchell a Tafrate (2012), v souvislosti s odlišností těchto prostředí, připomínají zásadní zjištění o rozdílných stylech uvažování převládajících u klientů těchto dvou populací. Koncepce tzv. automatických myšlenek, popsaná průkopníky kognitivní psychoterapie Aaronem Beckem a Albertem Ellisem, není ani zdaleka tak široce aplikovatelná u klientů z řad pachatelů trestné činnosti (Mitchell & Tafrate, 2012), resp. ve své původní specifické podobě. Jako jejich příklady jsou nejčastěji uváděny negativní vize budoucnosti, negativní sebehodnocení a sebeobviňování, přehánění závažnosti nebo negativních následků spojených s určitými událostmi. Ty jsou však typické především pro psychiatrické pacienty a běžně o nich hovoříme především v souvislosti s pacienty trpícími depresemi nebo úzkostmi⁶ (Praško, Prašková, & Prašková, 2003). Ukázalo se ale, že opakovaně recidivující pachatelé nemají sklony k tvrdé kritice sebe sama nebo k sebeobviňování při obdržení negativní zpětné vazby. Stejně tak nemívají problémy se zveličováním negativních následků a obtížnosti

⁴ Programy zacházení slouží k podpoře resocializace u odsouzených, jejich úkolem je tedy podporovat takové postoje a dovednosti odsouzených, které jim pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést soběstačný život, a pokud možno vyvarovat se páchaní TČ. V ČR má výkon programů zacházení dokonce oporu v Zákoně o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 169/1999 Sb., konkr. v § 2 odst. 2) (Biedermanová & Petras, 2011).

⁵ Identifikace specifických vzorců myšlení, asociovaných s problematickými emocionálními reakcemi a dysfunkčním chováním, je zpravidla jádrem intervencí KBT (např. Mitchell & Tafrate, 2012).

⁶ V literatuře věnované kognitivní terapii depresí a úzkostí se termín kognitivní distorze objevil vůbec poprvé (Maruna & Mann, 2006).

situací. Kriminální vzorce myšlení je dokonce možné označit jako téměř opačné. Jde spíše o tendence k minimalizování odpovědnosti za negativní následky, podceňování nebezpečí a rizik v rámci přehnaně optimistických a egocentrických odhadů situace, atpod. (Maruna & Mann, 2006; Mitchell & Tafrate, 2012). A právě s touto podobou kognitivních vzorců se setkáváme ve většině nástrojů postihujících kriminální myšlení.

Ačkoli se má za to, že koncept kriminálního myšlení není vystaven pouze na dispozičním nebo situačním přístupu a teorie ležící v jeho základu bývá označována jako integrovaná-interaktivní teorie kriminality (Walters, 2002a), je z dosavadního textu již nejspíše zřejmé, že přístup většiny, v této práci prezentovaných, teorií a koncepcí bude zdůrazňovat pojetí těchto mentálních vzorců **jako naučených**, a tak i **ovlivnitelných**, než jako biologicky daných a neměnných (Clark, 2011; Mihailides, Devilly, & Ward, 2004).

Otázka, zda se kriminální kognitivní distorze vyskytují **napříč kriminální populací**, byla řešena od počátků výzkumu tohoto fenoménu (Egan et al., 2000). Nesouhlasné stanovisko ale bylo založeno především na výzkumu mladistvých pachatelů Dodge a Price (1990), který prokázal výskyt těchto egocentrických kognitivních distorzí pouze u pachatelů činů s rysy interpersonální reaktivní agrese, zatímco u pachatelů nenásilných TČ se tyto vzorce myšlení nevyskytovaly. Je však důležité upozornit na to, že se ve své studii zaměřili pouze na detekci hostilní atribuční chyby (*hostile attributional bias*), tedy tendence prisuzovat ostatním nepřátelské záměry, ne na kriminální myšlení jako celek. Výzkumy mapující výskyt kriminální myšlení definovaného – v souladu se současným přístupem (více viz podkapitola 1.3) – mnohem šířeji, pak prezentují názor opačný. A u převážné většiny dostupných studií na něj lze usuzovat už z jejich plošného zaměření na kriminální populaci jako celek, tedy ze skladby výzkumného souboru⁷. V současné době tak již celkem jednoznačně převládá stanovisko, že kriminální vzorce myšlení se mohou objevit napříč kriminální populací, u různých typů pachatelů, a dokonce i mimo ni (více viz podkapitola 1.4).

Přesto je převážná většina dosavadních studií stále zaměřena na kognitivní distorze u pachatelů sexuálně motivovaných TČ, u nichž výzkum tohoto fenoménu v kriminální populaci započal. Proto právě ve spojitosti s touto, v rámci celé kriminální populace relativně málo početnou, skupinou pachatelů nalezneme nejlépe rozvinuté teorie i nejsofistikovanější výzkum (Maruna & Mann, 2006). Poměrně málo studií se dosud stejně výhradně zaměřovalo na pachatele násilné nebo majetkové kriminality (např. Boduszek, Hyland, Pedziszczak,

⁷ Namátkou by bylo možné uvést studie Millse, Kronera a Hemmatiho (2004), Mitchella a Tafrateho (2012), Walliniuse a kol. (2011), Walterse a mnoha dalších současných autorů. Za zmínku ale jistě stojí, že tento názor zastávali již o desítky let dříve také Yochelson a Samenow (1976).

& Kielkiewicz, 2012; Fisher & Hall, 2011; Wilson, Attrill, & Nugent, 2003), i přes převahu výskytu této nepoměrně běžnější TČ⁸ (Egan et al., 2000). I tato skutečnost ovlivnila specifikaci výzkumného souboru v této diplomové práci.

1.2 Teoretické zázemí konstruktů

Kapitulu rozdělíme do dvou částí pro snazší orientaci v koncepcích i zachování logiky jejich prezentace od obecnějších teorií, souvisejících s kriminálním myšlením spíše volněji, ke koncepcím specifitějšími, na něž je kriminální myšlení již přímo navázáno. Všechny uváděné teorie a koncepce se v určité míře promítly do aktuální podoby konceptu kriminálního myšlení jako předmětu výzkumu, diagnostiky a terapie, jak bude možné pozorovat dále, v podkapitole 1.3.

1.2.1 Psychologické koncepce

Stejně jako v úvodní kapitole začneme odkazem na **sociální poznávání**, konkrétněji na **atribuci a atribuční styly**⁹. Pod pojmem atribuce rozumíme tendenci každého jedince přisuzovat příčiny pozorovaným jevům, hledat jejich vysvětlení. Ať už jde o vlastní chování, chování druhých či nepersonální jevy v našem sociálním prostředí (Gillernová et al., 2000; Baumgartner, 2008). Atribuční styly jsou pak definovány jako „*tendence docházet k určitému druhu kauzálních závěrů v různých situacích a v různých dobách*“ (Fincham & Hewstone, 2006, s. 270)“. V uvažování pachatelů pak často pozorujeme nejen **tzv. základní atribuční chybu**, spočívající v přeceňování důležitosti personálních faktorů, resp. osobnostních rysů aktéra, při vysvětlování pozorovaného chování (Baumgartner, 2008), ale i **tzv. sebeochranné atribuce**. Tendence hledat příčiny *úspěchu* primárně v sobě, zatímco příčiny *neúspěchu* v situačním vysvětlení a ve vnějších podmínkách a vlivech, zatímco u hodnocení úspěchů a neúspěchů ostatních osob, je tato tendence většinou přesně opačná (Baumgartner, 2008). S tím úzce souvisí také známý **koncept „místa kontroly“** (*locus of control*, LOC) psychologa Juliana B. Rottera (1954). Přičemž u pachatelů se mnohdy setkáváme se silnou externí orientací, a to nejen ve vztahu k jejich trestné činnosti a jejím následkům, ale i ve vztahu k běžným negativním aspektům života.

⁸ Například v ČR v roce 2013 tvořila majetková TČ přes 64 % a násilná TČ necelých 6 % všech zjištěných skutků, zatímco mravnostní kriminalita nepřekročila ani jedno procento (0,6 %) celkové evidované kriminality (Policie ČR, 2014), v naprostém souladu s dlouhodobým trendem. Pozn. Údaje ze statistik Policie ČR byly zvoleny (namísto jiných resortních statistik – např. soudních, vězeňských) z důvodu oddělení mravnostních a násilných TČ, resp. kvůli vyčlenění sexuálně motivovaných násilných TČ z násilné kriminality (překvapivě s výjimkou sexuální vraždy, která však byla v roce 2013 zjištěna „pouze“ jedna). Také v případě dalších citací či odkazů na statistické údaje o kriminalitě v ČR, půjde vždy o statistiky Policie ČR, nebude-li uvedeno jinak.

⁹ Za průkopníka teorie atribuce je považován Fritz Heider se svou prací „Psychologie interpersonálních vztahů“ (1958).

Podstatnou roli, především v procesu vzniku a udržování kriminálního myšlení, pravděpodobně zastává i další, dnes již klasický, psychologický fenomén, prvně popsany Leonem Festingerem v jeho „Teorii kognitivní disonance“ (1957). **Kognitivní disonance**, jako nepříjemný stav napětí vyvolaný vzájemně nekonzistentními kognitivními strukturami (tj. přesvědčeními, postoji, očekáváními), jedince automaticky motivuje k její eliminaci. Té lze docílit úpravou či odstraněním a náhradou stávajících kognitivních struktur za účelem dosažení vyšší konzistence, a tak i odstranění tohoto nepříjemného stavu (Bohner, 2006). Před spácháním deliktu tak kognitivní disonance může vznikat na základě rozporu mezi myšlenkami jedince, plánem spáchat trestný čin a jeho postojem k takovému jednání, po činu se objevuje znovu, tentokrát jako rozpor mezi uskutečněným jednáním a jedincovým sebepojetím.

V neposlední řadě je zde nutné zmínit spojitost s **obrannými mechanismy** v jejich původním vymezení, jak byly popsány již Sigmundem Freudem a rozpracovány jeho dcerou Annou Freudovou v práci „Das Ich und die Abwehrmechanismen“ (Ego a obranné mechanismy) z roku 1936. S pachateli TČ je pak nejčastěji spojováno: *popření*, sloužící k úplnému zablokování myšlenky či vzpomínky na spáchaný delikt, *racionalizace*, vedoucí k produkci přesvědčení a vysvětlení, která mylně ospravedlňují delikventní¹⁰ chování či událost, a *reaktivní formace*, jako proces nahrazení negativních pocitů z činu pozitivními, díky přijetí opačného úhlu pohledu či postoje k němu (Thakker, Ward, & Navathe, 2009).

Jak už bylo zmíněno, kognitivní vrozce pachatelů TČ se obsahově velmi liší od těch původně popisovaných u nekriminální psychiatrické populace. Přesto považujeme za důležité alespoň okrajově zmínit přínos autorů těchto koncepcí, dodnes využívaných především v rámci psychoterapie. Protože i na jejich práce navazovaly pro nás nejdůležitější kriminologické či forenzně psychologické teorie (Mandracchia, Morgan, Garos, & Garland, 2007), které představíme v následující podkapitole. Zmiňované kognitivní mechanismy bývají označovány jako **tzv. sebedevastační či sebedegradující (self-debasing) distorze** (Barriga, Landau, Stinson, Liao, & Gibbs, 2000). Tento druh kognitivních distorzí, resp. maladaptivních stylů myšlení, mající podobu habituálních, chybně negativních a depresogenních automatických myšlenek, byl primárně studován v **kognitivní teorii Aarona Becka**. V jeho kognitivní terapii se uplatnil právě v konstruktů tzv. automatických myšlenek. Pod označením chybná či iracionální přesvědčení zase v **racionálně emoční**

¹⁰ Někdy se užívá také tvaru delinkventní, z latinského *dēlinquere* (chybovat, poklesnout), resp. *dēlinquēns* (dopouštějící se přestupku, hřešící, chybující). Oba tvary jsou přípustné. V textu se přikláníme k variantě o něco běžněji užívané.

behaviorální terapii Alberta Ellise (Mandracchia et al., 2007). Jako tendenci k připisování negativních událostí interním, globálním a stabilním příčinám jej nalezneme také v **Seligmanově konceptu naučené bezmocnosti** (Abramson, Seligman, & Teasdale, 1978; Maruna & Mann, 2006).

1.2.2 Forenzně psychologické a kriminologické koncepce

V roce 1951 vydali Redl a Wineman psychoanalytickou studii, věnovanou koncepci ego-obranných mechanismů, ve které předložili seznam **technik vyhýbání se pocitům viny** (*guilt evasion techniques*) (Maruna & Mann, 2006). Tato práce jako první refletovala přímo ideu kriminálního myšlení, konkrétně kriminogenně působících kognitivních distorzí, které pomáhají chránit jedincovo já před pocitů viny a dalšími vlivy potenciálně narušujícími jeho pozitivní sebepojetí, a tak umožňují projevy agrese nebo jiné antisociální chování. Pro jejich označení bývá užíván termín **egocentrické (self-serving) kognitivní distorze** (Barriga et al., 2000).

Mezi kriminology jsou ale počátky koncepce kriminálního myšlení spojovány až s neutralizační teorií Sykese a Matzy. Svou koncepci racionalizačních postojů a přesvědčení představili v článku „Techniky neutralizace – teorie delikvence“ (1957), v němž se zabývají kriminalitou mladistvých. **Tzv. techniky neutralizace** nepovažují za příčinu delikventního jednání, ale za prostředek umožňující jedinci páchatí další TČ a dělí je do následujících pěti skupin.

- **Popření odpovědnosti za zločin** – přesvědčení jedince, že jeho nelegální chování bylo způsobeno vlivy, které jsou mimo jeho kontrolu (např. vliv chudoby, party, neúplné rodiny, náhody); příkladem vyjádření při uplatnění této techniky může být: „*byla to nehoda*“, „*může za to prostředí, ve kterém jsem vyrostl*“.
- **Popření poškození** – přesvědčení, že jedincovým jednáním nebyl nikdo poškozen, a tudíž - ačkoli je nezákonné - není nemorální; příklad vyjádření: „*nikomu se přece nic nestalo*“, „*jen jsem si to půjčil*“.
- **Popření oběti** – přesvědčení, že díky určitým okolnostem, není poškození daného jedince špatné, zasloužil si to, příp. se pachatel sám staví do pozice oběti, která má právo na odplatu, protože byla poškozena jako první; příklad vyjádření: „*řikal si o to*“, „*okradl jsem podvodníka*“.
- **Odsouzení odsuzujících, příp. odmítnutí odmítajících** – přesunutí pozornosti a kritiky na ty, kteří pachatele odsoudili (společnost, orgány činné v trestním řízení, rodina); příklady vyjádření: „*společnost je tím opravdovým viníkem*“, „*soudce byl zaujatý*“, „*trest je nespravedlivý*“.

- **Odvolávání se na loajalitu k referenční skupině** – přesvědčení, že loajalita k referenční skupině (partě, rodině) je důležitější než loajalita k širší společnosti a jejím pravidlům, požadavky společnosti jsou vytlačeny potřebami menší sociální skupiny, které je jedinec součástí a které svým zapojením do TČ prokazuje loajalitu; příklady vyjádření: „*nemohl jsem v tom kamarády nechat*“, „*nedělal jsem to pro sebe*“ (Sykes & Matza, 1957).

O více než třicet let později představil Albert Bandura, v rámci svého sociálně kognitivního přístupu k morálce, **teorii morální neangažovanosti** (Bandura, 1990; Bandura, Barbaranelli, Caprara, & Pastorelli, 1996), příp. **morální vyvázanosti** (Čermák, 1996). Jeho teorie zahrnuje obdobné techniky vyhnutí se seberegulačním a sebesankčním mechanismům. A je pokládána za výstup hloubkového prozkoumání procesů účastnících se racionalizace a ospravedlňování kriminálního jednání (Clark, 2011). Morální vyvázanosti lze podle Bandury docílit hned několika mechanismy, určitými deviantními heuristikami. Ty však nelze chápat jako sebeklam v pravém slova smyslu, ale spíše jako kognitivní a sociální „machinace“ či „intriky“, které pomáhají jedinci maskovat jeho nečestné motivy. Jde o kognitivní prvky, za které jedinec nese plnou odpovědnost, stejně jako za následné jednání (Bandura, 1991; Čermák, 1996). Nyní je zde krátce představíme (Bandura et al., 1996; Čermák, 1996):

- **Morální ospravedlnění** – Jedinec líčí své poškozující jednání jako nutnost pro dosažení vysoce ceněných sociálních a morálních hodnot, aby ho tak učinil osobně i společensky akceptovatelným. Následně jedná na základě domnělého morálního či sociálního imperativu. Chování vyplývající z této kognitivní rekonstrukce je nepředvídatelné ve svých důsledcích, které bývají často velmi závažné a obtížně kontrolovatelné. Uplatňuje se např. i v argumentech teroristických skupin.
- **Eufemistické označování** – Jazyk ovlivňuje náš způsob uvažování, na základě kterého jednáme. Proto mohou určité aktivity budit zřetelně odlišný dojem v závislosti na tom, jak je pojmenujeme. Eufemistické výrazy jsou tak pro pachatele příhodným nástrojem pro „maskování“ jeho zavrženíhodného jednání.
- **Výhodné srovnávání** – Chování hodnotíme odlišně také v závislosti na tom, s čím je srovnáváno. Pachatelé proto účelně srovnávají svůj čin s ještě zavrženíhodnějším jednáním, aby se tak jejich vlastní činy jevíly jako méně závažné či kruté. V extrémní podobě se pak jedincovo chování může stát dokonce vzorem k následování či zdrojem jeho sebeúcty.
- **Přesunutí odpovědnosti** – Jedinec své činy vnímá spíše jako důsledek společenských tlaků nebo vlivů ostatních, než jako něco, za co je osobně odpovědný.

- **Rozptýlení odpovědnosti** – I zde jedinec zastírá přímý vztah mezi svým chováním a jeho důsledky. Toho dosahuje např. rozdělením úkolů, rozhodovacích pravomocí či skupinovým pácháním trestné činnosti.
- **Nevšímovost k důsledkům činu nebo jejich zkreslení** – Jedinec se snaží vyhnout konfrontaci s utrpením, které svými činy působí, nebo ho alespoň minimalizuje. Automaticky se upíná k přemýšlení o potenciálním přínosu svého jednání a zcela odhlíží od jeho negativních aspektů, jde o jakousi záměrnou selektivní nepozornost.
- **Dehumanizace oběti** – Tato technika spočívá v obrazném zbavení oběti lidských vlastností nebo v přisouzení jí vlastností zvířecích či extrémně negativních. To jedinci následně usnadňuje páchání velmi krutých činů, neboť si svou oběť nedefinuje jako člověka, označuje ji jako „špínu“, „lidskou spodinu“, „štetku“, „zvrhlíka“, „cizáka“, atd. Takto „odlidštěná“ bytost ho již nevyzývá k empatickému spoluprožívání bolesti, na základě vnímané podobnosti, a agresorovi značně ulehčuje provedení jeho činu.
- **Atribuce viny** – Její podstatou je obviňování jiné osoby, okolností nebo samotné oběti za její utrpení. Jedinec vnímá násilí, kterého se dopustil, jako vyprovokované. Chování druhých lidí pohotově přisuzuje hostilní záměry, sebe sama považuje za oběť.

První významnou koncepci kriminálního myšlení předložili psychiatři Samuel **Yochelson** a Stanton E. **Samenow** v prvních dvou svazcích své práce se zkráceným názvem „Criminal Personality“ (1976, 1977). Odlišné myšlenkové procesy, které lze pozorovat ve všech oblastech života některých pachatelů TČ, autoři označují za „chybné“ z důvodu jejich zřejmého opomíjení odpovědnosti za vlastní jednání. Třebaže si podle nich daný jedinec není vědom neadekvátnosti svých úvah. Jejich primárním cílem bylo vytvoření koncepčního rámce pro porozumění procesům kriminálního myšlení. Jako metodu zvolili fenomenologickou analýzu informací získaných z hloubkových rozhovorů s odsouzenými pachateli. Identifikovali **52 samostatných chybných myšlenkových vzorců**, které pokládali za základ maladaptivního chování pachatelů a které podle nich mohou vyústit až v antisociální životní styl. Autoři zastávají názor, že tyto myšlenkové procesy lze detekovat u všech jedinců páchajících TČ, ale v odlišné intenzitě a s různými následky. Silně zvýrazněny jsou jen u „extrémních zločinců“. Některé z nich se podle autorů mohou vyskytovat i u nekriminální populace, kde ale zůstávají nezvýrazněny. Detekovaných 52 chyb v myšlení seskupují do tří širších okruhů (Yochelson & Samenow dle Mandracchia et al., 2007):

- **kriminální vzorce myšlení** (*criminal thinking patterns*) – jsou charakterizovány strachem a současně potřebou moci a kontroly, dále je pro ně typická touha

po dokonalosti, lhaní, nekonzistence či fragmentace myšlení a chybějící časová perspektiva,

- **automatické chyby v myšlení** (*automatic errors of thinking*) – postihují nedostatek empatie a důvěry, selhávání v přijímání závazků, uzavřenost v komunikaci a vnímání sebe sama jako oběti, jsou výrazněji napojeny na emoce, jejichž reaktivní charakter pachateli následně slouží jako výmluva pro jeho maladaptivní chování, omlouvá své problematické chování odkazováním na zažívané pocity („*Cítil jsem, že to musím udělat.*“),
- **proces myšlenkových chyb od záměru spáchat TČ až po jeho uskutečnění** (*process of thinking errors from idea through execution*) – reprezentuje sled kognitivních procesů probíhajících před, během a po spáchání konkrétního TČ. Pro příklad autoři uvádějí:
 - *Před spácháním zločinu* nastupuje mentální proces „koroze“, který slouží jako iracionální technika pomalu eliminující charakteristiky zločinu běžně odrazující od jeho spáchání.
 - *Během zločinu* pachatel využívá mechanismus „odříznutí“, který okamžitě eliminuje strach, a zároveň zvyšuje pachatelovu sebedůvěru a dodává mu pocit klidu, který mu umožňuje pokračovat v dané kriminální aktivitě.
 - *Po činu* se, jako „odměna“, mohou dostavit myšlenkové obsahy v podobě „prosazování moci“ (*power thrust*), jako je například zvýšená percepce vlastní hodnoty či důležitosti, které upevňují kriminální chování.

Tyto formy maladaptivního uvažování však nemusí nutně vést, a mnoho z nich nikdy ani přímo nevede, k maladaptivnímu chování. Zároveň však může soubor dysfunkčních myšlenek, na který není terapeuticky působeno, nakonec kdykoli vyústit v problémové či přímo kriminální chování. Proto výklad uzavírají stanoviskem, že chceme-li iniciovat změnu v jedincově kriminálním chování, je nejprve nutné změnit jeho maladaptivní myšlenkové vzorce (Yochelson & Samenow dle Mandracchia et al., 2007, s. 1030).

Vedle psychologa Glenna Walterse, jehož přístupu a koncepci kriminálního myšlení, včetně instrumentu pro jeho měření, se budeme podrobně věnovat v kapitole 2.1, na dílo Yochelsona a Samenowa navázala i celá řada dalších autorů. Pro účely tohoto stručného teoretického úvodu do problematiky jsme vybrali často citované práce Gibbse a jeho kolegů (např. Gibbs, Potter, & Goldstein, 1995; Barriga et al., 2000), kteří vytvořili - v porovnání se svými předchůdci - soudržnější a přesněji vymezenou koncepci. Soustředili se na **atribuční**

styly spojené s kriminalitou, které zahrnovaly sebestřednost, obviňování druhých, zlehčující nebo zavádějící pojmenování skutečností, očekávání nejhoršího aj.

1.3 Terminologické vymezení pojmu

Při studiu kriminálního myšlení se setkáváme s opravdu početnou skupinou dalších koncepcí a pojmů, jejichž vzájemné vztahy a míra, do níž se překrývají, zůstávají v mnoha případech značně nevyjasněné. Pro příklad zmíníme: *(pro)kriminální postoje* či *postoje podporující trestnou činnost*, *kriminální vzorce myšlení*, *chyby (v) myšlení*, *kriminální systém přesvědčení*, *kriminální styly myšlení*, *kriminální kognice*, *neutralizační techniky*, *maladaptivní implicitní teorie*, *kriminální atribuce*.

Historie výzkumu kriminálního myšlení je však dosud asi nejsilněji spojena s termínem **kognitivní distorze**. A i přesto, že se první zmínky o kognitivních distorzích objevily v literatuře věnované terapii pachatelů již před více než dvaceti lety, je tento koncept dodnes značně problematicky vymezen a nekonzistentně užíván (Maruna & Mann, 2006). To přirozeně škodí i soudobým teoriím kriminálního myšlení, které jsou na něm zčásti vystavěny. Maruna a Mann (2006) považují kognitivní distorze, na základě analýzy jejich různorodých pojetí, **za zastřešující termín**. Podle nich je užíván jak ve vztahu k prokriminálním postojům (*offence-supportive attitudes*), tak v souvislosti s kognitivním zpracováním situace v průběhu činu i s následnými (*post-hoc*) neutralizacemi, výmluvami a ospravedlňováními spáchaného činu. Konkrétní definice tohoto pojmu se tak u jednotlivých autorů logicky značně odlišovaly a výrazně se proměňovaly i v čase. Právě pro snahu vypořádat se s vnitřní roztržitostí tohoto konceptu, uvádíme vymezení Blumenthala, Gudjonnsa a Burnse (1999). Tito autoři pojímají kognitivní distorze jako „*postoje a přesvědčení, která pachatelé trestné činnosti používají k popření, minimalizaci a racionalizaci svého chování* (s. 129)“. Zároveň rozlišují trvalejší a situačně méně specifické postoje od kognitivních fenoménů specifických pro konkrétní trestný čin, jako je např. přisuzování viny (*blame attribution*). Přitom zdůrazňují, že ačkoli obojí může být vnímáno jen jako jiná forma ospravedlňování činu, tak „*zatímco přisuzování viny se vztahuje k jedincovu vnímání specifických okolností daného činu, kognitivní distorze se vztahují ke globálnějším postojům a přesvědčením o akceptovatelnosti páchaní* (nejen) *sexuálně motivované trestné činnosti obecně* (Blumenthal et al., 1999, s. 132).“ Druhým důvodem pro citaci právě této definice je její blízkost se současným pojetím kriminálního myšlení jak v literatuře, tak i v této práci.

Opakovaně již bylo zmíněno, že kriminální myšlení, resp. kognitivní distorze u pachatelů TČ, jsou označovány a vnímány jako egocentrické, vypočítavé či prospěchářské, sloužící pouze potřebám daného jedince. Zdařilé shrnutí **funkcí kriminálního myšlení** pak nabízí tzv. hypotéza sebeúcty (*self-esteem hypothesis*). Byla popsána u pachatelů sexuálně motivované kriminality a tvrdí, že pachatel využívá kognitivní distorze z následujících důvodů (Mihailides et al., 2004):

- k ochraně své sebeúcty, sebepojetí, psychické integrity,
- k ochraně svého já před nesouhlasem společnosti (jako vnímanou hrozbou),
- k vyhnutí se kognitivní disonanci,
- k naplnění potřeby pozitivního sebeklamu (díky distorzím mylně vnímá sebe sama jako kompetentního, schopného a silného, čímž je mimo jiné motivován i k opakované TČ).

Opačně je tomu s funkcí či následky **sebedegradujících či sebedevastačních kognitivních distorzí**. Tato forma sebeponižujících vzorců uvažování má přirozeně velmi negativní dopad na osobní život jedince. Vyvolává totiž reakce *zaměřené dovnitř* (*internalizing*), mezi jejichž psychopatologické projevy patří deprese, úzkosti či somatické stesky. Zatímco charakter distorzí u pachatelů trestné činnosti vede zpravidla k obhajobě sebe sama. Tím je jejich dopad na život jedince subjektivně vnímán jako spíše pozitivní. Jsou specificky spojeny s reakcemi „*zaměřenými navenek, do okolí*“ (*externalizing*), jejichž patologickou podobou je právě delikvence a agrese (Barriga et al., 2000, s. 37).

Vzhledem k nastíněné funkci těchto egocentrických kognitivních zkreslení, je namísto zmínit mnohaletou polemiku o spíše **vědomém či nevědomém charakteru** těchto kognitivních procesů (podrobněji se jí věnuje např. Thakker et al., 2009). Zatímco Moscovitch (dle Gerlová, Weiss, & Ptáček, 2008, s. 493) definuje kognitivní distorze jako *neuvědomované mechanismy*, které směřují k udržení psychické integrity jedince prostřednictvím adaptace paměťových obsahů, Abel a další (Abel, Becker, & Cunningham-Rathner, 1984; Abel et al., 1989) zvažují obě varianty. A to tedy, že jedinec buď může využívat kognitivní distorze *vědomě a záměrně*, s cílem vyhnout se pocitu odsouzení druhými, nebo se u něj objevují spontánně a automaticky jako obranné mechanismy. Abel a kol. (1989) zároveň přicházejí se zajímavým tvrzením o aspektu společném různým druhům těchto egocentrických distorzí, kterým je nevyhledávání jejich podpory u členů nekriminální populace. Domnívají se, že tento *akt opomenutí* (*act of omission*) může naznačovat, že tito jedinci alespoň částečně chápou nepatřičnost svých úvah, mají na ně určitý náhled. Jistě si ale dovedeme představit, že důvodem nevyhledávání opory u nekriminálních jedinců, může být

třeba i pocit jisté výlučnosti, vyčlenění se z většinové společnosti. Jimi podávané vysvětlení tedy podporuje předpoklad o *částečně vědomém (semiconscious)* charakteru kognitivních distorzí (Thakker et al., 2009). Tento závěr také nejlépe koresponduje s předpokladem o rozvoji kriminálního myšlení, který spočívá v podporování a každodenním využívání těchto kognitivních technik, které se jedinci osvědčí, ukážou se jako funkční. Ty se stávají stále stabilnějšími, začínají se uplatňovat čím dál tím automatictěji a jedinec se tak může snáze zapojit do asociálního jednání (Walters, 1990; Clark, 2011). Walters (1990) ale zdůrazňuje podstatnou věc, konkrétně v souvislosti s kognitivním mechanismem Odříznutí, jehož preferované formy se právě výše popsaným způsobem postupně stávají téměř automatickou reakcí jedince na environmentální stres a frustraci. A to, že i přes nastíněný vývoj tento mechanismus nadále zůstává pod jedincovou volní kontrolou, pouze on rozhoduje o jeho uplatnění.

1.3.1 Vhodný předmět výzkumu

I přes ojedinělé snahy výzkumníků o jasnější specifikaci původního konceptu kognitivních distorzí, se stále setkáváme s tím, že pod tímto pojmem rozumí a studuje každý něco jiného. Pro jednu skupinu jsou **kognitivní distorze** synonymem pro tzv. **(pro)kriminální postoje**, tedy postoje podporující páchaní TČ (např. Abel, 1989; Bumby, 1996; Neidigh & Krop, 1992; Ó Ciardha & Gannon, 2011). Pro jinou označují **kognitivní produkci následující po spáchaném deliktu**, jako jsou **výmluvy a ospravedlňování** činu (např. Marshall, Marshall, & Kingston, 2011) (přičemž takto vymezený předmět výzkumu je někdy označován jako kognitivní distorze *v užším slova smyslu*). Další část výzkumníků pod tento termín zahrnuje **obojí zmíněné** (např. Blumenthal et al., 1999) (jde o kognitivní distorze *v širším slova smyslu*). Termínu kognitivní distorze se tak používalo a stále používá pro odkazování na minimálně dva značně odlišné fenomény (Neidigh & Kropp, 1992; Ó Ciardha & Ward, 2013):

- *na povrchní a specifické výmluvy, ospravedlňování, neutralizační techniky či racionalizace, stejně jako*
- *na stálejší, trvalejší a hlubší postoje a přesvědčení spíše obecného charakteru.*

Maruna a Mann (2006) přitom varují před jejich **neoprávněným chápáním jako paralelních entit**, jelikož vztah mezi postoji a výmluvami je zatím nejasný a bylo mu věnováno jen málo výzkumné pozornosti. A především pak před jejich vnímáním jako prvků kognice ve stejné míře odpovědných za páchaní trestné činnosti.

Empirické důkazy o relevantní spojitosti s opakovaným pácháním TČ totiž existují pouze pro prokriminální postoje a přesvědčení (součást širšího konceptu kognitivních distorzí) (Maruna & Mann, 2006), jak bylo doloženo bohatým výčtem výzkumů hned na začátku této práce. Řada autorů navíc hovoří o jejich vlivu na samotné prvotní zapojení jedince do TČ, na zahájení kriminální kariéry (např. Bulten et al., 2009; Clark, 2011; Gannon, Ward, & Collie, 2007; Holsinger, 1999; Ward & Keenan, 1999). Zatímco pro stejnou hypotézu u kognitivních distorzí v užším slova smyslu (výmluv, neutralizačních technik, ospravedlňování, racionalizací činu aj.), tj. že předcházejí a vedou k TČ, neexistuje téměř žádné empirické podložení. Na rozdíl od skutečnosti, že na TČ navazují (např. Hanson & Morton-Bourgon, 2005; Pollock & Hashmall, 1991). Vzhledem k jejich charakteru je dokonce obtížné si představit výzkum, který by mohl přesvědčivě demonstrovat tento vztah (Maruna & Mann, 2006). Přijetí tohoto stanoviska je patrné také z označení, které těmto kognitivním prvkům odborníci propůjčili – tzv. *post-hoc kognice*.

Nevhodné vymezení či specifikace kriminálního myšlení jako předmětu výzkumu s sebou samozřejmě nese nežádoucí následky. Diagnostikou a následným zaměřením terapie pouze na kognitivní produkci formující se po spáchání TČ, jako jsou výmluvy a ospravedlňování, její poskytovatelé riskují opomenutí prokazatelně vhodnějších a smysluplnějších cílů svého působení. V podobě základních stabilních kognitivních struktur, aspektů identity jedince, jako jsou postoje, přesvědčení, sociální schémata¹¹ či implicitní teorie¹². A nechávají tak své klienty nadále přístupné potenciálnímu chybování ve zpracování vnímaných objektů a událostí (Maruna & Mann, 2006). Velmi zajímavé argumenty proti přílišnému a nepodloženému zaměření odborníků v penitenciární praxi na identifikaci výmluv a ospravedlňování a na jejich důslednou eliminaci u pachatelů, jsou předkládány v kritickém článku Maruny a Manna (2006), věnovaném právě těmto konceptům¹³. Současný přístup, cílený na odstranění všech výmluv u pachatelů a na prisuzování výhradně interních a stabilních příčin svým negativním činům („*Udělal jsem to proto, že jsem chtěl.*“),

¹¹ Schémata, potažmo sociální schémata, jsou uspořádané soubory poznatků a informací uložené v paměti, které nám umožňují zpracovat velké množství přijímaných informací tím, že je zjednodušují a organizují (Baumgartner, 2008). Nevýhodou je možnost zkruslování objektů či událostí v důsledku poznávání a uvažování pomocí schémat, která nutně opomíjejí některé detaily pozorovaného (Hartl & Hartlová, 2009).

¹² Implicitní teorie mysli či psychiky je vymezována jako schopnost jedince přičítat sobě i druhým jisté psychické stavy a procesy. Umožňuje mu porozumět vlastnímu duševnímu životu, stejně jako anticipovat chování své i druhých (Hoskovec et al., 2002; Premack & Wodruff dle Flavell, 2000, s. 16).

¹³ V souladu s autory užíváme pojmy výmluva a ospravedlňování jako synonyma, a to z důvodu primárního zaměření na funkci těchto fenoménů, která je v obou případech shodná – neutralizace viny. Přesto zde pro úplnost doplníme, v čem tkví jejich odlišnost: Při výmluvě jedinec připouští, že něco bylo špatně, ale tvrdí, že za to není zodpovědný, že za to nemůže („*Nebyla to moje chyba.*“), zatímco u ospravedlňování přijímá zodpovědnost za čin, ale tvrdí, že nebyl špatný (Maruna & Mann, 2006; Scott & Lyman, 1968).

podle nich, není pro léčbu přínosný. Nevede totiž k vyvarování se páchání TČ v budoucnu¹⁴. Existuje i několik teoreticky podložených předpokladů, že v jistých případech může určitá míra sebeklamu dokonce působit proti recidivě. Někdy mohou pachatelem předkládané omluvy kriminálních činů, přes popírání odpovědnosti, naznačovat, že si je přinejmenším částečně vědom nesprávnosti svého chování a že sdílí nastavené sociální normy, příp. se výmluvami touží odpoutat od své minulosti (Hanson & Morton-Bourgon, 2005; Maruna & Mann, 2006). Teoreticky mohou produkované neutralizace pachatele také chránit před stigmatizujícím pocitem studu či hanby, který by mohl vést k budoucí recidivě (Braithwaite & Braithwaite dle Maruna & Mann, 2006, s. 163). Oporu tohoto stanoviska můžeme nalézt i v empirických studiích. Například Mischkowitz (dle Maruna & Mann, 2006, s. 165) uzavírá svůj výzkum odklonu od kriminální kariéry (tzv. procesu desistance) tvrzením, že neutralizační techniky jedinci umožňují rekonstruovat vlastní biografii a modifikovat svou minulost tak, aby byla přijatelná pro jeho současné sebepojetí „ex-pachatele“. Užitečnost této techniky sebereprezentace spočívá v jejím přínosu pro nalezení nekriminálního partnera, jakožto jednoho z nejznámějších korelátů upuštění od páchání TČ (viz např. Farrington, 2003; Laub & Sampson, 1993). Výzkum Hooda a jeho spolupracovníků (Hood, Shute, Feilzer, & Wilcox, 2002) dokonce zjistil nižší recidivu u pachatelů, kteří byli komisí pro podmíněné propuštění z výkonu trestu označeni jako jedinci popírající svou vinu, v porovnání s pachateli, kteří deklarovali přijetí odpovědnosti za svůj čin. Zde se nabízí předpoklad, že přinejmenším určitá část této skupiny pachatelů sice přijímá odpovědnost za svůj čin, ale zároveň netrpí výčitkami svědomí či pocity viny, jak spekulují Henning a Holdford (2006)¹⁵. Případně může jít o osoby, které přijetí odpovědnosti za čin deklarují jen z vypočítavosti. Obě nabízená vysvětlení však opět směřují k tomu, že přehnané lpění na přijetí odpovědnosti za čin a totální eliminace racionalizací činu není z hlediska snahy zabránit recidivě primární.

Maruna a Mann (2006) opírají svůj kritický přístup k nepřiměřenému tlaku na pachatelovo přijetí plné odpovědnosti za svůj čin, jak ho v praxi vnímají¹⁶, také o poznatky z široké palety psychologických výzkumů nekriminální populace. Tyto studie ukazují,

¹⁴ Viz například metanalytická studie prediktorů recidivy Hansona a Morton-Bourгона (2005), která prokázala, že převzetí odpovědnosti za čin nemá žádný konzistentní vztah k recidivě u pachatelů sexuálně motivované TČ.

¹⁵ Tuto hypotézu navrhli v rámci své longitudinální studie absolventů terapeutického programu, zaměřeného na pachatele domácího násilí, v níž dosáhli obdobných výsledků.

¹⁶ Nepřijetí odpovědnosti za čin je údajně v některých případech používáno jako odůvodnění pro odmítnutí přijetí pachatele do léčby, jejímž cílem je právě přijetí odpovědnosti za čin – tím je po pachatelích v podstatě požadováno, aby se vyléčili před vstupem do léčby (Schneider & Wright, 2004). Nesouhlasí s vnímáním všech vysvětlení činu pomocí externích příčin – bez ohledu na jejich logičnost – jako známek kriminálního myšlení pachatele. Ačkoli v případě vlivu výchovy, druhých lidí, drog či alkoholu mají podklad v základních poznatcích kriminologického výzkumu (Maruna & Mann, 2006).

že odůvodňování našich špatných skutků vnějšími, nestabilními a specifickými příčinami je nejen normální, obvyklé, ale dokonce i zdraví prospěšné a společensky odměňované. Psychologická literatura zabývající se procesem racionalizace prezentuje jasné stanovisko, a to, že přebírání plné odpovědnosti za všechna osobní pochybení nečiní jedince normálním, spíše naopak. A navíc ho vystavuje riziku psychického onemocnění, například v podobě deprese (více viz Seligmanova revidovaná teorie naučené bezmocnosti – Abramson, Seligman, & Teasdale, 1978). Zde se vracíme k problematice sociálního poznávání a teorii kauzální atribuce Fritze Heidera, konkrétně pak k tzv. sebesilujícím a sebeobraným atribucím, které jsou popisovány jako zkreslení v procesu atribuce běžná pro celou populaci. Jejich podstatou je přirozená tendence připisovat úspěch vlastním zásluhám a neúspěch faktorům situačním, a tím za něj v podstatě popřít odpovědnost. Umožňují tak jedinci chránit si svou sebeúctu a udržet si pozitivní názor na své schopnosti (Fincham & Hewstone, 2006; Baumgartner, 2008).

Některá stanoviska Maruny a Manna (2006) mohou být právem vnímána jako krajní. Záměrem jejich kritického textu ale samozřejmě není propagace úplného přehlížení nebo dokonce podporování výmluv pachatelů v rámci práce s nimi. Snaží se jím pouze upozornit na někdy nesprávné domněnky na straně odborníků a pobízí k jejich přehodnocení.

Prioritou by tak mělo být **postihování prokriminálních postojů, přesvědčení, stylů uvážování**. V případě zájmu o rozšíření záběru metody i na další aspekty kriminální kognice, pak tedy ve spojení s identifikací těch **nejzávadnějších racionalizací**, při jejich důsledném oddělení od neutrálních, neškodných či v jistých případech dokonce přínosných vysvětlení, která si pachatelé udržují s cílem zachování své sebeúcty. Za problematické jsou považovány především některé formy výmluv a ospravedlňování, například ty založené na vysoce stabilních a globálních atribucích¹⁷ (např. „*Tak to prostě v životě chodí.*“, označování sebe sama jako „přirozeně“, „od přírody“ deviantního jedince – př. „*Takový prostě jsem.*“). Dále také kognitivní prvky vykazující hostilitu ve vztahu ke společnosti (vnímání světa jako nepřátelského – př. „*To proto, že jsou všichni proti mně.*“) či k oběti (vysvětlení dehumanizující obět – př. „*Byla to obyčejná špína.*“) (Maruna & Mann, 2006). Předpokládá se, že „pouze“ tyto formy výmluv mohou být s jistou pravděpodobností spojeny s pokračováním v TČ (viz Maruna, 2004). Na druhé straně racionalizace v podobě zdůrazňování negativních výchovných vlivů či vlivu alkoholu (*alcohol blame*) na jedincovo chování, nám naopak mohou poskytovat příležitost porozumět jeho slabostem a dynamickým

¹⁷ Důvodem jejich zvýšené problematičnosti je logicky právě jejich napojení na stabilní kognitivní struktury, ve formě přesvědčení a postojů.

rizikovým faktorům. A tak i posloužit jako hodnotné východisko pro práci s odsouzeným ve výkonu trestu¹⁸ (Maruna & Mann, 2006).

Tento oddíl, diskutující smysluplné vymezení kriminálního myšlení pro účely výzkumu, uzavřeme opakovaně zdůrazňovanými **požadavky: 1. na toleranci určité míry projevů racionalizace**, resp. na jejich patologizaci až po dosažení určité intenzity, a **2. na přesunutí** dalšího výzkumného, diagnostického i terapeutického **zájmu k prokriminálním postojům**, jejichž vztah k recidivě je empiricky ověřen (Maruna & Mann, 2006). Minimálně stejnou pozornost si však zaslouží také **tempo eliminace sebeobrané kognice** v rámci terapeutických intervencí. Je-li zvoleno správně, umožní dotyčnému postupně přijmout nové koncepty a neohrozí jeho sebepojetí příliš prudkou konfrontací dříve, než mu nabídne nový, produktivní přístup.

V samotném úvodu práce bylo avizováno, že jejím primárním východiskem bude, a také jím je, přístup forenzně psychologický. Přesto se právě zde, v závěru kapitoly věnované terminologickému vymezení konceptu kriminálního myšlení, pokusíme o jeho zapojení do klasického psychologického **dělení struktury a dynamiky osobnosti**. S ohledem na demonstrovanou nevyjasněnost konceptu jde o vcelku obtížný úkol, který však může dle našeho názoru přispět k jasnějšímu porozumění tématu. Podle Baumeistera (1998) se kognitivní distorze nacházejí **na spojenci mezi kognicí a motivací**. Témata, kterým jsme se dosud věnovali, naznačují totéž. Dotýkáme se tedy oblasti **postojů, přesvědčení, příp. hodnot**, ale i **myšlení a poznávání** (především sociálního). Walters (např. 1990, 2006c) pak opakovaně zdůrazňuje, že jím vymezené styly kriminálního myšlení nejsou osobnostními vlastnostmi, ve smyslu trvalých dispozic osobnosti. Jedná se podle něj spíše o jakési styly interakce či opakující se vzorce chování, kterými se jedinec vztahuje ke svému okolí. Na tomto místě však musíme autora stručně doplnit a zdůraznit, že abychom tento fenomén mohli podchycovat jako určitou stabilní (ač vyvíjející se a měnitelnou) charakteristiku jedince, jak je také prezentován, musí být na jistých trvalejších či hlubších charakteristikách nutně založen. Společně s řadou dříve citovaných názorů (např. Neidigh & Kropp, 1992; Maruna & Mann, 2006) tak dospíváme ke stanovisku, že koncept kriminálního myšlení má **nejblíže právě k postojům**. Ostatně řada autorů používá jako synonymum pro kriminální myšlení právě termín kriminální postoje. Blízkou souvislost či přímo překrývání konceptu

¹⁸ Například proklamace pachatele, že „*to udělal proto, že byl ve stresu*“, může poukazovat na jeho špatné copingové strategie, resp. dovednost vyrovnávání se stresem. Zmiňuje-li jako důvod pocit osamělosti, můžeme se zase domnívat, že postrádá intimitu ve vztahu, což je pro něj zdrojem distresu (Maruna & Mann, 2006).

s postoji lze doložit i jejich obdobnými funkcemi: poznávací (v podobě organizace zkušeností, uspořádávání prožívaného světa do přehledné a předpověditelné struktury, usnadňování orientace, předvídání událostí), sebeobrannou či ego-defenzivní (udržování stability sebeobrazu, pozitivního sebepojetí, ochrana proti hrozbám prostředí), příp. instrumentální (umožnění maximalizace zisků a minimalizace ztrát). Při plnění těchto úloh se někdy uplatňuje realističnost postojů, jindy naopak jejich předpojatost, díky které mohou lépe chránit sebepojetí jedince před nežádoucími informacemi nebo sloužit jako nástroj účinného sebeprosazení, v podobě individuálního (ale i skupinově sdíleného) předsudku a sebeklamu (Výrost, 2008; Balcar, 1983). Tyto dva koncepty nápadně spojuje i doložený významný vliv na jednání jedince, resp. jejich explanační síla při vysvětlování příčin chování. Stejně jako jejich příslušnost do struktury motivace, ovlivnitelnost a spojitost s fenoménem kognitivní disonance i vznik procesem učení. Navíc ani v jednom případě nejde o izolované jednotky, naopak je pro ně charakteristická určitá míra organizace do soustav či systémů (viz také Schéma 3 na s. 48) (Výrost, 2008). Popsanou blízkostí konceptu kriminálního myšlení s postoji se ale rozhodně nevzdáváme zmiňované souvislosti se sociálním poznáváním, pro které je navíc charakteristické těsné propojení s jinými psychickými jevy, mimo jiné právě i s postoji, hodnotami a přesvědčeními (Baumgartner, 2008).

1.4 Specifika výskytu kriminálního myšlení

V následujícím textu se pokusíme podrobněji vyložit, u jakých skupin jedinců a s jakými rozdíly se kriminální či maladaptivní myšlení v populaci objevuje.

S implicitními teoriemi, jakožto iracionálními či mylnými přesvědčeními, která mají malou či žádnou oporu v důkazech (Ward, Keown, & Gannon, 2007), se totiž běžně setkáváme i u členů **většinové nekriminální populace**. Zásadní odlišnost ale spočívá v tom, že **mezi pachateli TČ** se zpravidla vyskytují **ve zvýšené míře**, jsou **silně zvýrazněny** a vztahují se **k sociálně nežádoucímu či přímo antisociálnímu chování**. Proto se pro ně v rámci této populace někdy používá právě přívlastek „maladaptivní“ či „kriminální“, příp. implicitní teorie „chorobné povahy“. Nejspíše právě kvůli jejich využívání k obhajobě vysoce maladaptivního či antisociálního jednání jsou tato přesvědčení mnohdy doslova extrémní, paradoxní, budí až dojem patologičnosti, zdají se být zcela v opozici se „zdravým rozumem“ (Abel, 1984).

Taxometrickou analýzou¹⁹, uplatňovanou ve studiích z posledních let, se ale podařilo prokázat, že kriminální myšlení je vhodné nazírat spíše jako **dimenzionální konstrukt** (než jako celek složený z několika různých kategorií), rozkládající se na kontinuu od - normě stále vyhovujícího - zaměření na vlastní zájmy až po deviantní myšlení spojené se zločinem. Hranice mezi asertivitou a oprávněním²⁰ či mezi sebejistotou a superoptimismem je proto někdy spíše nejasná a proměnlivá než zřetelná a stabilní (Walters, 2007e; Walters & McCoy, 2007).

Přesto je možné, i přímo v rámci kriminální populace, zaznamenat různé „umístění“ jedinců na popsaném kontinuu. Nabízí se tedy otázka, proč u některých pachatelů sledujeme ryze deviantní uvažování, postoje či přesvědčení, zatímco u jiných zůstává způsob uvažování relativně v normě. Majerová (2010) ve své diplomové práci vyjmenovává faktory, vedoucí ke specifickým kvalitám vnímání a prožívání viny u kriminální populace. Domníváme se, že jí zmiňované odlišnosti v oblasti osobnostních charakteristik (kterým se budeme podrobněji věnovat v podkapitole 1.5 Kriminální myšlení a osobnost), příp. i uváděné působení různorodých vnějších vlivů ve výkonu trestu odnětí svobody (efektivní terapie, vliv dalších odsouzených²¹, apod.), mohou mít značný vliv také na vlastnosti kriminálního myšlení jedince.

1.4.1 Souvislost s demografickými charakteristikami a kriminální minulostí

V tomto oddílu se zaměříme na specifika kriminálního myšlení u podskupin kriminální populace, vytvořených na základě vybraných demografických kritérií a základních charakteristik kriminální historie. Konkrétně půjde o proměnnou věku, vzdělání, rodinného stavu, pohlaví, o druh trestné činnosti, za níž je jedinec aktuálně odsouzen, a další údaje z kriminální minulosti jedince, jako je např. počet předchozích odsouzení, věk zahájení kriminální kariéry.

Věk, vzdělání a rodinný stav

Věk pachatele je významným korelátem kriminálního myšlení. Negativní vztah mezi věkem a skóry dosaženými ve škálách PICTS, tedy skutečnost, že s narůstajícím věkem

¹⁹ Taxometrická metoda, vyvinutá americkým psychologem Paulem Meehlem, testuje dva konkurenční strukturální modely. Odlišuje latentní typy, druhy či kategorie od latentních dimenzí, a tak umožňuje stanovit, zda je pro popis a vysvětlení určitého fenoménu vhodnější kategoriální či dimenzionální model (Meehl, 1999; Ruscio, 2007).

²⁰ Oprávnění, i dále zmíněný superoptimismus, patří mezi osm kriminálních stylů myšlení definovaných Waltersem v inventáři PICTS.

²¹ Například Rhodes (dle Boduszek & Hyland, 2012, s. 31) výzkumně doložil, že u pachatelů vstupujících do věznice s nižší mírou antisociálních postojů mají tyto postoje, v průběhu jejich výkonu trestu, tendenci se rozvíjet, sílit a nabývat až deviantní intenzity, a to z důvodu nepřetržitého kontaktu s dalšími odsouzenými (jde o součást procesu prisonizace).

oslabují kriminální postoje, byla prokázána opakovaně (Palmer & Hollin, 2003; Palmer & Hollin, 2004a; Walters, Elliot, & Miscoll, 1998; Walters, 1995a). Například ve studii Palmera a Hollina (2003) došlo s přibývajícím věkem k poklesu ve všech škálách, s výjimkou jedné validizační škály (měřící defenzivitu). Obdobný trend nacházejí i studie využívající k měření kriminálního myšlení jiné nástroje (např. TCU CTS – Dembo, Turner, & Jainchill, 2007; HIT – Wallinius et al., 2011; Nas et al., 2008). Wallinius a kol. (2011) tuto tendenci vysvětlují výzkumně prokázaným poklesem antisociálního chování u perzistentních pachatelů po 35. roce.

Dalšími proměnnými s typicky negativním vztahem ke kriminálnímu myšlení, resp. ke skóru v inventáři PICTS, jsou podle Walterse (2002c): **dosažené vzdělání** (nižší vzdělání, resp. méně let strávených ve vzdělávací instituci, souvisí s intenzivnějším kriminálním myšlením) a **rodinný stav** (ve smyslu vyšší intenzity kriminálních postojů u svobodných pachatelů, ve srovnání se zadanými, resp. pachateli v partnerském vztahu). Výsledky některých dalších studií – pracujících s odlišnými nástroji pro měření kriminálního myšlení, ale i s toutéž metodou – však nemluví tak jednoznačně. A deklarují pouze slabé, zpravidla nevýznamné negativní korelace mezi těmito proměnnými a kriminálními postoji (např. Walters & Geyer, 2004). V případě vzdělání se setkáme i se závěry o neexistenci jeho souvislosti s kriminálním myšlením (např. Wallinius et al., 2011) nebo dokonce s doklady pro vztah opačný, tedy že vyšší míra kriminálního myšlení souvisí s více lety strávenými ve vzdělávací instituci (např. Mandracchia & Morgan, 2010).

Pohlaví

Uplatnění pohlaví, jako kritéria vnitřní diference vzorku ve výzkumech kriminálního myšlení, dosud přineslo jen značně nekonzistentní výsledky. Část výzkumů prezentuje zjištění o signifikantně méně výrazných projevech kriminálního myšlení u žen-pachatelek, v porovnání s pachateli mužského pohlaví (např. Staton-Tindall et al., 2007; Ragatz, Anderson, Fremouw, & Schwartz, 2011). Jiné studie nezjišťují významné rozdíly v této charakteristice mezi pohlavími (např. Dembo et al., 2007). Zatímco v další části výzkumů, vykazovaly odsouzené ženy významně vyšší intenzitu kriminálních postojů v porovnání s odsouzenými muži (např. Walters, Elliot, & Miscoll, 1998; Walters & McCoy, 2007).

Přidržíme se krátce stanoviska autora námi zvolené metody a věnujeme prostor poslední jmenované skupině studií, kde ženy skórovaly významně výše ve všech osmi škálách kriminálních stylů myšlení instrumentu PICTS (Walters, Elliot, & Miscoll, 1998). V závislosti na pohlaví se také odlišovaly vztahy mezi jednotlivými škálami a mírou recidivy.

U odsouzených mužů se ze sledovaných škál stylů myšlení jako nejkvalitnější prediktor recidivy ukázala škála Odříznutí, zatímco u žen to byla škála Sentimentality (Walters & Elliott, 1999). Zajímavé úvahy pak nabízí výzkum Walterse a McCoye (2007), v němž uvězněné ženy vykazovaly signifikantně vyšší míru kriminálních postojů než uvěznění muži a studentky a studenti, kteří přiznali překročení zákona²². Pokud by případný navazující výzkum tento výsledek potvrdil, měl by se podle autorů pokusit zodpovědět otázku, zda uvězněné pachatelky vykazují vyšší hodnoty ve škálách kriminálního myšlení proto, že jejich myšlení je deviantnější nebo kvůli své nižší defenzivitě, slabším obranným tendencím v odpovídání. Charakter výsledků této studie podle autorů naznačuje, že trestná činnost u žen je spojena s vyšší deviací. Možná proto, že kriminalita žen je považována za méně běžnou a méně sociálně akceptovatelnou než kriminalita mužů. Zvláště v případě opakovaného překračování zákona lze tedy uvažovat o tom, že tyto ženy mohou být alespoň v myšlení, když ne v chování, více deviantní než muži (Walters & McCoy, 2007; Hoge, Andrews, & Leschied, 1994). Druhou variantu vysvětlení zase podporuje fakt, že uvězněné pachatelky dosahovaly ve škále měřící defenzivní postoj k testování téměř polovičních hodnot, než zbylé skupiny. To naznačuje, že jimi zaznamenané zvýšené skóry ve škálách kriminálních stylů myšlení mohou být alespoň zčásti způsobeny jejich nízkou obezřetností či rezervovaností a ochotou otevřeněji hovořit o svých problémech (Walters & McCoy, 2007).

Pro možnosti generalizace těchto i dalších závěrů o rozdílech v kriminálním myšlení mezi muži a ženami je ale rozhodně třeba dalších výzkumů, jelikož absolutní většina studií se dosud soustředila na pachatele-muže (Walters & McCoy, 2007).

Druh trestné činnosti

Již v úvodu do problematiky (podkapitola 1.1) jsme demonstrovali stanovisko, že kriminální myšlení se vyskytuje napříč kriminální populací, bez ohledu na druh trestné činnosti. Jedna z hlavních otázek výzkumu v této oblasti, jak je přehledně shrnuje Walters (2006a), proto zní: Liší se kriminální myšlení v závislosti na typu jedincem spáchaného TČ, za který aktuálně vykonává trest odnětí svobody? Výzkumů srovnávajících výsledky mezi skupinami pachatelů různých TČ, resp. různých druhů kriminality, je minimum. O mnoho více není ani studií, jejichž výstupem by byl detailnější popis kriminálních postojů skupiny pachatelů určitého druhu kriminality, tedy s výjimkou sexuálně motivované TČ. Přesto se nám podařilo dohledat několik dílčích poznatků k této problematice, které představíme v následujících odstavcích.

²² Více viz popis původního souboru v McCoy et al., 2006.

Walters a Geyer (2004) zjišťují, že pachatelé z řad tzv. bílých límečků²³ (ve studii konkr. jedinci bez předchozího odsouzení za TČ jiného druhu) vykazují nižší míru kriminálního myšlení, ve srovnání s odsouzenými za jiné delikty. Tito jedinci jsou, společně s pachateli sexuálního zneužívání dětí, považováni za dvě skupiny odsouzených, u nichž lze předpokládat nižší míru kriminálního myšlení než u zbytku kriminální populace (Walters, 2006a). U pachatelů sexuálního zneužívání, ve srovnání s pachateli nesexuální TČ, byly ve významně menším počtu případů detekovány chyby v myšlení, odpovídající v inventáři PICTS škálám Odříznutí a Oprávnění. Jen o něco menší rozdíl byl zjištěn i u škály Kognitivní indolence, Diskontinuity a Orientace na moc (Hatch-Maillette & Scalora, 2001). Ward a Siegert (2002) také docházejí k závěru o menší nápadnosti kognitivních distorzí u pachatelů sexuálního zneužívání dětí, tentokrát ve srovnání s pachateli znásilnění a násilné kriminality obecně. Své zjištění vysvětlují širokou paletou problémů či deficitů, zpravidla se vyskytujících u pachatelů těchto deliktů na dětech. Přičemž jen u některých mohou hrát klíčovou roli kognitivní distorze, zatímco u ostatních může být v popředí problém v oblasti vztahových dovedností či emocionální regulace.

Výzkum amerických studentů, kteří přiznali překročení zákona, přinesl obecnější výstup. Intenzivnější kriminální postoje vykazovali ti jedinci, kteří se dopustili závažnějších činů (šlo především o násilné jednání vůči jinému člověku a majetkovou TČ), v porovnání s osobami přiznávajícími méně závažné jednání (převážně delikty zahrnující drogy a tzv. status offences – v tomto případě šlo o činy, které jsou v zemi výzkumu trestné pouze před dovršením určitého věku, např. konzumace alkoholu před 21. rokem, záškoláctví, útěky z domova) (McCoy et al., 2006).

Velým přínosem je rozsáhlá studie Wilsona et al. (2003), srovnávající účinnost programů rozvoje kognitivních dovedností (*cognitive skills programmes*) u necelých osmi tisíc pachatelů majetkové a nemajetkové trestné činnosti. Majetková kriminalita v této studii zahrnovala především TČ krádeže, vloupání, loupeže, vandalismu a zhářství. Přičemž do skupin byli respondenti rozdělováni na základě celé jejich kriminální historie, ne pouze podle posledního odsouzeného skutku. Výzkumníci sice nepracovali přímo s nástroji pro detekci kriminálního myšlení, ale jejich předmět zkoumání se tomuto fenoménu velmi blížil. Soustředili se na impulzivitu pachatelů, jejich empatii, míru socializace, sebeúctu, místo kontroly i schopnost řešení sociálních problémů. A zjistili, že skupina majetkových

²³ Podle autora pojmu, amerického kriminologa Edwina H. Sutherlanda, kriminalita „bílých límečků“ zahrnuje převážně hospodářské a finanční delikty osob z vyšších společensko-ekonomických profesních skupin (Novotný, Zapletal et al., 2008; Sutherland, 1940).

pachatelů, ve fázi před absolvováním intervence, vykazuje větší deficity v měřených oblastech.

Jen pro úplnost dodáváme, že na základě prostudované literatury, je nejspíše možné - samozřejmě s patřičnou dávkou opatrnosti - hovořit i o jakési obecné, latentní, vždy ne přímo vyřčené hypotéze, která jako „červená nit“ prostupuje tyto výzkumy a teoretické práce. Na mysli máme domněnku o tom, že čím závažnější je TČ jedince, tím výraznější projevy kriminálního myšlení u něj lze očekávat, protože v takových případech je významněji ohroženo kladné sebepojetí pachatele.

Kriminální minulost

Intenzita kriminálních postojů se značně liší mezi skupinami pachatelů tříděnými podle různých aspektů jejich kriminální minulosti, jako je **věk zahájení kriminální kariéry a její rozsah**.

Výzkumy na souborech pachatelů z USA i Velké Británie shodně prokázaly vztah mezi intenzitou kriminálního myšlení (zachycovanou pomocí PICTS) a předchozí TČ jedince, v podobě počtu předchozích odsouzení a uvěznění a věku v době prvního odsouzení a prvního uvěznění. Vysoké skóry ve škálách PICTS jsou tedy spojeny s bohatší kriminální minulostí a časnějším zahájením kriminální kariéry jedince (Palmer & Hollin, 2003; Walters, 1995a; Walters, Elliott, & Miscoll, 1998). Například v nejnovější z citovaných studií proměnná věku v době prvního odsouzení negativně korelovala hned s pěti škálami kriminálního myšlení v PICTS – Zdůvodnění, Odříznutí, Superoptimismu, Kognitivní indolence a Diskontinuity. Tento výsledek naznačuje, že čím dříve jedinec zahájí svou kriminální kariéru, tím hlouběji zakořeněné kriminální postoje následně vykazuje. Obdobně tomu bylo u počtu předchozích odsouzení, ten pozitivně koreloval se třemi škálami (Odříznutí, Diskontinuita a škála Zmatení). Autoři tak dále konstatují, že čím větší je počet dřívějších odsouzení jedince, tím maladaptivnější postoje u něj lze očekávat (Palmer & Hollin, 2003). Původní americká studie (Walters, 1995a) prezentovala ještě přesvědčivější výsledky, navíc ve vztahu ke všem zmiňovaným údajům o kriminální minulosti jedince. Signifikantní korelace byly zjištěny ve většině škál a jejich velikost v absolutní hodnotě se pohybovala od 0,16 do 0,30.

1.5 Kriminální myšlení a osobnost

O vztahu osobnosti a kriminality toho bylo ve forenzně psychologické a kriminologické literatuře napsáno již mnoho. Vzhledem k charakteru námi sledované problematiky není překvapivé, že i do ní téma osobnosti pachatele významně zasahuje, a tudíž ho nelze vynechat. Zároveň se ale pokusíme omezit na momenty důležité pro tuto práci, tedy na vztah osobnosti a kriminálního myšlení, a vyhnout se opakování již mnohokrát citovaných zjištění.

Cale a Lilienfeld (2003) shrnují výsledky mnoha výzkumů a konstatují, že výskyt psychopatie se v kriminální populaci pohybuje mezi 15 - 25 %, v případě antisociální poruchy osobnosti (ASPD) v rozmezí 50 - 70 %.²⁴ Řada autorů se shoduje také na tom, že antisociální osobnostní vlastnosti patří právě spolu s antisociálními postoji a kognicí do souboru nejsilnějších dynamických prediktorů recidivy²⁵ (např. Andrews et al., 1990; Barbaree, Seto, Langton, & Peacock, 2001; Bonta, Law, & Hanson, 1998; Gendreau et al., 1996; Maltz, 2001). Otázce síly a charakteru vztahu mezi těmito proměnnými (kriminálním myšlením či postoji a konkrétními osobnostními vlastnostmi, příp. přímo poruchou osobnosti) bylo však zatím věnováno nepoměrně méně pozornosti. Dosud získané poznatky shrnujeme v následujícím textu.

1.5.1 Vztah k osobnostním vlastnostem a diagnóze poruchy osobnosti

Přestože je tato specifická oblast výzkumu ve svém rozsahu dosud značně limitovaná, existuje již několik studií, které se jí věnují a prokazují signifikantní vztahy mezi skóry dosaženými v metodách zachycujících kriminální myšlení a v nástrojích popisujících osobnost jedince, příp. zaměřených přímo na antisociální osobnost (Mitchell & Tafrate, 2012). Jejich výsledky shrnujeme v Tabulce 1.

²⁴ Autoři samozřejmě neopomíjejí vysvětlit rozdíl v uvedených hodnotách a uvést některé z řady studií prokazujících, že *psychopatie* (podle definice Hareho, jež vychází z koncepce psychopatie představené Cleckleyem v roce 1964 v knize *The Mask of Sanity*, která byla operacionalizována v diagnostickém nástroji Hare Psychopathy Checklist-Revised) a *ASPD* (podle Diagnostického a statistického manuálu mentálních poruch - DSM) nejsou zaměnitelnými konstrukty a že většina psychopatických vězňů naplňuje zároveň kritéria pro *ASPD*, ale mnohem menší část vězňů s *ASPD* dosahuje kritérií psychopatie (Cale & Lilienfeld, 2003).

²⁵ „Rizikové faktory užívané k predikci kriminálního chování je možné dělit na statické a dynamické. Statické rizikové faktory jsou konstantní a neměnné, případně se mění pouze v jednom směru, např. se zvyšuje věk či se mění kriminální historie (např. roste počet trestných činů, kterých se osoba dopustí). Patří mezi silné prediktory, ale nejsou přístupné programům zacházení. Dynamické rizikové faktory („kriminogenní potřeby“) naopak představují vlastnosti či aktuální situaci pachatele (Blatníková & Netík, 2008).“

Tabulka 1: Výstupy vybraných studií o vztahu kriminálního myšlení a osobnosti

autoři, rok	výzkumný soubor (stát)	použité nástroje		výstupy
		osobnost	kriminální myšlení	
Egan et al., 2000	54 pachatelů s duševní poruchou ²⁶ (UK)	NEO-FFI, SSS, ADSA	PICTS	Skór v PICTS nejvíce koreloval s vysokým skóre v ADSA ²⁷ a ve škálách Disinhibice a Náchylnosti k prožívání nudy z SSS. O něco slabší vztah byl detekován s vysokým skóre ve škále Neuroticismu a nízkým skóre u Extraverze a Přívětivosti v NEO-FFI.
Bulten et al., 2009	191 odsouzených mužů (Nizozemí)	NEO-PI-R	PICTS	Nejsilnější korelace byla zjištěna mezi škálou Neuroticismu (pozitivní) a Svědomitosti (negativní) z NEO-PI-R a škálami PICTS, které se vážou spíše k reaktivnímu kriminálnímu myšlení (Diskontinuita, Odříznutí, Kognitivní indolence a škála Současného kriminálního myšlení). Dále byla detekována výrazná záporná korelace mezi škálou Přívětivosti z NEO-PI-R a PICTS škálami Oprávnění a Orientace na moc.
		MINI	PICTS	U skupiny pachatelů s diagnostikovanou antisociální poruchou osobnosti byly (v porovnání s pachateli bez této diagnózy) dosažené průměrné hodnoty významně vyšší ve všech škálách PICTS, s výjimkou Sentimentality.
Walters & Geyer, 2005	199 odsouzených mužů (USA)	PAI	PICTS	Větší podíl škál stylů myšlení PICTS koreloval se škálou Antisociality (Antisocial Feature Scale) než s ostatními klinickými škálami PAI (Somatické stesky, Úzkost, Deprese, Mánie, Paranoia a Schizofrenie).
Dembo et al., 2007	203 mladistvých pachatelů (USA)	YPI	TCU CTS (5 z 6 škál)	Zjistili významný lineární vztah mezi mírou psychopatie („nízká“, „střední“ a „vysoká“) a všemi pěti použitými škálami CTS - Oprávnění, Ospravedlňování, Orientace na moc, Kriminální racionalizace a Osobní neodpovědnost. Větší míra psychopatie je spojena s větší mírou kriminálního myšlení.
Gonsalves et al., 2009	117 mužů z forenzního psychiatrického ústavu (výkon soudem nařízené ochranné léčby, realizace ZP, atd.) (USA)	PCL-R (Faktor 1)	PICTS	Prokázáno, že PICTS a Faktor 1 z PCL-R (osobnostní rysy psychopatie – afektivní a interpersonální složka) měří odlišné konstrukty. Byl zjištěn prakticky minimální vztah mezi těmito dvěma nástroji – pouze škála Oprávnění a Proaktivního kriminálního myšlení se významně překrývala s Faktorem 1 PCL-R. (Naproti tomu s Faktorem 2 – antisociální chování, životní styl, behaviorální složka – silně korelují téměř všechny škály PICTS.)

Vysvětlivky:

ADSA = Attention Deficit Scales for Adults (Triolo & Murphy, 1996) – nástroj měřící symptomy spojené s poruchou pozornosti a hyperaktivitou (ADHD) u dospělých;

MINI = Mini International Neuropsychiatric Interview – strukturované neuropsychiatrické diagnostické interview, které posuzuje přítomnost či absenci 17 psychiatrických poruch popsanych v DSM-III-R (včetně antisociální poruchy osobnosti);

NEO-FFI = NEO-Five Factor Inventory (Costa & McCrae, 1992) – sebesposuzovací nástroj měřící pět základních osobnostních vlastností (dle teorie „Big five“) – zkrácená verze NEO-PI;

NEO-PI-R = NEO Personality Inventory – Revised (Costa & McCrae, 1992) – sebesposuzovací nástroj měřící pět základních osobnostních vlastností (dle teorie „Big five“);

PAI = Personality Assessment Inventory (Morey, 1991) – nástroj pro objektivní posouzení psychopatologie u dospělých;

²⁶ U celkem 14 z nich byla diagnostikována porucha osobnosti, u zbylých 38 šlo o jiné poruchy (schizofrenii, poruchy nálad, neurotická onemocnění, atd.). Pachatelé, kterým závažnost jejich poruchy neumožňovala participaci na výzkumu, byli předem vyřazeni (Egan et al., 2000).

²⁷ Detekovaný velmi silný vztah je podle autora důležitým, přesto očekávatelným, zjištěním, jelikož „porucha pozornosti“ je údajně považována za zástupný termín pro impulzivitu nebo hyperaktivitu (Polakowski dle Egan et al., 2000, s. 180) a impulzivita (ve své hostilní formě) nebo hyperaktivita je typickým základem perzistentní kriminality (např. Lynam, 1996).

PCL-R = Hare Psychopathy Checklist–Revised (Hare, 1991) – diagnostický nástroj pro posouzení psychopatie (dle Hareho definice) – Faktor 1 měří interpersonální/afektivní komponenty psychopatie, Faktor 2 její behaviorální komponenty;
PICTS = Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (Walters, 1995) – sebesposuzovací inventář hodnotící kriminální kognici ve formě postojů, přesvědčení a myšlenkových stylů, o nichž se předpokládá, že podporují a udržují kriminální životní styl;
SSS = Sensational-Seeking Scale (Zukerman, 1994) – míra vyhledávání vzrušení a impulzivity;
TCU CTS = Texas Christian University Criminal Thinking Scales (Knight, Garner, Simpson, Morey, & Flynn, 2006) – sebesposuzovací instrument vyvinutý k posouzení kognitivního fungování, o němž se předpokládá, že je spojeno s kriminálním jednáním;
YPI = Youth Psychopathic Traits Inventory (Andershed, Kerr Stattin, & Levander, 2002) – sebesposuzovací nástroj pro posouzení znaků psychopatie u mládeže ve věku 12 a více let;
ZP = znalecké posouzení.

Z charakteru výstupů citovaných studií je však zřejmé, že nám ve většině případů nedokážou poskytnout empiricky podloženou informaci o tom, jaká je kvalita či „směr“ detekovaného vztahu mezi kriminálním myšlením a danými osobnostními charakteristikami (Bulten et al., 2009). Alespoň o nástin odpovědi na tuto otázku se mezi prvními pokusili Egan a kol. (2000) s hypotézou, že kriminální chování je udržováno kriminální kognicí, zatímco tato kognice je pravděpodobně *podporována* v základu ležícími odlišnostmi v povaze jedince.

Na tuto, v jistých ohledech průkopnickou, práci Egana a jeho kolegů později navázali další odborníci, zabývající se ve svých výzkumech osobností již přímo jako možným prediktorem výskytu kriminálních postojů. Například Boduszek, McLaughlin a Hyland (2011) zkoumali na souboru irských pachatelů, kteří upustili od dalšího páchání TČ (*ex-offenders*), prediktivní vliv Psychoticismu (z Eysenckova modelu osobnosti) na rozvoj kriminálního myšlení, společně s prediktivním potenciálem udržování přátelských vztahů s jinými pachateli a míry recidivy. Mnohonásobná regresní analýza ukázala, že 71 % variance kriminálních postojů je možné vysvětlit na základě těchto tří proměnných, přičemž právě Psychoticismus se ukazuje jako nejsilnější prediktor. V další studii dokonce zjistili, že kriminální myšlení je predikováno všemi třemi dimenzemi Eysenckova modelu osobnosti (Boduszek, Adamson, Shevlin, & Hyland, 2012). Tyto studie představují první část empirického důkazu svědčícího o **prediktivním vztahu mezi osobností a kriminálním myšlením** (Boduszek & Hyland, 2012). Mills a kolegové (2004) pak k problematice vztahu kriminálního myšlení a osobnosti uvádí, že *přítomnost* tzv. kriminální osobnosti může být *dostatečným indikátorem výskytu* kriminálních postojů u daného jedince, ale její nepřítomnost nemusí nutně znamenat také nepřítomnost těchto postojů.

Na závěr je ale nutné si připomenout, že pro tato tvrzení o odrazu osobnostních vlastností v kriminálním myšlení a postojích existuje teprve málo empirických důkazů a je vhodné je prozatím brát jako spíše hypotetická (Boduszek & Hyland, 2012). Další zkoumání této oblasti ale jistě má svou budoucnost a zásadní význam, což napovídají mimo jiné i konstatování některých odborníků o nedostatcích v posuzování kognitivní komponenty psychopatie v rámci

Psychopathy Checklist-Revised (nástroje běžně užívaného pro posouzení rizika recidivy v řadě zemí), která přitom může sloužit jako důležitý motiv kriminálního chování (Gonsalves, Scalora, & Huss, 2009; Mitchell & Tafrate, 2012). Právě zde se otevírá prostor pro nástroje měřící kriminální myšlení – konkrétně pro ty škály a inventáře, u nichž se prokáže, že postihují právě specifický způsob uvažování doprovázející psychopatii (Mitchell & Tafrate, 2012). Gonsalves a kol. (2009) se již pokusili prověřit tuto možnost využití u nástroje PICTS, který při společné administraci s PCL-R zlepšil jeho schopnost predikovat recidivu (především pak kombinace Faktoru 2 a škály Proaktivního kriminálního myšlení a Superoptimismu přinesla signifikantní výsledky).

1.5.2 Vztah k sociální identitě

V posledních několika letech se ve výzkumu kriminálního myšlení objevuje **nový, inovativní přístup**²⁸. Tento proud je reprezentován především již citovaným Boduszekem a jeho spolupracovníky a soustředí se na význam sociální identity, ve smyslu „*vnímání sebe sama jako člena určité skupiny* (Hogg & Smith, 2007, s. 91)“. Zastánci tohoto přístupu odkazují na doporučení Hogga a Smitha (2007), že k výzkumu kriminálních postojů by mělo být přistupováno z pohledu psychologie vnitroskupinových a meziskupinových vztahů, zvláště pak z teoretické perspektivy sociální identity. Na jeho podporu uvádějí nejzásadnější aspekt, v němž sociální identita ovlivňuje jedincovy postoje, způsob uvažování: „*Sebekategorizace, sebezpřirazení k určité skupině či kategorii osob, mění sebezpojetí jedince tak, aby odpovídalo identitě vytvořené touto skupinou, stejně jako mění jedincův způsob vnímání, jeho postoje, pocity a chování tak, aby vyhovovaly skupinovému modelu. Sebekategorizace přizpůsobuje a mění jedincovu identitu a postoje (...), a jde o skutečnou změnu postojů, ne o pouhé přizpůsobení chování navenek* (Hogg & Smith, 2007, s. 96).“

Boduszek a Hyland (2012) shrnují výsledky výzkumů realizovaných na kriminální populaci (např. Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg, & Turner, 1990; Haslam, Oakes, McGarty, Turner, & Onorato, 1995), na základě kterých doplňují, že popsany vliv skupiny přetrvává i v situaci, kdy jedinec není v interakci s jejími členy, a není tak nikým přímo přesvědčován. Popisovaný mechanismus se tedy ani v případě těchto extrémních, antisociálních postojů nijak neliší od poznatků získaných z výzkumu většinové populace. Jde o důsledek konformity na základě identifikace jedince s danou skupinou (*identification-based*

²⁸ Pro pochopení jeho původu je nutné zmínit inspiraci mimo jiné Sutherlandovou Teorií diferenciací asociací (*Differential Association Theory*), která nahlíží kriminální postoje jako produkty vztahů se členy kriminální populace. V souladu s tím považuje přátelské vztahy s kriminálními osobami za hlavní příčinu kriminálního chování (Sutherland & Cressey dle Boduszek & Hyland, 2012, s. 29).

conformity), který vede k přijetí systému přesvědčení a stylů uvažování skupiny za své vlastní.

Výzkum zaměřený na přímý vztah mezi tzv. kriminální identitou a kriminálními styly myšlení (Boduszek, Adamson et al., 2012) ukázal, že skupinový vliv (*in-group affect*) a skupinové vazby či pouta (*in-group-ties*) s dalšími členy kriminální skupiny, tj. **dvě dimenze kriminální sociální identity, významně ovlivňují intenzitu kriminálního myšlení**. Za unikátní je považováno také jeho zjištění o zmírňujícím vlivu osobnostních vlastností ve vztahu kriminální sociální identity a postojů, kdy míra utlumení tohoto vlivu závisí na míře extravertovanosti daného jedince. Jinými slovy lze pozorovat výrazný pozitivní vztah mezi skupinovým vlivem a kriminálním myšlením u těch pachatelů, kteří vykazují nízkou míru extraverte. Zatímco v případě silně extravertované osobnosti pachatele zjišťují oslabení tohoto pozitivního vztahu mezi skupinovými vazbami či pouty s dalšími kriminálními jedinci a kriminálními postoji respondenta.

2. MĚŘENÍ KRIMINÁLNÍHO MYŠLENÍ

Existuje přirozeně **více druhů metod**, které umožňují alespoň dílčí identifikaci a popis kriminálního myšlení. Příkladem uvedeme rozhovor, nejlépe polostrukturovaný, obsahovou analýzu výpovědi jedince, ať už u policie, u soudu či v rámci znaleckého zkoumání, příp. analýzu výpovědí získaných v rámci některých projektivních technik. Tyto metody nám samozřejmě, za vhodných podmínek, mohou pomoci získat komplexní a zároveň podrobný popis tohoto fenoménu. Avšak zpravidla bez **možnosti jeho kvantifikace a porovnání s dalšími členy kriminální populace**, jak to umožňují právě dotazníkové metody zaměřené na kriminální myšlení.

V současné době nalézáme v zahraniční odborné literatuře zmínky o existenci desítek takových **dotazníků či inventářů**. Proto jsme se, pro účely přehledového zmapování této oblasti, pokusili vybrat několik nejčastěji citovaných nástrojů, které v této kapitole představíme. Začneme podrobným výkladem k inventáři PICTS, jehož česká verze bude základní metodou sběru dat v této práci (subkapitola 2.1). Následně stručně představíme a pokusíme se vystihnout klady a zápory několika dalších instrumentů (2.2). Závěrem, v podkapitole 2.3, tak budeme moci shrnout přednosti a nedostatky PICTS, vycházející nejen z jeho popisu, ale i ze srovnání s dalšími nástroji.

Než k tomu ale přistoupíme, pokusíme se pro úplnost našeho výkladu stručně nastínit také **současnou situaci v ČR**, ve vztahu k měření kriminálního myšlení. Z kvantitativních diagnostických metod, aktuálně dostupných ve verzi použitelné v našich podmínkách, můžeme zmínit pouze některé osobnostní inventáře. Konkrétně ty, které – i přes své logicky odlišné a především širší zaměření – mohou zároveň zachycovat i jisté aspekty kriminálního myšlení, i když třeba jen velmi okrajově. Pro příklad uvádíme **Dotazník konstruktivního myšlení** (CTI; Epstein, 1993; do češtiny přeložil a upravil Balcar, 2004). Některé z jeho škál, ačkoli jde přirozeně jen o menšinu, nápadně připomínají způsoby uvažování zachycované nástroji pro detekci kriminálního myšlení, postojů či přesvědčení. Na mysli máme např. škálu Kategorického myšlení, Polarizovaného myšlení, Nedůvěřivosti, Přehnaného optimismu, příp. Behaviorálního zvládnání. S ohledem na uplatnění metod měřících kriminální postoje, které mj. slouží pro účely posuzování rizika recidivy, zmíníme stručně také **Eysenckovy osobnostní dotazníky**. Konkrétně pak škálu Psychoticismu, která silně souvisí s kriminálními postoji a jednáním (např. Boduszek, McLaughlin, & Hyland, 2011; Marešová, Blatníková, Kotulan, Martinková, Štěchová, & Tamchyna, 2011; ale i Eysenck & Eysenck, 1997). Z vlastností, které škála zachycuje, Marešová et al. (2011) v souvislosti s pachateli TČ

vyzdvihuje především výrazný egocentrismus, příznačnou lhostejnost přecházející až v necitelnost, anetičnost, výsměšnost, hostilitu či přímo agresivitu k ostatním lidem. Eysenckovy dotazníky tedy, především v této škále, zachycují i psychopatické rysy osobnosti. Ostatně například dotazník DOPEN byl původně aplikován právě na vězeňské populaci (Marešová et al., 2011) a obsahuje dokonce tzv. škálu kriminálního sklonu.

Zajímavý příslib do budoucna je pak podle nás spojen s aktuálně probíhajícím grantovým výzkumem Polišenské, Borovanské a Koubalíkové (2014 – 2018), s názvem Neutralizační techniky v kontextu psychologických aspektů. Z nám dostupných informací se domníváme, že projekt nejspíše volně navazuje na práci Tyrlíka a kolektivu z roku 2011, zaměřenou na užívání neutralizačních technik u dospělé nekriminální populace. Její velký přínos spočíval v kombinaci kvalitativního a kvantitativního přístupu a především v tvorbě originální metody. Jako základní metoda zde totiž sloužil **tzv. neutralizační test**, vytvořený přímo pro potřeby tohoto výzkumu. Měl podobu semistrukturovaného dotazníku, který zahrnoval verbalizované situační rámce (věnované událostem z respondentova života) a hypotetické situace ve formě komiksů a videí. Přičemž jedním z deklarovaných dlouhodobých cílů tohoto výzkumu byla i realizace obdobné studie se zaměřením na pachatele různé trestné činnosti (Borovanská, 2011).

2.1 Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS)

Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS), jehož název pracovně překládáme jako Inventář kriminálních stylů myšlení, je 80 položkový sebesposuzovací inventář vyvinutý pro měření **kriminální kognice** ve formě **postojů, přesvědčení a myšlenkových stylů**, o nichž se předpokládá, že podporují a udržují kriminální životní styl (Walters, 2006c). Jeho první verze byla představena již v roce 1995. Od roku 2001 pak existuje ve své, zatím poslední, 4. verzi. Autor PICTS, americký klinický psycholog prof. Glenn D. Walters, který vedle dalších odborných aktivit již téměř 30 let působí v oblasti vězeňství, se kromě autorství tohoto instrumentu a rozsáhlé publikační činnosti, může pochlubit i vytvořením vlastní teorie kriminálního jednání (Walters, 2012), která bude podrobněji představena v oddílu 2.1.1.

Především v návaznosti na dílo Yochelsova a Samenowa, vyvinul Walters ve svých stěžejních pracích (1990, 1995a, 1995b, 2002c, 2003, 2006b) koncept, který je dnes obecně považován za nejvlivnější, nejvýznamnější a také **nejznámější model kriminálního myšlení**. Navzdory Waltersově kritice koncepce jeho předchůdců Yochelsova a Samenowa (pro její nedostatečnou operacionalizaci, problematické možnosti empirického zhodnocení,

zobecnitelnosti a širší aplikovatelnosti, i pro nedostatečné uznání vlivu vnějšího prostředí), vytvořil z části jejich díla základní kámen svého inventáře. A to konkrétně z té, kterou považoval za nejpřínosnější, tj. z osmi faktorů charakterizujících kriminální myšlení (Boduszek & Hyland, 2012; Mandracchia et al., 2007).

Instrumentu PICTS se naopak daří obstát i před již dříve zmiňovanými kritickými názory (např. Maruna & Mann, 2006), které směřují především proti pojmové a konceptuální nejasnosti některých přístupů věnujících se kriminálnímu myšlení. Podle svého vymezení předmětu totiž směřuje k hlubším stabilním kognitivním strukturám, u nichž byl vztah k recidivě empiricky prokázán, a nezaměřuje se na nevhodné diagnostické a intervenční cíle, za něž jsou považovány povrchní post-hoc produkty. Při detailním pohledu na položky jednotlivých škál PICTS opravdu zjistíme, že pouze minimum z nich by svým charakterem mohlo odpovídat popisovaným post-hoc výmluvám, ospravedlňování, racionalizacím či neutralizacím. Tyto položky navíc náležejí převážně k jediné z osmi základních škál stylů myšlení a v situaci interpretace je tak snadné mít tuto skutečnost případně na paměti. Konkrétně jde o škálu Zdůvodnění, která se i podle autora nejvíce obsahově přibližuje tzv. neutralizačním technikám, prvně popsáným Sykesem a Matzou (1957). Walters však, opět v souladu s názory kritiků, sleduje převážně zmiňované patologičtější formy výmluv (týkající se obviňování oběti, zkaženého světa, společnosti), a to obecněji formulované. Navíc jim věnuje pozornost až při zvýšené intenzitě jejich projevu, v porovnání s průměrným výskytem u vězeňské populace.

Inventář PICTS, autorem vydaný ve dvou jazykových verzích (angličtina, španělština), byl již adaptován, resp. převeden do jazykového a kulturního prostředí několika **dalších zemí**. Pro příklad uvádíme Velkou Británii, Irsko, Nizozemí nebo Chorvatsko, přičemž psychometrické analýzy sebraných dat ukázaly na dobrou možnost využití nástroje ve všech těchto zemích. Aktuálně, v letech 2012 - 2015, probíhá obdobná iniciativa i v **České republice**, konkrétně v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP), pod vedením PhDr. Blatníkové. V diplomové práci jsou využity některé poznatky získané při práci právě na tomto výzkumném úkolu. Jistě ale stojí za to zmínit, že nejde o první výzkumný záměr u nás, související s Waltersovým konceptem. V roce 1994 vytvořili manželé Netíkovi metodu s názvem Dotazník kriminálního životního stylu - Specifické Vzorce Iracionálního Myšlení - kriminalita (SVIM – C) (Netík & Netíková, 1994). Jednalo se o 72 položkový sebesposuzovací inventář, pracující s osmi škálami a čtyřmi hypotetickými behaviorálními charakteristiky, typickými pro delikventy s kriminálním životním stylem. Dle sdělení autora nešlo přímo o převod PICTS (ani nemohlo, první verze PICTS byla představena až o rok později),

ale o originální metodu vycházející z Waltersovy teorie. Nástroj byl úspěšně použit ve dvou výzumech²⁹, jejichž výsledky bohužel nebyly širěji publikovány. Následně však práce na jeho vývoji ustaly (Netík, osobní sdělení, 26. května 2014).

2.1.1 Teorie kriminálního životního stylu

Ve Waltersových monografiích (1990, 2002a, 2012) opakovaně nalézáme jeho hypotézu, že **kriminální myšlení**, vedle dalších faktorů, **podporuje a udržuje tzv. kriminální životní styl**. Toto tvrzení vychází z autorovy vlastní teorie kriminálního jednání, *Lifestyle theory of crime*. Ta byla inspirována dílem Sykese a Matzy (1957) o neutralizačních technikách a vychází také ze zkoumání kriminální osobnosti v pracích Yochelsona a Samenowa (1976, 1977). Teorie byla Waltersem následně rozvinuta v jedinečný, samostatný přístup ke „zločinu jako životnímu stylu“ (Boduszek & Hyland, 2012; Mandracchia et al., 2007). Přičemž životní styl po dlouholetém studiu definuje jako soubor systémů přesvědčení jedince, příp. precizněji jako „*integrováný soubor systémů přesvědčení, který jedinci pomáhá v každodenní interakci s vnějším i vnitřním prostředím*“ (Walters, 2002a, s. ix).“

V základu jeho teorie leží mimo jiné také opakovaně historicky i mezinárodně potvrzený poznatek, že **většina kriminality je páchána jen malou částí kriminální populace**³⁰ (Walters, 1990). Za recidivující pachatele či recidivisty (*recidivists, repeat offenders*) považujeme - v souladu s asi nejběžněji užívaným, tj. trestně právním, vymezením - jedince, kteří se dopustí trestného činu poté, co byli již za jiný TČ pravomocně odsouzeni. Pro jejich označení se v anglosaské literatuře setkáme s řadou dalších výrazů, zpravidla pouze zpřesňujících a víceméně synonymických (Marešová et al., 2011). Jako příklad uvádíme termín perzistentní pachatel (*persistent offender*), chronický či chronicky recidivující pachatel (*chronic offender*), „zločinec ze zvyku“ (*habitual offender*), dlouhodobý pachatel (*long-term offender*), příp. pachatel s vysokou mírou recidivy (*high-rate offender*). V teoretické části práce budou – i přes jejich částečnou odlišnost, zato však v souladu s Waltersovým přístupem

²⁹ Poprvé v rámci rozsáhlého grantového výzkumu, zaměřeného na výzkum organizovaného zločinu (asi 400 respondentů), v němž se ukázalo, že metoda dobře diferencuje mezi recidivisty a prvopachateli. Později byla, upravená verze dotazníku pro nekriminální populaci, zadávána i souboru soudců, příp. soudních čekatelů. Realizována byla dokonce faktorová analýza, která naznačila existenci jednoho souhrnného faktoru (Netík, osobní sdělení, 26. května 2014).

³⁰ Tento poznatek podporují i údaje ze statistického přehledu kriminality Policie ČR za rok 2013. V loňském roce bylo objasněno celkem 129 181 skutků, zjištěných na území ČR, z toho bylo recidivisty spácháno celých 83 894 skutků, tedy bezmála 65 %. Údaje z policejní statistiky pak byly zvoleny z důvodu, pro naše účely, nejlépe vyhovujícího vymezení recidivy: „*Recidivistou ve smyslu policejní statistiky je pachatel úmyslného trestného činu, který byl již za jiný úmyslný trestný čin dříve odsouzen*“ (MV ČR, 2013, s. 13).“

– používány pojmy perzistentní pachatel, chronický pachatel a pachatel s kriminálním životním stylem (*lifestyle criminal*³¹) promiscue.

Walters (2006c) uvádí, že jeho teorie není poplatná **ani dispozičnímu, ani situačnímu** přístupu ke kriminálnímu chování. Ve středu její pozornosti údajně stojí interakce odehrávající se mezi jedincem a jeho okolím. Ve své nejnovější monografii (Walters, 2012), v části věnované již přímo teoriím vývoje habituálního kriminálního chování, navíc doplňuje, že jeho teorii lze nejlépe vystihnout přívlastkem **integrativní či smíšená**. To proto, že jsou v ní zahrnuty vývojové i dispoziční faktory. Zatímco ryze vývojové teorie používají k vysvětlení zločinu pouze životní zkušenosti a trajektorie chování a teorie vycházející z dispozic, sklonů, tendencí jedince, zločin naopak chápou jen jako důsledek jeho stabilních patologických charakteristik (DeLisi, 2005).

Kriminální životní styl se v souladu s Waltersovým přístupem tedy rozvíjí na základě interakce mezi třemi vzájemně souvisejícími proměnnými, kterými jsou **podmínky, volba a kognice**. *Podmínky* dělí na vnitřní (osobní) a vnější (situační) proměnné, které ovlivňují jednání člověka. První skupinu představují charakteristiky jedince, o kterých se má za to, že jsou spojeny s recidivním protizákonným jednáním, např. heredita, temperament nebo věk. Do situačních proměnných naopak řadí vlastnosti prostředí nebo situací, prověřované v rámci kriminologických výzkumů. Jde například o společenskou třídu, drogy, rodinné vztahy. Podle teorie životního stylu nezpůsobují tyto podmínky kriminální chování přímo, ale spíše zvyšují nebo snižují nabídku možností v životě jedince. A právě na základě možností, které jsou mu aktuálně dostupné, se jedinec rozhoduje, resp. *volí*, jak se zachová. Od činů a rozhodnutí potrestaných nepříjemnými následky je zpravidla upuštěno, zatímco jednání a volby podpořené či upevněné pro jedince pozitivními dopady, jsou realizovány i nadále, opakovány (viz Schéma 2). Jedinec si následně utváří systém *kognice*, koncipovaný tak, aby ospravedlňoval a racionalizoval jeho činy a rozhodnutí. Kriminální životní styl tedy, v souladu s principy Waltersovy teorie, není ani endogenním předpokladem (vnitřní podmínkou), ani předurčeným souborem environmentálních okolností (vnějších podmínek). Je to spíše soubor řady přetrvávajících vzorců interakce, kterými je jedinec začleňován do svého vnitřního a vnějšího prostředí (Walters, 1990; Walters, 2006c).

³¹ Tj. jedinec, v jehož životním stylu je dominantním rysem páchaní trestné činnosti (Walters, 1990).

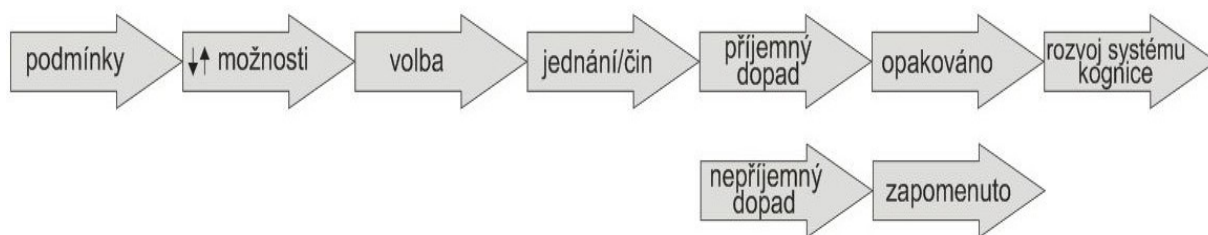

Schéma 2: Rozvoj kriminálního životního stylu (interakce podmínek, volby a kognice)

Vedle kognice existuje mnoho dalších faktorů podporujících životní styl, jako je podmiňování, posilování, redukce stresu, možnosti prostředí a strach ze změny. Kognice ve formě postojů, přesvědčení a stylů myšlení, jak je zachycována PICTS, podporuje rozvíjející se kriminální životní styl tím, že jedince **chrání před dopadem korektivní zkušenosti** přicházející z vnějšku (Walters, 2006c), podílí se na rozvoji níže uvedených charakteristik chování jedince (viz Tabulka 2). A tím i zvyšuje pravděpodobnost, že se zapojí do kriminální aktivity (Walters, 1990; Walters, 2012). PICTS se také, na rozdíl od jiných nástrojů, zaměřuje nejen na obsah, ale i na proces myšlení (Bulten et al., 2009; Walters, 2006a).

Tabulka 2: Kognitivní a behaviorální dimenze kriminálního životního stylu

KOGNITIVNÍ VZORCE (kognitivní dimenze)	CHOVÁNÍ (behaviorální dimenze)	
	označení	rizika
Mo (Zdůvodnění) Co (Odříznutí)	porušování společenských norem (<i>Social rule breaking</i>)	porušování pravidel, konvencí a zákonů vydaných vnější autoritou
En (Oprávnění) Po (Orientace na moc)	narušování mezilidských vztahů (<i>Interpersonal intrusiveness</i>)	porušování práv druhých lidí, ignorování jejich pocitů a narušování jejich osobního prostoru
Sn (Sentimentalita) So (Superoptimismus)	nestřídmost, „slabost pro své potřeby“ (<i>Self-indulgence</i>)	zneužívání návykových látek, patologické hráčství a sexuální promiskuita
Ci (Kognitivní indolence) Ds (Diskontinuita)	nezodpovědnost (<i>Irresponsibility</i>)	slabá zodpovědnost v jednání, neschopnost plnit své povinnosti, nízká odpovědnost za své činy

(Walters, 1990; Walters 2012)

Hodnocením behaviorální složky Waltersova modelu, tedy níže uvedených čtyř primárních charakteristik chování (a jejich podkategorií), se zabývá dříve vyvinutý nástroj hodnocení rizika recidivy *Lifestyle Criminality Screening Form-Revised* (LCSF-R, Walters, White, & Denney, 1991). Jde o 14 položkovou posuzovací škálu, jejíž vyplnění zabere proškolenému hodnotiteli přibližně 10 minut a na rozdíl od PICTS pracuje s objektivními daty (využívá údaje z vězeňského spisu jedince, ze vstupní zprávy, zpracované po jeho nástupu do věznice atd.) (Walters, 2012). Výzkumné šetření ukázalo, že LCSF-R je efektivní v rozlišování mezi typy pachatelů a v predikci recidivy. Nicméně skóry tohoto nástroje jsou

založené výhradně na posouzení jedincovy kriminální minulosti, kterou nelze nijak změnit. Především proto byl o pár let později vyvinut inventář PICTS, aby posuzoval myšlení podporující perzistentní vzorce kriminálního chování a zachycoval všechny změny, které mohou v těchto myšlenkových stylech nastat (Walters, 2006c).

2.1.2 Vývoj inventáře

Dlouhodobá a systematická práce autora na vývoji a zdokonalování inventáře vedla k tomu, že jeho současná, již 4. verze z roku 2001, disponuje širokou nabídkou škál čtyř generací, které shrnuje Tabulka 3 a podrobněji představuje následující text.

Postupný vývoj PICTS tedy vyústil ve **čtyři generace škál**, z nichž každá se přirozeně snažila přinést vždy další zlepšení. Poté, co faktorová analýza ukázala, že osmifaktorový model (první generace) není pro PICTS a předmět jeho měření nejvhodnější (Egan et al., 2000; Walters, 1995a), bylo stávajících osm škál doplněno generací druhou, v podobě čtyř faktorových škál. Jakmile se ukázalo, že žádná ze škál první, ani druhé generace není důsledně schopna predikce budoucího jednání, byly navrženy dvě obsahové škály. Při výběru položek pro tyto obecné indexy kriminálního myšlení, bylo původních 64 položek PICTS rozděleno do dvou skupin, na položky odrážející současné postoje a přesvědčení ve vztahu ke zločinu a položky věnované jedincovým dřívějším kriminálním postojům a přesvědčením. Tato třetí generace škál ale více otázek přinesla, než jich zodpověděla. Navzdory logickému předpokladu, že položky mapující jedincovu minulou zkušenost by měly dosahovat vyšší test-retestové stability, se škála Minulého kriminálního myšlení proměňovala téměř stejně výrazně jako škála Současného kriminálního myšlení (viz Walters, 2003). Ačkoli alespoň o trochu stabilnější přece jen byla (Walters, 2002b). Nové škály byly navíc silně korelované se dvěma úspornějšími (tzn. menším počtem položek sycenými) faktorovými škálami – škála CUR s faktorovou škálou PRB a škála HIS se škálou AST. Čtvrtá generace škál již nebyla sestavována z konkrétních položek 64 členné položkové základny PICTS. Nové kombinované škály byly vytvořeny na základě dvou proudů sociální kognice, o nichž se zdálo, že inventářem „prostupují“, jmenovitě proaktivní a reaktivní kriminální myšlení. Tyto škály, společně se **Souhrnným skórem kriminálního myšlení** (GCT, *General Criminal Thinking Score*), okamžitě prokázaly svou schopnost poskytovat konzistentnější obecné odhady kriminálního myšlení. V rámci PICTS přinášely také nejspolehlivější výsledky ve vztahu k predikci recidivy a institucionálního přizpůsobení, resp. (mal)adaptace na podmínky ve vězení (Walters, 2006b; Walters, 2009a). Skóry GCT, P a R škály tak představují nejreliabilnější a nejvalidnější výsledky produkované PICTS (Walters, 2002a).

Tabulka 3: Přehled škál PICTS, verze 4.0

	počet a typ škál	zkratka	název škály	počet položek
1. generace	8 ŠKÁL STYLŮ MYŠLENÍ	Mo	Zdůvodnění	8
		Co	Odříznutí	8
		En	Oprávnění	8
		Po	Orientace na moc	8
		Sn	Sentimentalita	8
		So	Superoptimismus	8
		Ci	Kognitivní indolence	8
		Ds	Diskontinuita	8
2. generace	4 FAKTOROVÉ ŠKÁLY	PRB	Vyhýbání se problémům	10
		HOS	Interpersonální hostilita	10
		AST	Sebeprosazování/sebeklam	10
		DNH	Popření újmy	10
3. generace	2 OBSAHOVÉ ŠKÁLY	CUR	Současné kriminální myšlení	13
		HIS	Minulé kriminální myšlení	12
4. generace	2 KOMBINOVANÉ ŠKÁLY	P	Proaktivní kriminální myšlení	2x En + 1,5x AST + HIS
		R	Reaktivní kriminální myšlení	2x Co + 1,5x PRB + CUR
	1 SPECIÁLNÍ ŠKÁLA	FOC	Strach ze změny	8
	3 revidované VALIDIZAČNÍ ŠKÁLY	Cf-r	Zmatení a simulace	8
		Df-r	Defenzivita a disimulace	8
		?	Otazníková škála	∑ vynechaných položek

Pozn. Rozložení položek v PICTS, verze 4.0: celkem 80 položek, z toho 64³² položek sytí 8 škál stylů myšlení (každou škálu osm), 8 položek je věnováno výhradně škále FOC, 4 položky pak sytí validizační škálu Cf-r a poslední 4 škálu Df-r (Walters, 2006c).

Walters (2006b) však zdůrazňuje, že **nástup nové generace škál PICTS rozhodně neznamená, že využívání jejich předchůdců je neúčelné**. Škály myšlenkových stylů, faktorové i obsahové škály mají stále svou hodnotu. Zvýšený skóre v konkrétní škále stylu myšlení nebo faktorové škále nás totiž upozorňuje na specifické oblasti vyžadující zvýšený

³² Tyto položky sytí, na rozdíl od zbývajících, i další škály, včetně validizačních. Výjimku ze zbylých 16-ti tvoří pouze dvě ze čtyř položek původně určených výhradně škále Cf-r, které v této verzi sytí navíc i faktorovou škálu HOS.

zájem, na problematická místa v uvažování jednotlivých pachatelů. Škála Současného kriminálního myšlení je zase nadále nejcitlivějším indikátorem změny kriminálního myšlení. Přestože se tedy ukazuje, že kombinované škály poskytují konzistentnější výsledky než tři přechodí generace, především pokud jde o predikci budoucího chování, tyto dříve vytvořené škály by neměly být přehlíženy. Protože dojde-li na objasňování teoretických témat či potřebu uplatnění v terapii, je užitečnost kombinovaných škál omezena.

Již do první revize inventáře (tj. PICTS, verze 2.0) byly začleněny také **škály validizační**, aby identifikovaly tzv. styl odpovídání (*response style*) respondentů, zachycovaly jejich postoj k testu (Walters, 2001b). Následný výzkum ale ukázal, že psychometrické charakteristiky původních validizačních škál (Cf a Df) jsou neuspokojivé (Walters, 1995b). Proto musely být revidovány (Walters, 2001b), čímž se jejich validita i reliabilita zvýšila na úroveň srovnatelnou s hodnotami těchto psychometrických vlastností u škál stylů myšlení. V nejnovější verzi inventáře je každá z těchto dvou škál sycena osmi položkami (čtyři položky skórují pouze v dané validizační škále, s výjimkou dvou položek u Cf-r a jejich uplatnění v jedné z faktorových škál, zatímco zbylé čtyři položky vždy zároveň sytí i některou ze škál myšlenkových stylů). Třetí validizační škála (tzv. Otazníková) je sumou respondentem nezodpovězených položek a stejně jako dvě předchozí škály rozhoduje o validitě konkrétního protokolu (Walters, 2006c).

2.1.3 Model kriminálního myšlení a popis škál

Připomeneme-li si obsah první kapitoly (1. Kriminální myšlení), nezbyde nám nejspíše než dát za pravdu některým autorům (např. Maruna & Mann, 2006; Walters, 2006a) a spolu s nimi konstatovat, že dosud neexistuje model kriminálního myšlení, který by uspokojil všechny odborníky ve výzkumu i v praxi. Proto zde stručně představíme právě tu koncepci, kterou za nejužitečnější považuje autor námi vybraného nástroje.

Teorie kriminálního životního stylu nahlíží kriminální myšlení jako kognitivní systém tvořený **třemi základními úrovněmi** (viz Schéma 3): **Schéma** (*scheme*), koncept propůjčený z Piagetovy teorie kognitivního vývoje, zde představuje základní významovou jednotku, na níž je tento koncepční model založen. Schémata se vyvíjejí skrze jedincovu interakci s okolím, jako výsledek vzájemné působení procesu asimilace (začleňování nových informací do existujícího schématu) a akomodace (vytváření nového schématu pro vysvětlení informace nezapadající do toho již existujícího). Předchůdce schématu zločinu u dětí můžeme nalézt v dětském porozumění pravidlům a jejich porušování, příp. i v tak základním konceptu, jakým je zlo. Se zkušeností a opakovaným využíváním se tato schémata stávají přesnějšími,

diferencovanějšími a zároveň abstraktnějšími. Schopnost dítěte rozpoznat vztahy mezi jednotlivými schémata stojí u zrodu **schématických sítí či seskupení** (*schematic sub-networks*). *Zločin a trest* jsou samostatná schémata, která při spojení vytváří schématické seskupení či kategorii *zločin a trest*. Existují dva typy těchto sítí: seskupení obsahů a seskupení procesů. Obsahové schématické sítě jsou jakési kognitivní formy obklopující obecné téma jako je zločin a trest, zatímco procesuální schématická seskupení jsou poznávací šablony, které nasměrovávají a koordinují jedincovo jednání ve vztahu k okolí. Kriminální styly myšlení jsou příkladem druhé skupiny, stejně jako například cíle, hodnoty, atribuce či očekávání výsledků, jakožto přesvědčení, že určité chování povede k určitému výsledku (Bandura, 2001). **Systémy přesvědčení** (*belief systems*), díky svému komplexnímu charakteru, utváří nejvyšší rovinu tohoto kognitivního systému. Teorie životního stylu rozlišuje pět systémů přesvědčení – vnímání sebe sama, pohled na svět, na současnost, minulost a budoucnost – které lidem poskytují prostředky pro interpretaci jejich zkušenosti. Pachateli může být vlastní například negativní sebenáhled, fatalistické vnímání světa, zkreslené vidění přítomnosti, glorifikující pohled na minulost a nerealistické vidění budoucnosti. Tyto hlavní charakteristiky jedincových systémů přesvědčení nejsou nezávislé na specifických schématech a jejich seskupeních, naopak se vzájemně ovlivňují a podporují s konkrétnějšími úrovněmi jedincova kognitivního systému. Podle teorie životního stylu má kriminální myšlení tři základní úrovně s dalšími pourovněmi v rámci každé z nich, jde o jakýsi *systém v systému*. Například Diskontinuita jako kriminální styl myšlení spadá v rámci tohoto hierarchického kognitivního systému do prostředního stupně, resp. do úrovně schématických seskupení či sítí, ale „větví se“ směrem dolů ke konkrétnějším schématům i směrem nahoru k obecnějším systémům přesvědčení. Faktorová analýza osmi položek škály Diskontinuity (Ds) odhalila tři subfaktory: nestálost, externí orientaci a oddělování myšlenek, pocitů a činů. I tyto subfaktory se dále větví směrem dolů, až na samotnou úroveň schémat, kde se elementy každého z nich mohou napojovat na konkrétní schémata. Jedna z faktorových analýz všech položek PICTS pak naznačila přítomnost dvou primárních faktorů, které byly označeny jako Proaktivní (P) a Reaktivní (R) kriminální myšlení (Walters, 2006b). Škála Ds, stejně jako Co a Ci, sytí reaktivní faktor. Společně tak rozšiřují schématické seskupení Diskontinuity směrem nahoru, kde může nakonec ovlivňovat jeden nebo i více systémů přesvědčení (Walters, 2006a).

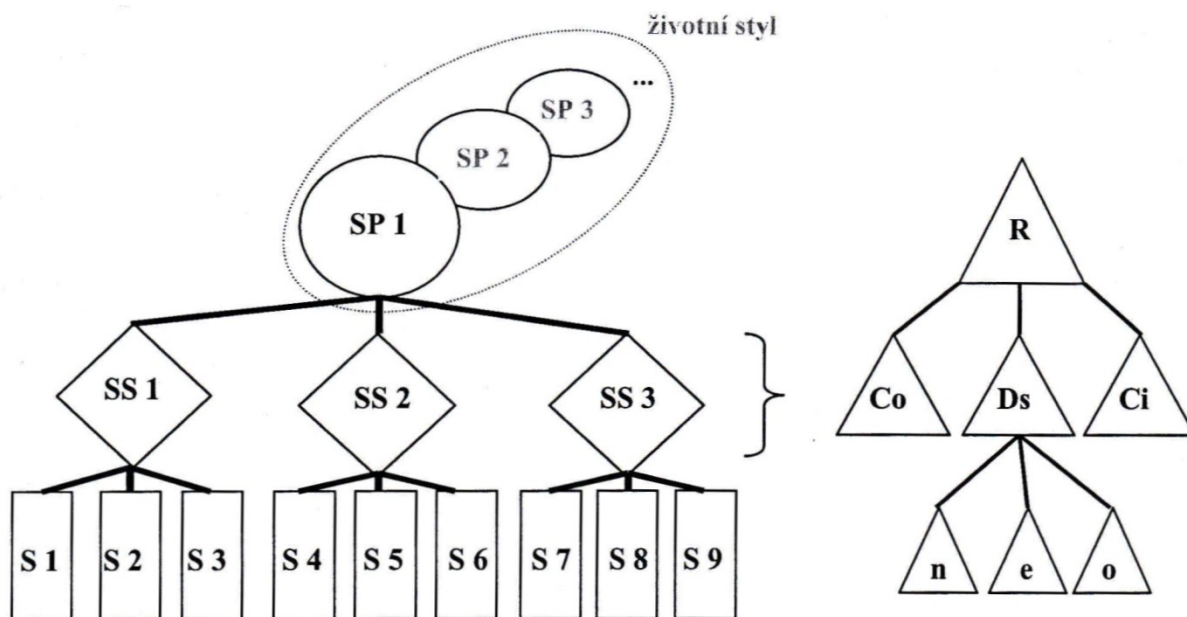

Schéma 3: Hierarchický model kriminálního myšlení

Vysvětlivky:

SP = systém přesvědčení (*belief system*),

SS = schématická síť či seskupení (*schematic sub-network*),

S = schéma,

R = Reaktivní kriminální myšlení,

Co = Odříznutí, Ds = Diskontinuita, Ci = Kognitivní indolence,

n = nestálost, e = externí orientace, o = oddělování myšlenek, pocitů a činů.

ŠKÁLY STYLŮ MYŠLENÍ

Východiskem pro formulaci osmi škál stylů myšlení bylo především pozorování a studium „chyb v myšlení“, které se objevovaly v popisech vlastního kriminálního jednání pachatelů (především Yochelson & Samenow, 1976; Walters & White, 1989; Walters, 1990; příp. i Feeney, 1986). PICTS je tak považován za jeden z mála **empiricky založených**, resp. z empirie vycházejících nástrojů pro posuzování kriminálních stylů myšlení (Bulten et al., 2009). Na konkrétní podobě a obsahové náplni těchto stylů myšlení v rámci PICTS se pak logicky nejvíce podepsala klinická praxe samotného autora. Ten ale přiznává významný podíl vlivu i dalším odborníkům a výsledkům jejich pozorování, vtělených do jejich koncepcí. Především pak Yochelsonovi a Samenowovi v případě škál Sn, So, Po (kombinace jejich *zero state a power thrust* – více na s. 54), Co a Ds (obecnější verze jimi definovaných myšlenkových chyb odříznutí a fragmentace), u Mo pak zdůrazňuje podobnost s technikami neutralizace Sykese a Matzy (Walters, 1990).

Podle Walterse (1990) představuje předkládaných osm stylů myšlení, i přes jejich vzájemné vztahy, dostatečně odlišné a **samostatné primární** kognitivní aspekty kriminálního životního stylu. Charakter těchto kognitivních vzorců podporuje názor, že kriminální myšlení

umožňuje jedinci činit rozhodnutí, která jsou požitkářská, unáhlená, narušují interpersonální vztahy a jsou v rozporu se společenskými normami. V souladu s tím jsou tato myšlenková schémata iracionální, neuspořádaná, subjektivní a slouží k okamžitému uspokojení jedincových přání či tužeb (Mandracchia et al., 2007; Walters, 1990).

Autor upozorňuje (Walters, 1990), že téměř všechny kognitivní prvky či vzorce, které budou i zde - v souvislosti s popisem osmi stylů kriminálního myšlení - představeny, je možné zaznamenat i u **členů nekriminální populace**. Přičemž rozdíl lze hledat především v intenzitě jejich projevu. Odkazuje v této souvislosti na **ontogenezi člověka** a zdůrazňuje, že každý jedinec je nejdříve egocentrickým, hedonistickým dítětem. Zatímco však podle něj většina z nás s dospíváním přeorientuje své myšlení směrem k zodpovědnosti a sebekontrolě, pachatel s kriminálním životním stylem pokračuje v jednání na základě raně adolescentních priorit. A to tak, že hledání potěšení, zábavy, bezprostřední uspokojování potřeb a sebeobhajobu nadále upřednostňuje před odpovědností, odložením uspokojení, sebekontrolou. Waters zdůrazňuje, že i příslušníci nekriminální populace mohou příležitostně zažívat rozmrzelost nad nutností odsouvat uspokojení svých potřeb, pocity sentimentality nebo se snaží obhájit si své nezodpovědné chování. Perzistentní pachatel však vystaví svůj životní styl výhradně na těchto a dalších aspektech kriminálního uvažování, tedy zcela mimo pravidla, regulační mechanismy či požadavky společnosti. V souvislosti s pachateli TČ dále hovoří o rizikovém napojení kriminálního myšlení na spíše implicitní, ne nutně plně uvědomované, rozhodnutí „vzdát se snahy“ o úspěch nebo lépe snahy obstát ve společnosti regulárními, legálními prostředky. Proto, zatímco u někoho mohou charakteristiky, jako je silný pocit privilegovanosti a silná orientace na moc, zůstat důkladně ohraničené, někdy dokonce soustředěné pouze na určitou oblast jeho života, např. pracovní sféru. Mohou být u jiného tyto stejně silné tendence naopak odpovědné za podnícení aktivity i ostatních rysů kriminálního myšlení, se všemi odpovídajícími následky (Walters, 1990).

Následuje podrobný popis jednotlivých škál (Walters, 1990; Walters, 2002a; Walters, 2006c):

ZDŮVODNĚNÍ (Mo, Mollification)

Jinými slovy také **zmírňování pocitu viny** či **ospravedlňování**. Zastupuje tendenci přenášet vinu za své negativní, nezodpovědné či kriminální jednání na okolí a jiné osoby, tedy vnější faktory. Pro tento styl myšlení je tedy charakteristické **negování odpovědnosti** za své činy a její **externalizace**, doprovázená **hledáním výmluv, racionalizacemi**.

Kořeny tohoto stylu uvažování lze podle autora nalézt v adolescentních racionalizacích a sebeobhajobách. Zmiňována je jeho velká **podobnost s „neutralizačními technikami“** Sykese a Matzy (1957).

Existuje několik konkrétních způsobů, kterými může být proces Zdůvodnění vyjádřen. Jedním ze základních je **identifikace sebe sama jako oběti** „společenské nespravedlnosti a zlomyslnosti“. Může ale nabývat i více specifických forem, kdy pachatel **viní konkrétní okolnosti, události nebo podmínky** okolí za své kriminální chování – např. chudobu, drogy, podmínky ve vězení, justiční systém, rodiče, výchovu, vliv party. Za extrémní formu je pak považováno **obviňování oběti**. Jak již bylo naznačeno, tento styl myšlení se projevuje mimo jiné také poukazováním na **nespravedlivost života a nerovnost lidí**. K tomu je nutné dodat, že protiprávní jednání či nerovné podmínky, na které pachatel upozorňuje, někdy mohou být v jeho okolí reálně přítomny. Důležitým znakem tohoto kognitivního vzorce ale je, že pachatel při upozorňování na ně přehlíží dva podstatné faktory. Opomíjí, že dojem spravedlnosti je zpravidla silně subjektivní. Stejně jako zásadní skutečnost, že je zcela iracionální využívat přítomnost nespravedlnosti v okolí člověka ke zmírňování viny za své vlastní jednání, k ospravedlnění svých činů či k odvrácení pozornosti od nich.

Tento mechanismus lze mnohdy detekovat na základě jedincem **užívaných slovních vyjádření**, která jsou s ohledem na situaci neadekvátní (např. pachatel hovoří o „ženách, kterým *ublížil*“, což lze považovat za značně neadekvátní vyjádření v situaci, kdy své oběti brutálně znásilňoval a následně vraždil).

Shrnutí:

Zdůvodnění (Mo) zahrnuje snahu jedince zmírnit, ospravedlnit či oslabit odpovědnost za své antisociální aktivity, a to poukazáním na negativní vnější vlivy, které mohou a nemusejí být reálné, ale rozhodně nemají přímou spojitost s chováním jednotlivce. Zdůvodnění je nejen iracionální a vypočítavé (slouží pouze pro pachatelův vlastní prospěch), ale maří i možnost změny, jelikož jedinci poskytuje výhodné, předpřipravené obhajoby a racionalizace jeho minulého kriminálního chování (Walters & White dle Walters, 1990, s. 133). Jde o pravděpodobný korelát proaktivní kriminality³³.

Příklady položek z PICTS-CZ³⁴:

- Za problémy, které jsem v životě měl (nebo stále mám), může okolí, společnost nebo různé jiné okolnosti.

³³ U proaktivní kriminality je chování pachatele spíše řízené, plánovité, zahrnuje programovanou, ofenzivní agresi. Zatímco v případě reaktivní kriminality je chování jedince naopak neřízené, neplánované. Jeho součástí je agrese neprogramovaná, impulzivní či defenzivní (Netík, 1990).

³⁴ Zkratka PICTS-CZ označuje českou verzi amerického inventáře, která bude využita jako základní metoda sběru dat v této práci.

- Za některé mé činy můžou i ti, které jsem poškodil, protože „*si to zasloužili*“ nebo „*si mohli dávat větší pozor*“.
- Kdybych měl dobrou práci, nikdy bych se nestal zločincem.

ODŘÍZNUTÍ (Co, Cutoff)

Jinými slovy také **odstříhnutí či blokování aspektů kriminality běžně odrazujících od jejího páchání**. Odříznutí směřuje k **překonání úzkosti a obav** z následků antisociálního jednání jedince, k překonání odstrašujícího působení sankce.

Obvyklá představa o recidivujících pachatelích, běžně deklarovaná ještě v 70. letech minulého století, zahrnovala tvrzení, že nejsou schopni poučit se z minulé zkušenosti a jsou do značné míry nevnímaví k odstrašujícím vlivům páchání TČ. Skutečnost je podle Yochelsona a Samenowa (dle Walters, 1990, s. 134) trochu jiná. Podle nich si recidivisté tyto následky **uvědomují stejně dobře jako příslušníci nekriminální populace**, ale na rozdíl od nich jsou „**zkušenější**“ v **eliminaci těchto prvků** ze svého procesu rozhodování, zda čin spáchat nebo ne. Mají totiž na rozdíl od ostatních k dispozici právě kognitivní mechanismus Odříznutí, který jim umožňuje narušení funkce zmíněných odrazujících aspektů zločinu a jejich rychlou eliminaci.

Formy mechanismu Odříznutí lze rozdělit na:

➤ **vnitřní**

- o **slovo či fráze** – je nejčastější či nejužívanější formou vyjádření tohoto mechanismu. Jde zpravidla o zlostnou frázi (např. „*kašlu na to*“, často ve vulgárnější podobě), vystihující přítomnost vzteku, která velmi často slouží jako spouštěč procesu odříznutí. Zlost pak narůstá do intenzity, která jedince okamžitě zbaví běžných obav ze spáchání TČ.
- o **vizuální představy, hudební motivy** (př. pachatel loupeží, který si pouští hlasitou dramatickou hudbu, aby získal odvahu vstoupit do objektu, který chce vyloupit),
- o **postupné budování argumentů proti konvenčnímu chování**.

➤ **vnější**

Není-li pachatel schopen nalézt „vnitřní“ mechanismus Odříznutí, existuje mnoho **externích prostředků**, které jsou mu k dispozici, jako je například:

- o **alkohol, drogy, pornografie**, atpod.

Pachatelé často **přilnou k jednomu nebo dvěma preferovaným způsobům** Odříznutí, a to do takové míry, že se pro ně stávají **téměř automatickou odpovědí na environmentální**

stres a frustraci. Zde je ale důležité mít na paměti, že tento mechanismus přesto stále **zůstává** pod pachatelovou **volní kontrolou**, jen on rozhoduje, zda a kdy ho aktivovat.

Shrnutí:

Podstatou tohoto stylu uvažování je tedy rychlá, okamžitá eliminace vlivů běžně odrazujících od spáchání zločinu (strach, sankce). Souvisí s mírou impulzivity jedince a sklonem využívat určité konkrétní prostředky (nejčastěji např. zlostný verbální projev, alkohol) s cílem zbavit se zábran před spácháním zločinu. Více souvisí s reaktivní kriminalitou.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Předtím, než jsem udělal něco nelegálního (spáchal trestný čin), dal jsem si na kuráž panáka nebo si vzal nějaké drogy.
- Stále se ještě přistihnu, jak si říkám: „*K čertu s normální prací, prostě si vezmu, co chci.*“
- Když se mi nedaří nebo jsem zklamaný, přestanu racionálně (rozumně) uvažovat a při tom si řeknu něco jako: „*Ksaku, k čertu s tím*“ nebo „*kašlu na to!*“.

OPRÁVNĚNÍ (En, Entitlement)

Zahrnuje pocit **privilegovanosti**, který jedinci umožňuje svévolné jednání. Jedinec si sám uděluje **oprávnění či nárok spáchat TČ** v důsledku **chybného výkladu svého chtění jako potřeby**, kterou má právo uspokojit („*...mám na to přece právo...*“).

Charakteristickým rysem je zde **egocentrismus**, dojem **existence světa pro jedincovo vlastní potěšení a zisk** („*Ostatní lidé jsou tu pro mne.*“), se kterým se setkáváme u dětí předškolního až mladšího školního věku. Zatímco u nekriminálního jedince se v průběhu dospívání tato představa, toto egocentrické přesvědčení upravuje, u perzistentních pachatelů může přetrvávat (Walters & White dle Walters, 1990, s. 138). Pokud nedostanou, na co podle své úvahy mají nárok – je jejich reakce v zásadě obdobná dětskému „záchvatu vzteku“ – **manipulují, zastrašují, uplatňují fyzické násilí**, atd.

Právě pocit oprávnění je to, co pachateli dovoluje porušovat zákony společnosti, v níž žije, i osobní práva druhých. Většina pachatelů přitom věří, že zákony i policie mají důležitý význam, hrají nezbytnou roli v každé společnosti. Zároveň však mají za to, že oni jsou určitou výjimkou, osobou, pro kterou tyto zákony neplatí. Chovají se, jakoby jim bylo **přiděleno určité privilegium, zvláštní výhody**. Zažívají pocit **oprávnění vzít si, cokoli chtějí, od kohokoli chtějí**, ať už je to majetek, peníze nebo sex.

Oprávnění se skládá ze tří základních elementů:

- o **Vlastnické nároky** či **pocit vlastnictví** – podle autora hraje u průměrného perzistentního pachatele hlavní roli v pocitu oprávnění páchat TČ. Uvádí příklad jedince, který napadl svou ženu, protože na to měl podle svého názoru nárok, „*je to přece JEHO žena*“.
- o **Jedinečnost** – jedinec se považuje za zvláštní osobu, pro kterou pravidla a příkazy společnosti obvykle neplatí.
- o **Chybná identifikace tužeb jako potřeb** – hraje významnou roli ve vývoji tohoto postoje. Tento mechanismus má za následek, že jedinec povýší touhu po penězích, značkovém oblečení a drahých špercích na úroveň základních potřeb. Svůj čin označuje jako pouhé uspokojování „potřeb“, na které má právo, a činí tak mnohdy s urgentností, která je vlastní uspokojování potřeb skutečně zajišťujících přežití jedince (potřeba vody, potravy). Stejně tak může tvrdit, že cítil silné vnitřní napětí, „potřeboval“ se odreagovat.

Některé z prvků tohoto stylu uvažování se vyskytují, stejně jako v případě většiny ostatních stylů, i u nekriminální populace. Ale, jak již bylo zmíněno, zpravidla v mírnější podobě a navíc omezeny jen na určitou oblast jedincova života (např. pocit jedinečnosti ve vztahu k zaměstnání). Zatímco u kriminální populace jde často o **globální, všeprostupující pocit**, dosahující **vysoké intenzity**, kdy ani s novou informací či situací, která vyvrací oprávněnost či adekvátnost tohoto dojmu, **není pravděpodobné přehodnocení** jejich „privilegovaného postavení“.

Vzhledem k charakteru některých kriminálních činů je Oprávnění považováno za jejich **nutný předpoklad**. To proto, že při absenci pocitu privilegovanosti, akutní „potřeby“ nebo vlastnických nároků, by se jedinec pravděpodobně zdržel vysoce predátorského chování, které je možné pozorovat u některých osob se zakořeněným kriminálním životním stylem. Právě tento postoj je řadou teorií kriminálního myšlení prezentován jako důvod, proč se lidé dopouštějí trestné činnosti (Boduszek & Hyland, 2012).

Shrnutí:

Oprávnění zahrnuje pocit privilegovanosti, jedinečnosti a vlastnických nároků, který jedinci dává nárok porušovat zákony společnosti a práva druhých. Chybný výklad tužeb (toho, co chce) jako potřeb (něčeho, co potřebuje) je dalším, neméně důležitým, aspektem tohoto stylu uvažování. Jde o korelát proaktivní kriminality, mnohými považovaný za nutný předpoklad závažného kriminálního jednání.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Podle mě jsem si už v životě zažil svoje, a proto mám teď právo vzít si, co chci.

- Myslím, že jsem výjimečný člověk a že si moje situace zaslouží výjimečné ohledy a zvláštní přístup.
- V mém životě byly doby, kdy jsem měl pocit, že pro mě zákony neplatí.

ORIENTACE NA MOC (Po, Power orientation)

Základním projevem tohoto stylu myšlení je jedincovo **uplatňování moci a kontroly** nad různými oblastmi svého sociálního prostředí, obzvláště **nad jinými lidmi**.

Orientace na moc má podle autora své kořeny opět ve **vývoji jedincovy osobnosti**. Děti, přibližně až do konce mladšího školního věku, zaměřují svou pozornost především k vnějšímu prostředí. V průběhu zrání však u většiny dochází k uvědomění si, že to není vnější kontrola, ale sebekontrola, která vede k dlouhodobým úspěchům v životě. Z vývojového hlediska tedy tito jedinci **selhávají v uvědomění si důležitosti sebekontroly**. V dospívání a rané dospělosti odolávají společenskému tlaku, který po členech společnosti žádá nárůst sebekontroly skrze zodpovědné, zevnitřněné aktivity. **Zůstávají na úrovni vývoje, kde převažuje vnější kontrola a vliv**, a pokračují ve směřování svého úsilí na povrchní charakteristiky, jako je dobré působení v interakci s okolím.

Pachatelé s kriminálním životním stylem tak přijímají a **osvojují si zjednodušené vidění světa**, kde existují pouze **dva typy lidí, silní a slabí**. Přičemž platí, že slabí jedinci mohou být zavražďováni, využíváni a může s nimi být manipulováno pro zisk či blaho někoho silnějšího. Pohled většiny perzistentních pachatelů na svět je tedy nezralý, nevyspělý, zjednodušený, je zaměřen na jedinou povrchní dimenzi lidské zkušenosti (síla versus slabost).

Orientace na moc sestává ze dvou kognitivních elementů (Yochelson & Samenow dle Walters, 1990, s. 139), které jsou chápány jako **dva opačné póly jednoho kontinua**:

- 1) **power thrust** (volně přeloženo jako *uplatnění moci*) – charakterizuje přítomnost postojů a úvah, které jedinci dávají pocity moci a kontroly nad ostatními; centrálním znakem je vyzdvihování sebe nad ostatní, ve snaze demonstrovat svou nadřazenost;
- 2) **zero state** (*nulový stav*) – odráží naopak pocity neschopnosti, slabosti a bezmoci, vyplývající z nemožnosti kontrolovat lidi nebo události, které se dějí v jedincově okolí.

Většina perzistentních pachatelů tak **osciluje mezi představou sebe sama jako „všemocného“ (1) a zcela bezmocného či neschopného (2)**. Přirozeně žádná z těchto forem sebepojetí neodpovídá skutečnosti, i přesto však mají silný dopad na chování jedince. Tato **extrémní orientace navenek** přináší řadu negativních, dlouhotrvajících následků do života pachatele a podmaňuje si ho, až ho nakonec vždy dostane do stavu bezmoci, protože nikdo

nedokáže neustále držet maximální kontrolu nad svým okolím. A pachatel se opět snaží odstranit nepříjemné myšlenky a pocity náležící k tomuto stavu uplatňováním své moci, např. tím, že poníží jinou osobu, aby ze sebe získal lepší pocit, ačkoli jde o pouze dočasné řešení tohoto jeho „chronického“ problému. Pro pomoc pachatelům je nutné přetnout tento „začarovaný kruh“, do kterého vlivem svého externího zaměření téměř automaticky vstupují. Uplatňování moci a kontroly se však může u jedince vyskytovat i samostatně, nezávisle na prožívání stavu bezmocnosti.

Ačkoli jsou u většiny perzistentních pachatelů projevem motivu kontroly zpravidla **rvačky, fyzická napadení** nebo **násilné spory**, může se projevovat také nepřímo. Někteří pachatelé uplatňují svou moc cestou **pseudo-intelektuálního, afektovaného vyjadřování**, ačkoli je často jednoduché tuto snahu o manipulaci prohlédnout, jelikož mohou mít problém se správným významem či vyslovováním cizích a složitějších slov, kterými se snaží ohromit (Walters & White dle Walters, 1990, s. 141). Další nenásilnou formou uplatňování moci a kontroly je **chlubení se** drahým autem, domem, značkovým oblečením, protože právě zachycením pozornosti ostatních se jedinci daří dosáhnout jeho hlavního cíle: kontroly okolí.

Výzkumy ukázaly, že moc a kontrola představují důležité motivy sexuálních zločinů (např. Rada, 1978), stejně jako loupeží (např. Feeney, 1986).

Shrnutí:

Tento styl myšlení charakterizuje zcela nepřiměřená touha po moci a kontrole, po ovládnutí druhých. Jeho základem je primárně mocenské zaměření jedince, které odráží jeho zjednodušené, jednodimenzionální vidění světa, kde se lidé dělí na silné a slabé. V případě, že nemají moc a kontrolu nad svým okolím, zažívají naopak intenzivní pocity bezmoci a neschopnosti. V úvahách perzistentního pachatele je pak jedinou možností, jak tyto pocity překonat, opět použití moci a síly. Souvisí spíše s proaktivní kriminalitou.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Jedna z prvních věcí, které si všímám na druhých lidech, je to, jestli vypadají, že jsou silnější nebo slabší, než já.
- Rád jsem ve středu pozornosti, mám tak všechno pod kontrolou.
- Není nic horšího, než být považován za slabého nebo bezmocného člověka.

SENTIMENTALITA (Sn, Sentimentality)

Podstatou tohoto stylu myšlení, někdy označovaného jako „syndrom Robina Hooda“, je vyjadřování dobrých úmyslů **za účelem kompenzace negativních následků zločinu**. Jedinec věří, že **konáním dobrých skutků**, společensky ceněných a nesobeckých aktivit „vymaže“ či „převáží“ újmu, kterou způsobil jiným svými kriminálními aktivitami. Pachatel, následkem

tohoto způsobu uvažování, **selhává v rozpoznávání újmy, kterou způsobil** sobě, své rodině a svým obětem (známým i neznámým). Sentimentalita totiž limituje jeho schopnost si ji uvědomit. Odráží snahu perzistentních pachatelů **prezentovat se v co nejpříznivějším světle**, navzdory jejich intruzivnímu interpersonálnímu chování.

Klíč k porozumění Sentimentalitě vede přes uvědomění si skutečnosti, že všichni potřebujeme vnímat sebe sama převážně pozitivně, mít **pozitivní sebepojetí**. Následkem toho máme tendenci zkreslovat nebo přehlížet méně žádoucí aspekty našeho chování. Proto i někteří pachatelé jednájí a uvažují tak, aby sebe i ostatní přesvědčili o tom, že jsou opravdu „dobří lidé“. Pocity viny související s porušením zákona neutralizují tím, že se snaží věnovat uměleckým, dobročinným aktivitám nebo projevují starost o zvířata, děti či nějak znevýhodněné osoby. To vše je ale zpravidla **nestálé, vypočítavé** a slouží jen výše popsanému účelu. Tyto jejich aktivity jsou tedy pouhým odrazem sobeckých motivů, než opravdové štědrosti a potřeby být nápomocný. Je zajímavé, kolik z uvězněných pachatelů ztratí zájem o umění a literaturu po propuštění, pokud se ale do vězení vrátí, vyjadřují ho stejně intenzivně jako předtím.

Sentimentalita ale může mít řadu dalších podob:

- **demonstrování normality** („*Byl jsem v podstatě normální člověk, žil jsem normální život...*“) (Benson dle Walters, 1990, s. 143),
- **popírání kriminálních záměrů** (Benson dle Walters, 1990, s. 143),
- **výroky o nezpůsobení zranění** („*Nic se nestalo, nikdy jsme nikoho nezastřelili.*“),
- **demonstrování obav o svou rodinu** (Někteří odsouzení stráví hodiny vyjadřováním lásky ke svým ženám, partnerkám, rodině, ačkoli - když byli na svobodě a mohli s nimi být téměř neomezeně - s nimi trávili jen minimum času.).

Tím se dostáváme k vymezení rozdílu mezi **sentimentalitou a láskou**. Zatímco sentimentalita je zaměřená na sebe, na to, aby jedinec získal dobrý pocit ze sebe sama, se láska soustředí na druhé a zahrnuje sdílení, obětování a závazek.

Největším negativem tohoto stylu myšlení je, že **podporuje pokračování** v porušování zákonů a práv ostatních lidí. Sentimentalita je autorem považována za **nutnou podmínku pro zapojení do TČ**, bez ní by ji jedinec pravděpodobně nepáchal. Walters (1990, s. 144) přímo vyslovuje relativně odvážnou tezi, že „*Bez sentimentality by pravděpodobně nebylo kriminality.*“ Jeho tvrzení je založeno na úvaze, že osoba, která si naplno uvědomí destruktivitu svého kriminálního života, má pouze jednu ze tří možností: pokračovat v něm (což je údajně nepravděpodobné vzhledem k tomu, že dokonce i pachatelům vadí činy, které

překračují jejich principy), spáchat sebevraždu nebo se změnit. Poslední možnost ale nutně vyžaduje určitý čas a pomáhající odborník si proto musí dávat pozor, aby neodstranil všechny zbytky sentimentality dříve, než bude pachatel připraven učinit nutné kroky ke změně. Tato kognitivní strategie má totiž silnou sebeobrannou funkci.

Je možné si všimnout, že Sentimentalita (Sn) a Zdůvodnění (Mo) k sobě mají poměrně blízko, proto na závěr uvedeme několik základních odlišností mezi těmito styly myšlení pro znovupotvrzení jedinečnosti každého z nich.

Zdůvodnění (Mo)	Sentimentalita (Sn)
Ospravedlňování je zpravidla zacíleno přímo na trestnou činnost a jeho základem je poukazování na problémy a nespravedlnost v jedincově okolí.	Ospravedlňování se zde mnohdy netýká podstatných událostí v jedincově životě (jeho TČ), pozornost bývá odvedena jinam. Je založeno na zdůrazňování jedincových pozitivních vlastností nebo jeho „dobrých stránek“, „dobrého já“. Navíc zde figuruje snaha zmírnit dopady negativního chování poukazováním na „dobré skutky“.
Obě podoby ospravedlňování činu jsou ale stejně iracionální, neadekvátní.	

Shrnutí:

Sentimentalita spočívá ve vykonávání dobrých skutků a společensky ceněných aktivit s cílem ospravedlnit své kriminální chování. Jedinec tak zpravidla činí velmi nestálým a egocentrickým způsobem. Zahrnuje povrchní citovost, jejíž primární funkcí je udržení pozitivního sebepojetí.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Když jsem nelegálně přišel k nějakým penězům, tak jsem jimi pomáhal přátelům a rodině.
- I přes moji kriminální minulost jsem v jádru dobrý člověk.
- Myslím, že dobré věci, které jsem v životě pro ostatní vykonal, vyvažují ty špatné.

SUPEROPTIMISMUS (So, Superoptimismus)

Pro tzv. superoptimistické myšlení je příznačná víra v to, že **je možné se zcela vyhnout či na neurčito odsouvat negativní důsledky kriminálního života** (uvěznění, zranění, smrt). Doprovází ho **pocit nezranitelnosti** a nevšímavost k těmto negativním následkům zločinu (pachatel jedná, jako by byl chráněný „neprůstřelnou vestou“). Jedinec projevuje tendence **k extrémnímu optimismu a sebejistotě**. Autor pachatele disponujícího zvýšeným skórem v této škále pak trefně připodobňuje k „dítěti v kostýmu Supermana“.

Svou roli zde sehrává i zkušenost těchto jedinců, že zločiny, které jim prošly, početně zpravidla silně převažují ty, za které byli potrestáni, tedy že velká část jejich TČ zůstane nepotrestána. Tato skutečnost posiluje superoptimistický postoj k sobě a ke svým

schopnostem unikat odhalení, což opět vede ke vzniku začarovaného kruhu kriminálního myšlení těsně následovaného porušováním zákona. Proto tito pachatelé, ačkoli si většina z nich uvědomuje, že mohou být dopadeni, neohroženě pokračují v páchání TČ. Jsou totiž superoptimisticky přesvědčeni, že se i tentokrát dokážou zatčení vyhnout. Superoptimismus tedy jedinci umožňuje jednat na základě „dětského“ **principu slasti** (přání, tužeb, toho, co chce), **namísto** „dospělého“ **principu reality** (toho, co je reálné, pravděpodobné, možné). V jistém smyslu tak právě tento superoptimistický postoj **činí jedince zranitelným**, napomáhá jeho eventuálnímu odhalení a zatčení.

Walters shrnuje výsledky několika výzkumů ze 70. let, které spolehlivě ukazují, že opakovaně recidivující pachatelé v menší míře zvažují možnost svého dopadení, v porovnání s osobami s nízkým počtem spáchaných deliktů a příslušníky nekriminální populace. Další výzkum (Peterson & Braiker, 1980) ukázal, že recidivisté jsou **schopni rozpoznat rizika** spojená s protispolečenskými aktivitami, ale v porovnání s nepachateli častěji **přeceňují své šance** uniknout policii. U superoptimistických pachatelů TČ s majetkovým motivem je typická myšlenka poslední „velké akce“ před ukončením kriminální kariéry, kterou lze zpravidla označit za sebeklamnou.

Autor vysvětluje, že **vývojově** všichni přirozeně inklinujeme k hledání potěšení, slasti a k okamžitému uspokojování potřeb. V souladu s touto všeobecnou orientací, je dítě soustředěno výhradně na naplňování fantazií a přání. Dospívání, zrání, zkušenosti nás ale postupně vedou k poznání, že chceme-li dosáhnout nějaké hodnoty, cíle, musíme zpravidla vyvíjet snahu a dělat ústupky, něco obětovat. Tomu se ale perzistentní pachatel nenaučil, a proto považuje superoptimistické povzbuzení sebe sama za důležitější, než dlouhodobou stabilitu konvenčního životního stylu. Jedinec blokuje racionální alternativy, **ignoruje osobní překážky a přehlíží příležitosti stanovit si reálné cíle**. To vše dle autora v požitkářské snaze vyhnout se zodpovědnosti za své činy.

Shrnutí:

Superoptimismus odráží nerealistické hodnocení sebe sama a svých schopností dosáhnout stanovených cílů, ať už nelegálně nebo legálně (Yochelson & Samenow dle Walters, 1990, s. 144). Zkresleně hodnoceny jsou také schopnosti a šance vyhnout se následkům svého nezákonného jednání. Jedinec adekvátně vnímá rizika a překážky, ale přeceňuje své schopnosti je překonat. Blíže má k proaktivní kriminalitě.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Čím víc věcí mi procházelo, tím víc jsem si byl jistý, že mne policie nikdy nechytí.
- I když jsem si vždycky uvědomoval, že můžu být dopaden, pokaždé jsem si říkal: *“Tentokrát mě určitě nechytí!”*.

- Nikdo jiný by si nevedl (by to neudělal) lépe než já, protože jsem silnější, chytřejší nebo mazanější než většina lidí.

KOGNITIVNÍ INDOLENCE (Ci, Cognitive indolence)

Termín lze volně přeložit jako kognitivní či myšlenková „lenost“, příp. „tupost“. Postihuje „líné“, **nekritické, pomalé myšlení** některých pachatelů, nápadné **častým a navyklým využíváním kognitivních zkratk** či **heuristik**. Tento styl myšlení charakterizuje tendence používat zjednodušující úvahy, mnohdy ústící ve „zkratkovitá“ řešení. Zahrnuje hledání snadných způsobů, jak se vyhnout problémům. Tito jedinci jsou často zapleteni do interpersonálních sporů, protože jejich přístup k řešení situací je opakovaně dostává do problémů, především s těmi, vůči kterým mají jistou zodpovědnost (nadřízený, rodič, partner). Proto jsou jedinci vysoko skórující v této škále často popisováni jako líní, nemotivovaní nebo nezodpovědní. Walters (2012) vymezuje tři základní charakteristiky kognitivní indolence, a to **impulzivitu, nedostatečně kritické uvažování a myšlení v krátkodobém horizontu**.

Podle autora hledá perzistentní pachatel zpravidla **cestu nejmenšího odporu**, bez ohledu na to, zda je předem odsouzena k nezdaru. Je „líný přemýšlet“, **snadno se začne nudit**, navíc **je nekritický a přesprávil věří ve své vlastní nápady**. Předpokládá se (Quay dle Walters, 1990, s. 147), že pro recidivující pachatele typické hledání vzrušení ve vnějším světě, může být prostředkem ke kompenzaci jejich povrchního a nepodnětného vnitřního světa. Mezi projevy kognitivní indolence patří například i pomalá mluva a chůze, neoriginální myšlení postrádající projevy fantazie, neupravený vzhled, pozdní příchody do zaměstnání, na setkání terapeutické skupiny, nedodržování pravidelných zdravotních kontrol, atpod. Její známky lze zachytit i v **běžné konverzaci jedince**. Ten může inklinovat k mluvení ze široka, v obecné rovině, k užívání všeobecných termínů jako prostředku, který mu umožňuje vyhnout se zodpovědnosti, která přichází s konkrétností vyjádření. Tito jedinci se snaží vyvarovat konkrétních údajů, detailů, místo nich odpovídají vágními obecnými výroky a tvrzeními, které slouží mimo jiné i k frustraci a zmatení posluchače. Takový pachatel je ale stejně „**líný**“ i **ve svém chování** – volí například prodej drog jako jednodušší zdroj příjmů, než je poctivá práce, atpod.

Kognitivní indolence je také **hlavní překážkou v dosažení dlouhodobé změny** u pachatele, protože podporuje lenost, která nabourává jedincovu schopnost čelit nezodpovědným a iracionálním myšlenkám. Pachatel tak stále hledá „zkratky“, které mu pomohou dosáhnout jím vytyčených nereálných cílů. Ačkoli je schopen se učit, nedostává se mu schopnosti kriticky hodnotit své vlastní myšlenky, takže často přehlédne příležitost

z něčeho se poučit. Mnohé objasňuje i popsany **silný vztah mezi kognitivní indolencí a superoptimismem**. Demonstrovat ho lze na často se vyskytující snaze rychle zbohatnout, ať už legálně či nelegálně. Charakteristická je pak představa pachatelů bez předchozích podnikatelských zkušeností, že po propuštění z vězení „rozjedou“ své vlastní, samozřejmě úspěšné, podnikání. Kognitivní indolence pracuje také tehdy, když se pachatel vyhýbá svým povinnostem, jako by nikdy neexistovaly, a **dává přednost nejjednodušší cestě ze svých závazků** (např. skončí v zaměstnání bez jediné věty na vysvětlenou, přestane docházet na skupinovou terapii, aniž by terapeutovi cokoli řekl, atd.).

Walters a White (dle Walters, 1990, s. 148) - v návaznosti na diferenciační pojetí vývoje osobnosti³⁵ - při úvahách nad **vývojem** tohoto stylu myšlení předkládají následující hypotézu. Myšlení typického perzistentního pachatele zůstává na značně globální úrovni. A zatímco se jistá diference může dostavit, plnohodnotné integrace jejich myšlení dosahuje jen zřídka. Tato „vývojová anomálie“ **není obvykle následkem snížené inteligence**³⁶, ale podle autorů odráží pachatelovu **volbu zůstat kognitivně nevyzrálým** a vyhnout se tak zodpovědnosti přítomné v životě dospělých. To, co se ale může pachateli nejprve zdát jako výhodné a uspokojující, mu nakonec působí řadu závažných problémů. Perzistentní pachatel se v případě, že se v jeho uvažování uplatňuje kognitivní indolence, stává obětí své vlastní „lenosti“ a nezodpovědného myšlení, které ho vzdalují od dosahování smysluplných, dlouhodobějších cílů. I tento styl uvažování tak v podstatě vede ke **zranitelnosti jedince** a k jeho odhalení.

Shrnutí:

Kognitivní indolence označuje typickou intelektuální lenost recidivistů, neochotu přemýšlet, vyvíjet dlouhodobější intelektuální úsilí, tendenci hledat zjednodušující varianty řešení a v neposlední řadě také nekritičnost ke svým nápadům a plánům. Pravděpodobný následek nepodnětnosti vnitřního světa těchto pachatelů, ve spojení s neschopností snášet nudu, potom ústí v rizikové excesivní vyhledávání vnější stimulace (potřebu dobrodružství, vzrušení). Souvisí spíše s reaktivní kriminalitou.

³⁵ Vedle stadiálního vývoje osobnosti (např. teorie Freuda, Piageta, Eriksona), existuje také pojetí diferenciační (k jejím představitelům patří např. Lewin, Werner, Witkin). Podle něj tělesný a duševní vývoj každého jedince, včetně poznání, probíhá postupným rozrůžňováním (diferenciací). Tedy od stádia celistvosti a nedostatku rozlišení ke stavu narůstající členitosti, kdy dochází k rozvoji stále specializovanějších funkcí umožňujících jedinci složitější a přesnější přizpůsobení různým situacím. Psychologická diference však musí být nutně doprovázena procesem integrace, který diferencované váže a sjednocuje v nově vznikající součásti osobnosti. Integrace je považována za podmínku rozhodující o tom, jak účinně se člověk v životě uplatní se svou mírou diferencovanosti (Balcar, 1983).

³⁶ Ostatně Egan et al. (2000) ve své studii empiricky prokázali, že inteligence (měřena Ravenovými Standardními progresivními matricemi) s kriminálním myšlením nekoreluje.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- Svoje nápady a myšlenky si pořádně a důkladně nepromyslím, a tak si všimnu problémů, až když je příliš pozdě.
- Nestarám se o věci, kterým bych se nejspíš věnovat měl, protože věřím, že se vyřeší samy.
- Pokud existuje rychlejší nebo snazší cesta, jak něčeho dosáhnout, tak ji najdu.

DISKONTINUITA (Ds, Discontinuity)

Pod tuto kognitivní charakteristiku autor zahrnuje **nedostatek shody, soudržnosti či návaznosti mezi jedincovým myšlením a jednáním**. V extrémní podobě pro ni používá označení „osobnost dr. Jekylla a pana Hyda“. Škála postihuje sklon ztrácet zaměření na cíl a být jednoduše vyrušen událostmi v okolí. Tito jedinci zpravidla působí jako roztržití, nestálí, přelétaví a nepředvídatelní. Často navíc nevnímají nebo jsou lhostejní k nekonsistenci, která je v jejich myšlení jasně patrná. **Selhávají v dodržování povinností, uskutečňování svých záměrů a plánů**, příp. v soustředění se na cíl po určitou dobu. Snadno se totiž nechají **vyrušit nejen událostmi v okolí**, ale vykazují i vysoký stupeň **nevytrvalosti**, což má za následek jejich **neschopnost dokončit, co začali**. Proto, ačkoli i perzistentní pachatel může upřímně toužit po změně, mívá problémy přenést tento závazek z jednoho kontextu nebo situace do jiného (př. upřímný úmysl nepáchat TČ před výstupem z vězení, který na svobodě není schopen dodržet, příp. vážně míněné rozhodnutí změnit se, opakovaně deklarované před psychologem, mu nezabrání v porušování řádu ještě ve výkonu trestu).

Právě diskontinuita je podle Walterse tím, co vede k výkyvům běžně pozorovaným v myšlenkových pochodech a aktivitách perzistentního pachatele, jež se objevují v souvislosti s různými změnami v okolí. Tím myslí pachatelovu **váhavost, nahodilou návaznost myšlenek, nedostatečnou vytrvalost, nedůslednost v jednání a vytyčování nerealistických cílů**.

Ve srovnání s jedinci bezstarostnými či volnomyšlenkářskými jsou pachatelé méně oddáni nějaké životní cestě, cíli, a jsou méně realističtí v posouzení směru jejich budoucího života, odhadu toho, kam jejich život směřuje (Marks & Glaser dle Walters, 1990, s. 149).

I zde krátce zmíníme **vývojové hledisko**. Neschopnost myslet do budoucna se v adolescenci může vyskytnout u mnohých nekriminálních jedinců, perzistentní pachatel se však opět odlišuje v tom, že **odmítá změnu směrem k odpovědnosti**.

V rámci diskontinuity autor rozlišuje trojici dominantních znaků:

- **Nestálost** – ztěžuje jak řešení problémů, tak dosahování cílů. Do prvně zmíněného zasahuje tím, že jedince vede k zaměření na nerelevantní prvky, kterými se zabývá

namísto podstatnějších, důležitějších aspektů situace. Dosahování cílů je pak narušováno tím, že mysl jedince sleduje mnoho různých možností, takže je pro něj následně velice těžké věnovat se jen jedné z alternativ.

- **Externí orientace** – je velmi důležitým rysem kognitivního vzorce Diskontinuity, stejně jako Kognitivní indolence a Orientace na moc. Chování mnoha recidivujících pachatelů je řízeno spíše vnějšími faktory než vnitřními a jejich činy mají tendenci se měnit v reakci na změny objevující se v okolí.
- **Oddělování myšlenek, pocitů a činů** – U některých pachatelů se rozvíjí schopnost oddělovat tyto složky, následkem čeho jsou schopni se vypořádat s rozporů mezi svými kognitivními obsahy a chováním. A to tak, že tyto protichůdné aspekty své zkušenosti „natlačí“ do oddělených „mentálních prostorů“. Zdá se, že tento mechanismus může hrát důležitou obrannou roli (např. vzpomínku na spáchaný závažný zločin „uloží do jiné přihrádky“ tak, aby neovlivňovala jeho každodenní fungování). Časem je tato původně obranná funkce nahrazena pokročilejším procesem, kdy jedinec začne spoléhat na to, že mu jeho myšlenková diskontinuita umožní páchat trestnou činnost, aniž by přitom zažíval úzkost (někteří pachatelé např. popisují jakousi „černou díru“, ve které pravidelně mizí výčitky spojené s TČ). To ale nakonec, stejně jako u většiny představovaných stylů myšlení, vede k posílení pro jedince destruktivních aspektů kriminálního životního stylu.

Autor zdůrazňuje **kohezivní funkci** Diskontinuity v rámci systému kriminálního myšlení. Představuje jakési pojítko, který drží všechny jeho složky, všechny styly myšlení, pohromadě. Tato specifická kognitivní charakteristika, typická pro opakovaně recidivující pachatele, má údajně větší zásluhu na udržení kriminálního životního stylu než zbylých sedm atributů.

Diskontinuita je také tím, co **činí práci s perzistentním pachatelem tak složitou**, protože velmi často narušuje jeho schopnost dokončit své dobré záměry či úmysly. Nesmíme ale zapomínat, že diskontinuita je **nejvýraznější v situacích, kdy je prostředí málo strukturované**, naopak nejméně problémů jedinci činí ve vysoce strukturovaném prostředí, jako je například věznice. Proto je jedinec často schopen mít ji v průběhu výkonu trestu pod kontrolou, ale tyto tendence opět nabývají na nápadnosti po jeho propuštění na svobodu.

Shrnutí:

Diskontinuita představuje nedostatek konzistence či přímo rozpornost v myšlení a jednání jedince, charakteristická je pro ni neschopnost udržet zaměření a naplnit své cíle, výrazná externí orientace a separace myšlenek, pocitů a činů. To vše výrazně podporuje udržování kriminálního životního stylu, i přes případnou, upřímně myšlenou, snahu se změnit.

Nepřekvapivě je spojena spíše s reaktivní kriminalitou.

Příklady položek z PICTS-CZ:

- I když se do něčeho pustím s těmi nejlepšími úmysly, mám problém se na danou věc soustředit a vytrvat v ní.
- V životě mi chyběl jasný směr a cíl.
- Poměrně snadno se nechám vyrušit, takže málokdy dokončím, co začnu.

I při popisu **zbylých škál inventáře** vycházíme přirozeně především z autorových prací (konkrétně Walters, 2001a; Walters, 2001b; Walters, 2002b; Walters, 2005a; Walters, 2006b; Walters, 2006c):

VALIDIZAČNÍ ŠKÁLY

Validizační škály zachycují **postoj respondenta k testu** a poskytují nám kritéria pro rozhodnutí, které protokoly mají být vyloučeny z výzkumného vzorku kvůli nepravdivosti či agravaci odpovědí nebo extrémně obrannému postoji respondenta. Stejnou službu vykonávají i při rozhodování o validitě protokolu pro účely klinické interpretace.

ŠKÁLA ZMATENÍ A SIMULACE (Cf-r, Confusion scale – revised)

Tato škála, někdy označovaná také jako škála duševního zmatku, dezorientace, byla navržena za účelem identifikace „falešně špatných“ odpovědí, simulace špatného výsledku, resp. zveličování příznaků kriminálního myšlení falešným zhoršováním odpovědí. Respondent může zveličovat psychiatrickou symptomatologii, ale zvýšený skóre ve škále může být dán i problémy s porozuměním položkám. To může souviset se slabou dovedností číst nebo nedokonalou znalostí jazyka, v němž je dotazník předkládán, příp. ledabylým, nahodilým odpovídáním či závažnou emoční poruchou. Tato škála je obdobou F škály v Minnesotském multifázovém osobnostním inventáři MMPI.

ŠKÁLA DEFENZIVITY A DISIMULACE (Df-r, Defensiveness scale – revised)

Tato škála, někdy označovaná jako škála obranných tendencí, byla zavedena ve snaze rozpoznat „falešně dobré“ odpovědi, kdy se respondent buď snaží udělat přehnaně příznivý dojem, nebo odmítá běžné lidské slabosti a omezení, příp. je přehnaně defenzivní nebo obezřetný při vyplňování dotazníku. Přičemž pouze mírně zvýšený skóre v této škále nemusí nutně znamenat nevalidní výsledek a může být ve skutečnosti známkou síly ega. Tato škála je obdobou K škály v osobnostním inventáři MMPI.

OTAZNÍKOVÁ ŠKÁLA (? , Cannot say)

Otazníkovou škálu, resp. škálu nedokážu říci, nedokážu zodpovědět, tvoří počet vynechaných, nezodpovězených položek dotazníku, tedy údaj obecně mapující míru spolupráci respondenta.

FAKTOROVÉ ŠKÁLY

Ačkoli data získaná pomocí PICTS byla opakovaně podrobována faktorové analýze, jejíž výsledky se různily, panuje v současné době konsenzus o čtyřfaktorové struktuře PICTS tvořené **dvěma hlavními (**)** a **dvěma vedlejšími (*) faktory**.

VYHÝBÁNÍ SE PROBLÉMŮM (PRB, Problem Avoidance)**

Tato faktorová škála postihuje impulsivní, nezodpovědný přístup k životu, zvýšený skór by tak měl reflektovat tendenci respondenta utíkat od problémů zapojením do trestné činnosti nebo užíváním drog, namísto snahy problémům čelit.

Tato škála vysoce koreluje s obsahovou škálou CUR a se škálami kriminálních stylů myšlení Odříznutí (Co), Kognitivní indolence (Ci) a Diskontinuity (Ds), není proto bohužel zcela zřejmé, jestli nám přináší nějakou novou informaci kromě té, kterou poskytují již tyto škály. Stejně jako ony je spojena s reaktivní kriminalitou.

SEBEPROSAZOVÁNÍ / SEBEKLAM (AST, Self-assertion/deception)**

Předpokládá se, že tato faktorová škála, vzhledem k její silné korelaci se škálami Oprávnění a Superoptimismu, měří respondentovu tendenci prosazovat svou vůli ve snaze dosáhnout vlastních cílů, bez ohledu na to, kdo při tom bude poškozen a jak nerealistické tyto cíle mohou být. Sebeklam je druhým klíčovým prvkem této škály, což naznačuje, že respondenti se zvýšenou hodnotou v této škále pohotově racionalizují a ospravedlňují své kriminální jednání, aby se tak vyhnuli pocitům viny za negativní následky svých činů.

Škálu lze považovat za protiklad škály předchozí, a to z toho důvodu, že vysoce koreluje se škálou HIS a je spojována spíše s proaktivní kriminalitou.

Tyto hlavní faktorové škály byly později reinterpretovány s ohledem na konstrukty proaktivní a reaktivní agrese Dodge a Coie (1987) – škála AST jako korelát proaktivní agrese, škála PRB agrese reaktivní. Ve spojení s klíčovými škálami stylů myšlení a obsahovými škálami navíc utváří dvě kombinované škály PICTS.

INTERPERSONÁLNÍ HOSTILITA* (HOS, Interpersonal Hostility)

Zvýšený skóre v této škále naznačuje extrémní hostilitu, nepřátelský postoj k okolí, vedoucí až ke zmatení nebo ke vzbuzování dojmů zmatenosti. Tato škála si ale v předběžném výzkumu nevedla dobře, protože většina jejích položek je jen zřídka zodpovídána kladně. Jednou z mála škál PICTS, se kterými Interpersonální hostilita koreluje, je škála validity Cf-r, což je ale pravděpodobně dáno i dvěma sdílenými položkami.

POPŘENÍ ÚJMY* (DNH, Denial of Harm)

Vysoký skóre v této škále je spojen s racionalizací a minimalizací dopadu kriminálního chování jedince na ostatní, škody způsobené druhým. Ačkoli jde o faktor, který byl v původní faktorové analýze identifikován až jako čtvrtý, tedy jako nejslabší faktor vysvětlující nejmenší část variance, může být ve skutečnosti nejvíce klinicky užitečnou faktorovou škálou. Nepřekvapivě s ní nejsilněji koreluje škála Zdůvodnění (Mo) a Sentimentality (Sn).

OBSAHOVÉ ŠKÁLY

Obsahové škály byly navrženy primárně za účelem **predikce budoucího chování**. Při konstrukci škál autor vycházel z již tradičního zjištění, že ukazatele kriminální historie patří mezi nejlepší prediktory problémového chování ve vězení (*prison misconduct*; Gendreau, Goggin, & Law, 1997) a recidivy po propuštění (*outcome release*; např. Gendreau, Little, & Goggin, 1996; Tollet & Benda, 1999). A zatímco se žádná z dosavadních škál, škály stylů myšlení a faktorové, neukázala jako stabilní korelát kriminální historie, ani jako efektivní prediktor těchto typů jednání, obsahová škála Minulého kriminálního myšlení (HIS) prokázala korelaci s kriminální historií jedince a škála Současného kriminálního myšlení (CUR) zase efektivitu v predikci chování.

Škála HIS je zároveň, vzhledem k charakteru jejích položek (formulovány v minulém čase, zaměřeny na bývalé postoje a přesvědčení), nepřekvapivě, jednou z **nejstabilnějších škálou** PICTS, zatímco škála CUR (položky v přítomném čase, zaměřeny na aktuální myšlení jedince) zajišťuje inventáři **citlivost ke změně kriminálních postojů**.

SOUČASNÉ KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ (CUR, Current Criminal Thinking)

Zvýšený skóre v této škále naznačuje aktuální, nynější identifikaci s kriminálním systémem přesvědčení.

Ačkoli většina škál PICTS demonstruje určitou míru senzitivity k výsledkům terapeutických intervencí, je škála CUR pravděpodobně jeho nejlepším indikátorem změny

a nejlepším samostatným měřítkem dosažitelnosti či možnosti změny, šance na změnu. Škála CUR je navíc efektivní v predikci budoucího problémového chování jedince ve vězení a recidivy po propouštění. Koreluje spíše s reaktivní kriminalitou.

MINULÉ KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ (HIS, Historical Criminal Thinking)

Škála poukazuje na dřívější identifikaci respondenta s kriminálním systémem přesvědčení a může i nemusí znamenat také aktuální výskyt kriminálních postojů a přesvědčení. Jde o nejlepší korelát kriminální minulosti (předchozího zapojení do trestné činnosti) a společně s kombinovanou škálou proaktivní kriminální myšlení (P), kterou spoluutváří, je v čase nejvíce stabilní škálou PICTS. Je korelátem proaktivní kriminality.

KOMBINOVANÉ ŠKÁLY

Kombinované škály byly zkonstruovány s cílem postihnout proaktivní a reaktivní kriminální myšlení u dospělých jedinců. Vycházejí ze dvou typů agrese identifikovaných u dětí (Dodge & Coie, 1987) a navazují na psychologickou literaturu o kognitivních distorzích.

Tyto dvě škály mají v rámci interpretačního procesu výsledků PICTS velmi důležité místo, a to z následujících důvodů:

- poskytují užitečnou informaci o formě kriminálního myšlení respondenta, která je pro něj charakteristická, proaktivní vs. reaktivní,
- tyto škály jsou tvořeny klíčovými škálami kognitivních stylů, faktorovými a obsahovými škálami PICTS, proto obecně lépe korelují se současně se vyskytujícími relevantními kritérii a budoucím chováním, než převážná většina ostatních škál,
- zvýšený skóre ve kterékoli z těchto škál naznačuje přítomnost zjevného či manifestovaného kriminálního myšlení (spíše dříve, dnes tuto funkci zpravidla přebírá skóre GCT).

Stejně jako mnoho TČ zahrnuje kombinaci proaktivní a reaktivní agrese, tak také myšlení mnoha pachatelů je řízeno oběma motivy. V situacích, kdy jeden způsob kriminálního myšlení převáží, je nutné pečlivě zvažovat možné důsledky této skutečnosti pro intervenci.

Tyto kombinované škály **vznikly spojením** již existujících dvou hlavních faktorových škál (AST, PRB), osmi škál stylů myšlení a obou obsahových škál (CUR, HIS). Jde tedy o tzv. škály čtvrté generace (později byla vytvořena jen škála FOC a skóre GCT), které se ukázaly jako velmi přínosné a v řadě výzkumů dosáhly přesvědčivých výsledků, mimo jiné například poskytují konzistentnější odhady obecného kriminálního myšlení, než jednotlivé škály myšlenkových stylů, faktorové a obsahové škály PICTS.

PROAKTIVNÍ KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ (P, Proactive Criminal Thinking)

Pro tuto škálu je charakteristická vypočítavost obsažená v kognitivním stylu Oprávnění a instrumentalita zahrnutá ve velkém počtu takto orientovaných položek ve škálách AST a HIS – škálu P tedy tvoří kombinace škály kriminálního kognitivního stylu Oprávnění (En), faktorové škála Sebeprosazování/sebeklamu (AST) a obsahové škály Minulého kriminálního myšlení (HIS).

Ve srovnání s reaktivním je proaktivní kriminální myšlení plánovité a „chladnokrevné“, kriminální aktivita je spíše cílená, než impulzivní. Očekávání pozitivních výsledků plynoucích z TČ (peníze, moc, postavení) hraje hlavní roli v kriminálních aktivitách osob se zvýšeným skórem v této škále. Tito jedinci mohou být druhými popisováni jako nečestní, vypočítaví a intrikářští.

REAKTIVNÍ KRIMINÁLNÍ MYŠLENÍ (R, Reactive Criminal Thinking)

Tato škála využívá kombinace škál reflektujících spontaneitu, nerozvážnost, ukvapenost a impulzivitu, konkrétně ji pak tvoří škála kriminálního kognitivního stylu Odříznutí (Co), faktorová škála Vyhýbání se problémům (PRB) a obsahová škála Současného kriminálního myšlení (CUR).

Na rozdíl od proaktivní je tedy reaktivního kriminální myšlení spíše impulzivní a „horkokrevné“. Kriminální aktivity těchto osob jsou spíše následkem jejich reakcí na situace, než výsledkem plánování či vypočítavosti. Tito pachatelé jsou nedůvěřiví a podezřívaví a záměry ostatních si mnohdy mylně vykládají jako nepřátelské. Prokazují vyšší stupeň impulzivity, reaktivity a nezdrženlivosti. Druhými jsou zpravidla popisováni právě jako hostilní, impulzivní a emocionální.

Potvrzení konstruktové validity obecného dělení kriminálního myšlení na proaktivní a reaktivní by našlo své uplatnění i v rámci zacházení s pachateli, v možnosti jejich přiřazování k různým typům intervence:

- *stress-management, zvládání vzteku, trénink sebeovládání, řešení interpersonálních problémů* pro impulzivní reaktivní pachatele,

- *konfrontační programy, motivační rozhovory*³⁷ (pro zdůraznění negativ a bezvýchodnosti páchaní TČ), *práce s faktory a očekáváními podporujícími jejich kriminální chování* pro plánující proaktivní pachatele.

SPECIÁLNÍ ŠKÁLA

Škála strachu ze změny (FOC, Fear of Change) byla doplněna do čtvrté verze PICTS, aby postihovala další významnou proměnnou podporující kriminální životní styl – zjišťuje jedincovy obavy ze změny a míru, do níž tento strach stojí v cestě efektivní intervenci.

Zatímco vysoký skór reflektuje znepokojení nebo obavy z možnosti změnit své chování, nízký skór může naopak signalizovat celkový nedostatek porozumění svým emocím, nedostatek ochoty či připravenosti ke změně.

Jde o nejnovější škálu v PICTS, u jejíhož zrodu stál soubor 24 položek administrovaných na vzorku 100 odsouzených mužů a 100 odsouzených žen, přičemž ke konstrukci FOC škály bylo použito 8 položek, které se ukázaly jako nejkvalitnější. Jde o vnitřně konzistentní škálu s prokázanou konstruktovou validitou – významně koreluje s mírou existenciálního strachu. Škála je silně korelována s kognitivními aspekty úzkosti v podobě starostí a obav, pouze mírný vztah byl detekován mezi škálou FOC a afektivními rysy úzkosti - napětím a únavou, zatímco na fyziologických projevech úzkosti, jako je pocení a třes rukou, je skór FOC do značné míry nezávislý (Walters & Geyer, 2007).

SOUHRNNÝ SKÓR KRIMINÁLNÍHO MYŠLENÍ

(GCT, General Criminal Thinking Score)

Na závěr představíme tzv. souhrnný skór kriminálního myšlení, který stejně jako předchozí škály zastává velmi důležité místo v interpretačním procesu PICTS. Skór získáváme jednoduše **součtem hrubých skórů** respondenta ve všech 64 položkách PICTS věnovaných kognitivním stylům (Walters, 2012).

Existují studie hodnotící GCT jako úspěšný prediktor recidivy při krátkém intervalu mezi administrací inventáře a propuštěním (do 2 let), ale prediktor selhávající při prodloužení tohoto časového intervalu (více než 2 roky), dále je ale užitečným prediktorem adaptace či maladaptace na podmínky ve výkonu trestu odnětí svobody (zjištěna korelace s přizpůsobením se podmínkám ve vězení) (Walters, 2009a). Nejnovější výzkumy

³⁷ Motivační rozhovory jsou terapeutickým a komunikačním přístupem, zaměřeným na podporu vnitřní motivace lidí při změně chování. Metoda má klinicky ověřenou účinnost a využívá se např. v práci se závislými na drogách či alkoholu, s lidmi s poruchami příjmu potravy, při odvykání kouření, změně životosprávy nebo v probační službě (Sdružení pro motivační rozhovory, 2014), autory původní metody jsou W. R. Miller a S. Rollnick, u nás se jim věnují např. H. Papežová, J. Soukup, J. Radimecký, R. Uher a další.

(např. Walters, 2007b, 2007d; Walters & Mandell, 2007) ukazují, že skóre GCT poskytuje nejreliabilnější prediktivní odhady v rámci PICTS.

2.1.4 Administrace, skórování, normy a psychometrické charakteristiky

ADMINISTRACE, SKÓROVÁNÍ, NORMY

Sebeuposuzovací inventář kriminálního myšlení PICTS respondent vyplňuje samostatně, bez časového limitu (zpravidla by ale měl být schopen ho dokončit za 15 - 30 min). Instrukce je předtištěna na přední straně testového formuláře. PICTS umožňuje individuální i skupinovou administraci, ve formě tužka-papír i administraci počítačovou (Walters, 2006c). Každá z 80 položek inventáře je hodnocena na 4bodové škále Likertova typu s hodnotami označenými jako *rozhodně souhlasím, souhlasím, nejsem si jistý (ani souhlasím/ ani nesouhlasím)* a *nesouhlasím*, odpovědi v uvedeném pořadí jsou při vyhodnocení skórovány 4, 3, 2 nebo 1 bodem. Vyhodnocování jednotlivých škál probíhá za podpory počítačového softwaru. Pro účely interpretace jsou hrubé skóre PICTS převedeny na skóre standardní, zde konkrétně T-skóre (Walters, 2006c).

K dispozici jsou převodní tabulky vytvořené na normativním vzorku skládajícím se ze 450 odsouzených mužů z federálních věznic s minimálním, středním a maximálním zabezpečením (z každé skupiny 150) v USA (Walters, 1995a). Normativní soubor ženských odsouzených tvořilo 227 státních a federálních vězeňkyň (Walters, Elliot, & Miscoll, 1998). Výjimku tvořila pouze škála FOC, jejíž normy jsou založené na souboru 100 odsouzených mužů z věznice se středním zabezpečením a 100 žen z věznice s minimálním zabezpečením (Walters, 2001a).

RELIABILITA A VALIDITA

Autor ve své poslední monografii (Walters, 2012) shrnuje výsledky řady výzkumů věnovaných zjišťování reliability a validity tohoto nástroje a konstatuje, že **vnitřní konzistence** osmi škál stylů myšlení se opakovaně ukazuje jako přiměřená, u kombinovaných škál nabývá vysokých hodnot a u GTC skóru je dokonce velmi vysoká. **Test-retestová reliability** je pro škály stylů myšlení po 2 týdnech středně vysoká, po 12 týdnech přiměřená, pro kombinovanou škálu P a R při kratším intervalu vysoká a při delším taktéž přiměřená. U GTC bylo dosaženo nejstabilnějších výsledků s vysokou test-retestovou reliability po 2 týdnech a středně vysokou po 12 týdnech.

Obsahová validita PICTS, jakožto nástroje vytvořeného k posouzení stylů myšlení, o nichž se předpokládá, že podporují a udržují kriminální životní styl, byla zhodnocena jako

přiměřená či dostatečná. Tomu mimo jiné napomohla i významná úloha, kterou zastávali vězni obeznámení s konceptem životního stylu při vývoji obsahového znění položek PICTS, stejně jako prověřování relevance řady položek, s konceptem seznámenými odborníky (Walters, 2012).

Prediktivní validita byla vypočítána bodově-biseriálním koeficientem korelace z výsledků 12-ti různých výzkumných souborů, na nichž byla prověřována schopnost PICTS predikovat institucionální přizpůsobení jedince (*institutional adjustment*) nebo jeho jednání po propuštění (*release outcome*), tedy recidivu. Výsledky ukázaly, že škály stylů myšlení, kombinované škály a souhrnný skóre kriminálního myšlení PICTS zaznamenávají průměrnou signifikantní míru účinnosti (*effect size*), tj. index velikosti vlivu, který nabýval ve většině případů mírné hodnoty (Walters, 2012).

ROC analýza³⁸ také naznačila mírnou úroveň prediktivní účinnosti pro řadu PICTS škál, přičemž nejlepších výsledků dosahovaly škály Co, Ds, P, R a GTC. Vzhledem ke skutečnosti, že pravděpodobnost falešně pozitivního rozhodnutí byla³⁹ u většiny škál 2x či 1,5x vyšší než riziko falešně negativního závěru, specifická⁴⁰ nástroje je tedy až dvakrát vyšší jeho senzitivita⁴¹. Nízké skóre ve škálách PICTS bude tedy zpravidla lépe predikovat řádné chování, dobré výsledky jedince, v porovnání s tím, jak dokážou vysoké skóre predikovat chování maladaptivní (Walters, 2012). Tyto škály tak s vyšší pravděpodobností mylně označí jedince jako osobu se zvýšeným rizikem (falešně pozitivní), než by mylně označily jedince jako osobu s nízkým rizikem (falešně negativní).

Pro praktické uplatnění nástroje je důležitou informací také jeho **inkrementální validita**, příp. jeho vybraných škál. V případě PICTS byla posuzována u kombinované škály P (Proaktivní kriminální myšlení) a R (Reaktivní kriminální myšlení), s cílem zjistit, o kolik lze pomocí těchto škál zpřesnit predikci disciplinárních problémů ve věznicích a predikci recidivy po propuštění z vězení, při současném uplatnění nástrojů a kritérií pro tento účel

³⁸ ROC (Receiver Operating Characteristic) analýza je statistický postup pro vyhodnocení signálů správné a falešné positivity a správné a falešné negativity. Analýza ROC křivek (ROC curve analysis) umožňuje popsat vztah senzitivity a specificity testu (přičemž platí, že čím vyšší je hodnota jedné z těchto charakteristik, tím nižší je hodnota té druhé) při různých hodnotách cut-off (diskriminační hladiny) (Jabor, 2014; ČVUT, 2014).

³⁹ Při použití cut-off skóre 60 T, tzn. + 1 SD.

⁴⁰ Specifická zde postihuje pravděpodobnost, že za předpokladu, že u respondenta není rozvinuté kriminální myšlení či postoje, bude test negativní - jde tedy o schopnost rozpoznání těch jedinců, u kterých není sledovaný jev rozvinut či přítomen. Je-li specifická vysoká, existuje vyšší pravděpodobnost, že v testu nebudou vysoce skórovat osoby, které nejsou rizikové, tedy pravděpodobnost, že je test správně označí, jako nerizikové (Hendl, 2006).

⁴¹ Senzitivita naopak postihuje pravděpodobnost toho, že výsledek testu zjistí přítomnost rozvinutého kriminálního myšlení či postojů, v případech, kdy se u respondenta opravdu vyskytují - jde tedy o schopnost rozpoznání těch jedinců, u kterých je sledovaný jev rozvinut či přítomen. Je-li senzitivita vysoká, test identifikuje jedince jako rizikového, jen pokud opravdu rizikový je. Je-li senzitivita nízká, vyskytuje se vyšší pravděpodobnost, že test neoznačí za rizikové ty jedince, kteří riziková jsou (Hendl, 2006).

běžně užívaných (LCSF, PCL:SV⁴², věk, předchozí trestní záznamy). Regresní analýza ukázala dobrou inkrementální validitu u P škály a přiměřenou u škály R (Walters, 2005b). Souhrnný skóre kriminálního myšlení GCT pak prokázal schopnost predikovat obecnou a závažnou⁴³ recidivu v situaci, kdy proměnné věk jedince, počet předchozích trestních záznamů a jeho výsledky v nástroji pro posouzení psychopatie (PCL:SV) byly kontrolovány, zatímco při záměně PCL:SV za PICTS v rámci této analýzy, nástroj PCL:SV v predikci selhal. Tato zjištění potvrzují hypotézu o schopnosti PICTS, a po prověření možná i dalších jemu podobných self-reportových nástrojů, přispívat k predikci recidivy nad rámec možností základních demografických proměnných, jako je věk, kriminální minulost, a populárních posuzovacích postupů, jako je PCL:SV (Walters, 2009b). Další studie prokazující schopnost osmi škál stylů myšlení PICTS zlepšit užitečnost tentokrát PCL-R při predikci recidivy, jejich začleněním do prediktivního modelu, pak vyzdvihuje především významný přínos škály Superoptimismu, následované škálou Kognitivní indolence (Gonsalves, Scalora, & Huss, 2009).

Konstruktová validita

Explorační faktorová analýza dat (metoda Image rotation, rotace Oblimin) z původního standardizačního vzorku PICTS, tvořeného 450 odsouzenými muži, odhalila přítomnost **čtyř faktorů**, které byly pojmenovány jako 1. Vyhýbání se problémům (PRB), 2. Vzácnost, neobvyklost (INF), 3. Interpersonální hostilita (HOS) a 4. Popření újmy (DNH) (Walters, 1995a). Toto řešení bylo následně cross-validizováno na datech získaných na souboru 227 odsouzených žen (Walters, Elliott, & Miscoll, 1998). Faktorovou strukturou PICTS se ale zabývali i další výzkumníci, kteří za použití odlišných postupů nabídli alternativní řešení této otázky. Faktorová analýza druhého řádu (metoda Analýzy hlavních komponent, rotace Varimax) provedená na korelační matici z původního vzorku odhalila existenci **dvou faktorů**: 1. nedostatečná přemýšlivost a 2. svévolná kriminalita (Egan et al., 2000). Zatímco Palmer a Hollin (2003), kteří pracovali s vlastními daty (PICTS administrovali skupině 255 anglických vězňů), našli podporu pouze pro **jeden obecný faktor**. Toto řešení se jim však nepodařilo cross-validizovat v následné studii realizované na vzorku pachatelů z řad mladých dospělých (515 respondentů, věk 18 - 22 let) (Palmer & Hollin, 2004b). V konfirmační faktorové analýze mužských (519) a ženských (227) profilů v PICTS našel

⁴² Screeningová verze PCL-R (Hare Psychopathy Checklist Screening Version; Hart, Cox, & Hare, 1995).

⁴³ Jako závažná recidiva byly vymezeny TČ, za které by byl pravděpodobně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody i dosud netrestaný jedinec, jako např. vražda, znásilnění, loupež, podvod. Obecná recidiva zahrnovala všechny TČ (Walters, 2009b).

Walters (2005a) podporu pro původní čtyřfaktorový (PRB, AST⁴⁴, HOS, DNH) a také **osmi faktorový model** (Mo, Co, En, Po, Sn, So, Ci, Ds). Na základě této i předchozích studií pak uvádí, že v současné době existuje obecný konsenzus, že faktorová struktura PICTS se rozpadá na **dva hlavní, významnější faktory**: vyhýbání se problémům (*problem avoidance*) nebo nedostatečná přemýšlivost⁴⁵ (*lack of thoughtfulness*) a sebezprosazování/sebeklam (*self-assertion/deception*) nebo svévolná kriminalita (*wilful criminality*) a **dva vedlejší, méně významné faktory**: interpersonální hostilita (*interpersonal hostility*) a popření újmy (*denial of harm*) (Walters, 2006c; Walters, 2012).

Konstruktová validita psychologického testu může být dále hodnocena výpočtem koeficientu **konvergentní**⁴⁶ a **diskriminační**⁴⁷ **validity** mezi nástrojem a zvolenými vnějšími kritérii. Příkladem studie ověřující konstruktovou validitu PICTS tímto způsobem je výzkum, zmiňovaný již v souvislosti se vztahem kriminálního myšlení a osobnosti, jehož autoři (Walters & Geyer, 2005) zjišťovali korelace mezi škálami Personality Assessment Inventory (PAI; Morey, 1991) a škálami stylů myšlení PICTS. Koeficient korelace mezi PICTS škálami a škálou Antisociálních znaků (ANT) z PAI, v rozmezí 0,3 – 0,5, ukazuje na přiměřenou konvergentní validitu, zatímco zjištění, že pouze 6 - 33 % korelací ostatních škál PAI s PICTS bylo stejně vysokých nebo vyšších než tato korelace, naznačuje i přiměřenou diskriminační validitu. Šest z osmi korelací mezi škálami PICTS a škálou ANT spadá do rozmezí pro přiměřenou konvergentní validitu, zatímco téměř opačné rozložení korelací ostatních škál PAI s PICTS (pouze 18,8 % splňuje toto kritérium) naznačuje přiměřenou diskriminační validitu. Na tomto místě můžeme zmínit i další studie prokazující smysluplné korelace PICTS s indexy jiných nástrojů, jako je např. NEO-PI-R (Costa & Mc Crae, 1992). Tímto vztahem se zabýval, opět již citovaný, výzkum Bultena et al. (2009), o dva roky dříve také studie Ottera a Egana (2007), kteří zjistili, že osm škál stylů myšlení PICTS pozitivně koreluje se skórem v osobnostní dimenzi Neuroticismu, zatímco vykazuje negativní vztah s dimenzí Přívětivosti a Svědomitosti.

Výzkumy ověřující konstruktovou validitu pouze **kombinovaných škál PICTS** zjistily, že P škála koreluje s očekáváním pozitivních výsledků plynoucích ze zločinu a předchozími

⁴⁴ Zde už byl faktor Vzácnosti, neobvyklosti (INF) přejmenován na faktor Sebezprosazování/sebeklamu (AST), pod tímto názvem je uveden také v manuálu ke čtvrté verzi PICTS (Walters, 2006c).

⁴⁵ Silně koreluje s ADHD (Egan et al., 2000)

⁴⁶ Konvergentním důkazem o konstruktové validitě potvrzujeme integrativní povahu zkoumaného konstruktů, test prokazuje vztah k těm kritériím, kde podle teorie tento vztah očekáváme (Ferjenčík, 2000).

⁴⁷ Diskriminačním důkazem o konstruktové validitě prokazujeme odlišnost konstruktů od jiných konstruktů, test měří něco jiného než kritérium, tam, kde jsme teoreticky očekávali odlišnost konstruktů od stanoveného kritéria (Ferjenčík, 2000).

odsouzeními za instrumentální, proaktivní TČ, jako je loupež či vloupání, R škála zase korelovala s hostilním atribučním zkreslením (*hostile attributional bias*) a předchozími odsouzeními za hostilní, reaktivní čin, jako je fyzické napadení nebo domácí násilí (Walters, 2007b; Walters, Frederick, & Schlauch, 2007). Healy a O'Donnell (2006) pak administrovali PICTS skupině 72 irských mužů ve zkušební době podmíněného trestu odnětí svobody a zjistili, že pouze škály stylů myšlení PICTS sytící kombinovanou škálu Reaktivního kriminálního myšlení, tj. Co, Ci a Ds, vykazovaly vztah (negativní korelaci) s procesem tzv. sekundární desistance (dlouhodobého upuštění od páchaní TČ). Zajímavý doplňující údaj ke konstruktové validitě přináší také studie vztahu PICTS a postoje ke světu (světonázoru), která zjistila, že všech osm škál stylů myšlení PICTS koreluje s vnímání světa jako mechanistického, nespravedlivého a nepřátelského (Walters, 2007a).

2.1.5 Interpretační proces

Není překvapující, že se s vývojem metody a výsledky dalších a dalších studií prověřujících kvalitu celého inventáře i jeho jednotlivých škál, vyvíjel i proces interpretace jeho výstupů. Přístup, který zde budeme prezentovat, vychází z postupu popsání v manuálu ke čtvrté, nejnovější verzi, inventáře PICTS (Walters, 2006c), ale zároveň plně reflektuje neaktuálnější autorem předkládaná doporučení (Walters, 2012) (viz Schéma 4).

Prvním krokem interpretačního procesu je vyřazení **nevalidních protokolů**. Více než pět vynechaných položek (Otazníková škála) naznačuje, že validita daného protokolu je diskutabilní či sporná, obzvláště v případě, kdy více než jedna z vynechaných položek spadá do stejné ze základních škál stylů myšlení. T-skór ve škále Cf-r větší nebo roven 80 naznačuje, že přesnost výsledků v PICTS může být ohrožena „falešně negativními“ odpověďmi (ve smyslu zhoršování příznaků kriminálního myšlení, skóry ve škálách vyjdou vyšší, než by odpovídalo skutečnosti), obtížemi se čtením či porozuměním jazyku inventáře nebo zaškrtnutím nahodilých odpovědí. Protokol s T-skórem větším nebo rovnajícím se 100 v této škále je jasně nevalidní a spojený s doporučením nepoužívat daný protokol ani pro výzkumné účely. T-skór ve škále Df-r větší nebo roven hodnotě 65 zase poukazuje na to, že výsledek v PICTS je nadměrně ovlivněn defenzivními či „falešně pozitivními“ odpověďmi (ve smyslu skrývání či zmírňování příznaků, skóry v jednotlivých škálách dosahují nižších hodnot, než by odpovídalo skutečnosti). Je-li u konkrétního protokolu splněna kterákoli z uvedených podmínek pro skóry ve škálách validity, mělo by být k dalším interpretacím přístupováno se zvýšenou obezřetností (Walters, 2006c; Walters, 2012).

Jakmile bylo zjištěno, že je protokol validní, přistupujeme k **druhému kroku, interpretaci GCT skóru**. Souhrnný skór kriminálního myšlení leží na samotném vrcholu hierarchické struktury PICTS (viz Schéma 5), stejně jako se systémy přesvědčení nacházejí na nejvyšší úrovni v rámci hierarchie kriminálního myšlení (viz Schéma 3). GCT dosahující hodnoty T-skóru 50 a vyšší (tj. horní poloviny normativního souboru) ukazuje na přítomnost systému přesvědčení podporujícího páchaní TČ a signalizuje významnou oddanost a identifikaci s kriminálním životním stylem. Hodnota GCT skóru nižší než 50 nutně neznamená, že u jedince není přítomen kriminální životní styl, říká nám pouze, že kriminální systém přesvědčení u něj buď chybí, nebo je slabý či skrytý. Při GCT skóru pod 50 zpravidla neznamenujeme ani zvýšení v kombinovaných škálách a škálách stylů myšlení. Ve vzácných případech, nicméně, mohou být některé z těchto škál zvýšeny, i přes nízký Souhrnný skór kriminálního myšlení, v takové situaci podle autora není důvod nerealizovat zbývající kroky interpretačního procesu (Walters, 2012).

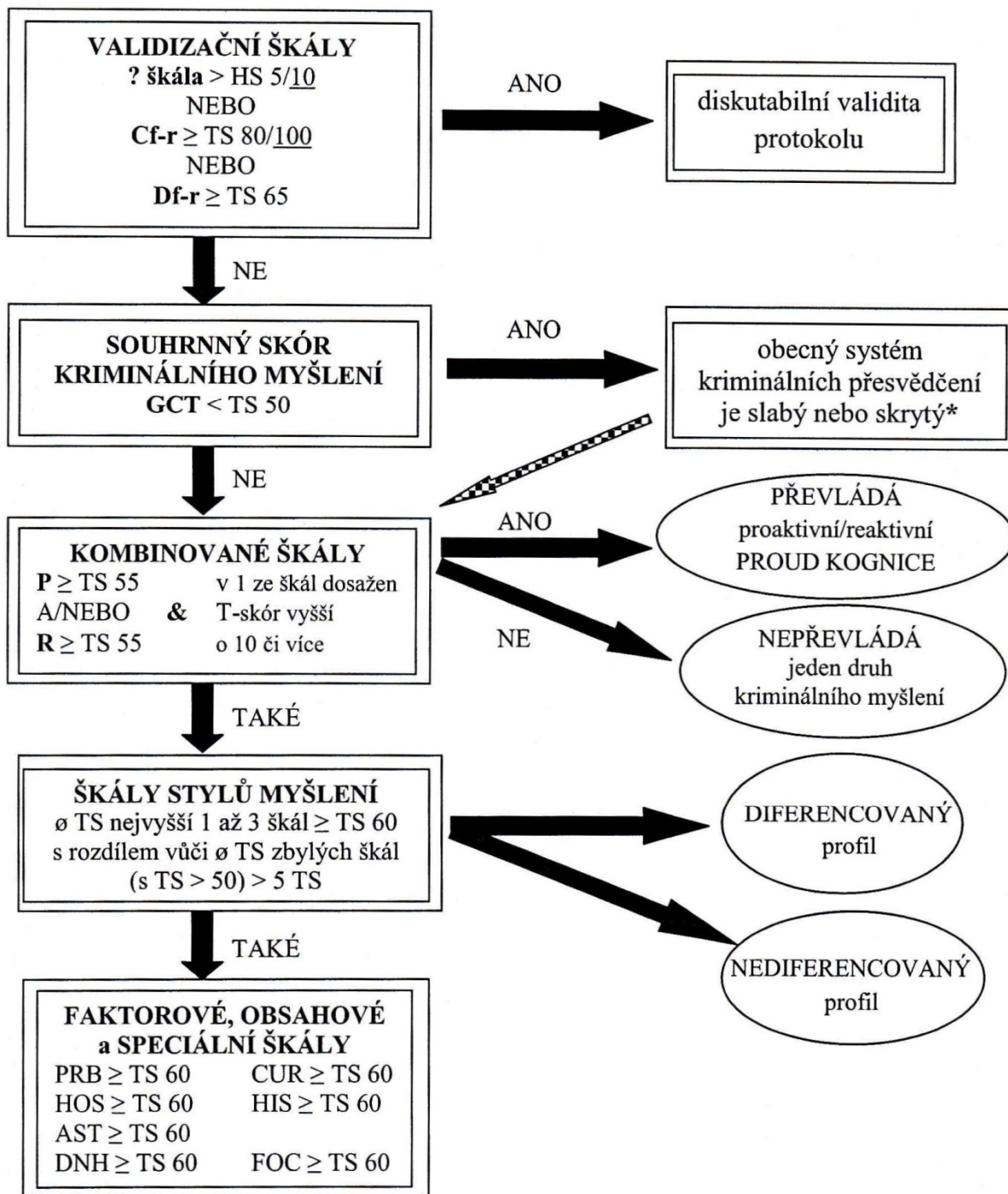
Třetím krokem je porovnání kombinovaných škál P a R. V případech, kdy je zvýšena (T-skór ≥ 55) jedna nebo obě kombinované škály, může nám jejich srovnání poskytnout užitečnou informaci o povaze jedincova kriminálního myšlení, určit který (pokud vůbec některý) ze dvou proudů kriminální kognice posuzovaných těmito škálami (proaktivní a reaktivní kriminální myšlení) u jedince převládá (Walters 2006b). Je-li skór ve škále P roven nebo větší 55 a o 10 či více T-skórů vyšší než ve škále R, je zde velká pravděpodobnost, že jedincovo kriminální myšlení bude záměrné, plánovité a cílesměrné (proaktivně orientované, řízené zevnitř). Pokud je skóre v R škále větší nebo rovno 55 a o 10 nebo více bodů vyšší než v P škále, jedincovo kriminální myšlení inklinuje k impulzivité, dezorganizovanost či neuspořádanosti a bezúčelnosti (bude spíše reaktivně orientované, řízené zvnějšku). Podobné úvahy lze vyvozovat i tehdy, je-li skór v P nebo R škále v rozmezí 50 až 54 a zároveň o 6 až 9 T-skórů vyšší než ve škále druhé (Walters, 2006c; Walters, 2012).

Čtvrtým krokem interpretačního procesu je vyhodnocení **zvýšení v osmi škálách stylů myšlení**. V této fázi je doporučeno identifikovat **jednu až tři škály s nejvyšším skórem** ze všech zvýšených škál (T-skór ≥ 60) kriminálních stylů myšlení. Tyto (1 - 3) kognitivní styly jsou těmi, které mají největší tendenci ovlivňovat respondentovy činy a rozhodnutí. Následné srovnání průměrného T-skóru jedné až tří nejvýrazněji zvýšených škál s průměrným skórem všech zbývajících škál stylů myšlení s T-skórem nad 50, určí, zda styly myšlení PICTS utváří **diferencovaný** nebo **nediferencovaný profil**. Jako příklad je uváděna následující konfiguraci T-skórů ve škálách stylů myšlení: Mo = 55, Co = 66, En = 46,

Po = 58, Sn = 59, So = 58, Ci = 60, Ds = 64. Míra zvýšení třech nejvýraznějších škál (T-skór ≥ 60 ; $Co + Ci + Ds/3$) dává průměrný T-skór 63, ten porovnááme s průměrným skórem zbylých škál, které přesáhly T-skór 50 ($Mo + Po + Sn + So/4$), jenž činí 58. Jelikož se tato dvě čísla neliší o více než 5 bodů, jde o nediferencovaný profil. Nicméně pokud srovnáme zvýšení dvou nejvýraznějších škál ($Co + Ds/2$) s průměrem zbývajících škál kriminálních stylů myšlení s T-skórem > 50 ($Mo + Po + Sn + So + Ci/5$), dostaneme průměrné hodnoty 65 a 58, které se liší o více než 5 bodů, a činí tak z řešení se dvěma nejvýrazněji zvýšenými škálami (Co a Ds) diferencovaný profil. Výrok o elevaci pouze jedné škály, by také znamenal konstatování diferencovaného profilu (66 versus 59), ale interpretace by vždy měla zahrnovat co možná nejpočetnější kombinaci škál (1 až 3), která produkuje diferencovaný profil. Ale i nediferencovaný profil může být stále interpretován, jeho interpretace pouze budou méně výstižné. Bez ohledu na diferencovanost nebo nediferencovanost profilu poskytuje examinátor respondentovi informace o jedné až třech nejvíce zvýšených škálách kriminálních stylů myšlení, včetně doporučení, jak může tyto myšlenky a přesvědčení nejlépe zvládnout. V souladu s teorií životního stylu si lze jednodušeji poradit s jedním nebo dvěma maladaptivními styly uvažování než se všemi osmi naráz. Přičemž s potlačením jednoho až tří nejvýraznějších myšlenkových stylů se jedinec může vyvarovat přívalu negativních následků, který by nastal v případě, kdy se ve stejný čas stane aktivními všech osm kriminálních stylů myšlení. Autor má za to, že nejvýraznější styly uvažování se v myšlení jedince objeví zpravidla dříve než zbylých 5 až 7 myšlenkových stylů a že postavením se těmto, pro jedince centrálnějším, přesvědčením se může vyhnout efektu sněhové koule, který by vyústil v jeho recidivu (Walters, 2006c; Walters, 2012).

Jakmile je toto dokončeno, může proběhnout doplňující analýza s **využitím faktorových a obsahových škál, včetně škály speciální**. Skóry z těchto škál sice slouží spíše pro doplnění informace podávané škálami kombinovanými a myšlenkových stylů, ale poskytují i podklady pro některé specifické interpretace, jak bylo zmíněno v jejich popisu (Walters, 2006c). Jako příklad uvedeme, že v případě posuzování možnosti změny je rozhodně velmi užitečné využít potenciálu obsahové škály Současného kriminálního myšlení (příp. pro dokreslení i škály Strachu ze změny) (Walters 2006b).

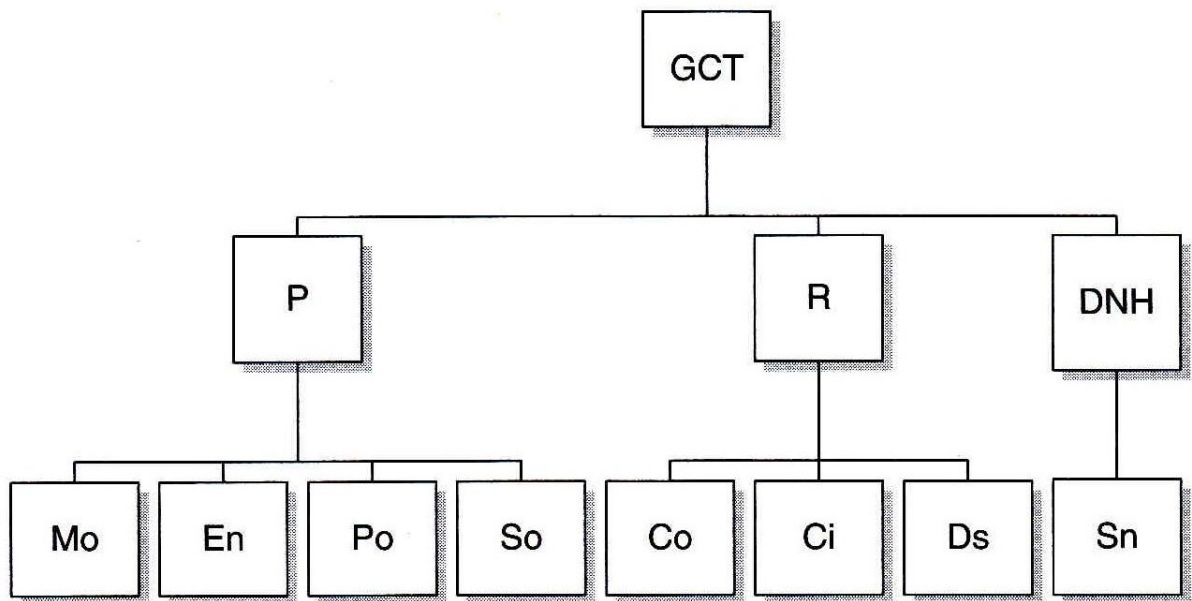
Z popisu vývoje škál i interpretačního procesu je zřejmé, že důraz kladený na jednotlivé ukazatele, resp. škály PICTS, se postupem času výrazně měnil. V současné době se má za to, že **hierarchickou strukturu PICTS** nejlépe vystihuje model pracující se třemi úrovněmi kriminálního myšlení (viz Schéma 5).

(Walters, 2006c, upraveno dle Walters, 2012)

Schéma 4: Interpretační proces PICTS

Vysvětlivky: HS = hrubý skór,
TS = T-skór.

(Walters, 2012, s. 55)

Schéma 5: Hierarchická struktura PICTS

2.1.6 Využití PICTS

Možnosti využití PICTS a jeho jednotlivých škál u kriminální populace shrnujeme v následujících bodech (Walters, 2006b; Walters, 2006c):

- získání obecného obrazu o kriminálním myšlení, základní informace o jeho výskytu, příp. míře rozvinutí (především GCT, škály P a R),
- posouzení rizika recidivy (především GCT, škály P a R),
- posouzení rizika maladaptace ve výkonu trestu odnětí svobody (především GCT, škály P a R),
- posouzení možnosti změny kriminálních postojů (především škála FOC a CUR),
- detekce dosažené změny (především škála CUR),
- zjišťování dominujících charakteristik kriminálního myšlení pro terapeutickou práci s jedincem a následné znovuposouzení po dokončení programu (všechny čtyři generace škál PICTS).

Zmíněné možnosti naznačují využití nástroje především v rámci **vězeňství**, opomenut by ale rozhodně neměl zůstat ani jeho potenciál v **soudně znalecké psychologické praxi**, především ve vztahu k posuzování rizika recidivy či prognózy resocializace.

Vzhledem k prokázané dimenzionalitě konstruktů kriminálního myšlení v pojetí PICTS je na místě uvést možnost **flexibilního stanovování hodnoty cut-off skóru** (neboli hraniční hodnoty) podle kontextu a účelu posuzování. Nižší diskriminační hranice může být žádoucí

například v situacích výběru jedinců pro účast v psychologickém intervenčním programu, zaměřeném na nápravu kriminálního myšlení. Zatímco volba vyššího cut-off skóru může být výhodná v situacích detekce problémových vězňů vyžadujících zvýšený dohled, vzhledem k omezeným prostorovým i personálním kapacitám ve vězeňství. Výsledky studie odhalující dimenzionální charakter konstruktů jsou přínosem pro praxi tedy především v tom smyslu, že nastolily možnost větší využitelnosti intervencí, cílených na eliminaci kriminálního myšlení (Walters & McCoy, 2007). Přináší dokonce potenciál rozšíření uplatnění PICTS na další populace, vedle uvězněných pachatelů TČ, například i na šikanující jedince a pachatele drobných přestupků či bagatelní trestné činnosti (jak tomu bylo např. ve výzkumu McCoy et al., 2006; Ragatz et al., 2011; Walters & McCoy, 2007).

V této kapitole ještě přiblížíme úvahy některých odborníků, které přehledně shrnují Egan a kol. (2000), o odlišné využitelnosti v léčbě u souhrnnějších konstruktů a méně komplexních, členitějších konceptů kriminálního myšlení. První přístup tvrdí, že zaměření kognitivní terapie na menší počet základních komponent (v případě PICTS nabízí například hlavní faktorové škály PRB a AST) dává příležitost i intelektuálně limitovaným pachatelům porozumět tomu, co je v jejich uvažování - a potažmo i chování – problematické. A doufá, že motivování tímto porozuměním, budou schopni si uvědomit i potřebu změny. Zatímco podle druhého přístupu je zřejmé, že původní kategorie kriminálního myšlení vyvinuté Waltersem (osm škál stylů myšlení) mohou být právě pro účely terapie velmi užitečné. A je dokonce možné je chápat, vzhledem k detekované existenci komplexnějších latentních struktur v PICTS, jako obdobu indexů či subtestů ve Wechslerových testech inteligence⁴⁸. Výhoda těchto škál pro využití v terapii spočívá právě v jejich konkrétnosti, relativně úzkém a jasně vymezeném zaměření, a především v jejich zjevné validitě, která je činí pro jedince snadno uchopitelnými. Za zdařilé jsou považovány i jejich názvy, které lze stejně dobře použít i pro popis chování překračující morální pravidla v mezích zákona.

Možnosti **terapeutického využití škál stylů myšlení** dokládá i následující přehled rizikových faktorů těchto stylů uvažování, doplněný odpovídajícími nástroji pro jejich potlačení a specifikací cílů této intervence (viz Tabulka 4).

⁴⁸ Wechsler (1985, s. 7) inteligenci definoval jako „celkovou či globální schopnost jedince...“, která je „složená z prvků či schopností, které – ač na sobě nejsou zcela nezávislé – jsou kvalitativně odlišné. Teprve měřením těchto dílčích schopností jsme nakonec schopni hodnotit inteligenci, která ale není pouhou sumou těchto schopností, ačkoli je zahrnuje.“ Subškály používané v jeho testech inteligence jsou tedy zásadní pro poznání inteligence jako globální schopnosti a významně napomáhají při interpretaci a detailnějším popisu získaných výsledků, stejně jako je tomu u PICTS.

Tabulka 4: Rizikové faktory osmi stylů myšlení PICTS a vhodné terapeutické nástroje pro dosažení uvedených cílů

	Riziko	Nástroj	Cíl
Mo	Připisování viny druhým, externalizace, výmluvy.	Racionální zpochybnění: zpochybnění iracionálního přesvědčení, že život by měl být spravedlivý a že nespravedlnost ve světě ospravedlňuje jedincovu vlastní nezodpovědnost.	Přijetí odpovědnosti za své činy a pochopení, že jednání je založeno na naší volbě.
Co	Bezmyšlenkovité jednání, užívání slova, fráze nebo představy k rychlé eliminaci vlivů přirozeně odrazujících od páchaní zločinu.	Zvládání stresu: Kontrola hněvu/Sebeovládání (Anger Control, Novaco, 1975)	Zlepšení kontroly impulzů a osvojení si základů sebeovládání a sebekontroly.
En	Pocit privilegovanosti nebo vlastnických práv, misidentifikace chtění jako potřeb.	Racionální zpochybnění: zpochybnění dojmů privilegovanosti a oprávnění, správná identifikace a efektivní rozpoznávání mezi tím, co jedinec chce a co potřebuje.	Zhodnocení očekávaných dlouhodobých a krátkodobých přínosů dalšího zapojení do trestné činnosti
Po	Domáhání se a uplatňování moci a kontroly nad druhými jako prostředek kompenzace vlastních pocitů bezmoci.	Racionální zpochybnění: zpochybnění přesvědčení, že smysluplným životním cílem je mít kontrolu nad druhými, vzbuzení zájmu o sebeovládání a sebekontrolu, prevence reakcí: vyhýbání se uplatňování moci při konfrontaci s pocity ve „stavu zero“.	Vyrovnaní se s pocity bezmocnosti zažívanými v „zero stavu“ jinými způsoby, než je ponižování druhých, a zdůraznění sebeovládání před kontrolou okolí.
Sn	Vykonávání dobrých skutků ve snaze ospravedlnit své zapojení do kriminální činnosti.	Racionální zpochybnění: zpochybnění nepatřičného vnímání sebe sama jako „dobrého chlápka“ či „Robina Hooda“, objektivní rekapitulace toho, jak pachatel svou TČ ublížil sám sobě a druhým.	Vybudování realistického sebehodnocení a pochopení, že několik dobrých skutků nesmaže destrukci, kterou produkuje kriminální život.
So	Postoj nezranitelnosti a přesvědčení, že člověk může na neurčito odsouvat negativní následky kriminálního životního stylu.	Objektivní rekapitulace toho, jak se pachatel opakovaně připravil o čas pro život na svobodě.	Realistické posouzení pravděpodobnosti opakovaného zažívání negativních následků zločinu při pokračujícím páchaní TČ.
Ci	Vyhledávání co nejjednodušších řešení a selhávání v kritickém zhodnocování svých plánů a nápadů.	Dovednost řešení problémů: naučení pachatele, jak lépe strukturovat své zkušenosti, zážitky, jak si lépe stanovovat cíle a jak vhodně nasměrovat své úsilí k produktivnímu záměru, osvojení a rozvoj vhodných, sociálně přijatelných, strategií řešení sociálních problémů (Jones, 2008).	Zlepšení kritického uvažování a dovednosti kontrolovat své impulzy.
Ds	Selhávání v dodržování závazků a povinností, realizování cílů a původně dobrých záměrů.	Inventarizace morálky (Yochelson & Samenow, 1977), sebumonitorování.	Dovednost ve stanovování cílů a větší konzistence mezi myšlením a jednáním.

(Walters, 1990; Walters, 2012)

2.2 Další nástroje měřící kriminální kognici

V následující kapitole představíme vybrané, často citované sebezpozovací metody, postihujících kriminální kognici, ve smyslu kriminálního myšlení, přesvědčení, postojů, kognitivních distorzí a jiných obdobně vymezených či příbuzných konceptů. Nástroje jsou zpravidla určeny pro kriminální populaci jako celek. Při jejich prezentaci volíme přibližně chronologické pořadí, tzn. dle roku vzniku či publikace nástroje, od nejstaršího po nejnovější. Jejich názvy jsou volně přeloženy do češtiny, vždy ale zároveň uvádíme i název původní. Stručně představíme východiska koncepcí, potažmo nástrojů, konkretizujeme jejich předmět či zaměření. Krátce zmíníme podobu a strukturu nástroje, předložíme dostupné údaje o jeho validitě a reliabilitě. Pokusíme se také vystihnout některé, námi vnímané či v literatuře popsané, přednosti a nedostatky těchto metod. Pouze výčtem již zmíníme nástroje určené pro pachatele konkrétní TČ (tzv. *offence-specific* metody), nejčastěji sexuálně motivovaných deliktů.

Úvodem bychom ještě rádi upozornili, že přirozeně vycházíme z omezeného množství nám dostupných zdrojů a nemuselo se nám podařit (i přes veškerou snahu) nashromáždit vždy nejaktuálnější poznatky k metodě. Proto prosíme o vnímání následujícího přehledu jako spíše orientačního.

modifikovaná Škála kriminálního mínění (CSS-M, Criminal Sentiments Scale – modified)
Simourd, 1997, Kanada
Východiska: původní verze CSS (Gendreau, Grant, Leipziger, & Collins, 1979); práce Mylonase a Recklesse (1963) věnovaná postojům vězňů k zákonům a právním institucím, neutralizační teorie Sykese a Matzy (1957) a Teorie diferencované asociace Sutherlanda a Cresseye (1978).
Předmět: antisociální postoje, přesvědčení a hodnoty přímo spojené s kriminálními aktivitami; konkrétně škála LCP měří jedincův respekt či úctu k systému trestní justice, škála TLV posuzuje techniky neutralizace (dle Sykese a Matzy) a škála ICO se zaměřuje na respondentovo hodnocení osob porušujících zákony.
Struktura: 41 položek, organizovaných do tří škál: LCP - Postoj k zákonům, soudu a policii (tvořena ze třech subškál), TLV - Tolerance k porušování zákonů/ospravedlňování kriminálního chování, ICO - Identifikace s jinými pachateli/vnímaná podobnost sebe sama antisociálním jedincům; tříbodová Likertova škála; čtyřfaktorový model (Simourd & Olver, 2002).
Validita: většina výzkumníků uvádí, že CSS mírně koreluje s budoucí recidivou (Simourd & Olver, 2002), jedna studie ale tvrdí, že nástroj není schopen predikovat opětovné odsouzení (Mills & Kroner, 1997) a další zase, že predikuje recidivu pouze u pachatelů násilných TČ, ale nikoli u pachatelů nenásilné TČ (Simourd & van de Ven, 1999). Konfirmační faktorovou analýzou byla podpořena konstruktová validita CSS (Simourd & Olver, 2002).
Reliabilita: interní konzistence CSS-M měřená Cronbachovým alfa koeficientem dosahovala u celkového skóru hodnoty $\alpha = 0,91$, u jeho škál a subškál se koeficient pohyboval od 0,45 do 0,88 (Simourd, 2006).
POZITIVA: širší zaměření nástroje, především pak na identifikaci s jinými pachateli či vnímanou podobnost jedince antisociálním osobám, podle našeho názoru koresponduje s novým směrem ve studiu této oblasti, který byl představen v oddílu 1.5.2 věnovaném sociální identitě.
NEGATIVA: nepřesvědčivé důkazy prediktivní validity, bez validizačních škál.

Jak uvažují? (HIT, How I Think)
Barriga, Gibbs, Potter, & Liau, 2001, USA
Východiska: čtyřkategorie typologie egocentrických (<i>self-serving</i>) kognitivních distorzí autorů Gibbse, Pottera a Goldsteina z roku 1995 (1. Sebestřednost, 2. Obviňování druhých, 3. Zlehčování či zavádějící pojmenovávání, 4. Očekávání nehoršího) je podkladem konkrétně první části inventáře, základem druhé části se staly čtyři kategorie antisociálního chování, popsané u poruchy chování a opoziční vzdorné poruchy v klasifikaci DSM-IV.
Předmět: egocentrické kognitivní distorze související s antisociálním chováním.
Struktura: 54 položkový sebesposuzovací dotazník, z toho 39 položek zachycuje postoje a přesvědčení respondenta, 8 položek sleduje neobvyklé, anomální odpovědi a zbývajících 7 položek je doplňkových; nejpočetnější skupina položek (39) je rozdělena do zmiňovaných dvou částí (dimenzí), z nichž každá má čtyři subškály; první dimenze měří egocentrické kognitivní distorze a její subškály jsou totožné se čtyřmi kategoriemi popsanými ve východiscích, druhá dimenze měří antisociální chování, jejími subškálami jsou: Opozice-vzdor, Fyzická agrese, Lhaní a Kradení; tyto subškály tvoří další dvě kategorie, první dvě tzv. skryté antisociální chování, zatímco druhé dvě antisociální chování zjevné, které zahrnuje přímou konfrontaci s obětí; položky jsou zodpovídány na šestibodové škále Likertova typu (od „rozhodně souhlasím“ po „rozhodně nesouhlasím“).
Validita: obecně dobrá validita nástroje, silně koreluje (mezi 0,47 a 0,55) s mírou externalizace chování (Barriga et al., 2000); Wallinius et al. (2011) shrnuje, že slibné psychometrické charakteristiky nástroje byly prokázány pro soubory adolescentů v rámci nejrůznějších kontextů, ale žádný netestoval validitu a reliabilitu metody na souboru dospělých. Konfirmační faktorová analýza dle Barrigy a kol. (2000) údajně potvrdila strukturu subškál, zatímco nejnovější výsledky získané na švédských dospělých a adolescentech, z řad uvězněných pachatelů i nekriminální populace, naznačují, že struktura ležící v základu HIT je nejlépe vysvětlována třífaktorovým řešením s jedním hlavním kognitivním faktorem, označovaným jako „kriminální mysl“ (Wallinius et al, 2011).
Reliabilita: obecně dobrá reliabilita nástroje, test-retestová reliabilita je odhadována na 0,91, odhad vnitřní konzistence za použití Cronbachova alfa variuje mezi 0,93 a 0,96 (Barriga et al., 2000).
POZITIVA: dobrá využitelnost u adolescentů; zaměřuje se nejen na postoje, ale i chování, resp. behaviorální dimenzi; symetrická šestibodová (tedy potenciálně více diferencující) škála; příbuzný nástroj pro detekci postojů k drogám a alkoholu (<i>How I Think about Drugs and Alcohol, HIT-D&A</i> ; Barriga, 2008).
NEGATIVA: limitovaný výzkum na dospělých odsouzených.

Míra kriminálních postojů a vztahů
(MCAA, Measure of Criminal Attitudes and Associates)
Mills, Kroner, & Forth, 2002, Kanada
Východiska: Teorie diferencované asociace Sutherlanda a Cresseye (1978), metaanalytické studie ukazující, že antisociální společníci/vztahy a postoje patří mezi nejlepší prediktory kriminálního jednání a recidivy (např. Gendreau et al., 1996); první postojová škála vychází z práce Walterse (1995a), zbylé škály z empirických výzkumů prediktorů recidivy.
Předmět: kriminální a antisociální postoje a vztahy.
Struktura: skládá se ze dvou částí, první kvantifikuje množství času trávené respondentem s jinými pachateli trestné činnosti (konkr. je požádán, aby uvedl čtyři dospělé osoby, se kterými tráví nejvíce volného času, následuje hodnocení jejich zapojení do kriminální činnosti), druhou část představuje 46 položkový postojový inventář, sestávající ze čtyř škál - Oprávnění, Antisociální obsah, Násilí a Antisociální vztahy/společníci, které byly podpořeny výsledky faktorové analýzy, jde tedy zároveň o 4 faktory MCAA (Mills et al., 2002); respondent vybírá ze dvou možností – „souhlasím“ nebo „nesouhlasím“.
Validita: adekvátní konvergentní a diskriminační validita, kritériová validita byla prokázána korelací škál s proměnnými kriminální historie (Mills et al., 2002), dále zjištěna prediktivní validita škál pro obecnou i násilnou recidivu, MCAA navíc signifikantně zlepšuje predikci násilné recidivy při současném uplatnění běžně užívaných nástrojů pro posouzení rizika recidivy (důkaz inkrementální validity) (Mills et al., 2004).
Reliabilita: přiměřená reliabilita, test-retestová stabilita (po 4 týdnech) činila pro souhrnný skór MCAA 0,81, odhad vnitřní konzistence $\alpha = 0,90$ (pro jednotlivé škály se pohyboval od 0,63 do 0,84) (Mills et al., 2002).
POZITIVA: východiska (metaanalytické studie, empirický výzkum); zaměření nástroje i na antisociální vztahy (opět souvisí s novým přístupem ve studiu této oblasti, více viz oddíl 1.5.2 věnovaný sociální identitě), dokonce zajímavý, inovativní způsob jejich zjišťování, snažící se o jistou objektivizaci; prokázaná konvergentní, diskriminační, kritériová, prediktivní (ve vztahu k odsouzení za násilné i nenásilné TČ) a inkrementální validita.
NEGATIVA: dichotomická škála; bez validizačních škál.

Škála kriminálních postojů k násilí (CAVS, Criminal Attitudes Toward Violence Scale)
Polaschek, Collie, & Walkey, 2004, Nový Zéland
Východiska: zkušenosti z klinické praxe s násilnými pachatelí, konzultace s kolegy-terapeuty, dále výroky a často artikulované postoje odsouzených ve výkonu trestu za násilnou TČ (většina položek), několik položek je propůjčeno z nástroje EXPAGG-M (Archer & Haigh, 1997) a ATVS (Attitudes Toward Violence Scale; Funk, Elliott, Urman, Flores, & Mock, 1999).
Předmět: fenomén kriminálních postojů k násilí, který částečně překrývá další dva konstrukty, tj. postoje k agresi a ke zločinu; jinde předmět definován jako kognice, postoje podporující agresivitu u uvězněných násilných pachatelů.
Struktura: sestává ze 75 postojových výroků, které mají zahrnovat co nejširší záběr úmyslů a záměrů spojených s nesexuálně motivovanými aktivitami fyzického násilí; pětibodová Likertova škála (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“); v základu leží jeden faktor.
Validita: silný vztah k sebesuzovací škále fyzické agrese; mírná schopnost predikce ve vztahu k rizikům znovudsouzení a znouuvěznění; zjištěny významné rozdíly v průměrném skóru CAVS mezi respondenty, kteří byli aktuálně odsouzeni za násilnou TČ, a těmi, kteří nebyli.
Reliabilita: demonstrována vysoká vnitřní konzistence.
POZITIVA: zaměření na postoje k násilí, konkrétně k nesexuálně motivovanému (vymezení oceňujeme, jelikož sexuálně motivovanému násilí či deliktům obecně bylo v rámci výzkumu kognitivní distorzí a podobných fenoménů dosud věnováno mnohem více pozornosti, ačkoli jde o oblast mnohem užšího záběru); symetrická pětibodová škála.
NEGATIVA: zaměření na postoje k násilí (zúžení s ohledem na sledovaný konstrukt kriminálních postojů obecně); bez validizačních škál.

Škály kriminálního myšlení Texaské křesťanské univerzity (TCU CTS, Texas Christian University Criminal Thinking Scales)
Knight, Garner, Simpson, Morey, & Flynn, 2006, USA
Východiska: dílo Yochelsona a Samenowa (1976) a Walterse (1995a).
Předmět: kognitivní fungování, o kterém se předpokládá, že je spojeno s kriminálním chováním.
Struktura: 37 sebesuzovacích položek, 6 subškál (Oprávnění, Ospravedlňování, Osobní neodpovědnost, Orientace na moc, Bezcitnost, Kriminální racionalizace); čtyřfaktorový model (první faktor formují první tři subškály, zbylé škály tvoří každá jeden); pětibodová Likertova škála (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“).
Validita: prediktivní validita prokázána ve vztahu ke kázeňským přestupkům ve věznici; škály vykazují vztah k nástrojům zachycujícím průběh léčby, u nichž bylo dříve zjištěno, že predikují zapojení a vytrvání respondenta v léčbě i jeho znovuzatčení.
Reliabilita: spolehlivý nástroj s přijatelnou test-retestovou reliabilitou (průměrně 0,74, pohybuje se od 0,66 do 0,84) i vnitřní konzistencí (α nabývala hodnot od 0,68 do 0,78).
POZITIVA: faktorové řešení, konkr. logické spojení Oprávnění, Ospravedlňování a Osobní neodpovědnosti do jednoho faktoru; pro opakovanou administraci v průběhu léčby, metoda TCU CTS navíc poskytuje program pro stručné sebesouzení, které pomáhá dokumentovat pozitivní dopad intervencí cílených na změnu kriminálního uvažování; příbuzný nástroj (TCU CJ-CEST, Texas Christian University Criminal Justice Client Evaluation of Self and Treatment; Garner, Knight, Flynn, Morey, & Simpson, 2007) měřící změny v psychosociálním fungování jedince, který může poskytovat další důkazy o dosaženém pokroku a účinnosti intervence; symetrická pětibodová škála.
NEGATIVA: prediktivní validita zatím prokázána pouze ve vztahu k disciplinárním přestupkům v rámci vězeňské instituce (ne ve vztahu k recidivě); bez validizačních škál.

Míra kriminogenních stylů uvažování (MOCTS, Measure of Criminogenic Thinking Styles)
Mandracchia, Morgan, Garos, & Garland, 2007, USA
Východiska: metoda MOCTS byla vyvinuta z původního nástroje MOTS (Measure of Offender Thinking Styles; Mandracchia et al., 2007), následně revidovaného na MOTS-R (Mandracchia & Morgan, 2011), oba tyto nástroje byly určeny pouze pro dospělé pachatele mužského pohlaví, zatímco nástroj MOCTS se jen drobnou revizí MOTS-R, spočívající v doplnění 5 položek škály Nepozornosti (<i>Inattentiveness scale</i>) a menšími úpravami znění několika položek, podařilo rozšířit jeho určení na ženy i nekriminální populaci; původní verze instrumentu jsou postaveny na analýze 77 vzorců myšlení, vybraných z práce Walterse, Yochelsona a Samenowa, Becka, Ellise.
Předmět: styly myšlení udržující kriminální a jiné maladaptivní chování.
Struktura: 70 položkový sebesposuzovací instrument; respondent je instruován, aby uvedl, do jaké míry předkládané výroky odpovídají jeho vlastním přesvědčením, myšlenkám a postojům v posledních dvou týdnech, na pětibodové škále Likertova typu (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“); sestává z 5 škál: ze Souhrnné škály kriminogenního myšlení (65 položek), škály určené k detekci nepozorného odpovídání (škála Nepozornosti, 5 položek) a třech subškál – Kontrola (26), Kognitivní nezralost (28) a Egocentrismus (11); třífaktorová struktura.
Validita: obsah položek zůstal oproti MOTS-R nezměněn, proto je dle autorů validita (stejně jako reliabilita a faktorová struktura) zjištěná u předchozí verze, aplikovatelná i pro MOCTS; konvergentní a diskriminační validita byla stanovena mj. zjišťováním korelačních vztahů s dalšími nástroji (jako celky či jejich subškálami), které měří podobné (např. PICTS) nebo související konstrukty (např. MCAA, CSS-M) (Mandracchia & Morgan, 2011).
Reliabilita: pro Souhrnnou škálu kriminogenního myšlení i všechny subškály byla zjištěna přiměřená až silná test-retestová reliabilita po dvou týdnech (0,55 až 0,67) a vnitřní konzistence, testovaná Cronbachovým alfa koeficientem (0,81 až 0,95) i metodou split-half (0,79 až 0,91).
POZITIVA: jednoduchá, intuitivní struktura (Mandracchia & Morgan, 2011); vychází z více teorií a snaží se obsáhnout relevantní přínos každé z nich; možnost administrace mužům, ženám i nekriminální populaci; symetrická pětibodová škála.
NEGATIVA: neprověřena prediktivní validita; bez validizačních škál kontrolujících falešně pozitivní nebo negativní odpovědi.

Profil kriminogenního myšlení (CTP, Criminogenic Thinking Profile)
Mitchell & Tafrate, 2012, USA
Východiska: obecně je nástroj nejvíce ovlivněn konstruktem psychopatie a tradičními modely kognitivně-behaviorální terapie (KBT); 6 subškál je spojeno s konstruktem psychopatie, jedna škála je obdobou Ellisova (1962) konceptu nízké frustrační tolerance a další koresponduje s neutralizační teorií Sykese a Matzy (1957).
Předmět: kriminální myšlení.
Struktura: položky pilotní verze instrumentu čerpaly z konkrétních slovních vyjádření pachatelů, následná analýza hlavních komponent vyústila v 62 položkový nástroj s 8 subškálami: Lhostejnost k ostatním, Potřeba vzrušení, Špatný úsudek, Emocionální neangažovanost, Parazitování/Využívání, Grandiozita (ve smyslu přehánění vlastních schopností aj.), Neschopnost vyrovnat se s problémy, Ospravedlňování; osmifaktorový model (podpořen výstupem konfirmační faktorové analýzy); čtyřbodová symetrická škála Likertova typu (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“).
Validita: výchozí podpora konvergentní validity nástroje je založena na jeho pozitivní korelaci s psychopatií a poruchami osobnosti, které jsou spojovány s kriminálním, agresivním a impulzivním jednáním, divergentní validita je zase podpořena zápornou korelací se znaky fungování zdravé osobnosti.
Reliabilita: všech 8 škál je vnitřně konzistentních (hodnoty α od 0,73 do 0,92).
POZITIVA: podle autorů metoda nabízí poněkud odlišnou skladbu vzorců či schémat uvažování, než jakou najdeme v dříve publikovaných nástrojích postihujících kriminální myšlení; vycházeli mj. z konkrétních výroků pachatelů; zvolili vcelku sofistikovaný postup, kdy pomocí analýzy hlavních komponent získali redukováný počet položek a detekovali vhodný počet i charakter subškál/faktorů; prokázána konstruktová validita (konvergentní, divergentní i faktorová).
NEGATIVA: fáze vývoje nástroje – zatím neprověřena prediktivní validita, ani užitečnost CTP v detekci relevantních kognitivních cílů pro intervenci; bez validizačních škál.

Pouze výčtem zmíníme několik instrumentů, zaměřených na kriminální přesvědčení spojená s konkrétní TČ či antisociálním jednáním. V drtivé většině se jedná o metody určené pro pachatele sexuálně motivované TČ, někdy konkrétně na dětských či ženských obětech. Spíše výjimečně se setkáme se škálami sledujícími postoje k řízení pod vlivem alkoholu a jiné. U nástrojů s názvem, ze kterého není zaměření metody patrné, připojíme i velmi stručný popis předmětu posuzování:

- **Škály akceptace odpovědnosti pachatelů sexuálních deliktů**
(SOARS, Sex Offender Acceptance of Responsibility Scales; Peacock, 2000)
- **Aspekty popření u pachatelů sexuálních deliktů**
(FoSOD, Facets of Sex Offender Denial; Schneider & Wright, 2001)
- **Hansonův dotazník postoje k sexu**
(HSAQ, Hanson Sex Attitude Questionnaire; Hanson, Gizzarelli, & Scott, 1994)
 - Posuzuje řadu přesvědčení podporující sexuální obtěžování či zneužívání dětí.
- **Testy implicitních asociací**
(IATs, Implicit association tests; Greenwald, McGhee, & Schwartz, 1998)
 - Nástroj testuje existenci tří implicitních kognitivních distorzí očekávaných u pachatelů sexuálních deliktů na dětech (konkrétně „děti jako sexuální bytosti“, „nekontrolovatelnost sexuality“ a „dojem sexuálního oprávnění“).
- **Škála znásilnění** (RAPE Scale; Bumby, 1996)
- **Škála zneužívání** (MOLEST Scale; Bumby, 1996)
- **Sex s dětmi je omluvitelný**
(SWCH, Sex with Children is Justifiable; Mann, Webster, Wakeling, & Marshall, 2007)
- **Škála oprávnění k sexu**
(ESS, The Entitlement to Sex Scale; Hanson, Gizzarelli, & Scott, 1994)
- **Postoje a úmysly řídit pod vlivem alkoholu**
(Attitudes/Intentions Toward Drinking and Driving; Sprang, 2008).

2.3 Nedostatky a přednosti PICTS

Námi vnímané **nedostatky** nástroje se týkají především jeho formy, jen okrajově pak obsahové stránky. Jisté problémy může přinášet **nesymetričnost škály** i formát polí pro záznam odpovědí v PICTS, který mj. naznačuje způsob skórování položek. Tato pole mají podobu předtištěné sestupné řady čísel od 4 do 1, navíc nadepsané pouze zkratkami odpovědí, namísto jejich plného znění. Problematické mohou být i **složitější formulace některých**

položek a jejich délka⁴⁹. S odkazem na otázky řešené v oddíle 1.3.1, musíme podotknout, že položky PICTS sice **nezachycují jen ryze patologické postoje, názory a jednání**, zásadní však je, že pozornost je jim věnována až ve chvíli, kdy přesáhnout určitou hranici. A to ve smyslu zvýšené intenzity daného postoje u respondenta, ve srovnání s jeho běžným projevem v rámci vězeňské populace. Za zřetelný nedostatek pak považujeme **výběr T-skóru** jako standardního skóru, jehož využití u škál menšího rozsahu – tzn. u většiny škál PICTS, s výjimkou GCT skóru a kombinovaných škál – není zcela vhodné. Vzhledem k rozsahu hrubého skóru nejkratších z nich (od 8 do 32) pak jedinému bodu HS odpovídají 2 až 3 body TS. Z 24 bodové škály tak v podstatě tvoříme škálu s hodnotami od 0 do 100, zatímco by plně vyhovující byla škála kratší. **Limity konkrétních škál** (např. aktuálně diskutabilní využití některých faktorových či obsahových škál) byly uvedeny již v rámci popisu vývoje inventáře a jeho struktury v oddílech 2.1.2 a 2.1.3.

K **přednostem** PICTS jistě patří skutečnost, že v jeho základu leží údajně vůbec **nejčastěji citovaný model kriminálního myšlení** (např. Mandracchia et al., 2007). S tím samozřejmě souvisí i velmi časté využívání a opakované prověřování funkčnosti tohoto nástroje na různých výzkumných souborech. Na základě našich dosavadních poznatků si dále troufáme konstatovat, že tento nástroj prošel **snad nejdelším, s jistotou pak značně důkladným vývojem** a procesem zdokonalování (nyní již 4. verze nástroje, první monografie věnovaná konceptu pochází z roku 1990). Inventář byl navíc **úspěšně adaptován v řadě dalších zemí**, což s sebou – vedle inspirace v postupech a dostupnosti souborů pro porovnání se zahraničními výstupy – přináší i určitý doklad o jeho využitelnost v různých kulturních a jazykových prostředích. Další přidanou hodnotou PICTS je pak skutečnost, že na rozdíl od jiných nástrojů (např. CSS-M, CTP) se nezaměřuje pouze na **obsah, ale i na proces myšlení**, a to dokonce ve větší míře (Walters, 2006a).

Původní normalizační soubor tvořilo 450 odsouzených mužů a dokonce 227 odsouzených žen, čímž je naznačena jeho možnost uplatnění také u této části vězeňské populace v USA. Velkou předností je pak skutečnost, že jde o „hotový“, dokončený inventář, u kterého již byla realizována i řada validizačních studií, dokládajících jeho **prediktivní validitu** ve vztahu k institucionálnímu přizpůsobení i recidivě. Prokázána byla také **inkrementální validita** jeho škál. Velký potenciál, který bude dobře využitelný především v terapeutické praxi, podle nás skýtá i jeho **bohatý a přehledný systém škál**. V inventáři

⁴⁹ Jako příklad uvádíme nejdelší položku celého inventáře (Walters, 2006c, s. 99): „*I have used good behavior (abstaining from crime for a period of time) or various situations (fight with a spouse) to give myself permission to commit a crime or engage in other irresponsible activities such as using drugs.*“

navíc nalezneme jak škálu zachycující případné obavy respondenta ze změny či nepřipravenost na ni (Škála strachu ze změny, FOC), tak i škálu detekující aktuální možnost změny uvažování jedince (škála Současného kriminálního myšlení, CUR). Ta krom zmíněného může sloužit i jako indikátor dosaženého pokroku při eliminaci kriminálních postojů v rámci intervence. Vzhledem ke specificky zvýšené nutnosti kontroly validity odpovědí při sběru dat na populaci uvězněných pachatelů TČ (podrobněji viz podkapitola 7.4), je neopomenutelnou výhodou, že součástí PICTS jsou hned **dvě validizační škály**, sledující postoj respondenta k testu. Jen pro úplnost doplníme informaci o existenci „sesterského“ inventáře, detekujícího maladaptivní vzorce uvažování spojené s drogami a jejich užíváním (*Psychological Inventory of Drug-Based Thinking Styles*, PIDTS; Walters & Willoughby, 2000).

3. LOUPEŽ A VLOUPÁNÍ

3.1 Předmětná trestná činnost

Při úvahách o trestné činnosti, jakožto jednání porušujícím trestní předpisy⁵⁰ státu, je nutné si uvědomit, že základním východiskem výzkumů trestné činnosti⁵¹ jsou údaje z oficiálních statistik kriminality. Ty nás ale vždy informují jen o určité, různě velké, části skutečné kriminality. Konkrétně o **kriminalitě zjevné (registrované)**, tedy zjednodušeně o té části trestné činnosti, která vyšla najevo, a tak mohla být ve statistikách zaevidována. O zbylé části páchané TČ, tzv. skryté (latentní) kriminalitě, se orgány činné v trestním řízení⁵² nedozví, a proto nemůže být ve statistikách zanesena (tzv. černá čísla) (Novotný, Zapletal et al., 2008). V rámci výzkumů realizovaných na vězeňské populaci, jako je i tento, pak přirozeně dochází k další významné redukci základního souboru pachatelů TČ, o které se podrobněji zmíníme v empirické části této práce.

Tradičně bývají vymezovány čtyři základní druhy trestné činnosti: majetková, násilná, mravnostní a hospodářská (tzv. takticko-statistická klasifikace) (Novotný, Zapletal et al., 2008). A zatímco námi sledované vloupání, resp. krádež vloupáním, vcelku jednoznačně spadá do **kriminality majetkové** (také trestním zákoníkem je řazena mezi trestné činy proti majetku), trestný čin loupeže je z kriminologického či kriminalistického hlediska vnímán jako jednání na pomezí násilné a majetkové kriminality. Z důvodů uvedených dále v textu je ale podřazován do **kriminality násilné** (trestní zákoník, který neuvádí TČ násilné povahy jako ucelenou skupinu, jej řadí mezi trestné činy proti svobodě) (Rozum, Kotulan, Háková, & Tomášek, 2005).

⁵⁰ Zde je nutné upozornit na skutečnost, že 1. 1. 2010 vešel v ČR v platnost nový trestní zákoník, zákon č. 40/2009 Sb. (dále také nTZ), a nahradil tak, do té doby platný trestní zákon, zákon č. 140/1961 Sb. (dále také sTZ). Jelikož řada našich respondentů mohla být a byla odsouzena ještě dle starého trestního zákona, uvádíme paragrafová znění TČ vždy v obou variantách (dle sTZ pak zpravidla v závorce).

⁵¹ Odhlédneme-li od výpovědí o vlastní trestné činnosti (selfreportů), od tzv. výzkumů informátorů, spočívajících v dotazování na TČ jiných osob, a viktimizačních výzkumů, v nichž jsou respondenti dotazováni jako možné oběti TČ. Je na místě podotknout, že ačkoli jde - především v případě viktimizačních výzkumů - o uznávané a ceněné zdroje informací, způsobilé korigovat neúplné údaje z kriminálních statistik, nelze podle některých odborníků odůvodněně tvrdit, že nám tyto tzv. výzkumy latence podávají přesnější obraz fenoménu kriminality než oficiální kriminální statistika. Jde spíše o dvě různé cesty, jak údaje o skutečné kriminalitě shromažďovat (Novotný, Zapletal et al., 2008). Výhody a nevýhody těchto výzkumů podrobně popisuje např. Cejp (2011), Novotný, Zapletal a kol. (2008), Tomášek (2013), Válková (1998).

⁵² Orgány činnými v trestním řízení se rozumějí soud, státní zástupce a policejní orgán (§12 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, trestní řád).

Údaj o většinovém podílu majetkové kriminality na celkové registrované kriminalitě (přes 64 %) i zastoupení násilné kriminality (necelých 6 %) v ČR v roce 2013⁵³, který jsme zmínili již dříve, je vhodné doplnit informací o objasněnosti této TČ a její odhadované latenci. Již od roku 2000 statistiky ukazují soustavně se snižující objasněnost majetkové kriminality, přičemž její hodnoty v posledních letech klesají až pod 20 % (Novotný, Zapletal et al., 2008). V roce 2013 pak bylo objasněno necelých 21 % (z celkem 209 351 registrovaných) skutků. Latence majetkové kriminality je pak odhadována jako spíše vyšší, vzhledem k její zpravidla menší závažnosti v porovnání s jinými druhy TČ (např. násilnou kriminalitou) i značnému podílu dětí a mladistvých na jejím páchání. Tyto skutečnosti totiž patří mezi předpoklady vedoucí k vyšší míře latence určité trestné činnosti, jak vyplynulo z Keiserova (1994) shrnutí nejdůležitějších výzkumů latentní kriminality a jak dále rozvíjí např. Hulmáková (2005). Míra objasněnosti násilné kriminality je s ohledem na její charakter, útok na integritu jiného člověka, nepřekvapivě mnohem vyšší. V roce 2013 dosahovala téměř 70 % (z celkem 18 689 registrovaných skutků). To tedy naznačuje, že pokud se orgány činné v trestním řízení o násilném činu dozví, nejčastěji formou podání trestního oznámení občanem (Novotný, Zapletal et al., 2008), bývá ve většině případů i objasněn. A i když můžeme u násilné kriminality obecně předpokládat nižší míru latence než u majetkové TČ, je nutné mít na paměti, že i u ní – stejně jako v zásadě u všech druhů TČ – je podíl latentní kriminality na kriminalitě skutečné vždy větší než podíl registrované TČ (Hulmáková, 2005).

Tento stručný přehled výskytu dvou základních druhů kriminality, do kterých spadají námi sledované trestné činy loupeže a krádeže vloupáním, lze tedy bezesporu uzavřít konstatováním, že se v obou případech jedná o velice důležité segmenty kriminality. Majetková kriminalita představuje nejrozšířenější druh trestné činnosti vůbec, s níž má přímou zkušenost v roli oběti největší část populace a jejíž objasněnost je navíc velmi nízká. Podíl násilné kriminality na kriminalitě celkové je sice výrazně menší, současně ale lze její dopad vnímat jako mnohem významnější, než by odpovídalo pouhé velikosti tohoto podílu. To proto, že obavy občanů z viktimizace se týkají především násilných trestných činů, ačkoli se převážná většina z nás jejich obětí nikdy nestane (Novotný, Zapletal et al., 2008).

V následujícím textu se zaměříme již konkrétně na námi sledované trestné činy.

⁵³ Připomínáme, že v celém textu vycházíme ze statistik Policie ČR, není-li uvedeno jinak. Ze všech resortních statistik totiž poskytují pro naše účely nejvhodnější a nejpodrobnější klasifikaci TČ i vymezení pachatele recidivisty.

3.1.1 Loupež

Trestný čin loupeže patřil vždy k **nejzávažnějším deliktům** vůbec (Rozum et al., 2005). Podle ustanovení § 173 odst. 1 trestního zákoníku (shodně jako podle ustanovení § 234 odst. 1 sTZ) se loupeže dopustí ten, „*kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci.*“

Ze skutkové podstaty zločinu loupeže je zcela zřejmé, proč ji lze považovat za jednání na pomezí násilné a majetkové kriminality. Neboť jedinec, který tento delikt páchá, svůj útok směřuje jak **proti tělesné integritě jiné osoby**, tak **proti cizímu majetku** (Rozum et al., 2005). Zákonná vymezení loupeže se sice mění stát od státu, stejně jako je tomu u vloupání a řady dalších kriminálních jednání, ale v zásadě je možné konstatovat, že vždy obsahují shodný **klíčový prvek**, kterým je **jasně definované užití síly ze strany pachatele k získání peněz či majetku oběti** (Calder dle Rozum et al., 2005, s. 9). Násilí uplatněné v rámci loupeže je tedy zpravidla vnímáno jako násilí instrumentální, nevyprovokované, sloužící dalšímu účelu, zde konkrétně zmocnění se cizí věci (Novotný, Zapletal et al., 2008). Váhání při podřazování loupeže do jednoho ze základních druhů kriminality je způsobeno tím, že se v jejím vymezení střetávají následující dvě kritéria dělení TČ, a to **způsob provedení** (násilný) a **motivace** (majetková) (např. Netík, 2012; Rozum et al., 2005). Zařazení loupeže v trestním zákoníku mezi TČ proti svobodě dokládá skutečnost, že prvek násilí vystupuje při jejím páchání výrazně do popředí. Dokonce se zdá, že v současné době rozsah a intenzita násilí uplatňovaného při loupežích mnohdy převyšuje potřeby docílení účelu, tedy zmocnění se cizího majetku. Jako by se cílem, který pachatel sleduje, stával spíše onen násilný akt, zatímco získaná kořist se jeví pouze jako jeho určité dovršení (motiv agrese vůči oběti je zde prvotní) (Novotný, Zapletal et al., 2008; Osmančík et al., 1992b; Rozum et al., 2005). Lze tak rozhodně souhlasit s názorem Cooka (1987), že je to právě element **násilí** užitého proti oběti, který z loupeže činí závažný a nebezpečný delikt, nikoli způsobená materiální škoda. Proto může být loupež nepochybně označena jako primárně **násilný trestný čin s - obvykle⁵⁴ - majetkovou motivací** (Netík, 2012), příp. jako **násilný trestný čin s majetkovou podstatou** (Slánský, 2008).

Trestný čin loupeže je pro společnost bezesporu značně ohrožující, jelikož je v posledních letech stabilně jedním z **nejfrekventovanějších závažných trestných činů** (Rozum et al., 2005). Tabulka 5 ukazuje, jak výrazně (nejméně dvojnásobně) každoročně

⁵⁴ Autor definice, jakožto forenzní psycholog (uplatněný úhel pohledu zmiňujeme z důvodu odlišného chápání motivu v psychologii a v právu), se vložením tohoto příslovce nejspíše snažil neopomenout, kromě dalšího, i opakovaně popsané případy, kdy se loupežným jednáním pachatel snaží „zakrýt“ sexuální motivaci útoku, příp. kdy toto jednání na sexuální motivaci nasedá či navazuje.

převyšoval počet zjištěných případů loupeže, až na jedinou výjimku⁵⁵, výskyt dalších závažných TČ směřovaných proti integritě člověka. Objasněnost loupeží v roce 2013 činila 52,7 %. Je tedy výrazně nižší než u násilné kriminality jako celku (přibližně 70 %), přesto – při pohledu na míru objasněnosti tohoto TČ v poslední dekádě – zjišťujeme její postupný nárůst až o 10 %.

Tabulka 5: Počet zjištěných případů vybraných závažných TČ proti integritě člověka v ČR v letech 2010 - 2013

pořadí	trestný čin	2010	2011	2012	2013
1.	úmyslné ublížení na zdraví	4786	5264	5240	5378
2.	loupež	3874	3761	3283	2961
3.	Vydírání	1359	1522	1472	1442
4.	Znásilnění	586	675	669	589
5.	Vražda	173	173	188	182
6.	sexuální nátlak	22	27	46	35

Loupež je typickým příkladem tzv. pouliční kriminality, která velmi úzce souvisí s úrovní společenské kontroly lidského chování na určitém území. Vysoká frekvence TČ loupeže tak výrazně **oslabuje pocit osobního bezpečí** u občanů (Rozum et al., 2005). Někteří odborníci dokonce považují tento TČ za ústřední součást zmiňovaného strachu ze zločinu (Wright & Decker, 2002). Ačkoli veřejnost dává obecně nejsilněji najevo své obavy z vražd či ze znásilnění, tím, co lidi podle Wrighta a Deckera (2002) skutečně omezuje ve volném pohybu po ulicích, co je nutí vyhýbat se neznámým lidem a zamykat se ve svých domovech, je především strach z možnosti, že se stanou obětí loupežného přepadení.

Loupeže navíc patří k TČ s nejvyšší variabilitou a dynamikou vzniku nových forem (Novotný, Zapletal et al., 2008). Nejčastěji se odehrávají na místech, která je možno obecně charakterizovat jako veřejná prostranství (např. ulice, park, zastávka městské hromadné dopravy), rychlým a z hlediska oběti často nečekaným útokem. Další, velmi frekventovanou podobou je přepadení obchodu, herny, baru, provozovny služeb atpod., s cílem získat tržbu nebo zboží, v tomto případě zpravidla za použití zbraně (Rozum et al., 2005; Slánský, 2008). Rozum a kol. (2005) shrnují, že v posledních letech se v analytických materiálech orgánů činných v trestním řízení k problematice TČ loupeže pravidelně objevuje konstatování o stále se **zvyšující brutalitě útoků a agresivitě pachatelů**. Údajně také narůstá počet loupeží páchaných v denní době. Ve Zprávě o činnosti státního zastupitelství za rok 2012 pak nalezneme informaci o narůstajícím počtu pouličních loupeží (představují přibližně 60 %

⁵⁵ Tu představuje úmyslné ublížení na zdraví, u kterého policejní statistiky bohužel zvláště nevyčleňují jeho závažnější variantu (tj. těžké ublížení na zdraví) ustanovenou v trestním zákoníku, která by pro naše účely byla výrazně relevantnější a jejíž případy se nevyskytují v tak hojné míře.

z celkového počtu zjištěných loupežných přepadení). Jedná se o loupeže na tzv. slabších obětech, tedy převážně na starších ženách, kterým jsou zpravidla vytrhávány kabelky a mnohdy jsou jim tímto způsobena i vážnější zranění, ale také na dětech, které jsou fyzicky slabší než pachatelé nebo skupiny pachatelů. Pachatelé se již rekrutují z osob narozených v období 90. let, svou brutalitou a razancí útoku se však údajně vyrovnají mnohdy starším a již zkušeným zločincům. Je alarmující, že ve stále více případech jsou tyto **osoby závislé na omamných a psychotropních látkách** (Nejvyšší státní zastupitelství ČR, 2013). Tvrzení, že loupeže jsou dnes již **jen z malé části páchany pod bezprostředním vlivem alkoholu** (Novotný, Zapletal et al., 2008), potvrzují i aktuální údaje ze statistik. V roce 2013 bylo pod vlivem návykové látky spácháno 9 % objasněných skutků⁵⁶, z toho pod vlivem alkoholu 7,5 %.

3.1.2 Krádež vloupáním

Pojem **vloupání** je v různých státech **vykládán různým způsobem**. Obvykle jde o neoprávněné a násilné vniknutí do nějakého prostoru, případně nedovolený vstup na cizí majetek, za účelem spáchání TČ. V některých státech pak jde o trestný čin i v případě, kdy nebyl dokonán, tedy například, i když nebyla odcizena žádná cizí věc. V těchto zemích tedy postačuje prokázání úmyslu pachatele věc odcizit, resp. že pachatel svým jednáním již bezprostředně směřoval ke spáchání TČ, ale k jeho dokonání nedošlo pro nějakou překážku či jinou okolnost, která mu v tom zabránila a byla zpravidla nezávislá na jeho vůli. Tak je tomu například i v České republice⁵⁷. V jiných zemích je naopak nutné prokázat úmysl spáchat zvlášť závažný zločin (Polišenská, Borovanská, & Koubalíková, 2010; Novotný et al., 2007).

V našem trestním zákoníku je vloupání zakotveno pouze v ustanovení § 205 odst. 1 písm. b) (dříve shodně v § 247/1b sTZ) následovně: **Krádeže vloupáním** se dopustí ten, „*kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a čin spáchá vloupáním.*“ Vloupání je tedy v ČR jednou z možností naplnění skutkové podstaty trestného činu krádeže. Jde o způsob jejího spáchání a primárně tedy musí být odcizena cizí věc nebo prokázán úmysl ji odcizit. Vloupáním se pak rozumí „*vníknutí do uzavřeného prostoru lstí, nedovoleným překonáním uzamčení nebo překonáním jiné jistící překážky s použitím síly* (§ 121 nTZ)“.

⁵⁶ V tomto případě musíme uvádět podíl na objasněných skutečích, jelikož u registrovaných (ale neobjasněných) skutků pochopitelně nemáme vždy k dispozici bližší údaje o okolnostech spáchání činu (viz např. Novotný, Zapletal et al., 2008).

⁵⁷ Trestnost pokusu trestného činu podle § 21 nTZ (§ 8 sTZ).

V roce 2013 činil **podíl** krádeží vloupáním **na majetkové kriminalitě** celých **30 %**. Objasněnost tohoto TČ je v podstatě shodná s objasněností u majetkové kriminality obecně, v loňském roce dosahovala 21,5 %. Nejčastějšími objekty vloupání byly v roce 2013, podobně jako v předchozích letech, rodinné domky, víkendové chaty, byty, obchody, restaurace a hostince. Uváděný pokles podílu majetkových TČ páchaných pod vlivem alkoholu (Novotný, Zapletal et al., 2008) i zde koresponduje s aktuálními údaji ze statistik. **Pod vlivem** návykové látky byla v roce 2013 spáchána pouhá 2 % objasněných skutků, z toho pod vlivem alkoholu 1,6 %.

Za primární pohnutku tohoto činu je považována zjištěnost, jelikož jde o jednání **směřující k obohacení pachatele** (Novotný, Zapletal et al., 2008). Ve výzkumu Polišenské a kol. (2010) respondenti z řad uvězněných pachatelů vloupání uváděli jako důvod pro páchaní TČ nejčastěji peníze a zisk (64,7 %), méně často pak touhu po dobrodružství (28,4 %), vliv druhých (27,5 %) či vyskytnuvší se příležitost (26,5 %).

Krádež vloupáním je nazírána jako **převážně nenásilný** trestný čin. Přesto bývá zdůrazňováno, že i během vloupání je **určitá míra agrese, při překonávání zabezpečení**, rozhodně přítomna (Polišenská et al., 2010; Slánský, 2008).

3.1.3 Loupež vs. krádež vloupáním

V zákonné definici obou těchto trestných činů figuruje **úmysl pachatele zmocnit se cizí věci**. V případě vloupání s tímto úmyslem pachatel neoprávněně vniká do uzavřeného prostoru a ohrožuje tak majetek. Při loupeži pak užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí proti jinému člověku a kromě majetku ohrožuje také jeho svobodu (Polišenská et al., 2010).

Základní odlišnost v charakteru námi sledovaných trestných činů asi nejlépe vystihuje Letkemannovo dělení deliktů (dle Čírtková, 2009, s. 78) na dvě základní kategorie – **skryté a otevřené**. Zločiny skryté se odehrávají bez přímé konfrontace s obětí (jako příklad nabízí vloupání do opuštěného bytu, určité druhy podvodů). Pro tyto činy tedy nejsou potřebné sociální či interpersonální schopnosti, kladou nároky spíše na mechanické dovednosti pachatele. Pachatel se spíše nepřipravuje na možnou interakci s obětí a dá se předpokládat, že takový kontakt je pro něj dokonce stresující. Proto je zde spatřováno vysoké riziko fyzického napadení obětí, dojde-li k neočekávané interakci s pachatelem, nejčastěji následkem vyrušení pachatele obětí v průběhu krádeže. Otevřené delikty (např. loupežné přepadení) v sobě naopak přímou konfrontaci s obětí zahrnují. Jejich pachatelé s interakcí a s konfliktem s obětí dopředu počítají a mohou se na ně připravit. Zvládnutí takového činu vyžaduje organizační

a sociální schopnosti na straně pachatele (management obětí na místě činu a vůbec zvládání stresových situací, které s činem souvisí) (Čírtková, 2009; Slánský, 2008). Takřka univerzálně je tak ve světě chápán rozdíl mezi loupeží a krádeží, kdy **krádež je deliktem odehrávajícím se spíše skrytě**, a především **bez zmíněného násilného prvku vůči oběti** (Rozum et al., 2005).

Násilné trestné činy tedy už ze své podstaty počítají s určitou fyzickou újmou či zraněním oběti a velice často k ní také dochází. Má se pak za to, že část lupičů jedná násilně vždy, zatímco někteří přistoupí k násilí jen v případě, že oběť nespolupracuje. Ovšem, jak už bylo zmíněno, i majetkové trestné činy mohou relativně snadno vyústit v napadení oběti, ač jsou svojí povahou primárně nenásilné a jejich pachatelé zpravidla nemají zájem poškozeným fyzicky ublížit. Navíc už samo překonání materiálních zábran při vloupání (např. vypáčení dveří, rozbití okna) lze považovat za akt agrese (Rozum et al., 2005; Slánský, 2008). Slánský (2008) uvádí, že z těchto důvodů můžeme předpokládat, že i zloději mají aktivované agresivní vzorce chování a mohou je použít, aby dosáhli svého cíle nebo se vyhnuli trestu. Hned záhy však neopomínají zdůraznit, že zda se na možné setkání s majitelem kradeného majetku opravdu připravují, zda mají zvolené strategie řešení vzniklého konfliktu a zda ve stresové akutní situaci sáhnou k násilné odpovědi, je zatím spíše otázkou. Ve výzkumu Polišínské a kol. (2010) byla prokázána nižší míra současného zapojení do násilné trestné činnosti u pachatelů krádeže vloupáním, v porovnání s pachateli ostatních krádeží (zde až 76 %), přesto však do ní byly zapojeny necelé dvě třetiny z nich (63,6 %). Autorky si tento rozdíl vysvětlují tím, že i při kapesní krádeži pachatel vstupuje do osobního kontaktu s obětí a ve vyšší míře tak riskuje konfrontaci s ní. Lze proto předpokládat, že je na ni spíše připraven, resp. ve vyšší míře ochoten ke konfrontaci přistoupit. Zatímco pachatelé vloupání vykazují výraznější tendence vyhýbat se osobnímu kontaktu s obětí už tím, že se věci zpravidla snaží odcizit ve chvíli, kdy jejich majitel není osobně přítomen.

Značnou provázanost kriminálního jednání odpovídajícího těmto dvěma TČ závěrem demonstrujeme na několika příkladech, načerpaných ze studie Polišínské a kol. (2010). Bylo již naznačeno, že se nezdá vyskytují případy původně zamýšlené krádeže vloupáním, kdy se nečekaně objeví majitel vykrádaného objektu, a jednání pachatele se pak může relativně snadno změnit v loupež, v extrémních případech i ve vraždu. Jestliže ale pachatel použije násilí nebo pohrůžky násilí bezprostředně poté, co se cizí věci již zmocnil, tedy za účelem jejího uchování, nepůjde o loupež, ale „pouze“ o trestný čin krádeže dle ustanovení § 205 odst. 1 písm. c) nTZ (247 odst. 1 písm. c) TZ). Nakonec v případě, kdy pachatel neoprávněně vnikne do bytu, kde násilím nebo bezprostřední pohrůžkou násilí donutí majitele

např. k vydání hotovosti, je toto jednání posuzováno jako trestný čin loupeže (a porušování domovní svobody), a již ne jako trestný čin krádeže spáchané vloupáním.

3.2 Charakteristiky pachatelů loupeží a vloupání v ČR

Při popisu vybraných charakteristik pachatelů námi sledované trestné činnosti v České republice, vycházíme především z poznatků dvou tuzemských prací, které se v posledních letech jako jedny z mála podrobněji věnovaly této problematice. Konkrétně jde o výzkum pachatelů TČ loupeže v Praze, realizovaný Rozumem a jeho spolupracovníky (2005)⁵⁸ z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, a o rozsáhlou grantovou studii pachatelů majetkové trestné činnosti v ČR, se zaměřením zejména na pachatele vloupání, ve zpracování Polišínské, Borovanské a Koubalíkové (2010)⁵⁹.

Přestože se pachatelé majetkové kriminality ve velké míře věnují také kriminalitě násilné, jsou tyto dvě trestné činnosti velmi často zkoumány odděleně (Polišínská et al., 2010). V případě vloupání a loupeží je však tato reálná provázanost naštěstí mnohdy zachovávána i v rámci výzkumů. Můžeme se tak setkat s řadou především zahraničních studií, zaměřených na obě skupiny pachatelů současně (*robbery and burglary offenders*). Nejinak tomu bude i v empirické části této diplomové práce.

3.2.1 K pachatelům loupeže

Ve spojitosti s pachateli loupeží v ČR nalezneme zmínky o pokračujícím posunu jejich věkového rozložení ve prospěch mladších věkových kategorií. Mezi pachateli loupeží tak značně **převažují osoby nižšího věku**, kdy téměř polovina z nich je mladší 21 let a nejpočetnější skupinu představují osoby 24 až 30 leté (Novotný, Zapletal et al., 2008). Také ve výzkumu Rozuma a kol. (2005) byla více než polovina pachatelů (57 %) odsouzených za tento TČ ve věku mezi 20 a 30 lety, do 30 let věku pak spadalo celých 72 % souboru. Autoři studie podotýkají, že jejich poznatky se plně shodují s výstupy dalších výzkumů a svědčí o tom, že loupeže jsou nadále doménou spíše mladších pachatelů, zatímco pachatelé starší 40 let jsou u tohoto typu TČ spíše výjimkou. S těmito závěry korespondují i statistiky kriminality za rok 2013, kdy podíl nezletilých osob (mladší 15 let) na celkovém počtu

⁵⁸ V rámci této studie byla, vedle řady dalších metod, uplatněna i analýza trestních soudních spisů 65 pachatelů loupeže, pravomocně odsouzených v roce 2003. Právě její výstupy zde budeme převážně prezentovat.

⁵⁹ Původní soubor zde tvořilo 162 pachatelů, kteří po předvýběru vězeňskými psychology (kritériem byly minimálně dvě odsouzení za některý z vybraných majetkových TČ) také v rozhovoru uvedli, že se dopustili majetkové TČ. Z toho u 107 pachatelů šlo konkrétně o krádež vloupáním, u 45 o jinou krádež a 10 z nich bylo aktuálně odsouzeno za jinou majetkovou TČ. Podstatné také je, že celých 68 pachatelů vloupání (tj. 64 %) se zároveň dopustilo nebo v minulosti dopouštělo i násilné TČ, 51 z nich (48 %) dokonce konkrétně loupeže.

stíhaných a vyšetřovaných (tj. 1939 osob) činil přes 5 %, podíl mladistvých (15 - 17 let) až necelých 11 %.

S nižším věkem pachatelů bezesporu souvisí i časté dopouštění se této trestné činnosti **ve spolupachatelství**, resp. dvěma či více jedinci společně (např. Smith, 2003). Mezi obecné charakteristiky kriminality mladistvých, příp. i mladých dospělých⁶⁰, totiž patří právě větší výskyt spolupachatelství. Mladiství svou TČ údajně páchají dokonce častěji ve dvojici či skupině, než individuálně. Důvodů, které je k tomu mohou vést, je více, např. nejistota, nezkušenost, skupinový tlak či solidarita. S vyšším věkem ale páchání ve spolupachatelství postupně ustává a jedinec začíná delikty realizovat sám (Blatníková & Netík, 2008; Farrington, 2003); Novotný, Zapletal et al., 2008; Reiss dle Šturmová, 2013, s. 27). Skupinovitost je tedy typickou charakteristikou loupeží mladistvých, jak potvrzuje například studie Večerky a kol. (2004). Tento výzkum přináší údaj, že přibližně 60 % (z celkem 48) analyzovaných případů loupeží spáchaných mladistvými, uskutečnila skupina pachatelů, a to nejčastěji tříčlenná nebo čtyřčlenná. Další pětinu případů spáchala dvojice pachatelů a pouze ve zbývajících pětině skutků měl trestný čin na svědomí jediný pachatel. Jisté vysvětlení tohoto hojného výskytu případů spolupachatelství přináší tvrzení, že u mladistvých pachatelů loupeží hraje určitou roli v motivaci jejich jednání skupinová solidarita (Novotný, Zapletal et al., 2008). Smith (2003), bez ohledu na věk pachatele, uvádí, že při loupežném přepadení je spolupachatelství v podstatě normou. Šest z deseti loupeží v jeho rozsáhlém souboru⁶¹ bylo spácháno součinností dvou a více osob.

Loupeží se podle zjištění většiny kriminologických výzkumů dopouštějí spíše **pachatelé s nižším vzděláním**, tedy pachatelé vyznačující se typicky podprůměrnou vzdělaností (Novotný, Zapletal et al., 2008; Osmančík et al., 1992a; Večerka et al., 2004). Tento závěr se plně potvrdil i ve výzkumu Rozuma a kol. (2005), kde byl údaj o vzdělání dostupný u 57 odsouzených pachatelů, mezi kterými se nenašel žádný se vzděláním vyšším než středoškolským. Navíc, oproti sedmi pachatelům, kteří dosáhli středoškolského vzdělání s maturitou, jich hned více než trojnásobek měl pouze základní vzdělání, tři dokonce základní vzdělání neukončili.

Loupež patří mezi TČ s nejvyšším podílem pachatelů **mužského pohlaví** (Novotný, Zapletal et al., 2008). Ani v loňském roce tomu nebylo jinak – muži tvořili 92 % stíhaných a vyšetřovaných osob za TČ loupeže. Obdobný poměr nacházíme i v souborech většiny

⁶⁰ Za „mladé dospělé“ kriminologie považuje osoby, které již dosáhly 18 let, ale dosud nejsou starší 24 let (Novotný, Zapletal et al., 2008).

⁶¹ Výzkumný soubor tvořilo 1877 loupeží, spáchaných ve vybraných oblastech Anglie a Walesu v letech 2001 až 2002.

výzkumů zaměřených na tyto pachatele (např. Grumlík, 1992; Osmančík et al., 1992b; Rozum et al., 2005). Smith (2003) na základě svých poznatků dokonce uvádí, že loupež je typicky „mužským zločinem“. Muži v jeho souboru tvořili totiž nejen 94 % pachatelů, ale rovněž tři čtvrtiny obětí (přesně 76 %). Registrace vysokého podílu mladých mužů mezi pachateli loupeží a současně značného zastoupení příslušníků **etnických minorit**, přivedla Messerschmidta (dle Rozum et al., 2005) k zajímavému vysvětlení tohoto fenoménu pomocí **maskulinních vzorců chování**, pro které je typický určitý vzdor. Domnívá se, že pouliční násilná kriminalita představuje v podstatě pro dospívající a adolescenty z etnických minorit příležitost projevit svou mužnost, a zároveň se vyrovnat s případnými negativními zkušenostmi ze škol, se špatnými sociálními podmínkami, s rasismem, nepřilíh dobrými vyhlídkami na budoucnost nebo **s pocity nedostatečné síly a moci**. Loupež je, podle teorie zmíněného autora, pro tyto mladíky takřka **ideální šanci zachovat se mužně a drsně a osvojit si role náležející příslušníkům mužského pohlaví**, v jakési opozici k tradiční výchově uvnitř škol. V souvislosti s tím zavádí výraz opoziční maskulinita (*opposition masculinity*) (Messerschmidt, 1993). Souhlasné výstupy nalezneme i v tuzemských výzkumech. Například ve výzkumném souboru Večerky a kol. (2004), tvořeném 48 mladistvými pachateli loupeže, patřily celé dvě třetiny pachatelů k romskému etniku. Také Rozum a kol. (2005) sledovali příslušnost pachatelů k národnostním či etnickým menšinám žijícím na území ČR. Podle jim dostupných informací ze spisů bylo možné příslušnost pachatele k romské komunitě konstatovat u 17 osob, tj. zhruba čtvrtiny souboru.

V souboru Rozuma a kol. (2005) jednoznačně, a s ohledem na věk i logicky, **převažovali pachatelé svobodní** (celkem 40), oproti pachatelům ženatým (15) a rozvedeným (5).

Zastoupení recidivistů⁶² a prvopachatelů mezi pachateli loupeží prošlo v posledních deseti letech značným vývojem. Postupně klesající počty dříve netrestaných jedinců mezi pachateli loupeže zapříčinily, že zatímco v roce 2004 představovali recidivisté 40 % stíhaných a vyšetřovaných osob, v roce 2013 tvořili již většinu (necelých 53 %).

U části svého výzkumného souboru⁶³ prezentují Rozum a kol. (2005) také informaci o osobnosti a intelektu těchto pachatelů. U více než poloviny byla znalci konstatována **poruchově strukturovaná osobnost**, s převažujícími rysy nestálosti, nezdrženlivosti a dissociality, osobnost emočně labilní, se zjevným psychopatickým vývojem. V zahraniční

⁶² Ve smyslu policejní statistiky je recidivistou „pachatel úmyslného trestného činu, který byl již za jiný úmyslný trestný čin dříve odsouzen (MV ČR, 2013, s. 13).“

⁶³ Soudně znalecký psychologický či psychiatrický posudek byl vypracován pouze v 31 případech.

literatuře pak nalezneme doklady o nejvyšším zastoupení⁶⁴ diagnózy antisociální poruchy osobnosti, dle klasifikace DSM-III, u pachatelů loupeží (71,5 %), ve srovnání s pachateli vraždy (45,4 %), zabití (44,9 %), sexuálně motivované TČ (42,7 %) a drogové kriminality (36,2 %) (Motiuk & Porporino, 1991). Polišínská (2009) pak konstatuje, že u pachatelů násilné TČ lze obecně předpokládat mnohem vyšší prevalenci poruchy osobnosti, než u pachatelů kriminality majetkové, zde konkrétně pachatelů vloupání.

U většiny znalecky posuzovaných pachatelů loupeže ve vzorku Rozuma a kol. (2005) pak byly konstatovány spíše průměrné **rozumové schopnosti**. Podle Novotného, Zapletala a kol. (2008) se však tito pachatelé typicky vyznačují podprůměrnou mentální úrovní.

Asi ve třetině případů (z 31 posuzovaných jedinců) ve studii Rozuma a kol. (2005), bylo přizvanými znalci konstatováno škodlivé užívání **nealkoholových drog**. U dvou pachatelů pak užívání těchto návykových látek s již rozvinutou závislostí. V případě **alkoholu** bylo jeho škodlivé užívání shodně diagnostikováno u třetiny pachatelů, závislost na něm byla konstatována v jednom případě, stejně jako patologické hráčství. Přibližně pětina pachatelů byla **v době činu pod vlivem** nealkoholových drog, zatímco pod vlivem alkoholu konala tento čin celá polovina posuzovaných. Recidivní pachatelé loupeží ve studii Výzkumného ústavu kriminologického (Neumann, Dobešová, & Kotovová, 1985) pak přiznávali, že se v rámci páchaní TČ spíše potýkali s tzv. znesnadňujícími situacemi, než že by využívali situace „provokující“. Na čin se tedy zpravidla připravovali, páchali ho pod vlivem alkoholu a ve skupině. Pro rozpornost výzkumných zjištění s výše uvedenými údaji z policejních statistik (v roce 2013 spácháno pod vlivem alkoholu 7,5 % loupeží, pod vlivem jiné návykové látky 1,5 %) lze nalézt jisté vysvětlení. Tato data totiž vypovídají o odlišných souborech. Statistiky hovoří o podílu na spáchaných skutcích, zatímco výstupy staršího výzkumu (Neumann, Dobešová, & Kotovová, 1985) se týkají pachatelů odsouzených a uvězněných a ve studii Rozuma et al. (2005) dokonce jen těch odsouzených jedinců, na které byl vypracován znalecký posudek z oboru psychiatrie či psychologie⁶⁵. Navíc se nám nepodařilo zjistit podrobnosti o způsobu evidence tohoto údaje v rámci policejních statistik, které by také mohly k vysvětlení přispět.

⁶⁴ Jednalo se konkrétně o údaj celoživotní prevalence poruchy v populaci pachatelů dané TČ, a to za použití velmi přísných kritérií v podobě nutnosti naplnění všech znaků poruchy a vyloučení jedinců, u nichž mohla být příčinou problémů jiná duševní porucha.

⁶⁵ Znalecké posouzení pachatele nebývá realizováno ve všech případech loupeže. Zpravidla je k němu přistupováno tehdy, mají-li orgány činné v trestním řízení jisté pochybnosti a potřebují odborně zodpovědět některé klíčové otázky. Mimo jiné může jít i o podezření na závislost pachatele nebo spáchání činu pod vlivem alkoholu či jiné drogy, kde je nutné odborné posouzení ovládacích a rozpoznávacích schopností pachatele v době činu, příp. navržení ochranného léčení.

Velice výstižně zmiňuje především kriminologická literatura tzv. **subjektivní finanční potřebu**, resp. zkreslený subjektivní pohled na vlastní („tíživou“) finanční situaci, jako **jeden z hlavních motivů** páčání loupeží (Rozum et al., 2005). V současné době totiž, v převážné většině případů, již nejde o loupež jako trestný čin z reálné bezprostřední nouze, kdy je motivem jednání snaha jedince uspokojit základní životní potřeby své nebo svých blízkých (Novotný, Zapletal et al., 2008; Wright & Decker, 2002; Rozum et al., 2005). Například ve výzkumu Wrighta a Deckera (2002), 40 z 59 dotázaných pachatelů loupeže při odpovědi na otázku, co udělali s výnosy ze zločinu, přiznalo, že většinu peněz použili k „pěstování“ a udržování svých nelegálních či sociálně patologických aktivit, jako je užívání alkoholu, drog či hazard. K obdobnému zjištění dospěl i český výzkum (Polišenská et al., 2010), zahrnující odsouzené pachatele za **oba námi sledované TČ**, kteří nejčastěji (52,5 %) uváděli, že nelegálně získané peníze utratí za drogy, alkohol či jiné závislosti (např. automaty). Za oblečení peníze z trestné činnosti utrací 45 % pachatelů, do rodiny je investuje 26 %, do vybavení bytu či auta 24 %, na financování zábavy je využilo 19 % respondentů. V dnešní době tedy hovoříme spíše o relativní či domnělé nouzi pachatelů, resp. o „kriminalitě z blahobytu“, jako důsledku konzumního způsobu života a ekonomické nerovnováhy ve společnosti. Při rozporu mezi nároky jedince a jeho možnostmi či podmínkami pro jejich legální uspokojení, pak jedinec, ve snaze vyrovnat se ostatním, často volí kriminální řešení (Novotný, Zapletal et al., 2008). S tím koresponduje i příklad automatické myšlenky, která je podle Jonese (2008) typická pro zloděje, lupiče a podvodníky: „*Když nebudu zcela úspěšný, totálně jsem selhal.*“ Zajímavé doplnění poskytují závěry Marešové a kol. (2011), shrnující výsledky analýzy údajů o souboru 31 recidivujících pachatelích majetkové TČ. Nejenže autoři studie v souladu s předchozími uvádějí, že majetková kriminalita již zpravidla neplyne z neutěšených majetkových poměrů pachatelů. Navíc ale dodávají, že pokud se u těchto osob s reálnou nouzí opravdu setkáme, je nejčastěji vyvolána právě maladaptivním či sociálně patologickým způsobem jejich života (např. konzumací alkoholu a jiných návykových látek, nechutí pracovat). V souvislosti s pachateli loupeže popisovanou, a zpravidla silně prožívanou, potřebu opatřit si rychle peníze (Rozum et al., 2005), tak vzhledem k výše zmíněnému můžeme očekávat i u pachatelů vloupání.

3.2.2 K pachatelům vloupání

Průměrný věk pachatelů vloupání ve výzkumném souboru Polišenské (2009)⁶⁶ dosahoval 31,7 let (nejmladšímu bylo 20 let, nejstaršímu 55 let). Ze statistik pak zjišťujeme, že mladiství (15 - 17 let) tvořili v roce 2013 šestiprocentní podíl ze všech stíhaných a vyšetřovaných osob pro tento TČ (celkem 10 197), nezletilí jedinci (mladší 15 let) pak přes 2 %. Lze tedy hovořit o vyšším průměrném věku pachatelů vloupání, i menším podílu nezletilých a mladistvých jedinců na páchaní této trestné činnosti, v porovnání s loupežemi.

Citovaná česká studie pachatelů vloupání, stejně jako veřejně dostupné statistiky kriminality, bohužel nesledují, zda je tato TČ páchána samostatně nebo společným jednáním více osob. Můžeme se proto pouze domnívat, že výskyt **spolupachatelství** nebude zanedbatelný ani v případech krádeže vloupáním. Svou roli zde mohou sehrávat nároky na realizaci této TČ, uváděná zvyšující se plánovitost jejího provedení (např. častější tipování objektů) i značné zastoupení profesionálních pachatelů, realizujících činy na objednávku jako součást organizovaného zločinu (Novotný, Zapletal et al., 2008). Tuto domněnku podporuje také zjištění švédského výzkumu, že mezi nejčastější delikty páchané ve spolupachatelství patří právě krádeže a vloupání (Sarnecki, 1990).

Přes polovinu pachatelů vloupání (z celkem 106 osob) ve výzkumném souboru Polišenské a kol. (2010) dosáhlo **základního vzdělání**, necelá třetina dokončila střední odborné učiliště bez maturity, přibližně 12 % s maturitou a pouze necelá 4 % ukončila středoškolské vzdělání.

Podíl žen mezi pachateli vloupání se (od roku 2010, kdy tento údaj začal být policejními statistikami zveřejňován) stabilně pohybuje přibližně mezi 5 - 6,5 %. Ani ve výzkumu Polišenské (2009), zaměřeném na osoby uvězněné za tento TČ, se podíl žen nijak významně nelišil, tvořily přes 7 %.

Námi citovaný výzkum (Polišenská et al., 2010) v přehledu zastoupení pachatelů podle **rodinného stavu**, bohužel nevyčleňuje pachatele vloupání od pachatelů jiné majetkové TČ. Tento údaj navíc není vykazován v oficiálních statistikách kriminality a nepodařilo se nám ho dohledat ani v dalších výzkumech majetkové TČ v ČR.

⁶⁶ Soubor zahrnoval 149 odsouzených za vloupání (11 žen a 138 mužů), sběr dat probíhal v letech 2007 – 2008. Jako kritéria výběru autorka uvádí: více než jedno zatčení za vloupání, momentálně ve vězení za TČ vloupání a označení jedince vězeňským psychologem jako profesionálního pachatele (pachatele, který se věnuje trestné činnosti dlouhodobě). Jen pro úplnost uvádíme, že jde nejspíše o separátní zpracování dat většinou pocházejících z již citované grantové studie Polišenské, Borovanské a Koubalíkové, publikované v roce 2010.

Údaje o případné příslušnosti pachatelů vloupání k nějaké **etnické či národnosti menšiny** jsou z pochopitelných důvodů⁶⁷ opět značně úsporné a pravděpodobně také ne zcela validní. Z výzkumu Polišínské a kol. (2010) máme informaci, opět pouze o jejich „netříděném“ souboru pachatelů majetkové TČ (v němž pachatelé vloupání tvoří přibližně 65 %), že romskou národnost uvedlo 5,4 % pachatelů.

Podíl recidivistů mezi pachateli krádeže vloupáním v ČR začal postupně narůstat od roku 2008. V roce 2013 tvořili recidivisté více než 67 % všech stíhaných a vyšetřovaných osob a jejich zastoupení tedy bylo výrazně větší než mezi pachateli loupeží.

S ohledem na **kriminální kariéru** jsou pachatelé majetkové TČ obecně považováni za skupinu s velmi vysokou mírou recidivy (např. Marešová et al., 2011.; Kershaw, Goodman, & White, dle Wilson et al., 2003, s. 85). Přímo pachatelé vloupání pak ve výzkumu Polišínské a kol. (2010) uváděli většinou velmi nízký **věk spáchání svého prvního TČ**. Celých 59 % (z celkem 93 odsouzených, kteří tuto informaci uvedli) údajně zahájilo svou kriminální kariéru ve věku 15 let nebo mladším, v období mezi 16. až 19. rokem pak 30 % z nich. Zbylých přibližně 11 % odsouzených spáchalo svůj první delikt údajně ve věku 20 a více let. **Pořadí aktuálního výkonu trestu odnětí svobody** uvedlo 97 pachatelů, z nich prvovězňených nebo ve druhém výkonu trestu bylo přes 43 %. Třetí až páté uvěznění udávala jen nepatrně menší skupina (přes 41 %) a minimálně po šesté bylo ve výkonu trestu 13,5 % pachatelů.

Přítomnost trestného činu krádeže vloupáním v kriminální historii jedince bývá dokonce považována za významný prediktor budoucí kriminální recidivy. To může být způsobeno „**psychologickými**“ **okolnostmi páchaní této TČ**. Krádež vloupáním nebývá zpravidla impulzivním, nepřipraveným činem. K jejímu uskutečnění je často zapotřebí i speciální technické vybavení, např. na rozlamování zámků. Příprava tohoto TČ bude, více než u jiných deliktů, pravděpodobně souviset s jedincovým odhodláním věnovat se trestné činnosti a určitou psychickou kriminální „přípravou“. Tento TČ nebývá typicky situačně podmíněn (Blatníková & Netík, 2008).

V souvislosti s vloupáním je tak opakovaně zdůrazňován **racionální aspekt** této TČ, faktory, které pachatel zvažuje při rozhodování, zda čin spáchat (např. Polišínská, 2010). A opravdu se zdá, že je u tohoto TČ, v porovnání s některými dalšími (např. ublížení na zdraví, znásilnění, vražda), zastoupen ve vyšší míře. Podle Bernasca a Luykxe (2003)

⁶⁷ Zákon totiž výzkumníkům zakazuje cíleně se ptát na národnost pachatele. Proto měli i v tomto výzkumu respondenti možnost si zvolit, zda tuto položku dotazníku vyplní či nikoliv. Byli však výslovně poučeni, že tak učinit nemusí. Přesto ji ale nakonec neuvedla pouhá 3 % dotazovaných (Polišínská et al., 2010).

existuje dostatečná opora pro obecné vnímání pachatele vloupání jako jedince, který uvažuje racionálně, jedná účelně, své cíle si vybírá a vloupání plánuje. Jeho rozhodovací proces je ale zároveň omezován prostředky, které má pro vykonání daného činu k dispozici (např. informace, čas, mobilita). Racionální rozhodnutí spáchat TČ je dále značně ovlivňováno odlišnými, více či méně systematickými strategiemi jednotlivých pachatelů, na základě kterých hodnotí objekty vhodné pro vloupání atpod. (Taylor & Nee dle Polišenská et al., 2010, s. 34).

Pro zachycení úrovně **intelektu** byly ve výzkumu Polišenské a kol. (2010) použity Ravenovy progresivní matice pro pokročilé. Ukázalo se, že jimi zkoumaní pachatelé vloupání mají, ve srovnání s obecnou populací, **nižší úroveň** měřené schopnosti. Podstatnější je ale empirické potvrzení předpokladu, že pachatelé vloupání s vyšší mírou obecné inteligence více plánují a méně riskují. Nejsou například příliš ochotni páchat TČ v blízkém okolí svého bydliště a zároveň se neobávají dopouštět se jí v jim neznámé oblasti.

K **popisu osobnosti** byl autorkami zvolen Cloningerův dotazník temperamentu a charakteru (TCI-r)⁶⁸. Při jeho vyhodnocování uplatňují více různých přístupů pro stanovení kritéria poruchy osobnosti a v závěru konstatují, že poruchu osobnosti či trend k takové poruše zjistily u více než 40 % pachatelů krádeže spáchané vloupáním.

Majetková kriminalita je velmi často spojována s drogovou činností. Jedním z původních záměrů autorek proto bylo věnovat zvýšenou pozornost pachatelům vloupání z řad uživatelů drog. Pro příliš náročnou organizaci takto specifikovaného předvýběru se jim ho ale nakonec nepodařilo uskutečnit. O **vztahu** pachatelů vloupání **k návykovým látkám** se tak ze studie dozvídáme pouze, že necelých 17 % z nich uvedlo, že v motivaci páchat TČ u nich jistou roli sehrává alkohol.

Tuto subkapitulu uzavřeme zmínkou, že pachatelé vloupání jsou považováni za velice **heterogenní skupinu**, kterou je na základě způsobu spáchání TČ velmi obtížné klasifikovat. Zdůrazňována je proto užitečnost tvorby typologií těchto pachatelů na základě poznání jejich osobnosti (Polišenská, 2009), a tak pravděpodobně i dalších příbuzných psychických fenoménů, jako je například i kriminální myšlení.

V celé přechodí kapitole jsme se pokusili shrnout dosavadních teoretické i praktické poznatky o námi sledované TČ a jejich pachatelích, s cílem co možná nejpřesněji zachytit aktuální situaci v ČR.

⁶⁸ A to pro jeho definici osobnosti jako způsobu, jakým se lidé učí ze svých zkušeností a adaptují svoje pocity, myšlenky a chování, která podle názoru autorek nejlépe popisuje osobnost ve vztahu ke kriminálnímu chování.

Text demonstruje některé rozdíly, ale i značnou provázanost a podobnost těchto trestních jednání a především pak samotných pachatelů. Domníváme se, že zásadním dokladem jejich blízkosti je skutečnost, že celá řada odsouzených za krádež vloupáním je současně, nebo byla někdy v minulosti, trestána i za loupež a naopak. Podobně jejich provázanost naznačuje trefně vystižený drobný posun v jednání či reakci pachatele, postačující ke změně právní kvalifikace jeho činu na skutek mnohem vyšší závažnosti (více viz např. Polišínská et al., 2010). Další, ač nespecifické, podobnosti jsou naznačeny i v oblastech, jako je dosažené vzdělání, intelekt, pohlaví pachatelů, příp. v očekávatelném četném výskytu páchaní ve spolupachatelství. Na základě prezentovaných údajů můžeme ale uvažovat, i když opět s nutnou dávkou opatrnosti, i o jistých rozdílech. Například v podílu skutků páchaných pod vlivem alkoholu a jiných drog, se kterým se podle citovaných dat častěji setkáváme u loupeží. Významnější rozdíl můžeme pozorovat ve věku pachatelů, kdy lupiči bývají obecně mladší a v jejich řadách je zastoupen větší podíl nezletilých a mladistvých. Mezi pachateli loupeže také očekáváme vyšší procento jedinců s poruchovou osobností. Vyšší podíl recidivistů naopak předpokládáme mezi pachateli krádeže vloupáním.

EMPIRICKÁ ČÁST

Výzkumným záměrem předkládané práce je získání **hlubšího porozumění kriminálnímu myšlení** – fenoménu, který dosud nebyl v české odborné literatuře téměř vůbec, natož komplexněji popsán. O naplnění tohoto záměru se pokusíme dosažením následujících cílů.

4. CÍLE VÝZKUMU

Hlavním cílem této diplomové práce je **prvotní zmapování kriminálního myšlení pachatelů vybrané trestné činnosti v ČR** (konkrétně pachatelů loupeží a krádeží vloupáním). A to pomocí prověřené zahraniční metody (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles, podrobně popsána v podkapitole 2.1), jejíž adaptace v ČR aktuálně probíhá. Půjde tak zároveň o první pokus využití české verze u pachatelů odsouzených za tuto TČ v ČR. Podstatnou součástí tohoto výzkumného cíle je také **prověření vztahů mezi intenzitou a strukturou kriminálního myšlení této skupiny pachatelů a vybranými charakteristikami respondentů a jejich trestné činnosti**.

A protože jde o první využití tohoto nástroje v ČR, chtěli bychom se na základě získané zkušenosti stručně vyjádřit i ke **kladům a záporům této metody**.

Pro objasnění kontextu práce by neměl zůstat opomenut ani její **podíl na převodu metody PICTS do českého prostředí**. Sebraná data i zjištění získaná v rámci této práce poslouží účelům adaptace tohoto nástroje, završené vytvořením jeho plnohodnotné české verze a tvorbou českých norem, v rámci aktuálně probíhajícího výzkumného úkolu IKSP.

5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY A JEJICH OPERACIONALIZACE

- ❖ *Jaké je kriminální myšlení pachatelů loupeže a krádeže vloupáním v ČR ve srovnání s kriminálním myšlením pachatelů v jiných zemích?*
- ❖ *Existuje, příp. jaký je, vztah vybraných demografických charakteristik pachatelů a specifík jejich současné a minulé trestné činnosti k intenzitě a struktuře kriminálního myšlení?*

Ve znění našich výzkumných otázek opakovaně zazněly některé termíny, které je třeba konkretizovat, resp. operacionalizovat.

Kriminální myšlení bylo pro potřeby této práce, v souladu s definicí autora námi vybraného nástroje, vymezeno jako postoje, přesvědčení a myšlenkové styly podporující a udržující kriminální životní styl⁶⁹ (Walters, 2006c). Půjde tedy konkrétně o kriminální kognici ve formě, podobě a rozsahu, ve které je zachycována aktuální českou verzí Inventáře kriminálních stylů myšlení. Nástroj umožňuje popsat kriminální myšlení respondentů, jak prostřednictvím souhrnného skóru zachycujícího jeho **intenzitu**, tak i pomocí sedmnácti škál, které detailně mapují jeho **strukturu**.

Česká verze použité metody (tj. PICTS-CZ) v současné době teprve **prochází procesem adaptace na toto prostředí**, a pro inventář tak ještě neexistují normy vytvořené na české vězeňské populaci. Inspirováni postupy v zahraničních studiích, se proto pokusíme o získání alespoň prvotních dílčích informací o charakteristických rysech KM našeho souboru jako celku prostřednictvím jejich porovnání s výsledky PICTS v zahraničí. Avizovaného zmapování KM u našeho souboru se tedy pokusíme docílit statistickým porovnáním našich dat s průměrnými skóry ve škálách PICTS, které byly získány na souborech odsouzených pachatelů v jiných zemích. Podrobněji se zaměříme na porovnání s výsledky originální verze inventáře (Walters, 1995a), získanými na souboru 450 odsouzených pachatelů-mužů z federálních věznic s minimální, střední a maximální ostrahou v USA. Vzhledem k popsanému rozložení TČ těchto pachatelů pro nás však bude nejpřínosnější srovnání konkrétně s posledně zmíněným podsouborem z věznic s nejvyšším zabezpečením, který se rozdělením TČ⁷⁰ nejvíce blíží našemu vzorku. Neméně zajímavé ale může být porovnání

⁶⁹ Termíny kriminální myšlení (dále také KM), kriminální postoje, kriminální přesvědčení a kriminální kognice proto užíváme v empirické části práce jako synonyma, není-li uvedeno jinak.

⁷⁰ Podsoubor tvoří 44 % respondentů aktuálně odsouzených za loupež, 9,3 % za jinou násilnou TČ, 0,7 % za majetkovou kriminalitu a za drogové delikty 28,7 %, TČ u zbylé části vzorku nebyla specifikována. Zatímco u dalších dvou podsouborů (z věznic s minimálním a středním zabezpečením) drogové delikty jednoznačně převažovaly. V obou podsouborech tvořily více než polovinu, zatímco loupež byla v prvním z nich zastoupena pouze 2 % a ve druhém 20 %. Obdobně nízké zde bylo i zastoupení majetkové kriminality (10 a 7 %).

s výsledky souborů z Velké Británie⁷¹ (Palmer & Hollin, 2003), Nizozemska⁷² (Bulten et al., 2009) a Irsko⁷³ (Healy & O'Donnell, 2006).

Charakteristiky, jejichž vztah ke kriminálnímu myšlení si klademe za úkol zjistit ve druhé výzkumné otázce, byly vybrány převážně na základě poznatků z dosavadních výzkumů problematiky. Z **demografických údajů** to jsou **věk a vzdělání pachatele**. Ze sledovaných specifík **aktuální TČ** byly vybrány: **trestný čin**, za který je pachatel aktuálně odsouzen (tj. loupež nebo krádež vloupáním), **forma spáchání** (tj. individuální skutek nebo čin ve spolupachatelství) a **pozice pachatele ve skupině** (tj. vedoucí pachatel či „řadový“ člen). Z charakteristik **minulé TČ** jsme se zaměřili na: **počet předchozích odsouzení** (tj. počet dosavadních záznamů v opisu rejstříku trestů⁷⁴), **počet přechozích výkonů trestu odnětí svobody**⁷⁵, **délku kriminální historie**⁷⁶ **v letech** (resp. počet let uplynulých od data prvního odsouzení pachatele do data spáchání jeho posledního TČ) a **věk v době prvního odsouzení** (opět ve smyslu prvního záznamu v opisu RT).

Co se týče výzkumného vzorku, zaměřili jsme se po úvaze na **pachatele trestného činu loupeže a krádeže vloupáním**. Ačkoli literatura dokládá podstatnou míru kriminálních postojů u této skupiny pachatelů, při rešerši dosavadních výzkumů zjišťujeme, že se jim dostává pouze minimální výzkumné pozornosti, a to i přes značný společenský význam této TČ a její podíl na celkové kriminalitě. Ve vztahu k zahraničí máme na mysli nedostatek výzkumů zaměřených konkrétně na kriminální kognici u těchto pachatelů. V případě českých prací pak vidíme značné rezervy ve výzkumu pachatelů této TČ obecně. Důvody pro zahrnutí pachatelů obou těchto trestných činů v našem vzorku byly vysvětleny již v podkapitole 3.2. Pachatelé této TČ se nám zároveň jeví jako vhodná a zajímavá skupina pro budoucí komparaci s respondenty aktuálně probíhajícího výzkumu násilné sexuální kriminality (IKSP, odpovědná řešitelka PhDr. Blatníková), v rámci kterého byla realizována první fáze převodu zde použitého inventáře.

⁷¹ Soubor čítá 255 pachatelů, aktuálně nejčastěji odsouzených za vloupání nebo násilnou TČ.

⁷² Počet respondentů, z důvodu nekompletních administrací, variuje mezi 179 až 184 náhodně vybranými uvězněnými pachateli z nespécializovaných oddělení věznic, 3/5 byly odsouzeny za násilný delikt.

⁷³ Výzkumný soubor tvoří 72 pachatelů odsouzených k trestu odnětí svobody za zločin loupeže, jinou násilnou TČ, drogové delikty a krádeže, kdy výkon trestu byl podmíněně odložen na zkušební dobu.

⁷⁴ Dále také opis RT.

⁷⁵ Dále také VTOS.

⁷⁶ V empirické části práce záměrně upřednostňujeme pojem „kriminální historie“ (dále také KH), před termínem „kriminální kariéra“. Důvodem je naše obezřetnost a snaha o adekvátní užívání terminologie. Koncept kriminální kariéry totiž zahrnuje hned několik dimenzí vývoje individuální trestné činnosti. Předpokládá nejen zahájení kriminálního jednání, ale i jeho trvání či stálost (perzistenci), určitou frekvenci, příp. eskalaci či specializaci trestné činnosti jedince, dále i proces ústupu či ukončení páchání TČ (desistance) aj. (Blatníková & Netík, 2008). Proto volíme označení kriminální historie či minulost, příp. kriminální anamnéza, v jejichž použití je obtížnější pochybit.

Další specifikace našeho výzkumného souboru je pak v zásadě totožná s většinou studií pachatelů TČ, které jsou – stejně jako naše – realizovány na vězeňské populaci. Pachateli loupeže a krádeže vloupáním tedy rozumíme:

- **gramotné jedince**
- **mužského pohlaví**
- **s dostatečnou intelektovou kapacitou a znalostí českého jazyka** pro zajištění porozumění a možnosti validního zodpovězení položek inventáře,
- kteří byli **za jeden nebo oba tyto TČ pravomocně odsouzeni k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody** a
- **aktuálně vykonávají svůj trest v některé z námi oslovených věznic na území ČR.**

Je tedy nutné zdůraznit, že jde nejen o pachatele **dopadené**, ale navíc **odsouzené k nejpřísnějšímu druhu trestu.**

6. FORMULACE HYPOTÉZ

Na základě prostudování dostupných zdrojů o problematice KM i pachatelích předmětné TČ, jsme se rozhodli věnovat v zásadě pěti oblastem či charakteristikám, u kterých předpokládáme, resp. chceme prověřit, jejich vztah ke KM. K uvedené **obecnější formulaci hypotéz** přistupujeme ve snaze zastřešit oba – v souladu s výzkumnou otázkou – testované aspekty kriminálního myšlení: intenzitu či míru jeho vyjádření, zachycenou v hodnotě Souhrnného skóru kriminálního myšlení (GCT), i jeho strukturu či charakter, reprezentovaný skóry v jednotlivých škálách inventáře⁷⁷.

Hypotéza 1: Kriminální myšlení pachatelů loupeže a pachatelů krádeže vloupáním se liší.

Ačkoli na základě předchozího textu (zvláště třetí kapitoly) spíše neočekáváme významný rozdíl především v intenzitě KM mezi těmito dvěma skupinami pachatelů, je zapotřebí dodržet pravidla formulování nulových a alternativních hypotéz. Zatímco alternativní hypotéza se obvykle vyjadřuje jako existence rozdílu mezi skupinami nebo závislosti mezi proměnnými, nulová hypotéza obvykle deklaruje neexistenci rozdílu či vztahu mezi skupinami nebo proměnnými. Výzkumník tedy zpravidla doufá v zamítnutí nulové hypotézy (Hendl, 2006). V tomto případě však náš předpoklad koresponduje spíše s hypotézou nulovou a výjimečně doufáme v její potvrzení.

Motivace k ověření této hypotézy pramení ze skutečnosti, že druh TČ pachatele je obecně považován za proměnnou související s vlastnostmi KM. Mezi kriminálními postoji pachatelů loupeže (násilný TČ) a krádeže vloupáním (majetkový TČ) pak lze čistě teoreticky očekávat určité rozdíly, příp. i na základě předpokládaného vyššího výskytu osob s poruchou osobnosti mezi pachateli loupeže, jejich nižšího průměrného věku a převážně vyšší závažnosti této TČ nebo kvůli deklarovanému vyššímu podílu recidivistů mezi pachateli vloupání.

Hypotéza 2: S přibývajícím věkem pachatelů slábne kriminální myšlení.

Statistickými metodami bychom dále chtěli zjistit, zda bude v rámci našeho výzkumného souboru detekován významný záporný vztah mezi narůstajícími hodnotami proměnné aktuálního věku respondentů (tj. věk v době vyplnění inventáře) a mírou jejich KM demonstrovanou v PICTS-CZ.

⁷⁷ K prověřování souvislostí se strukturou KM budeme přistupovat i v případě, kdy se nepotvrdí významný vztah mezi přednostně testovanou intenzitou KM a danou charakteristikou, resp. významný rozdíl v míře KM mezi skupinami vytvořenými na základě dané charakteristiky. Důvodem je opodstatněnost těchto analýz, daná faktem, že dvě skupiny pachatelů, lišící se v určitém kritériu, mohou dosahovat obdobného GCT skóru, zatímco se jejich skóry v jednotlivých škálách PICTS-CZ, pro naše účely neméně podstatné, mohou i zásadně lišit. Mimo jiné i proto, že všechny položky inventáře, sytící tyto škály, nejsou zahrnuty v jeho Souhrnném skóru KM (GCT). Tento postup je navíc v souladu s doporučením autora metody (Walters, 2012).

Vycházíme přitom ze zjištění celé řady zahraničních studií (uvedených v oddílu 1.4.1), prezentujících věk pachatele jako významný korelát KM, právě ve smyslu oslabování kriminálních postojů s narůstajícím věkem. U této proměnné se navíc pokusíme o získání dalších užitečných výstupů testováním rozdílů v KM mezi skupinami pachatelů diferencovanými právě podle věku. Touto analýzou se navíc dozvíme, ve kterých škálách se nejvíce liší mladší a starší pachatelé v našem souboru.

Hypotéza 3: Kriminální myšlení pachatelů se základním a středním vzděláním se liší.

Dále prověříme, zda se v našem souboru ukáže vzdělání jako charakteristika významně související s mírou a strukturou KM pachatelů. S ohledem na známé rozložení vzdělanosti v kriminální populaci (i u pachatelů těchto TČ), jsme respondenty rozdělili na osoby, které dosáhly nejvýše základního vzdělání (tj. s nedokončenou ZŠ, dokončenou ZŠ nebo speciální či praktickou školou a s nedokončeným středním odborným učilištěm či střední školou), a osoby se středním vzděláním (tj. dokončené středoškolské nebo střední odborné vzdělání). Zjištění dosavadních studií jsou v této oblasti značně nejednotná. Nalézáme podklady pro rozdíly v obou směrech, ale i pro neexistenci vztahu mezi vzděláním a KM. Z důvodu nejasného předpokladu formulujeme hypotézu oboustranně, resp. nulovou hypotézu o neexistenci rozdílu budeme testovat oboustranně.

Hypotéza 4: S rostoucí závažností kriminální historie pachatelů sílí kriminální myšlení.

Tato hypotéza je složena ze čtyř samostatně testovaných částí, které odpovídají čtyřem nejčastěji sledovaným charakteristikám kriminální anamnézy. Rostoucí závažností kriminální minulosti tedy rozumíme:

- a) narůstající počet předchozích odsouzení,
- b) narůstající počet předchozích výkonů trestu odnětí svobody,
- c) narůstající délku kriminální historie,
- d) klesající věk v době prvního odsouzení.

V teoretické části této práce, opět především v oddílu 1.4.1, jsou uvedeny empirické důkazy o významných souvislostech mezi těmito charakteristikami kriminální minulosti a aktuálními kriminálními postoji jedince. Tedy s výjimkou proměnné délky kriminální historie v letech, kterou jsme se rozhodli připojit na základě inspirace z kriminologické a forenzně psychologické literatury. Ze zmíněných tří charakteristik (a, b, d), jejichž testování vztahu ke KM se nám podařilo ve výzkumech dohledat, se jako jeho nejsilnější korelát ukazuje proměnná věku v době prvního odsouzení, následovaná počtem předchozích odsouzení a uvěznění, které obě vykazují velmi podobné výsledky.

Následující hypotézy testujeme ve snaze rozšířit poznání o charakteristikách souvisejících s intenzitou či charakterem kriminálních postojů. V obou případech se jedná o aspekty způsobu spáchání aktuální TČ pachatele. Jelikož pro ně nenacházíme přímou oporu v literatuře, jsou naše předpoklady méně jednoznačné, a proto hypotézy formulujeme jako oboustranné.

Hypotéza 5a: Kriminální myšlení pachatelů, kteří TČ spáchali sami, a pachatelů, kteří se ho dopustili ve skupině, se liší.

Hypotéza 5b: Kriminální myšlení pachatelů, kteří ve skupině spolupachatelů zaujímali vedoucí postavení, a pachatelů, kteří byli „řadovými“ členy, se liší.

Hypotézy jsme pro jejich příbuznost označili jako H5a a H5b. V případě hypotézy H5a jsou naše očekávání velmi nejasná. Existují podklady pro úvahu, že pachatelé, kteří se dopustili TČ společně s dalšími jedinci, tak činili kvůli své nejistotě či nezkušenosti, a je tedy možné se domnívat, že budou vykazovat i nižší známky KM. Zároveň se však spolupachatelství dopouštějí především pachatelé nižšího věku, který je naopak zřetelně spojován s vyšší mírou KM. Spáchání TČ ve skupině může být také důsledkem náročnosti jeho realizace kvůli charakteristikám zvoleného objektu zájmu, znakem sofistikovanosti a promyšlenosti provedení činu či snahy o „pojištění“ si úspěšného výsledku. Je tedy zřejmé, že pro správnou interpretaci případného významného rozdílu bude nezbytný bližší pohled na některé vlastnosti respondentů v obou skupinách (např. věk, kriminální historii).

Při potvrzení hypotézy H5b (resp. vyvrácení hypotézy nulové) a zjištění silnějších kriminálních postojů (dle naší úvahy o něco logičtěji) na straně vedoucích pachatelů, se pokusíme zjistit, zda je opravdu možné o nich usuzovat jako o kriminálně zkušenějších jedincích. A to na základě bližší analýzy údajů získaných o respondentech, jako jsou především charakteristiky kriminální historie, ale i porovnání věku a pohlaví respondenta s těmito údaji u ostatních spolupachatelů.

7. ORGANIZACE SBĚRU DAT

Penitenciární či vězeňský výzkum, resp. výzkum pachatelů TČ ve věznicích, s sebou přináší mnoho specifických aspektů (právních, etických, organizačních a dalších), některé výhody, ale i řadu nevýhod, a klade tak na výzkumníka zvýšené nároky. V následujícím textu, který popisuje celý proces sběru dat realizovaný v tomto výzkumu, se pokusíme většinu z nich alespoň stručně zmínit. Popis je pro větší přehlednost rozdělen do čtyř etap.

7.1 Výběr věznic

Věznice, kontaktované s žádostí o spolupráci na našem výzkumu, musely být – s ohledem na naše možnosti a složitost přístupu k této populaci – vybírány **nenáhodně**. Konkrétně šlo o **účelový, resp. oportunistický výběr**. Žádosti jsme adresovali převážně do těch věznic, u nichž se nám podařilo získat kontakt na tamního vězeňského psychologa, včetně informace o jeho ochotě spolupracovat na výzkumných aktivitách, nad rámec své pracovní náplně. Polišenská a kol. (2010) k tomu konstatují, že v rámci obtížně realizovatelného penitenciárního výzkumu je bohužel zcela běžné, že ke sběru dat dochází pouze v jedné nebo dvou věznicích, mnohdy navíc jen v určité - výzkumníkům snáze dostupné - oblasti, čímž je negativně ovlivněna reprezentativnost vzorku. Tu ohrožuje především skutečnost, že v každé věznici se nacházejí pachatelé pouze určitého typu, s ohledem na typ věznice, oblast, v níž se nachází, i její velikost.

Ke spolupráci se nám nakonec podařilo získat **celkem šest věznic** nacházejících se na území hlavního města Prahy (1), Středních (2), Severních (1), Jižních (1) a Západních Čech (1). Přehled spolupracujících věznic, doplněný o informaci o jejich umístění, typu a kapacitě, zobrazuje Tabulka 6. I v našem případě jde o věznice určené pro výkon trestu s dozorem či ostrahou, jak je to obvyklé ve většině výzkumů. Polišenská, Borovanská a Koubalíková (2013) v souvislosti s tím upozorňují na eliminaci závažnějších případů. Pro jasnější představu o odlišnostech skladby odsouzených ve čtyřech základních typech věznic v ČR (s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou) uvádíme v Příloze 1 kritéria, stanovená trestním zákoníkem, podle nichž soud rozhoduje, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen. Zjednodušeně lze ale konstatovat, že ve věznicích s dohledem vykonávají tresty jedinci odsouzení za nejméně závažné trestné činy. Ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou naopak pachatelé nejzávažnějších TČ (VS ČR, 2013).

Tabulka 6: Základní údaje o věznicích spolupracujících na sběru dat

název věznice	oblast ČR	typ výkonu trestu	stav odsouzených (ubytovací kapacita) ⁷⁸
České Budějovice	Jižní Čechy	S dozorem (pozn. vybírání vězni splňující požadavky nutné k zařazení do pracovního procesu)	85 (152)
Horní Slavkov	Západní Čechy	S ostrahou	712 (721)
Jiřice	Střední Čechy	S dozorem a s ostrahou	676 (725)
Praha Ruzyně	Praha	S dozorem a s ostrahou	257 (487)
Rýnovice	Severní Čechy	S dozorem a s ostrahou	458 (510)
Vinařice	Střední Čechy	S dozorem a s ostrahou	890 (911)

(VS ČR, 2014b; VS ČR, 2014c)

7.2 Formulace žádostí o spolupráci věznic na výzkumu

S ohledem na formální postupy, které je při výzkumu ve věznicích nutné dodržet, musí plánování výzkumu v těchto organizacích probíhat vždy v **dostatečném časovém předstihu**. Je nutné mít na paměti, že dojednání podmínek realizace výzkumu může trvat i v řádech měsíců a výzkumník musí být připraven adekvátně **komunikovat se zástupci jednotlivých věznic** (Polišenská et al., 2013). Proto jsme první kroky v oslovování věznic učinili již v červnu 2013. Předvýběr a oslovení odsouzených realizují obvykle pracovníci věznic, pro které tyto úkony znamenají značnou časovou zátěž. Nelze rovněž vyloučit jejich tendenci vybírat zejména „zajímavější případy“. Výběr vzorku je tedy pro výzkumníka obtížně kontrolovatelný, a proto je nutné, aby **kritéria jeho výběru formuloval velmi precizně**. Splnění tohoto nároku je mnohdy zásadní již pro samotné formální navázání spolupráce s těmito organizacemi. Neodmyslitelná je tedy rovněž **dostatečná znalost právních předpisů** na straně výzkumníka, aby byl schopen docílit vhodné formulace svých požadavků (např. správné paragrafové vymezení jednotlivých typů trestné činnosti apod.) (Polišenská et al., 2013). Naše vymezení výzkumného souboru pak znělo následovně:

Administrace dotazníku by měla proběhnout u pachatelů, kterým byl uložen VTOS za trestný čin loupeže (§ 234 zák. č. 140/1961 Sb., resp. § 173 zák. č. 40/2009 Sb.) nebo krádeže vloupáním (§ 247/1b zák. č. 140/1961 Sb., resp. § 205/1b zák. č. 40/2009 Sb.).

⁷⁸ Údaje k 31. 12. 2013 - datum bylo zvoleno v souladu s časovým harmonogramem sběru dat.

Jde o pachatele, kteří jsou nyní ve VTOS:

- 1) a aktuálně vykonávaný trest jim byl uložen za loupež či krádež vloupáním nebo*
- 2) zatím aktuálně vykonávají trest uložený za jinou trestnou činnost, ale po jeho skončení okamžitě začnou vykonávat nepodmíněný trest odnětí svobody za loupež či krádež vloupáním, který již mají soudem uložen.*

Zpravidla velmi problematické je **získání přístupu k objektivním údajům o odsouzených**. Tím rozumíme například demografické údaje, podrobnosti o kriminální minulosti jedince a o aktuálně spáchaném činu, pocházející s oficiálního či ověřeného zdroje. Výzkumníci k takovým datům, až na určité výjimky, přístup nemají a jsou nuceni sbírat tyto informace výhradně od respondentů samotných, v podobě tzv. subjektivní anamnézy. V takovém případě je nutné se potýkat s poměrně velkou nepřesností podaných údajů, zejména při dotazech na počet minulých odsouzení, předchozí trestnou činnost, atd. (Polišenská et al., 2013). Velkou výhodou proto představovalo zaštitění naší žádosti Institutem pro kriminologii a sociální prevenci. Tato výzkumná instituce Ministerstva spravedlnosti ČR má totiž smluvně podložený nárok (Dohodou o spolupráci uzavřenou s Vězeňskou službou ČR⁷⁹), kromě dalšího, právě na vyžádání údajů tohoto charakteru.

Sběr dat ve věznicích má ale i své kladné stránky. Po překonání specifických formálních překážek lze následně očekávat dobrý přístup k uvězněným pachatelům, zprostředkovaný pracovníky věznice, možnost předvýběru respondentů i dle složitějších výběrových kritérií či dostupnost řady objektivních údajů (Polišenská et al., 2013).

7.3 Realizace předvýběru a zaslání materiálů

Po obdržení informace od pracovníka VS ČR o počtu odsouzených v dané věznici, kteří splňují naše výběrová kritéria, následoval další krok v podobě zaslání všech potřebných výzkumných materiálů. Materiály byly do věznic expedovány v odpovídajícím množství kopií, tentokrát již přímo k rukám pracovníka pověřeného sběrem dat (vězeňského psychologa). Vedle záznamových archů inventáře PICTS-CZ a formulářů s doplňkovými a identifikačními položkami, o kterých bude blíže pojednáno v pasáži o metodách sběru dat, byly do věznic dodány také formuláře informovaných souhlasů. Ochrana osobních údajů a zaručení anonymity je v rámci výzkumu odsouzených pachatelů nutné věnovat nadstandardní pozornost, chceme-li respondenty pro spolupráci získat. Zaručení anonymity je tu však komplikováno realizací předvýběru, a v našem případě i samotného sběru dat,

⁷⁹ Dále také VS ČR.

pracovníky věznice, kteří totožnost respondenta samozřejmě znají. Odsouzený pak nemusí důvěřovat způsobu a míře zachování anonymity informací, která sám poskytuje nebo nám mají být zprostředkovány věznicí (Polišenská et al., 2013). I z toho důvodu byly nakonec navrženy dvě verze **informovaného souhlasu**. Podpisem první varianty respondent souhlasil, vedle samotné účasti na výzkumu ve formě vyplnění dotazníku PICTS-CZ, také s tím, aby nám věznice pro výzkumné účely poskytla jeho osobní údaje (např. datum narození, dosažené vzdělání, rodinný stav, údaje o dosavadní TČ, spisovou značku trestního soudního spisu). Současně je respondentovi samozřejmě zaručováno, že s nimi bude zacházeno v souladu s právními předpisy na ochranu osobních údajů a že veškeré výstupy výzkumu budou prezentovány vždy v anonymizované podobě, tedy je nebude možné vztáhnout k osobě respondenta (viz Příloha 2). Výběrem a podpisem druhé verze informovaného souhlasu (viz Příloha 3) pak respondent souhlasil s poskytnutím pouze anonymizovaných údajů o svém věku, dosaženém vzdělání, rodinném stavu a dosavadní TČ. Pro úplnost je ale nutné poznamenat, že druhá verze byla uplatňována pouze v jedné z námi oslovených věznic, v ostatních na základě úvahy tamních vězeňských psychologů postačovala varianta první, příp. s ohledem na zmiňovanou Dohodu mezi IKSP a VS ČR o poskytování osobních údajů dokonce její zjednodušená verze (viz Příloha 4). U všech respondentů tak nebudeme mít k dispozici veškeré požadované informace. Přirozeně ale nejen z důvodu nesouhlasu respondenta s poskytnutím neanonymizovaným osobních údajů v daném rozsahu, ale například i pro jejich nedostupnost či obtížnou dostupnost osobě provádějící sběr dat. V rámci analýz proto bude vždy uváděno, u jak velkého počtu respondentů byl daný údaj dostupný.

Již dříve jsme naznačili, že bylo nutné přistoupit k **realizaci sběru dat vězeňskými psychology**, bez naší účasti, a to především z důvodu problematičnosti vstupu a pohybu externích výzkumníků ve věznici (např. nutnost neustálého doprovodu osobou z řad personálu věznice) (Polišenská et al., 2013). Jednalo se v podstatě o jednu z podmínek možnosti realizace výzkumu v daných věznicích. Tato skutečnost s sebou v našem případě, kdy jako základní metoda sběru dat sloužil dotazník, přináší i jistá pozitiva, která stručně zmíníme v následující pasáži.

7.4 Podmínky a průběh sběru dat

Samotný sběr dat se uskutečnil v jednotlivých věznicích v částečně odlišnou dobu, a to přibližně **od srpna 2013 do února 2014**. Doba zahájení a délka této fáze se odvíjela od doby, kdy byla konkrétní věznice oslovena, rychlosti zpracování celé dohody, aktuálních

personálních možností věznic (čerpání dovolených pracovníky atpod.) a počtu odsouzených ve věznici splňujících naše kritéria. Okolnosti sběru dat představíme ve třech blocích:

a) Vliv vězeňského prostředí

Sběr dat probíhal **ve specifickém prostředí věznic**, jehož charakter s sebou přináší četná **rizika zkreslení** výsledků výzkumu. Jde například o silné negativní působení tohoto prostředí na psychiku respondenta, prostřednictvím přítomné nevraživosti, agrese, příp. i šikany, která může mimo jiné podporovat ostražitost a nedůvěřivost vězňů k účelům výzkumu. Motivaci k účasti může navíc inhibovat skutečnost, že odsouzení navzájem ví, kdo se výzkumu účastní. To se může stát zdrojem obav vedoucím až k odmítnutí účasti na výzkumu. Dalším významným zdrojem zkreslení, s nímž se zde můžeme ve zvýšené míře potýkat, je poučení odsouzeného od ostatních respondentů, a tedy ohrožení spontánnosti testové situace a především relevance podaných výpovědí (Polišenská et al., 2013).

Jako velmi problematické se jeví **motivování** odsouzených k účasti ve výzkumu a otázka jejich **odměňování**. Zatímco v zahraničních studiích je běžná finanční odměna, v českém prostředí se respondent zpravidla musí spokojit s nemateriálním ohodnocením své spolupráce. Tím je například možnost sebezpoznání či získání pozice „experta“, který podává informace „neznalému“ výzkumníkovi – tato role může vést k dobrému pocitu respondenta a následně i k jeho větší sdílnosti. Účast na výzkumu pro odsouzené mnohdy představuje i vhodnou příležitost k vytržení z každodenní rutiny. Především v našem případě, kdy sběr dat provádí psycholog dané věznic, je namístě upozornit na značně komplikovaný faktor, který představuje možnost neadekvátní domněnky respondenta, že účast na výzkumu mu umožní získat určité výhody ze strany vězeňského personálu (Polišenská et al., 2010; Polišenská et al., 2013). Ani v našem výzkumu nebyla respondentům za jejich účast slíbena **žádná materiální odměna**, stejně tak nemohli počítat s následnými výhodami či úlevami ze strany personálu věznic.

b) Realizace vězeňskými psychology

Nyní se již dostáváme k avizovaným a jasně převažujícím **pozitivům**, která s sebou přináší sběr výzkumných dat na vězeňské populaci přímo psychologem dané věznic. Jak známo, kvalita interakce mezi tazatelem a respondentem je, i v případě pouhé administrace dotazníku, ovlivněna tazatelovou schopností získat si důvěru respondenta, motivovat ho ke spolupráci a navodit otevřenou a bezpečnou atmosféru (Polišenská et al., 2013). Troufáme si zde tvrdit, že toho se bezesporu lépe podaří docílit ve věznici působícímu

psychologovi, než studentovi bez zkušeností s touto specifickou populací i prostředím. Zde navíc v pozici respondentům zcela neznámé, nově příchozí osoby.

Při sběru dat na této subpopulaci se navíc můžeme setkat s řadou **zkreslení přímo ze strany respondenta**. Velmi často jde o podání nevalidních informací z důvodu neporozumění otázkám, nervozity, ale také vlivem záměrné manipulace, podávání sociálně žádoucích odpovědí, atd. Tato zkreslení jsou přitom mnohdy způsobena právě nedostatečnou důvěrou k tazateli. Problém představuje i situace, kdy je motivace respondenta ke spolupráci podnícena touhou pozvednout své ego, prezentovat svou výjimečnost. Respondent si pak ve snaze ohromit tazatele může vymýšlet, přehánět, zveličovat. Také snaha respondenta nadměrně vyhovět a zavděčit se výzkumníkovi, zejména v případě pachatelů závislých na hodnocení okolím nebo v případě sympatií k tazateli, snižuje validitu námi získaných dat (Polišenská et al., 2013). Také tato rizika zkreslení výsledků lze podle našeho názoru zmírnit využitím vězeňských psychologů pro sběr dat. Nejenže se jim od odsouzených zpravidla dostává již zmíněné větší důvěry, ale v případě jejich přítomnosti lze předpokládat i menší tendenci k předvádění se a stylizaci na straně respondentů, než jakou bychom očekávali za přítomnosti výzkumníka, mladé ženy, která není blíže informována o dané osobě, ani dobře seznámena s prostředím.

c) Míra spolupráce, resp. návratnosti a podmínky administrace dotazníku

Nabídka účasti ve výzkumu byla prezentována všem odsouzeným, kteří splňovali námi stanovená výběrová kritéria. Samozřejmostí pak byla **dobrovolnost jejich účasti**. Velký podíl oslovených, kteří účast na výzkumu odmítnou, je vždy velmi nežádoucí. Následně se nám totiž nedostává informace o nemotivovaných osobách, které se mohou od ostatní populace a výzkumného souboru i zásadním způsobem odlišovat (Polišenská et al., 2010; Polišenská et al., 2013). Údaje o počtech oslovených, kteří odmítli účast na našem výzkumu, máme bohužel k dispozici jen u poloviny spolupracujících věznic a jsou uvedeny v Tabulce 7.

Tabulka 7: Zastoupení oslovených odsouzených, kteří odmítli účast ve výzkumu

věznice	OSLOVENO	NESOUHLASILO s účastí	
		absolutní počet	v procentech
Horní Slavkov	120	5	4,2 %
České Budějovice	22	3	13,6 %
Praha Ruzyně	48	43	89,6 %
Jiřice	X	X	X
Vinařice	X	X	X
Rýnovice	X	X	X

Pozn. „x“ – nedostupný údaj

Z doprovodných informací od některých vězeňských psychologů podílejících se na sběru dat se můžeme domnívat, že v případech nesouhlasu oslovených se mnohdy jedná spíše o věc jaksi „technického“ charakteru, resp. konkrétní podoby organizace výzkumu a motivování odsouzených v jednotlivých věznicích. Obecně pak zde svou roli nejspíše sehrává i problematika současného poskytování osobních údajů respondenty. Spíše v menšinových případech pak bývá nespolupráce pravděpodobně zapříčiněna tzv. skupinovou nákazou, pocitem nespravedlivého odsouzení, opozičními postoji či obavami z prezentace svých názorů na straně odsouzeného.

U prvních dvou uvedených věznic, z nichž pochází i většina našeho výzkumného souboru, se nám podařilo získat také **podrobnější údaje o konkrétním průběhu a podmínkách sběru dat**. Administrace dotazníků probíhala vždy maximálně v pětičlenných skupinách (nejčastěji však ve dvou až tříčlenných), příp. individuálně. K vyplňování docházelo na vyšetřovně psychologů či v kulturní místnosti odsouzených. A to vždy za přítomnosti psychologa, aby bylo zamezeno opisování a zejména docíleno možnosti efektivního zodpovězení dotazů a vysvětlení případných nejasností respondentů. Poté, co se respondent seznámil s informovaným souhlasem a podepsal jej, psycholog nahlas předčítal instrukci předtištěnou na přední straně dotazníku. Respondenti následně měli možnost se u ní zdržet a znovu si ji sami přečíst, jelikož vyplňování inventáře nebylo nijak časově omezeno. Na základě podpisu informovaného souhlasu odsouzeným, psycholog následně vyplnil položky formuláře s doplňkovými a identifikačními údaji.

8. METODY SBĚRU A ANALÝZY DAT

Základní metodou sběru dat je v našem výzkumu sebeposuzovací **Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS-CZ)**, tedy česká verze výše představovaného Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (Walters, 2006c). Adaptace inventáře na české prostředí aktuálně probíhá v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, v rámci výzkumného úkolu s názvem Násilná sexuální kriminalita v ČR se zaměřením na její aktuální formy, na zvyšování účinnosti odhalování a postihu jejích pachatelů a na možnosti ochrany společnosti před sexuálně motivovaným násilím⁸⁰. V diplomové práci jsou tak využity poznatky, vycházející z dílčího cíle tohoto projektu (konkrétně z adaptace uvedené metody), jehož výstupy teprve budou publikovány (Blatníková, Faridová, & Zeman, dosud nepublikováno). Na základě skutečnosti, že autorka práce je členkou projektového týmu uvedeného výzkumu, jí byl výlučně pro účely zpracování diplomové práce inventář PICTS-CZ poskytnut. Vzhledem k přísným pravidlům budoucího šíření a využívání české verze inventáře, jež jsou součástí podmínek, za kterých výzkumný tým původní nástroj od jeho autora získal, ho však není možné k práci přiložit. Situace je obdobná i v případě původní americké verze, která byla výzkumným týmem IKSP od autora vyžádána a zakoupena pro konkrétní účely, jež nezahrnují možnost jeho dalšího šíření. Z uvedených důvodů následuje podrobnější popis podoby této metody.

Česká verze rámcově zachovává podobu původního dotazníku, jen s několika zlepšeními. PICTS-CZ je pětistránkový instrument, na jehož první straně je samostatně umístěno znění instrukce (PICTS, verze 4.0, má o stranu navíc a jeho první strana zahrnuje oblast pro doplnění osobních údajů respondenta, instrukci i prvních deset položek inventáře). Instrukce respondenta seznamuje se zaměřením položek dotazníku, s konkrétní podobou škály, na níž bude své odpovědi zaznamenávat, i se správným způsobem jejich záznamu. Upozorňuje na možnost volby pouze jedné odpovědi na každou položku, vysvětluje postup, jak si počínat v případě, že se respondent splete nebo se po označení jedné odpovědi rozhodne pro jinou. Instrukce také sděluje, že na vyplnění dotazníku není žádný časový limit, atpod. Ve spodní části první strany jsou umístěny kolonky pro uvedení pohlaví respondenta a datum vyplnění. Následují čtyři strany s 80 sebeposuzovacími položkami. Ty mají podobu tvrzení, se kterými respondent vyjadřuje míru svého souhlasu či nesouhlasu na čtyřbodové nesymetrické škále Likertova typu, zachované z originálu ve znění: *rozhodně souhlasím*,

⁸⁰ Na základě výběrového řízení ve 2. veřejné soutěži Programu Bezpečnostního výzkumu České republiky (BV II/2-VS) bylo u tohoto projektu rozhodnuto o poskytnutí účelové podpory (č. projektu VG20122014084). Výzkum je součástí Střednědobého plánu výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na léta 2012 – 2015, odpovědná řešitelka: PhDr. Šárka Blatníková.

souhlasím, nejsem si jistý (ani souhlasím/ani nesouhlasím) a nesouhlasím. Škála je uvedena vždy vpravo u každé položky, oproti originálu zdařileji, v podobě čtyř prázdných čtverečků nadepsaných uvedenými možnostmi odpovědí (připomínáme, že v PICTS měla podobu sestupné řady čísel od 4 do 1, nadepsaných pouze zkratkami odpovědí).

Pro sběr potřebných osobních údajů o respondentech byl dále použit jednostránkový **formulář s doplňkovými a identifikačními položkami**. Jeho vyplnění zajišťovala osoba pověřená sběrem dat v konkrétní věznicí, tedy vězeňský psycholog. Formulář obsahoval následující identifikační položky: datum narození, číslo trestního soudního spisu, název rozhodujícího soudu a paragrafové označení trestných činů, za které je respondent aktuálně odsouzen. V rámci doplňkových položek jsme se pak dotazovali na: dosažené vzdělání, rodinný status, počet záznamů v opisu rejstříku trestů, datum prvního záznamu v opisu RT, počet předchozích pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody a orientační údaje o osobnosti a intelektu odsouzeného. Přesnou podobu formuláře naleznete v Příloze 5.

Formulářem získané identifikační údaje nám následně umožnily dohledat k osobě každého respondenta **tzv. statistické listy trestní**. Tyto dokumenty jsou vyhotovovány zvlášť soudy a státními zastupitelstvími pro účely statistiky a evidence pro ně potřebných údajů. Jejich vyhledávání bylo realizováno pomocí aplikace CSLAV DW, informačního a evidenčního systému Ministerstva spravedlnosti ČR pro centrální zpracování statistických listů. Aplikace je přístupná vybraným resortním organizacím, včetně IKSP, prostřednictvím intranetu Ministerstva spravedlnosti ČR. Tyto výzkumníkům běžně nedostupné dokumenty nám, vedle možnosti kontroly některých údajů, přináší řadu dalších informací, především o předchozí a aktuálně odsouzené trestné činnosti respondenta. Tyto údaje využijeme nejen při popisu výzkumného souboru, ale i pro vnitřní diferenciaci vzorku v rámci prováděných analýz. Z dat evidovaných ve statistických listech získáváme konkrétně údaj o datu spáchání TČ (pro výpočet věku pachatele v době spáchání činu), o sledovaných okolnostech TČ (např. zda byl skutek spáchán pod vlivem alkoholu či jiných omamných a psychotropních látek, zda byla obětí činu žena, muž, dítě nebo senior, příp. informaci o vztahu mezi pachatelem a obětí). Dále také informace o druhu a délce uložených trestů, příp. o uložení ochranných a výchovných opatření. Dozvídáme se také, zda byl čin spáchán ve spolupachatelství (tj. úmyslným společným jednáním dvou nebo více osob), zda při něm respondent zastával vedoucí či jiné postavení mezi pachateli, kolik osob se na činu podílelo, jejich věk a pohlaví. V neposlední řadě z tohoto zdroje zjistíme, zda šlo o pachatele

mladistvého (tj. ve věku 15 - 17 let) nebo o tzv. recidivistu označeného soudem⁸¹, také jeho státní příslušnost.

Podklady pro vypracování kazuistik nám byly laskavě nabídnuty psychology z Věznice Horní Slavkov. Jako zdroje dat pro tyto materiály psychologům posloužily (Kejšová, osobní sdělení, 19. června 2014; VS ČR, 2014a):

- **standardizované komplexní zprávy o odsouzených**, které jsou v současné době vytvářeny na základě prediktivního nástroje Souhrnné analýzy rizik a potřeb odsouzených (SARPO) sociálním pracovníkem, pedagogem a psychologem věznice, dále v sobě zahrnují některé údaje z vězeňského informačního systému (VIS), především o průběhu a specifikách současného trestu atpod., a
- **vězeňský spis**, obsahující rozsudky soudů, opisy rejstříku trestů a další dokumenty⁸².

Především v případě komplexní zprávy a údajů z VIS jde o data dostupná a učená pouze pracovníkům VS ČR. Údaje nám proto byly poskytnuty v přísně anonymizované podobě a pouze pro výzkumné účely.

Od původně zamýšlené administrace standardizovaného osobnostního inventáře jsme vzhledem k okolnostem sběru dat nakonec raději ustoupili, ačkoli by nám podobný nástroj přinesl jistě velmi užitečná data. V tomto rozhodnutí jsme vycházeli mimo jiné z doporučení, že v případě administrace metod na pachatelích TČ se osvědčují spíše metody jednoduché a testové baterie by měly být co nejkratší a v omezené náročnosti (Polišenská et al., 2013). Přičemž v našem případě by, vzhledem k úzkému napojení této diplomové práce na citovaný výzkum IKSP (Násilná sexuální kriminalita v ČR, odpovědná řešitelka PhDr. Blatníková), musel být odsouzeným administrován 567 položkový Minnesotský multifázový osobnostní inventář MMPI-2. Hlavním důvodem našeho rozhodnutí však byla – po zjištění, že přístup do věznic nám nebude umožňován – snaha co nejméně zatížit spolupracující vězeňské psychology. U vězeňských psychologů totiž, stejně jako u dalších pracovníků věznice, bohužel platí omezená možnost přijímat finanční kompenzaci při účasti na sběru dat, která by ale v našem případě ani nemohla být reálně poskytována. Následkem tak bylo omezení metod sběru dat, uplatněných přímo ve věznicích, na jeden sebeposuzovací inventář středního

⁸¹ Tj. jedince, u kterého soud při ukládání trestu přihlížel k jeho dřívějšímu odsouzení jako k přitěžující okolnosti.

⁸² Mimo jiné také psychologické a psychiatrické znalecké posudky, pokud byly v dané trestní věci vypracovávány. Vězeňští psychologové však do nich nemohou běžně nahlížet, aby tak mohli učinit je třeba podání a schválení zvláštní žádosti ředitelem věznice. Z toho důvodu informace ze znaleckých posudků, jako součást podkladových materiálů, neobdržíme.

až menšího rozsahu a zařazení pouze nejrelevantnějších doplňkových položek do sběrného formuláře objektivních údajů (Ty byly navíc uvozeny větou: „*V případě vysoké náročnosti dohledání údajů, nevyplňujte.*“).

Pro analýzu dat bylo použito **deskriptivních i induktivních statistických metod a technik**, za využití programů Microsoft Excel 2010 a IBM SPSS Statistics 20.

9. VÝZKUMNÝ SOUBOR

Z věznic nám bylo **doručeno celkem 214 vyplněných inventářů**, společně s doplňkovými formuláři. V souladu se specifiky výzkumu ve věznicích, kdy je předvýběr realizován tamními pracovníky a výzkumník nad ním nemá bezprostřední dohled, bylo následně nutné provést zpětnou kontrolu adekvátnosti výběru (Polišenská et al., 2013). Tedy prověřit, zda opravdu všichni respondenti odpovídají stanoveným výběrovým kritériím. Touto **kontrolou** bylo ze souboru **vyřazeno 6 dotazníků**. Dva z důvodu opakovaného vyplnění dotazníku jedním respondentem, kdy jsme v obou případech ve vzorku ponechali pouze první, dřívější administraci dotazníku⁸³. Ve zbylých čtyřech případech šlo o nepřesnost v rámci předvýběru dle aktuálně odsouzeného TČ, kdy tito respondenti vykonávali trest odnětí svobody za trestný čin krádeže prosté (tj. krádež nebyla spáchána vloupáním) a porušování domovní svobody⁸⁴.

Z **208 dotazníků** vyplněných respondenty, kteří **plně vyhovovali stanoveným výběrovým kritériím**, bylo následně nutné **vyločit dalších 6 protokolů** pro jejich **nevaliditu**, danou více než deseti nevyplněnými nebo chybně vyplněnými položkami (kdy v rozporu s instrukcí zaškrtnli více možností) (tzv. Otazníková škála). Podle druhého kritéria určujícího nevalidní protokoly pro výzkumné účely, tj. T-skór ve validizační škále Zmatení (Cf-r) větší nebo roven 100, nebyl vyloučen žádný. Třetí poslední validizační škála, škála Defenzivity (Df-r), nestanovuje kritérium pro rozpoznání protokolu nevalidního pro výzkumné účely. Dále tedy pracujeme s **výběrovým souborem 202 respondentů**.

V následujícím textu stručně popíšeme **základní charakteristiky** našeho výzkumného souboru. V několika případech bude forma prezentace údajů přizpůsobena naší snaze zajistit možnost alespoň rámcového porovnání vybraných vlastností našeho souboru s vlastnostmi výzkumných vzorků citovaných českých výzkumů (prezentovaných v podkapitole 3.2).

Začneme rozložením našich respondentů **podle věznic**, ve kterých v době sběru dat vykonávali trest odnětí svobody a kde jim byl předložen k vyplnění náš inventář (Tabulka 8). Přibližně polovina našeho vzorku pocházela z věznice Horní Slavkov. Druhá nejpočetnější skupina respondentů, přibližně pětina souboru, byla pro spolupráci získána ve věznici Jiřice.

⁸³ Pro vysvětlení uvádíme, že tato data pocházela z věznice, kde se na sběru podíleli dva psychologové současně, a lze tak podobný omyl očekávat.

⁸⁴ Takto sice byla námi sledovaná TČ zpravidla vymezována před zavedením skutkové podstaty krádeže vloupáním, my jsme ale naše kritérium záměrně stanovili jako aktuální odsouzení za TČ uvedený v § 205/1b nTZ (resp. 247/1b sTZ), tj. v souladu se současnými postupy. Navíc v ostatních věznicích logicky nebylo podobně „rozšířené kritérium“ uplatňováno.

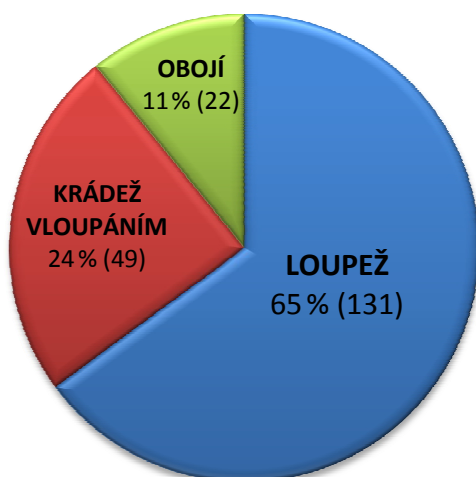
Zbylou část souboru tvořili respondenti z věznice České Budějovice, Vinařice, Rýnovice a Praha Ruzyně.

Tabulka 8: Zastoupení respondentů z jednotlivých věznic zapojených do výzkumu

věznice	respondenti	
	absolutní počet	podíl souboru
Horní Slavkov	104	51,5 %
Jiřice	44	21,8 %
České Budějovice	19	9,4 %
Vinařice	19	9,4 %
Rýnovice	11	5,4 %
Praha Ruzyně	5	2,5 %
celkem	202	100 %

V souladu s kritériem spáchaného **trestného činu**, za který aktuálně vykonávají trest odnětí svobody, dělíme respondenty do tří kategorií: odsouzené za loupež, odsouzené za krádež vloupáním a odsouzené za loupež i krádež vloupáním⁸⁵ (Graf 1). Také zde početně převládá jedna skupina, a to pachatelé loupeže, kteří tvoří necelé dvě třetiny souboru.

Respondenti v našem souboru samozřejmě mohli být současně odsouzeni i za další, **námi nesledovanou TČ**. Z nám dostupných informací šlo nejčastěji o TČ porušování domovní svobody, poškozování cizí věci, neoprávněné držení platební karty, dále o ublížení na zdraví, maření výkonu úředního rozhodnutí či ohrožení pod vlivem návykové látky. V menším počtu případů pak o výtržnictví, vydírání či nedovolenou výrobu a držení drog. Naprosto minimálně se pak vyskytovala jiná závažná TČ, jako je například vražda.

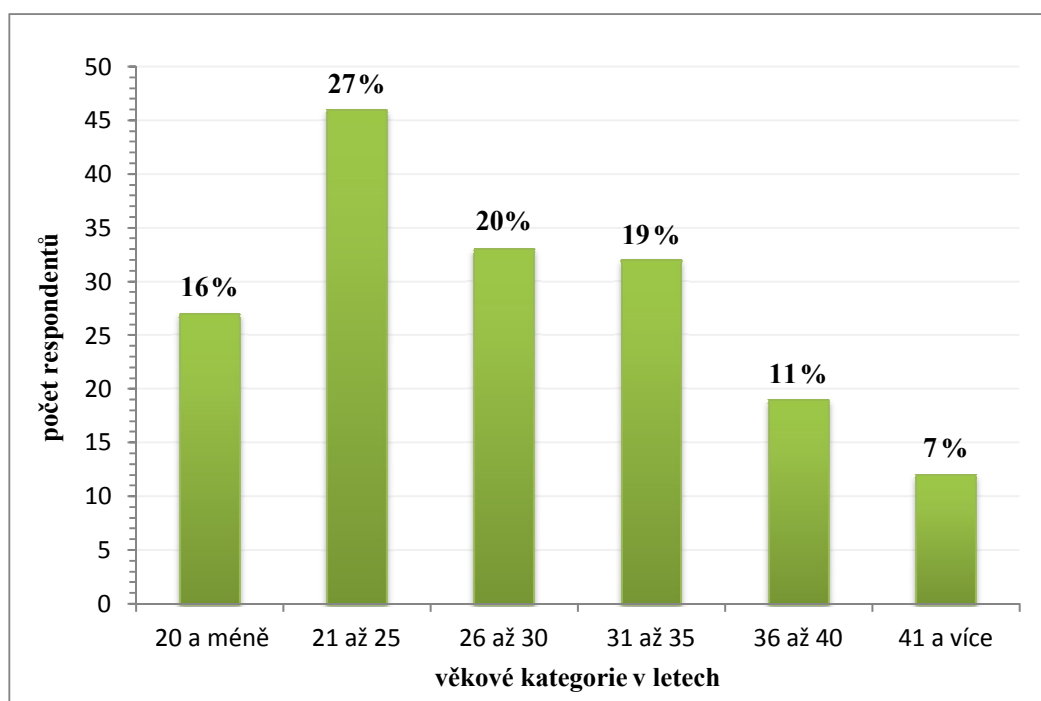

Graf 1: Rozložení respondentů podle sledované TČ

⁸⁵ V případě těchto dvou TČ, u kterých je právně nepřipustný jednočinný souběh (tzn. jedinec se nemůže jedním skutkem dopustit obou TČ zároveň), jde vždy o případy dvou samostatných trestních jednání spáchaných dvěma skutky, kdy byl pachatel souhrnným či úhrnným trestem odsouzen za oba tyto TČ současně, tj. k jednomu trestu.

Náš výzkumný vzorek sestává výhradně z **mužů**. Všichni, u kterých byl tento údaj dostupný (N = 175), byli české **státní příslušnosti**, až na jedinou výjimku (státní příslušník Ukrajiny). Etnická příslušnost pachatelů nemohla být zjišťována (ve statistických listech soudů a státních zastupitelství není evidována a cílené dotazování na ni je v rámci výzkumu velmi problematické).

Aktuální věk respondentů, tj. věk v době sběru dat, konkrétně v den administrace inventáře, se pohyboval v rozpětí od 19 do 54 let, s průměrným věkem ve výši 31,83 let (SD = 7,86) a mediánem 31 let. Nejen kvůli jedinečné možnosti porovnání věkových charakteristik našeho souboru s údaji o cílové populaci z jiných zdrojů, ale i vzhledem k důležitosti této proměnné, uvádíme také rozložení respondentů **podle věku v době spáchání činu** (Graf 2). V našem souboru (údaj dostupný u 169 respondentů) činil průměrný věk pachatelů v době spáchání sledovaného činu 28,6 let (SD = 7,92), hodnota mediánu byla 27 let. Jejich věk se pohyboval v rozmezí od 15 do 51 let. Mezi odsouzenými ve vzorku se však nacházel pouze jediný, který sledovaný čin spáchal jako mladistvý (tj. ve věku 15 - 17 let).

Graf 2: Rozložení respondentů podle věku v době spáchání sledované TČ

Rozložení respondentů podle **dosaženého vzdělání** zachycuje Tabulka 9, z níž je patrné, že v našem výběrovém souboru jednoznačně dominují dvě kategorie osob - pachatelé se základním vzděláním a pachatelé vyučení. Tyto dvě skupiny dohromady tvoří téměř 90 % celého souboru.

Tabulka 9: Rozložení respondentů podle dosaženého vzdělání

nejvyšší dosažené vzdělání	počet	%	specifikace	počet	%
			nedokončené	7	3,5
základní	83	41,1	ZŠ	68	33,7
			Speciální/praktická škola	15	7,4
			UO/SOU – nedokončeno	20	9,9
			SŠ – nedokončeno	2	1
vyučen	98	48,5	UO/SOU	78	38,6
středoškolské	14	6,9	SŠ	12	5,9
vysokoškolské	0	0	VŠ	0	0
celkem	202	100	celkem	202	100

Pozn. ZŠ - základní škola, UO - odborné učiliště, SOU - střední odborné učiliště, SŠ - střední škola, VŠ - vysoká škola

Poslední sledovanou základní demografickou charakteristikou je **rodinný stav** pachatele. Mezi našimi respondenty zaznamenáváme jasnou převahu svobodných jedinců, kteří tvoří více než 4/5 souboru (N = 165; 82 %). Následování jsou nepoměrně méně početnou skupinou rozvedených (N = 25; 12 %) a ženatých pachatelů (N = 8; 4 %) (ve dvou případech údaj nebyl dostupný).

Z podrobností o aktuální TČ se nám u většiny respondentů podařilo zjistit, zda čin spáchali sami, jak tomu bylo v nadpoloviční většině případů, nebo ve **spolupachatelství** s další osobou či osobami. Celkový počet spolupachatelů se pohyboval od dvou do pěti osob, přičemž nejčastěji páchali TČ ve dvojici. Sledovali jsme také postavení respondentů v rámci těchto skupin a zjistili, že v nich zastávali spíše vedoucí postavení. Podrobnější informace jsou zobrazeny v Tabulce 10.

Tabulka 10: Forma spáchání sledované TČ - individuální skutky, jednání ve spolupachatelství, početnost skupin a pozice pachatele ve skupině

pachatel delikt spáchal	počet	%			
sám	88	53,3			
ve skupině	75	45,5			
obojí	2	1,2			
dostupnost údaje (N)	165	100			
početnost skupiny	počet	%	pozice ve skupině	počet	%
dvojice	45	67,2	vedoucí pachatel	40	56,3
trojice	14	20,9			
čtyř nebo pětičlenná skupina	8	11,9	řadový člen	31	43,7
dostupnost údaje (N)	67	100	dostupnost údaje (N)	71	100

Za velmi podstatné považujeme charakteristiky **kriminální historie** našich respondentů, souhrnně uvedené v Tabulce 11.

Tabulka 11: Základní údaje o vybraných charakteristikách kriminální historie respondentů

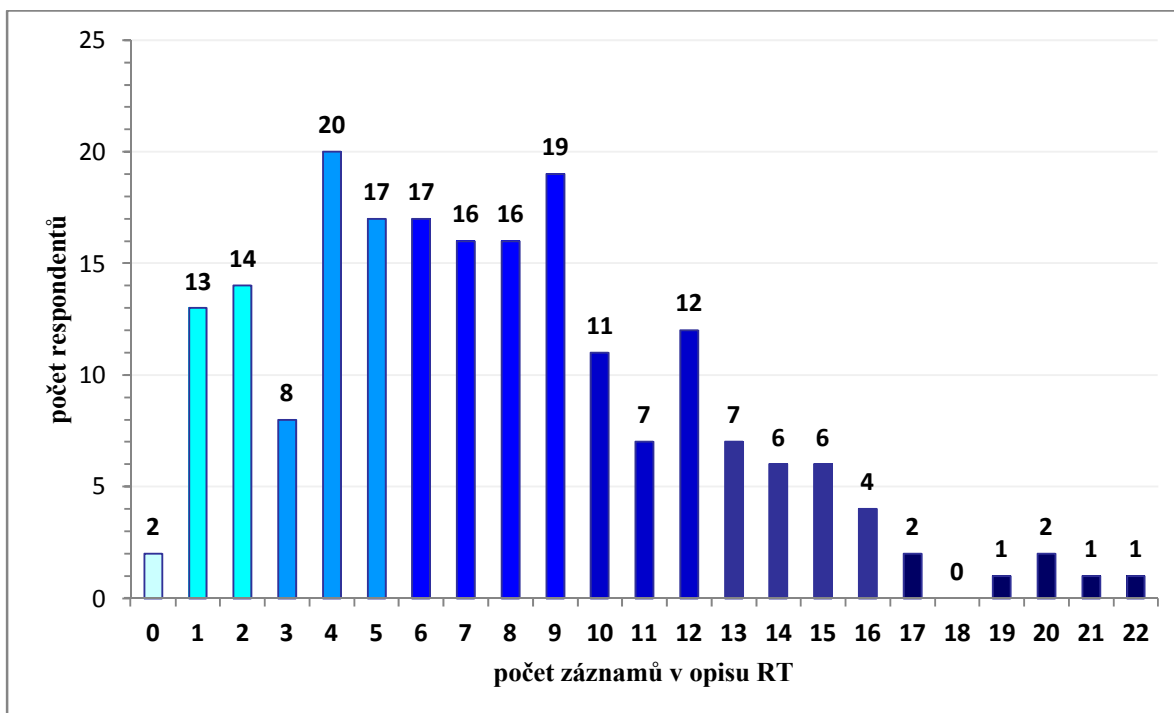
	předchozí záznamy v opisu RT	předchozí pobyty ve VTOS	věk v době 1. odsouzení	délka kriminální historie v letech ⁸⁶
průměr	7,59	2,19	18,57	10,20
medián	7	2	18	9
směr. odchylka	4,61	1,97	2,94	7,75
minimum	0	0	15	0
maximum	22	11	33	34
dostupnost údaje (n)	202	201	180	154

Kromě dvou výjimek, prvotrestaných pachatelů loupeže, měli všichni odsouzení v našem vzorku již minimálně jeden **předchozí záznam v opisu Rejstříku trestů** (viz Graf 3). Náš výběrový soubor je tedy tvořen téměř výhradně recidivisty, ve smyslu pachatelů již dříve odsouzených za jakýkoli (nejen úmyslný⁸⁷) TČ. Pouze u necelých 15 % souboru zjišťujeme dvě nebo méně předchozích odsouzení, zatímco více než 10 záznamů bylo evidováno téměř u čtvrtiny souboru. Bohatou kriminální historií, čítající šest a více odsouzení, lze konstatovat u téměř 2/3 našeho vzorku. Tzv. **soudem označených recidivistů** bylo mezi našimi respondenty necelých 11 % (22 osob).

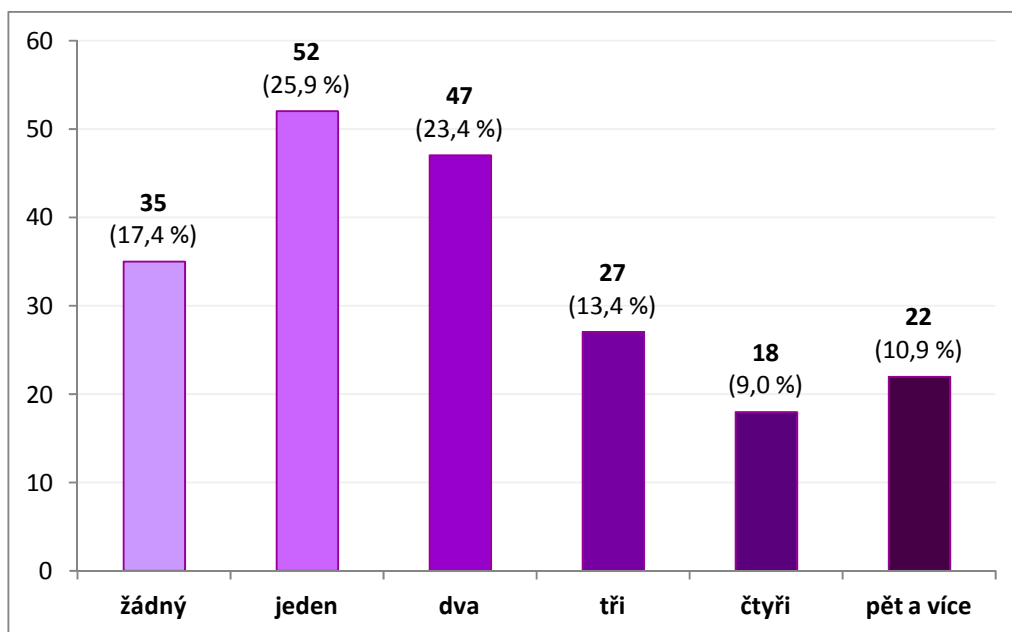
Počet prvovězňených pachatelů je přirozeně i v našem souboru o něco málo vyšší než počet prvotrestaných. Osoby, které se aktuálně poprvé ocitly ve vězení, aby zde odpykaly svůj trest, tvoří necelou pětinu našeho vzorku (viz Graf 4). Převážná většina respondentů tedy již byla **v minulosti za svou TČ** minimálně jedenkrát **uvězněna**. Více než polovina souboru byla v minulosti uvězněna nejméně dvakrát.

⁸⁶ Počet let od prvního záznamu v opisu RT po datum spáchání aktuálního TČ.

⁸⁷ Na rozdíl od policejních statistik.

Graf 3: Rozložení respondentů podle počtu předchozích záznamů v opisu RT

Graf 4: Rozložení respondentů podle počtu předchozích výkonů trestu odnětí svobody

Přesně 3/4 respondentů ze souboru, ve kterém byla tato informace dostupná (N = 180), byly v době zahájení své trestné činnosti, přesněji v **době svého prvního odsouzení**, mladší 20 let. Ve věku 15 až 17 let se v té době nacházelo celých 41 % respondentů (74 osob, z toho hned v 15 letech bylo odsouzeno 9 z nich).

Délka kriminální historie nedosáhla pěti let jen přibližně u čtvrtiny respondentů, u kterých bylo možné tento údaj dopočítat (N = 154), jak je dobře patrné ze Schématu 6. Před pěti a více lety tedy byly za svůj první TČ odsouzeny téměř 3/4 souboru.

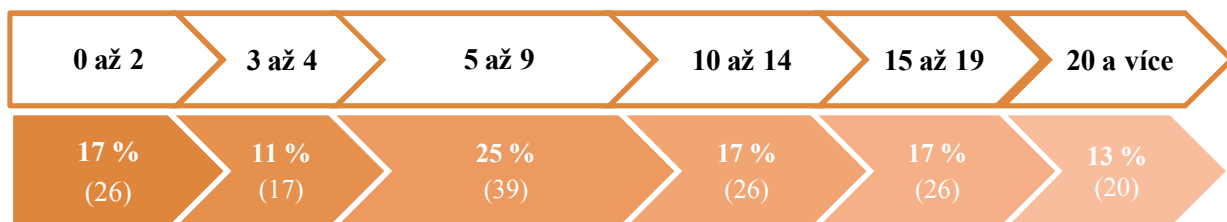

Schéma 6: Rozložení respondentů podle délky kriminální historie v letech

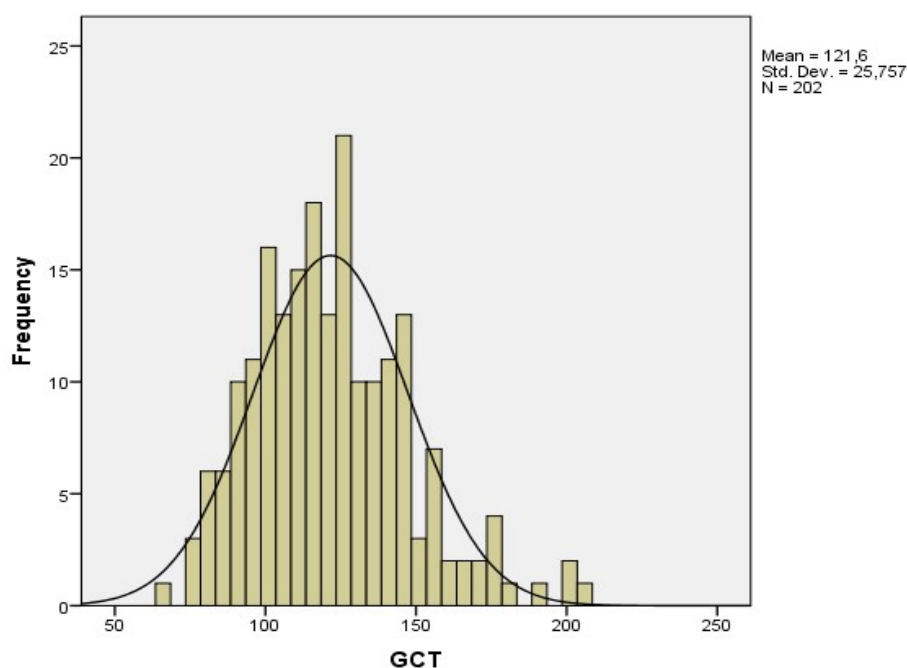
Celkově tedy můžeme **shrnout**, že pachatelé v našem výběrovém souboru jsou muži české národnosti, zpravidla svobodní, se základním vzděláním nebo vyučením, v současné době již dospělí, převážně ve věku do 40 let (4/5 souboru), přičemž v době spáchání činu byla stejná část souboru (tj. 4/5) ve věku 35 let a mladším. K nepodmíněnému trestu odnětí svobody jsou aktuálně odsouzeni převážně za loupež nebo loupež a krádež vloupáním, jen čtvrtina se ze sledovaných činů dopustila pouze krádeže vloupáním. Téměř v polovině případů čin spáchali ve spolupachatelství, a to nejčastěji ve dvojici s dalším jedincem. Vedoucí postavení ve skupině pachatelů zastávali ve více než polovině případů. Jde převážně o jedince s bohatou kriminální historií, kteří byli v minulosti zpravidla opakovaně, a to i mnohokrát, trestáni i uvězněni. Poprvé odsouzeni byli nejčastěji ve věku mladším 20 let, přičemž u většiny dosahovala délka kriminální historie v době spáchání námi sledovaného činu pěti a více let.

Domníváme se, že zjištěné charakteristiky našich pachatelů a jejich TČ, i forma jejich prezentace, umožňují alespoň zevrubné **porovnání** těchto údajů s informacemi o pachatelích odsouzených k VTOS za loupeže a krádeže vloupáním v ČR z jiných výzkumů, prezentovaných v teoretické části práce. Na základě tohoto srovnání se zdá, že údaje o našich respondentech velmi dobře korespondují s výstupy dalších výzkumů. Tato, ačkoli jen, přibližná shoda nám poskytuje lepší vzájemnou porovnatelnost výsledků, která však samozřejmě stále má své značné limity, a v jistém ohledu i posiluje vypovídací hodnotu našich výstupů.

10. VÝSLEDKY

Kapitola věnovaná představení našich výsledků je rozdělena do tří částí. V prvních dvou se pokusíme zodpovědět stanovené výzkumné otázky. Nejprve se tak zaměříme na prezentaci námi získaných průměrných hodnot ve škálách inventáře PICTS-CZ ve srovnání s výsledky zahraničních výzkumných souborů, testovaných původní verzí nástroje či jinými adaptovanými verzemi. V druhé části představíme výsledky testování našich hypotéz, které byly formulovány s cílem ověřit souvislosti mezi intenzitou a charakterem KM a vybranými demografickými charakteristikami respondentů, některými aspekty jejich kriminální historie i aktuální TČ. Poslední část věnujeme kazuistikám vybraných respondentů, na kterých přehledně demonstrujeme interpretační postup standardně využívaný a doporučovaný v práci s tímto nástrojem.

Ještě předtím si ale dovolueme krátkou zmínku o charakteru **rozložení námi získaných dat**, které zobrazuje Graf 5.

Graf 5: Distribuce Souhrnného skóru kriminálního myšlení (GCT) u výběrového souboru pachatelů loupeže a krádeže vloupáním v ČR

Protože předmět našeho měření patří mezi duševní vlastnosti, u kterých obecně předpokládáme ovlivnění mnoha faktory drobného vlivu, očekáváme současně i normální (neboli Gaussovo) rozdělení této vlastnosti v populaci pachatelů TČ (tzv. axiom normality). Otestovali jsme tedy normalitu rozdělení našich dat pomocí Kolmogorov-Smirnovova testu. Test vyšel signifikantní ($t = 0,065$, $df = 202$, $p = 0,037$) na hladině významnosti $p < 0,05$. Zamítáme tedy nulovou hypotézu o tom, že rozložení dat v našem výběrovém souboru

odpovídá N-rozdělení. Při převodu na standardní skóry (konkrétně T-skóry) proto přistoupíme k realizaci tzv. McCallovy plošné normalizace dat. Ačkoli si uvědomujeme značné nevýhody aplikace T-skóru na kratší škály inventáře (jako jsou škály stylů myšlení, validizační škály, speciální škála, ale i o něco delší škály faktorové a obsahové), zvolili jsme tento standardní skór v souladu s originálem, především pro možnost využití jím stanovených kritérií v rámci interpretačního procesu.

10.1 Porovnání se zahraničními soubory

Komparace výzkumného souboru s výsledky nám dostupných studií z dalších zemí, bylo docíleno **opakovanou realizací jednovýběrového t-testu**, postupně pro jednotlivé škály. Data získaná na našem souboru byla vždy testem porovnána se střední hodnotou (průměrem) dané škály u zahraničního souboru, a to při požadované hladině významnosti $\alpha = 0,05$. Z důvodu dosud neoficiálních názvů škál v českém jazyce, i komparace s jinými verzemi dotazníku, zachováváme zkratkové označení pro jednotlivé škály z původní verze dotazníku.

Při porovnání s celým souborem původní normativní studie z USA (Walters, 1995a; N = 450) byly zjištěny signifikantní rozdíly ve všech porovnávaných škálách, tj. v osmi škálách stylů myšlení a v obou validizačních. Přičemž **naše průměrné hodnoty byly vždy signifikantně vyšší než u amerického vzorku**, s výjimkou validizační škály Zmatení, kde tomu bylo **naopak**. Při pohledu na absolutní hodnoty rozdílů průměrných HS ve škálách stylů myšlení zjišťujeme největší rozdíl ve škále Kognitivní indolence (2,04) a Sentimentality (1,99), dále ve škále Zdůvodnění (1,59) a Odříznutí (1,26). Ještě výraznější difference pak byly zachyceny ve škálách validizačních, tj. ve škále Zmatení (2,51) a škále Defenzivity (4,39).

Pokud však srovnáváme naše hodnoty s průměrnými HS pouze jedné z podskupin tohoto souboru, která se svým rozložením podle aktuálně odsouzených TČ nejvíce blíží tomu našemu, tj. s podsouborem odsouzených z věznic s nejvyšší ostrahou (N = 150), dojdeme k velmi odlišným výsledkům. Nejenže signifikantní rozdíly nalzáme již jen v pěti z osmi škál stylů myšlení, ale především významně **vyšší průměrný skór u našeho souboru** zjišťujeme v jediné z nich, **ve škále Sentimentality** (o 1,29 bodu HS). Ve zbylých škálách (Co, En, So a Ds) byl dosažený průměrný skór vyšší u amerického podsouboru. Největší rozdíly nalzáme ve škále Diskontinuity (1,59) a Odříznutí (1,14). V porovnání validizačních škál nedošlo k takto radikálnímu obratu a rozdíly zjištěné v předchozí komparaci se pouze prohloubily. Průměrný HS ve škále Zmatení byl u amerického podsouboru v porovnání s naším vzorkem tentokrát významně vyšší o 3,15 bodu, ve škále Defenzivity naopak významně nižší až o 5,71 bodu.

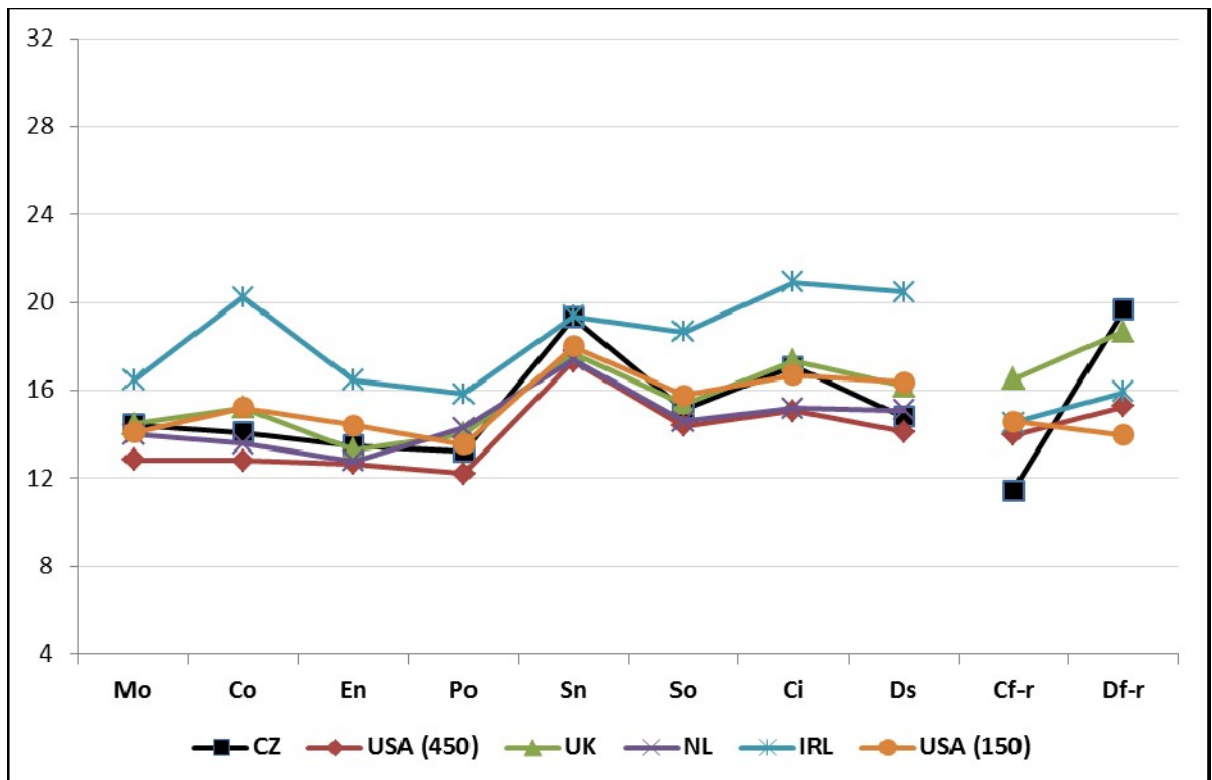
Ze statistického porovnání našeho vzorku se soubory z Velké Británie a Nizozemska zjišťujeme významný rozdíl přibližně ve stejném počtu škál stylů myšlení, konkrétně v polovině. Přičemž v případě anglického souboru jsou nejvýznamnější rozdíly nalezeny ve stejných škálách, i jejich hodnoty jsou téměř totožné, jako v případě porovnání našich dat s americkým podsouborem z věznice s nejvyšším zabezpečením. Náš soubor tedy vykazuje signifikantně **vyšší průměrný hrubý skór ve škále Sentimentality** (o 1,61 bodu), zatímco **ve škále Diskontinuity (1,40) a Odříznutí (1,15) dosahují významně vyššího skóru angličtí odsouzení**. Stejně jako ve validizační škále Zmatení, ve které byl právě zde detekován vůbec největší rozdíl (až o 5,07). Naopak ze všech srovnání nejmenší rozdíl, ač dle t-testu signifikantní, nacházíme ve škále Defenzivity (průměrný HS našeho souboru byl nižší o necelý 1 bod). Pouze u nizozemského souboru máme k dispozici také průměrné skóry obsahových škál, přičemž **ve škále Minulého kriminálního myšlení (HIS) skórovali nizozemští odsouzení signifikantně níže** (o 1,66 bodu při možném rozsahu HS od 12 do 48). V porovnání s irským souborem byly průměrné HS **našeho vzorku významně nižší ve všech škálách stylů myšlení**, a to s relativně velkými rozdíly (od 2,02 do 6,16 bodů HS). **Výjimkou byla jen škála Sentimentality**, v níž jako jediné významný rozdíl zjištěn nebyl. I u irského vzorku byl detekován významně vyšší skór ve škále Zmatení (3,07) a významně nižší ve škále Defenzivity (3,76) v porovnání s naším výběrovým souborem.

Vzhledem k novosti konstruktů Souhrnného skóru kriminálního myšlení (GCT skór), nebyl tento údaj u ostatních souborů dostupný. Proto jsme, pro zajištění možnosti **porovnání celkové intenzity KM mezi zeměmi**, hodnoty těchto skórů dopočítali ze známých průměrů ve škálách stylů myšlení⁸⁸. Intenzita KM irského souboru byla významně vyšší v porovnání s naším souborem, a to jednoznačně největším rozdílem (téměř o 27 bodů HS). Významně výše jsme naopak skórovali ve srovnání s kompletním americkým normativním souborem (o více než 10 bodů HS) a nizozemským souborem (o 4,6 bodu). Zatímco signifikantní rozdíl mezi českým a anglickým souborem, ani americkým podsouborem z věznic s nejvyšší ostrahou, zjištěn nebyl.

Všechny výsledky provedených srovnání jsou uvedeny v Příloze 6. Pro úplnost přikládáme také kompletní přehledovou tabulku našich průměrných HS ve všech škálách PICTS-CZ (Příloha 7), včetně těch, které musely být z těchto analýz vyloučeny pro chybějící komparativní data. Pro snazší orientaci ve velkém množství výsledků, uvádíme vybrané

⁸⁸ V souladu s vymezením GCT skóru (Walters, 2012) jsme tedy sečetli tyto průměrné skóry, kdy jediné riziko, a to jen nepatrného, zkreslení dat představovalo zaokrouhlení jednotlivých hodnot.

z nich i v grafickém zpracování. Z Grafu 6 je patrné, že profil průměrných skóre irského souboru ve škálách PICTS dosahuje jednoznačně nejvyšších hodnot, zatímco profil amerického normativního souboru (N = 450) je v grafu položen nejnižší. Zřejmá jsou také **specifika našeho profilu** oproti ostatním – **v podobě vyššího skóre ve škále Sentimentality a Defenzivity a nižšího ve škále Zmatení**. Z grafu lze dále vyzorovat značnou podobnost křivky znázorňující průměrné hodnoty ve škálách stylů myšlení našeho souboru a profilů amerického podsouboru (N = 150), anglického i nizozemského vzorku.

Graf 6: Průměrné hodnoty HS ve vybraných škálách PICTS, získané na souborech odsouzených pachatelů z USA, Velké Británie, Nizozemska, Irska a našem výběrovém souboru

Pro možnost přesnějších interpretací zjištěných rozdílů potřebujeme znát, kromě základních údajů o souborech uvedených již výše (v kapitole 5), také výsledky statistického porovnání našeho **věkového rozložení s průměry v ostatních vzorcích**. Jelikož jde o jeden z nejcitovanějších korelátů KM, ve smyslu oslabování těchto postojů s přibývajícím věkem. Prostřednictvím jednovýběrového t-testu jsme zjistili, že náš výběrový soubor pachatelů loupeže a krádeže vloupáním je významně mladší ve srovnání s americkým vzorkem, i jeho

podsuborem⁸⁹. Naopak respondenti z evropských zemí byly průměrně významně mladší než naši⁹⁰.

Závěrem této části si dovolíme **stručné shrnutí a zhodnocení dosažených výsledků**.

Výstupy naznačená **nápadnost či typickost kognitivního stylu Sentimentality** pro náš soubor, není zpochybňována ani nesignifikantním rozdílem v této škále mezi irským a naším souborem. Spíše naopak, zvážíme-li jejich jinak jednoznačně nejvyšší hodnoty ve škálách stylů myšlení, které nejspíše souvisí i s výrazně nižším průměrným věkem jejich souboru.

Až na specifikum, v podobě škály Sentimentality, zjišťujeme značnou **podobnost** ve struktuře kriminálního myšlení, resp. v průměrných HS ve škálách stylů myšlení, mezi naším vzorkem a souborem pachatelů z **Nizozemska, Velké Británie a podsuborem odsouzených z věznic s nejvyšší ostrahou v USA**. U posledních dvou pak dokonce i v celkové intenzitě KM (GCT skór).

Významně vyšší skór ve škále Minulého kriminálního myšlení (HIS) oproti nizozemskému souboru lze přičíst vyššímu podílu recidivistů, navíc s bohatou kriminální historií, v našem souboru. Necelou polovinu nizozemských respondentů totiž tvořili jedinci ve vazbě a jejich vzorek současně zahrnoval i větší podíl prvovězněných osob. Přičemž u obou těchto skupin byl autory zjištěn významně nižší skór právě i ve škále HIS, oproti zbytku jejich souboru (Bulten et al., 2009).

Zjištěné **odlišnosti od irského souboru a kompletního normativního souboru z USA** (Walters, 1995a), lze taktéž relativně dobře objasnit. Irský soubor se svými jednoznačně nejvyššími hodnotami byl z porovnávaných souborů, jak už bylo zmíněno, zřetelně nejmladším. Navíc sestával z recidivistů s rozsáhlou kriminální historií (průměrný počet předchozích odsouzení činil až 11,81). U amerického souboru se na rozdílných výsledcích mohlo zase podílet velmi odlišné zastoupení aktuálně odsouzené TČ, se značnou převahou drogových deliktů v tomto souboru. Jistý vliv zde může mít i rozdíl v průměrném věku souborů.

⁸⁹ Náš průměrný věk ($M = 31,83$, $SD = 7,86$) je významně ($p < 0,001$) nižší, jak v porovnání s celým americkým souborem (Walters, 1995a; $M = 35,75$ let), tak i v porovnání s jeho – pro nás nejrelevantnějším – podsuborem ($M = 35,72$).

⁹⁰ V porovnání s Iry byl zjištěn signifikantní rozdíl ($p < 0,001$) největší hodnoty, jsou jednoznačně nejmladším souborem ($M = 25,44$) mezi srovnávanými studii. U anglického ($M = 30,38$) a nizozemského vzorku ($M = 30,6$) nebyly rozdíly, ač signifikantní ($p < 0,05$), již zdaleka tak dramatické, co do velikosti tohoto rozdílu.

10.2 Souvislost vybraných charakteristik s kriminálním myšlením

V následujícím textu prezentujeme výsledky směřující k zodpovězení druhé výzkumné otázky, věnované odlišnostem v intenzitě a struktuře KM ve vztahu k vybraným proměnným. Testovali jsme spojitost s aktuálně odsouzeným skutkem (loupež vs. krádež vloupáním), věkem, vzděláním, kriminální historií (počtem předchozích odsouzení, počtem předchozích uvěznění, věkem v době prvního odsouzení a délkou kriminální historie respondenta), formou spáchání aktuálně odsouzeného činu (ve smyslu individuálního skutku či trestního jednání ve spolupachatelství) a postavením respondenta ve skupině spolupachatelů. Požadovaná hladina významnosti byla stanovena ve všech případech shodně, jako $\alpha = 0,05$.

H1: Kriminální myšlení pachatelů loupeže a pachatelů krádeže vloupáním se liší.

H₀: Mezi kriminálním myšlením pachatelů loupeže a pachatelů krádeže vloupáním neexistuje rozdíl.

Nulovou hypotézu nezamítáme.

Na základě výsledků oboustranného t-testu pro dva nezávislé výběry nebylo možné zamítnout nulovou hypotézu. Na požadované hladině významnosti ($\alpha = 0,05$) se nepodařilo prokázat významný rozdíl ani v intenzitě KM (průměrném GCT skóru), ani v jeho konkrétních vlastnostech (průměrných HS v jednotlivých škálách), mezi dvěma skupinami respondentů rozdělenými podle TČ, za který jsou aktuálně odsouzeni (loupež: N = 131, krádež vloupáním: N = 49). Tabulka s konkrétními hodnotami t-testů a velikostí nesignifikantních rozdílů mezi skupinami ve všech škálách PICTS-CZ, včetně GCT skóru, je k nahlédnutí v Příloze 8.

Před prezentací výsledků k první z hypotéz, jejichž potvrzení se odvíjí od zjištění signifikantního korelačního vztahu mezi proměnnými, zmíníme **klasifikaci síly korelace**, které se při popisu výstupů budeme držet. Jde o Cohenovo dělení pro účely psychologického výzkumu (viz Tabulka 12).

Tabulka 12: Klasifikace síly korelací

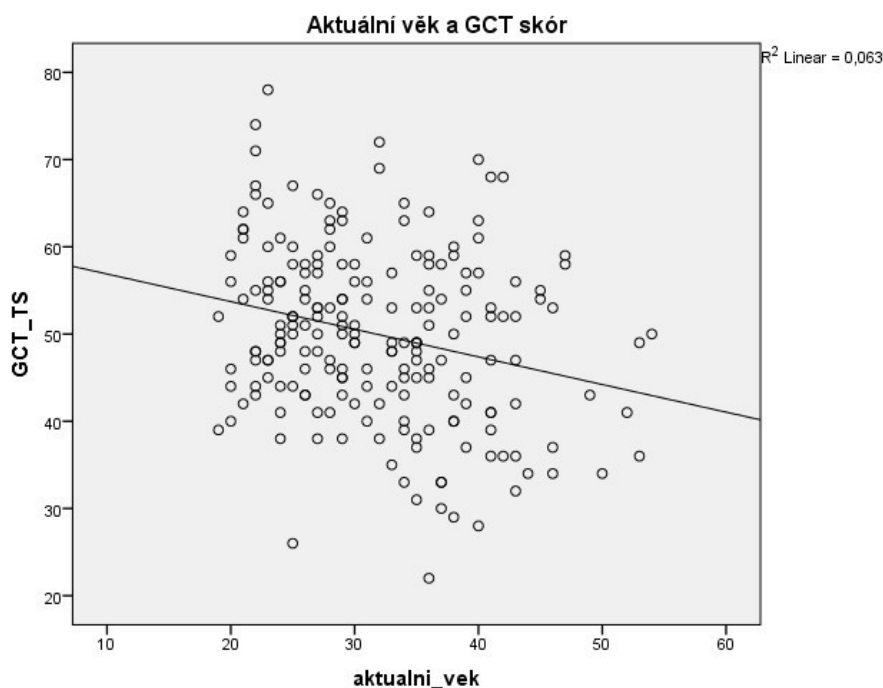
označení	hodnota korelačního koef.
velmi slabá	0,00 – 0,09
slabá	0,09 – 0,29
střední	0,30 – 0,49
silná	0,50 – 1,00

H2: S přibývajícím věkem pachatelů slábne kriminální myšlení.

H₀: Neexistuje vztah mezi věkem a kriminálním myšlením pachatelů.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Pearsonův korelační koeficient, za použití jednostranného testu významnosti, ukázal **signifikantní slabou zápornou korelaci** ($r = -0,250$, $p < 0,001$) mezi aktuálním věkem respondentů ($N = 202$), tj. věkem v době sběru dat, a intenzitou jejich kriminálního myšlení, resp. hodnotou GCT skóru (zobrazeno v Grafu 7).

Graf 7: Korelace mezi aktuálním věkem respondentů a dosaženým GCT skórem v TS

Nulovou hypotézu zamítáme i v případě souvislosti věku se **strukturou KM**, popisovanou jednotlivými škálami inventáře. I zde jsme, za použití Pearsonova korelačního koeficientu a jednostranného⁹¹ testu významnosti, zjistili **signifikantní slabé záporné korelace** mezi skóry jednotlivých škál PICTS-CZ a aktuálním věkem respondentů, s výjimkou pouze tří škál (Sn, HOS a Cf-r). U škály Df-r pak šlo o signifikantní kladný vztah slabé síly. Všechny signifikantní korelace se pohybovaly, v absolutní hodnotě, v rozmezí od 0,139 do 0,256. Konkrétní hodnoty korelačních koeficientů ve všech škálách, včetně dosažených hladin významnosti, naleznete v Příloze 9.

⁹¹ Jednostranné testování hypotéz si tróufáme využít i zde proto, že z literatury máme relativně jasnou představu o směru vztahu mezi skóry v jednotlivých škálách PICTS a přibývajícím věkem pachatelů. U všech tedy opodstatněně očekáváme záporný vztah. S výjimkou validizační škály Df-r, kde naopak předpokládáme vztah kladný. Obdobně to platí i pro další jednostranně testované hypotézy, za použití výpočtu korelačního koeficientu, o změně konkrétní struktury či vlastností KM ve vztahu k určité charakteristice jedince (konkrétně půjde o indikátory kriminální historie).

Dalších zjištění jsme se pokoušeli dosáhnout **porovnáním dvou podskupin našeho souboru rozdělených podle věku** – na pachatele „mladší“ (ve věku mladším 35 let) a „starší“ (ve věku 35 let a starším). Věkovou hranici jsme zvolili na základě zvážení vývojově psychologických poznatků, a s nimi korespondujících zmínek o empiricky ověřeném poklesu asociálního chování u perzistentních pachatelů po 35. roce (Hare, Forth, & Strachan dle Wallinius et al., 2011, s. 16), ale i na základě údajů o věkovém rozložení pachatelů této TČ obecně a v našem výběrovém souboru.

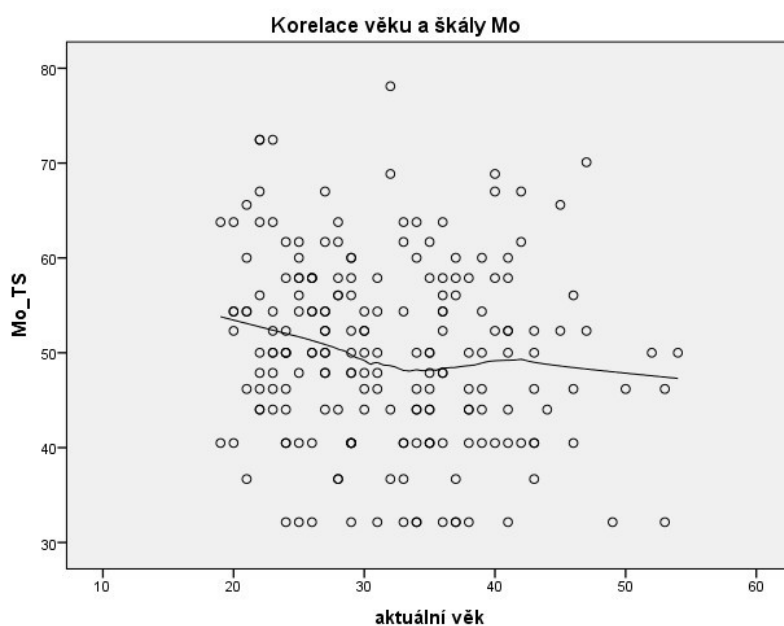
Předpoklad vyšší intenzity KM u mladších respondentů (N = 126), v porovnání se staršími (N = 76), jsme testovali jednostranným t-testem pro dva nezávislé výběry. Na podkladě našich dat se podařilo zamítnout nulovou hypotézu a potvrdit závěr o **významně vyšším průměrném Souhrnném skóru KM (GCT) u skupiny respondentů mladších 35 let** ($t(200) = -3,077, p < 0,01$). Rozdíl průměrů testovaných podskupin činil v T-skórech necelých 5 bodů (v HS 4,69 bodu).

V centru našeho zájmu však stály především **rozdíly v jednotlivých škálách**. I zde mohla být nulová hypotéza zamítnuta. Jednostranným⁹² t-testem byly zjištěny rozdíly ve čtyřech škálách stylů myšlení – Co, So, Ci, Ds, ve faktorových škálách PRB, AST a DNH, obou obsahových (CUR, HIS) i kombinovaných (P, R) škálách, i ve škále speciální (FOC). Významně nižší průměr u mladších pachatelů zjišťujeme pouze ve validizační škále Df-r. Velikosti rozdílů v absolutních hodnotách se pohybovaly v rozmezí od 3,27 do 5,67, vyjádřeno v TS⁹³. Až na jedinou výjimku, rozdíl ve škále Co ($p < 0,05$), šlo o výsledky na dosažené hladině významnosti $p < 0,01$. Novou informací, oproti výsledkům korelačních analýz, představuje hlavně menší počet škál stylů myšlení, u kterých byl detekován významný rozdíl (čtyři oproti původním sedmi). Při bližším pohledu na sílu korelačních koeficientů v předchozí analýze, zjišťujeme, že tři kognitivní styly, v nichž nebyl t-testem zjištěn významný rozdíl mezi skupinami vytvořenými dle věku, dosahovaly nižších hodnot také v ní. Nabízí se proto úvaha o **obecně silnější souvislosti s věkem u škál stylů myšlení Co, So, Ci a Ds**. Odlišnost vztahu těchto stylů myšlení k věku pachatele částečně osvětluje i jeho

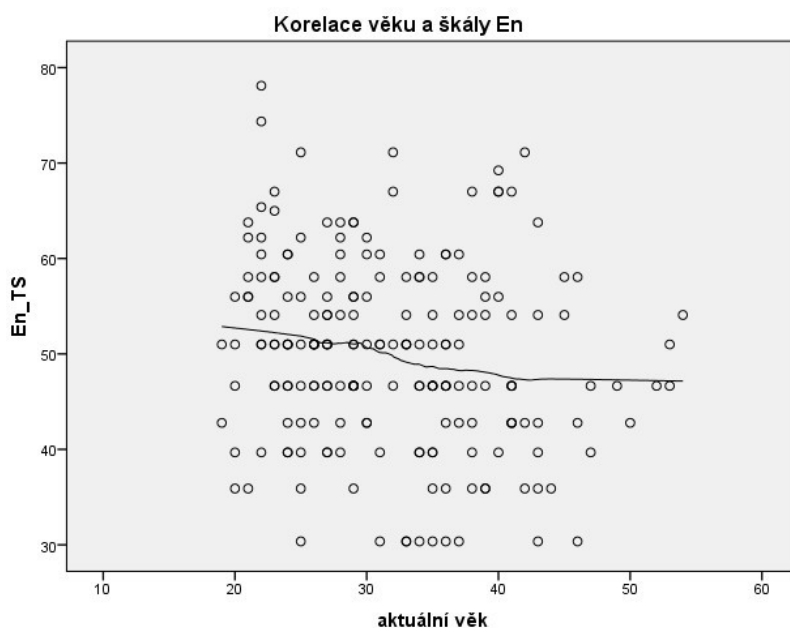
⁹² Hypotézu testujeme opět jednostranně, jelikož i zde máme k dispozici dostatečné podklady pro očekávaný směr zjišťovaného rozdílu mezi průměrnými skóry u skupin respondentů tříděných dle věku. Opodstatněně tak předpokládáme vyšší průměrný skóre u mladších pachatelů ve všech škálách s výjimkou Df-r, kde by tomu mělo být přesně naopak. Toto platí i pro další stanovené hypotézy, o jejichž potvrzení (resp. zamítnutí) odpovídající nulové hypotézy) se pokusíme jednostranným dvouvýběrovým t-testem, s cílem zachytit případný rozdílný charakter KM dvou skupin rozdělených dle určité charakteristiky (konkrétně půjde o kritérium vzdělání, způsobu spáchání aktuálního TČ a postavení pachatele ve skupině).

⁹³ Ačkoli jsme si vědomi nevhodnosti uplatnění T-skóru na krátkých škálách, jako jsou tyto, nabývající hodnot HS od 8 do 32, přistupujeme k nim (jakožto ke standardním skórum zvoleným v souladu s originální metodou) pro jejich jednoznačně větší srozumitelnost ve vyjádření rozdílů mezi skupinami, v porovnání s HS. T-testy však byly realizovány s hodnotami vyjádřenými v HS.

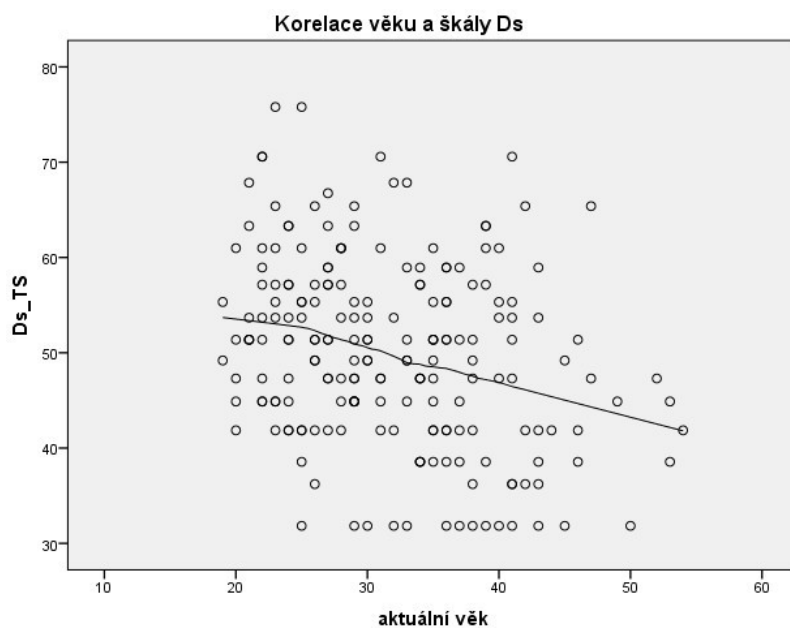
grafické zobrazení u čtyř vybraných škál. U příkladů z první skupiny (tj. škály, v nichž nebyl zjištěn významný rozdíl mezi skupinami; Graf 8 a 9) není patrná dramatičtější změna s věkem, resp. po 35. roce, a korelační křivka je dále spíše rovnoběžná. Zatímco u zástupců z druhé skupiny (Graf 10 a 11) vidíme, buď výrazněji klesající křivku s věkem, a to i po překročení hranice 35. roku, nebo zřetelný pokles průměrných hodnot v určitém věkovém období a následné vyrovnané, ale již stabilně nižší, hodnoty s přibývajícím věkem.

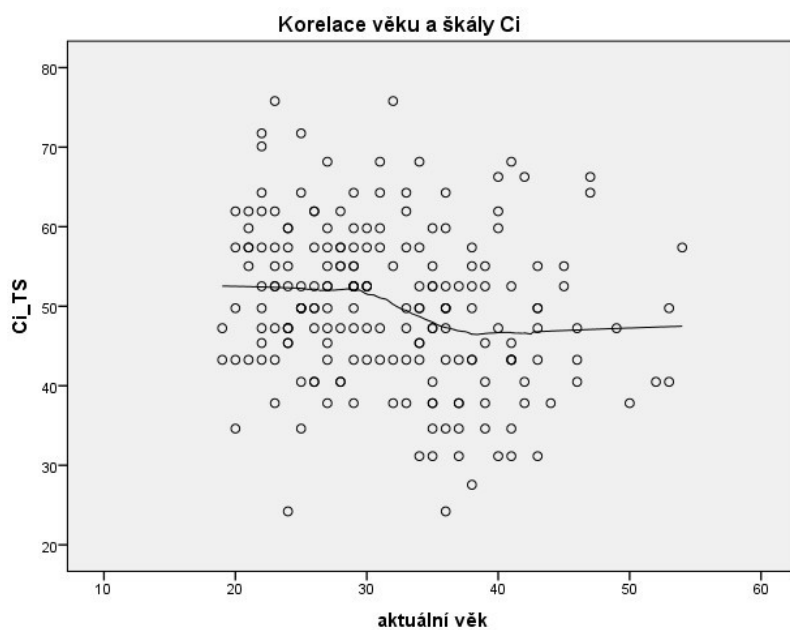
Graf 8: Korelace mezi věkem a skórem ve škále Zdůvodnění (Mo)

Graf 9: Korelace mezi věkem a skórem ve škále Oprávnění (En)

Graf 10: Korelace mezi věkem a skórem ve škále Diskontinuity (Ds)

Graf 11: Korelace mezi věkem a skórem ve škále Kognitivní indolence (Ci)

H3: Kriminální myšlení pachatelů se základním a středním vzděláním se liší.

H₀: Neexistuje rozdíl v kriminálním myšlení mezi pachateli se základním a středním vzděláním.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Na základě hodnot získaných t-testem pro dva nezávislé výběry ($t(200) = 2,829$, $p < 0,01$) byla zamítnuta nulová hypotéza. Odsouzení, kteří ukončili jen **základní vzdělání** ($N = 112$), vykazovali **významně vyšší** průměrný Souhrnný skór kriminálního myšlení

(GCT), ve srovnání s respondenty s ukončeným středním vzděláním (N = 90). Tento rozdíl, vyjádřený v T-skórech, činil téměř 4,5 bodu. Průměrné hodnoty prvního podsouboru (ZŠ) byly **významně vyšší** hned v pěti škálách stylů myšlení: **Ds** (o 6,02 TS, $p < 0,001$), **En** (o 4,15 TS, $p < 0,05$), **Mo** (o 3,87 TS, $p < 0,01$), **Co** (o 3,48 TS, $p < 0,05$) a **So** (o 3,45 TS, $p < 0,05$). Stejně tak ve faktorových škálách **PRB** (o 3,91 TS, $p < 0,01$) a **AST** (o 4,34 TS, $p < 0,01$), v obou obsahových škálách – **CUR** (o 3,84 TS, $p < 0,01$) a **HIS** (o 4,40 TS, $p < 0,01$), i kombinovaných škálách **P** (o 4,74 TS, $p < 0,01$) a **R** (o 4,16 TS, $p < 0,01$), ve speciální škále **FOC** (o 4,59 TS, $p < 0,01$) a validizační škále **Cf-r** (o 2,74 TS, $p < 0,05$). Zatímco **významně nižší** byl jejich průměrný skóre ve validizační škále **Df-r** (o 3,43 TS, $p < 0,05$).

Při testování prvních tří hypotéz, ověřujících vztahy mezi charakteristikami **kriminální historie a kriminálními postoji** (H4a, H4b, H4c), bylo nutné uplatnit, namísto dosavadních bivariátních korelačních analýz, **korelace parciální** (ρ). A jejich prostřednictvím eliminovat, „odstínit“ vliv **intervenující proměnné věku**. Protože se věnujeme kriminální minulosti, byl ve výpočtech jako kontrolovaná proměnná stanoven **věk respondenta v době spáchání posledního, resp. námi sledovaného činu**. Především kvůli charakteru proměnných vstupujících do analýzy, kdy testované charakteristiky kriminální historie v prvních třech případech nepatří mezi metrické proměnné, jsme jako vhodnější zvolili **Spearmanův koeficient korelace** (r_{Sp}). Tento koeficient nevychází ze samotných hodnot, ale koreluje jejich pořadí. Proto také bývá označován jako tzv. koeficient pořadové korelace. Námi používaný statistický program však při výpočtu parciálních korelací pracuje pouze s Pearsonovým korelačním koeficientem, který je standardně definován právě jako míra vztahu dvou spojených proměnných (Hendl, 2006). Existuje ovšem způsob, jak v rámci výpočtu parciálních korelací v SPSS získat hodnoty velmi blízké hodnotám při využití Spearmanova koeficientu. Stačí jednotlivým hodnotám proměnné připsat pořadí, které zaujmají v souboru⁹⁴, a do parciální korelační analýzy následně vložit tyto, tzv. rankované, hodnoty původních proměnných (IS MU, 2004). Vliv intervenující proměnné byl následně, z porovnání výsledků bivariátních a parciálních korelací, patrný ve všech třech případech⁹⁵. V souladu s formulacemi alternativních hypotéz volíme **jednostranné testování**.

⁹⁴ Přičemž v proceduře Rank zvolíme možnost připsání vždy nejvyššího pořadí u stejných hodnot.

⁹⁵ Došlo k zesílení vztahu korelovaných proměnných, v případě délky kriminální historie dokonce k jejich změně v logickém, očekávaném směru, i k dosažení statistické významnosti výsledků. A to i přes zmenšení velikosti analyzovaného souboru v prvních dvou případech – věk v době spáchání máme totiž k dispozici jen u 169 respondentů, na rozdíl od počtu předchozích odsouzení (N = 202) a výkonů trestu odnětí svobody (N = 201).

H4a: S narůstajícím počtem předchozích odsouzení sílí kriminální myšlení.

H₀: Neexistuje vztah mezi počtem předchozích odsouzení a kriminálním myšlením pachatelů.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Mezi počtem předchozích odsouzení a intenzitou kriminálních postojů (GCT skórem) byl detekován **slabý pozitivní vztah** ($\rho = 0,234$). Nulová hypotéza byla zamítnuta na hladině významnosti $p < 0,01$ ($N = 169$).

H4b: S narůstajícím počtem předchozích výkonů trestu odnětí svobody sílí kriminální myšlení.

H₀: Neexistuje vztah mezi počtem předchozích výkonů trestu odnětí svobody a kriminálním myšlením pachatelů.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Při testování vztahu mezi počtem předchozích uvěznění, přesněji výkonů trestu odnětí svobody nepodmíněně, a intenzitou KM (GCT skórem) ($N = 169$) jsou výsledky obdobné. Nulová hypotéza byla zamítnuta na stejné hladině významnosti $p < 0,01$. Detekován byl jen nepatrně silnější, i když stále **slabý kladný vztah** ($\rho = 0,253$).

H4c: S narůstající délkou kriminální historie sílí kriminální myšlení.

H₀: Neexistuje vztah mezi délkou kriminální historie a kriminálním myšlením pachatelů.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Méně přesvědčivý byl výsledek u délky kriminální historie, ačkoli i zde došlo k zamítnutí nulové hypotézy, a to na hladině významnosti $p < 0,05$ ($N = 154$). Mezi touto charakteristikou kriminální minulosti jedince a intenzitou KM (GCT skórem) byl detekován zatím **nejslabší kladný vztah** ($\rho = 0,172$).

H4d: S klesajícím věkem pachatele v době prvního odsouzení sílí kriminální myšlení.

H₀: Neexistuje vztah mezi věkem pachatele v době prvního odsouzení a kriminálním myšlením.

Nulovou hypotézu zamítáme. Alternativní výzkumná hypotéza je potvrzena.

Posledním testovaným znakem kriminální historie byl věk pachatele v době jeho prvního odsouzení. V tomto případě nebylo nutné přistoupit k parciální korelační analýze⁹⁶. Vypočtena byla **bivariátní korelace** za použití **Pearsonova korelačního koeficientu**, který

⁹⁶ Současný věk pachatele by zde logicky neměl hrát významnější roli. Tomu napovídá i samotné porovnání bivariátní a, zkusmo realizované, parciální korelační analýzy, kdy v druhém případě získáváme nižší hodnotu korelačního koeficientu.

tentokrát bylo možné - s ohledem na charakter proměnných - využít. Nulová hypotéza byla zamítnuta, opět jednostranným testem, na dosažené hladině významnosti $p < 0,01$ ($N = 180$). Zjišťujeme **slabý záporný vztah** ($\rho = -0,213$) mezi věkem respondenta v době prvního odsouzení a současnou intenzitou jeho kriminálních postojů (vyjádřenou GCT skórem).

Vztah mezi kriminální historií a vlastnostmi či **strukturou KM** demonstrujeme v Tabulce 13, která zachycuje korelační vztahy mezi všemi škálami inventáře a sledovanými znaky kriminální minulosti. Ze stylů myšlení vykazuje **nejsilnější pozitivní vztahy** se všemi sledovanými ukazateli KH škála **Oprávnění** (En), následována škálou **Superoptimismu** (So). Pouze s věkem v době prvního odsouzení silněji souvisí ještě kognitivní styl **Diskontinuity** (Ds). Škály En a So podle předpokladů i v našem souboru nejsilněji korelují, z faktorových škál, se škálou **Sebeprosazování/sebeklam** (AST). Proto není překvapením, že právě u ní byl detekován nejsilnější vztah se znaky KH ze všech faktorových škál, kdy ve vztahu k počtu předchozích odsouzení jde dokonce o korelaci střední síly. Se standardně sledovanými znaky kriminální historie, tím rozumíme počet předchozích odsouzení a VTOS, pak silněji souvisí ještě faktorová škála **Popření újmy** (DNH). Škála **Minulého kriminálního myšlení** (HIS) ze své podstaty zcela logicky korelovala se všemi charakteristikami KH, v případě počtu předchozích záznamů v RT dokonce středně silně. Zatímco druhá obsahová škála, **Současného kriminálního myšlení** (CUR), s testovanými znaky nekorelovala v podstatě vůbec. Nejsilnější vztahy s kriminální minulostí jedince (dvě ze čtyř korelací dosahovaly střední síly) byly detekovány u kombinované škály **Proaktivního kriminálního myšlení** (P). Vůbec nejsilnější korelace byla zjištěna právě mezi skóry v P škále a počtem předchozích odsouzení respondentů. Naopak škála **Reaktivního kriminálního myšlení** (R) nevykazovala významnější souvislosti s kriminální historií.

Tabulka 13: Korelační vztahy mezi vybranými znaky kriminální historie a kriminálním myšlením (vyjádřeným ve škálách a GCT skóru PICTS-CZ)

Název škály	zkratka	Počet předchozích odsouzení (ρ)	Počet předchozích uvěznění (ρ)	Délka kriminální historie v letech (ρ)	Věk v době prvního odsouzení (r)
Zdůvodnění	Mo	,208**	,185**	,125	-,145*
Odříznutí	Co	,143*	,183**	,126	-,143*
Oprávnění	En	,252**	,275**	,218**	-,270**
Orientace na moc	Po	,159*	,152*	,127	-,082
Sentimentalita	Sn	,179**	,213**	,065	-,086
Superoptimismus	So	,293**	,209**	,163*	-,205**
Kognitivní indolence	Ci	,122	,128*	,084	-,165*
Diskontinuita	Ds	,070	,192**	,134*	-,241**
Vyhýbání se problémům	PRB	,051	,173*	,120	-,138*
Interpersonální hostilita	HOS	,166*	,225**	,113	-,153*
Sebeprosazování/ sebeklam	AST	,320**	,269**	,191**	-,248**
Popření újmy	DNH	,225**	,212**	,101	-,150*
Současné kriminální myšlení	CUR	,065	,150*	,063	-,100
Mínulé kriminální myšlení	HIS	,304**	,272**	,216**	-,276**
Proaktivní kriminální myšlení	P	,324**	,306**	,244**	-,292**
Reaktivní kriminální myšlení	R	,094	,189**	,104	-,132*
Strach ze změny	FOC	,052	,186**	,099	-,086
Zmatení	Cf-r	,084	,128*	,050	-,044
Defenzivita	Df-r	-,111	-,120	-,120	,231**
Souhrnný skór kriminálního myšlení	GCT	.234**	.253**	.172*	- .213**
počet respondentů	N	169	169	154	180

Pozn. Hvězdičky značí dosaženou hladinu významnosti, kdy * = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$.

H5a: Kriminální myšlení pachatelů, kteří TČ spáchali sami, a pachatelů, kteří se ho dopustili ve skupině, se liší.

H₀: Neexistuje rozdíl v kriminálním myšlení mezi pachateli, kteří TČ spáchali sami, a pachateli, kteří se ho dopustili ve skupině.

Nulovou hypotézu nezamítáme.

H5b: Kriminální myšlení pachatelů, kteří ve skupině spolupachatelů zaujímali vedoucí postavení, a pachatelů, kteří byli „řadovými“ členy, se liší.

H₀: Neexistuje rozdíl v kriminálním myšlení mezi pachateli, kteří ve skupině spolupachatelů zaujímali vedoucí postavení, a pachateli, kteří byli „řadovými“ členy.

Nulovou hypotézu zamítáme.

Při testování odlišností v intenzitě KM mezi skupinami respondentů rozdělenými podle způsobu spáchání aktuálně odsouzeného činu (dvouvýběrovými t-testy), nemohla být nulová hypotéza zamítnuta ani v jednom případě. Přesto bylo provedeno porovnání jednotlivých škál PICTS-CZ, s cílem zachytit případný **rozdíl ve struktuře KM**. Odsouzení za individuálně spáchaný TČ vykazovali signifikantně vyšší (na 5 % hladině významnosti) průměrné hodnoty ve škálách Ds (o 3,30 TS) a Cf-r (o 3,27 TS), v porovnání s pachateli, kteří byli odsouzeni za spáchání činu ve spolupachatelství. Zatímco při porovnání vedoucích a řadových spolupachatelů, nebyl zjištěn žádný signifikantní rozdíl ani v tomto případě.

10.3 Kazuistiky

Poslední, přesto snad neméně přínosnou, oblast našich výstupů představují kazuistiky tří respondentů. Jednotlivé osoby byly vybírány na základě předem zvolených charakteristik jejich kriminálního myšlení, zachycených v PICTS-CZ. Blíže tak popíšeme pachatele:

- 1. s „průměrným“ kriminálním myšlením**, tj. s hodnotami ve škálách osmi základních stylů myšlení blízkých průměru našeho výběrového souboru,
 - po důkladnějším seznámení s charakterem „profilů“ jednotlivých respondentů byla stanovena nejpřísnější splnitelná *kritéria pro výběr* takového jedince následovně: minimálně v 7 škálách stylů myšlení dosažený TS v rozmezí 45 - 55, včetně krajních hodnot (tzn. s tolerancí nesplnění stanoveného rozmezí v jedné libovolné škále),
- 2. s „proaktivním“ kriminálním myšlením**,
 - *výběrové kritérium*: v kombinované škále Proaktivního kriminálního myšlení (P) dosažený TS větší nebo roven 55, a zároveň větší, co nejvyšším rozdílem, od hodnoty TS ve druhé kombinované škále Reaktivního kriminálního myšlení (R),

3. s „reaktivním“ kriminálním myšlením,

- *výběrové kritérium* je zde opačné než v předchozím případě: v kombinované škále Reaktivního kriminálního myšlení (R) dosažený TS větší nebo roven 55, a zároveň větší, co nejvyšším rozdílem, od hodnoty TS ve škále Proaktivního kriminálního myšlení (P).

Vybraní jedinci museli současně splňovat i tato **základní kritéria**:

- A. výkon trestu odnětí svobody ve Věznici Horní Slavkov⁹⁷,
- B. počet nevyplněných položek (tzv. otazníková škála) ≤ 5 ,
- C. ve validizační škále Zmatení TS < 80 ,
- D. ve validizační škále Defenzivity TS < 65 ,
- E. Souhrnný skór kriminálního myšlení (GCT) vyjádřený v TS ≥ 50 .

Pozn. T-skóry dosažené respondenty v jednotlivých škálách byly vypočteny pomocí McCallovy plošné normalizace. Stanovená kritéria byla ponechána v souladu s originálem. U Otazníkové škály a škály Zmatení jsou autorem nástroje předkládány vždy dvě hraniční hodnoty: jedna přísnější (vyřazující větší část osob) pro klinické účely, druhá méně přísná pro účely výzkumu. Při výběru kazuistik pro individuální interpretaci jsme tak přirozeně opustili výzkumná kritéria a přistoupili na kritéria přísnější. Jako podklady pro interpretace nám poslouží mj. tabulky s popisem charakteristik respondentů podle dosaženého T-skóru v jednotlivých škálách, které vycházejí z amerického originálu (Walters, 2006c). Body B až E základních kritérií jsou totožné s prvními dvěma kroky interpretačního procesu, které zajišťují validitu protokolu a manifestovaný systém kriminálního přesvědčení.

Kazuistika 1: Odsouzený T. K. (30 let)

Výchova T. K. probíhala vždy v úplném rodinném prostředí. K otázce na vzdělání sděluje, že se nedoučil zedníkem. Dosud nebyl nikde zaměstnán. Jeho národnost je česká, etnická příslušnost romská. Je svobodný, uvádí vztah s družkou, který trvá přibližně 9 let. S družkou má jedno dítě a bydlí ve společné domácnosti. Je zjištěna kriminální zátěž v rodině – trestná činnost v minulosti osoby, která je v příbuzenském vztahu s odsouzeným. Lze u něj zaznamenat závažné, ale přechodné etopedické problémy. Nikdy nebyl členem žádné závadové skupiny. Jeho intelekt byl orientačně posouzen jako mírně podprůměrný.

Na svobodě udržoval nekonfliktní mezilidské vztahy. Byl a nadále je v pravidelném kontaktu s osobami s kriminální minulostí. K tomu dále uvádí, že tyto jeho sociální kontakty nemají žádnou souvislost s jeho trestnou činností. Pochází z funkčního zázemí, které ho podporuje a hodlá podporovat i do budoucnosti.

⁹⁷ Mohlo však dojít a také docházelo k tomu, že odsouzený byl - v průběhu období od realizace sběru dat (v této věznici konkrétně srpen až září 2013) do zaslání naší žádosti o podklady pro kazuistiku (červen 2014) - přemístěn do jiné věznice či propuštěn z VTOS. Žádost o podklady totiž mohla být, s ohledem na charakter výběrových kritérií, zformulována až po alespoň částečném zpracování všech sebraných dat. V případě, že se respondent ve věznici již nenacházel, byla nám tato skutečnost tamní psychologkou vždy obratem sdělena a v souladu s kritérii vybrána jiná osoba.

Popírá užívání alkoholu, drog i gambling. Označuje se jako kuřák, průměrnou denní spotřebu cigaret odhaduje na 30 ks.

V minulosti již byl soudně trestán, s aktuálním odsouzením celkem 11krát. Výkon trestu odnětí svobody byl T. K. podmíněně odložen celkem 2x. Nepodmíněný trest odnětí svobody mu soud uložil celkem 6x. Trest obecně prospěšných prací mu byl uložen 2x. K porušení alternativních sankcí u něj došlo v jednom případě. Trestného činu se poprvé dopustil ve věku 17 let, byl tehdy odsouzen za krádež vloupáním, kdy tímto činem způsobil škodu nikoli malou (tj. škodu dosahující částky nejméně 25.000 Kč), a poškozování cizí věci. Za posledních pět let překročila souvislá doba jeho pobytu ve výkonu trestu hranici jednoho roku. Mezi propuštěním z předchozího a nástupem do aktuálního VTOS uplynula doba přibližně dvou let. Při nástupu trestu podle současného odsouzení za dva TČ loupeže dosáhl 28 let věku.

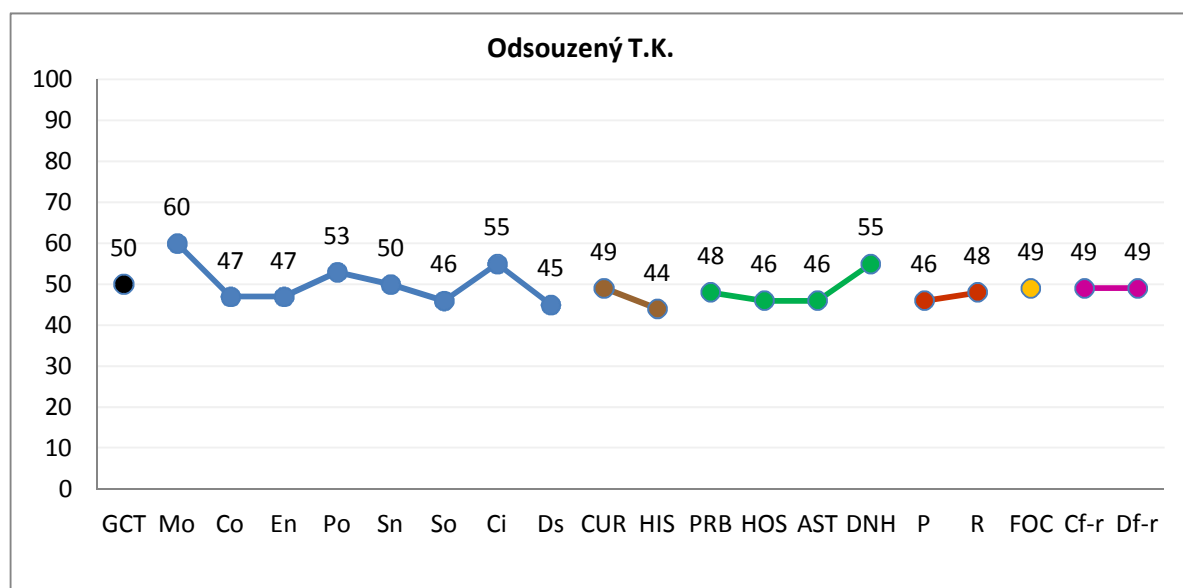
Údaje k aktuální trestné činnosti:

- S kuklou na hlavě přepadl čerpací stanici a dřevěným topůrkem napadl obsluhu. Došlo ke zranění oběti (zranění si lékařské ošetření bezprostředně nevyžádala, oběť byla ošetřena až po uplynutí asi 9 dní, bez hospitalizace). Odsouzený svou oběť před spácháním TČ osobně znal, ale neměl k ní žádný blízký vztah. Výběr oběti byl cílený. S ohledem na astenický habitus obsluhujícího čerpací stanice si jej vybral jako oběť napadení a pro získání finančních prostředků. Trestný čin byl předem naplánován a nespáchal jej sám, ale s přibližně o dva roky mladším spolupachatelem, také mužem. T. K. byl vedoucím pachatelem v této věci.
- V první polovině října 2012 v odpoledních hodinách, na odpočívadle u silnice, přistoupil k autu se sekyrkou v levé ruce. Následně vyzval řidiče, aby vystoupil, pod výhrůžkou: „Dej mi peníze!“. Napadený muž u sebe peníze neměl, tak ho odsouzený dvakrát udeřil pěstí do oblasti obličeje. Následně mu pachatel poručil, aby mu odevzdal alespoň osobní doklady. Ještě ho několikrát udeřil pěstí i nohou do oblasti obličeje s výhrůžkou, že chce do pondělí 4000,- Kč a že si pro ně přijde.

Odsouzený nepřiznává žádné souvislosti mezi TČ a vlastním přičiněním. Necítí se vinen. Za spouštěcí mechanismy své trestné činnosti obecně považuje svůj disociální životní styl s potřebou získání finančních prostředků i za cenu případné újmy na zdraví oběti.

Soudem mu byl uložen trest odnětí svobody nepodmíněně v délce 1 roku a 8 měsíců, byl zařazen do věznice s ostrahou. V průběhu dosavadního výkonu trestu byl 14x kázeňsky odměněn a 6x kázeňsky trestán.

Charakter kriminálního myšlení T. K., zachycený v PICTS-CZ, zobrazuje Graf 12.

Graf 12: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného T. K. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)

Výstupy interpretačního procesu, hodnocení KM:

Předpoklady pro validní protokol (? škála ≤ 5 , Cf-r < 80 , Df-r < 65) byly splněny. Vynechána nebyla žádná z položek. Hodnoty zbylých validizačních škál Df-r a Cf-r, nacházející se v pásmu průměru, nám navíc naznačují, že respondent odpovídal na otázky inventáře otevřeně a upřímně, nebyl ani přehnaně defenzivní, ani se nesnažil projevy zveličovat.

Dosažený Souhrnný skóre kriminálního myšlení (GCT) je totožný s hraniční hodnotou, tzn., že jeho kriminální myšlení lze jen těsně ohodnotit jako neskrývané, otevřené či zjevné. Na základě kritéria stanoveného dle GCT skóre je tedy KM respondenta jen slabě manifestováno. Při využití dříve uplatňovaného kritéria, pracujícího se skóre v kombinovaných škálách P a R, ale docházíme k závěru o skrytém nebo absentujícím KM. Naznačují to nízké a velmi podobné hodnoty v obou škálách. Vzhledem k nepřesvědčivosti rozhodnutí podle GCT skóre a nepřítomnosti zvýšení ve škále Df-r, která by hodnoty v ostatních škálách, a tím i GCT, uměle snižovala, se odkláníme od závěru o zjevném KM. Při pohledu na jednotlivé škály, kde i přes nevyjádřené KM, došlo k významnému zvýšení, což nebývá tak obvyklé, pak uzavřeme, že jde spíše o skrytý systém kriminálních přesvědčení, než úplnou nepřítomnost takových postojů či myšlenek. Autor nástroje uvádí, že právě toto rozhodnutí je v rámci interpretačního procesu jedním z nejnáročnějších a nutně vyžaduje i porovnání s doplňkovými informacemi, např. z pozorování jedinceva chování, z jeho kriminální historie. V případě T. K. tak proti skutečné nepřítomnosti kriminálních postojů

a přesvědčení hovoří např. jeho bohatá kriminální minulost (aktuálně již 11 odsouzení, šestý VTOS, první TČ spáchán v 17 letech) i počet kázeňských trestů⁹⁸ v současném výkonu trestu (6 za přibližně 2 roky uvěznění). Téměř stejné hodnoty v kombinovaných škálách nám neposkytují žádnou relevantní informaci o možné preferenci jednoho z druhů KM (proaktivní vs. reaktivní).

Klinicky významné zvýšení ve škále Mo, i přes skrytý systém kriminálních přesvědčení, a skutečnost, že utváří tzv. diferencovaný profil⁹⁹, naznačuje, že se nejspíše jedná o značně důležitý rys jedincova uvažování. Pravděpodobně se u něj setkáme s ospravedlňováním nebo omlouváním svých činů, zmírňováním jejich závažnosti, obviňováním vnějších podmínek, jiných osob či institucí za špatné věci, které se mu v životě staly. Obecně lze říci, že takový jedinec bude hledat vysvětlení pro své chování v okolí, cítíme zde silnou spojitost s externím místem kontroly (locus of control). To značně koresponduje s údajem z věznice, že T. K. nepřiznává žádné možné vlastní přičinění na TČ, necítí se vinen.

Z faktorových škál nacházíme potenciálně důležité subklinické zvýšení ve škále DNH. To může odrážet potřebu T. K. být vnímán jako někdo, kdo neubližuje druhým, ačkoli skutečnost je opačná, pro to svědčí i kombinace se současně zvýšenou škálou Mo.

Pro další vývoj odsouzeného je podstatným zjištěním jeho průměrný skóre ve škále FOC. Z něj usuzujeme na to, že T. K. změnu neodmítá, není jí „uzavřený“, ani se jí zvýšeně neobává. Dobré možnosti spolupráce s respondentem naznačuje mimo jiné i zachycená otevřenost při vyplňování inventáře (Df-r). T. K. se tedy jeví jako relativně otevřený změně a může být vhodným kandidátem pro skupinovou i individuální práci.

Návrhy intervence:

U odsouzeným nejsilněji demonstrovaného kriminálního stylu myšlení (Mo) představuje, podle autora instrumentu, **největší riziko:** připisování viny druhým, externalizace a výmluvy. Jako vhodný terapeutický **nástroj** nabízí racionální zpochybnění jedincova iracionálního přesvědčení, že život by měl být spravedlivý a že nespravedlnost ve světě omlouvá a ospravedlňuje jedincovu vlastní nezodpovědnost či bezohlednost. **Cílem** intervence je pak dosáhnout přijetí odpovědnosti za své činy a pochopení, že jednání je založeno na naší volbě. Zde vidíme úzkou spojitost se internalizací místa kontroly, úpravě locus of control z vnějšího

⁹⁸ Bylo by možné namítnout, že i tak u něj pochvaly převažují, ale při pohledu na ostatní kazuistiky se zdá, že kázeňské pochvaly jsou ve věznicích udělovány obecně častěji, resp. jsou „snáze získatelné“, než kázeňské tresty. Tato domněnka byla potvrzena i na základě konzultace s vězeňskou psycholožkou.

⁹⁹ Výpočet tzv. diferencovanosti profilu byl proveden v souladu s postupem popsáním v oddílu 2.1.5.

zaměření na vnitřní. Jako vhodná se jeví také podpora v oblasti uvědomění si újmy způsobené druhým (ve vztahu ke škále DNH), například v podobě tréninku, rozvoje empatie.

Kazuistika 2: Odsouzený P. H. (34 let)

Odsouzený vyrůstal v úplné rodině, otec pracuje jako řidič, matka je v důchodu. Má jednoho sourozence – mladší sestru. Dle jeho vyjádření nebyl v minulosti v rodině nikdo jiný trestán. Absolvoval 8 tříd ZŠ, 3 roky SOU – vyučil se automechanikem. Etopedické obtíže během docházky nejuje. Je dlouhodobě bez pracovního poměru. Jeho národnost je česká, etnická příslušnost majoritní. Je svobodný, bezdětný, nyní bez partnerského vztahu. Písemný a osobní kontakt po dobu výkonu trestu udržuje s rodinou. Jeho intelekt byl orientačně posouzen jako pohybující se v pásmu průměru.

Z anamnézy je patrná nadměrná konzumace alkoholu. Počátek užívání uvádí v 16 letech, ale problémy mu údajně způsobuje až od 30. roku života. Léčbu nikdy neabsolvoval a ani se o ni nezajímal. S drogami (pervitin, heroin aj.) má pouze experimentální zkušenosti. Gambling popírá. Je kuřák, vykouří přibližně 20 cigaret denně.

Do současné doby byl 13krát soudně trestán, ve VTOS je popáté. V minulosti byl trestán pro majetkovou a násilnou trestnou činnost. Trestného činu se poprvé dopustil až v dospělém věku, jako mladistvý trestán nebyl. Od doby svého propuštění z posledního VTOS byl na svobodě přibližně 5 měsíců. Dle jeho vlastního vyjádření byl jeho příklon k páčání TČ ovlivněn špatnou společností a konzumací alkoholu. V současné době je odsouzen za trestné činy krádeže vloupáním, porušování domovní svobody, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní, neoprávněné užívání cizí věci a ohrožení pod vlivem návykové látky.

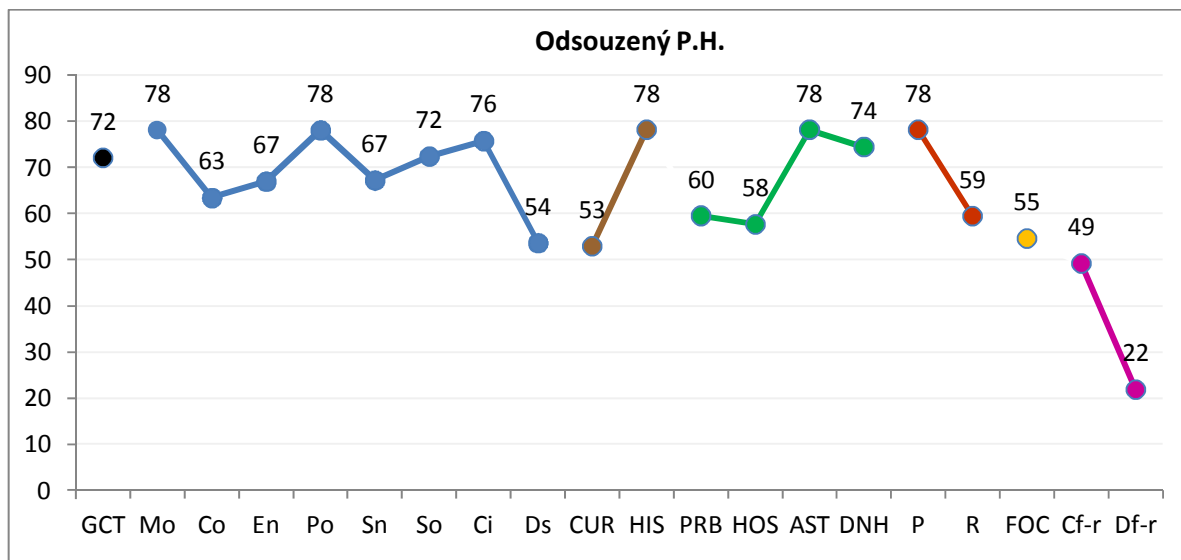
Údaje k aktuální trestné činnosti:

- Na konci dubna 2006, v přesně nezjištěnou dobu, vnikl společně se spolupachatelem přes nezajištěné okno do sklepních prostor novostavby, kde odcizili brusku a jiné nářadí.
- Přibližně ve stejné dny, kdy se dopustil i prvního činu, okolo 23:00 vnikli se spolupachatelem do rodinného domu za použití velké kovové trubky na otevření dveří, tam je však vyrušil majitel domu.
- Přibližně v polovině května 2006 okolo 14:00 vnikl, opět se spolupachatelem, do nezajištěného domu a odcizili kovové předměty, nářadí.

Jeho TČ nebyla plánovaná. Odsouzený své oběti (majitele objektů) před TČ neznal. P. H. sděluje, že přijal vinu za spáchané trestné činy, ale trest je podle něj nespravedlivě dlouhý. Nejvýraznější „spouštěč“ své TČ spatřuje v alkoholovém abusu a svém životním stylu. Uvádí doslova: „*Za trestný čin si můžu sám a také kamarádi, ti nesprávní, a samozřejmě alkohol.*“

Soud mu vyměřil úhrnný trest odnětí svobody v celkové délce 3 let a 9 měsíců. V průběhu dosavadního výkonu trestu byl čtyřikrát kázeňsky odměněn, kázeňsky trestán nebyl.

Charakter **kriminálního myšlení P. H.** je zobrazen v Grafu 13.

Graf 13: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného P. H. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)

Výstupy interpretačního procesu, hodnocení KM:

I v tomto případě jsou splněny předpoklady pro validitu protokolu, které byly ostatně součástí našich výběrových kritérií. Vyplněny byly všechny položky. Hodnoty ve škálách Cf-r a Df-r nepřekročily hranice, které by poukazovaly na ovlivnění validity specifickým postojem respondenta k testové situaci. Detekovaná defenzivita je dokonce extrémně nízká.

GCT skór ukazuje na jednoznačně manifestovaný, neskrývaný systém kriminálních přesvědčení. To potvrzují i klinicky zvýšené skóry v převážné většině škál inventáře a především velmi vysoký skór v kombinované škále P.

Pro jedince s dokonce vysokým stupněm ($TS \geq 70$) proaktivního kriminálního myšlení by mělo v ještě zvýšené míře platit, že bude druhými vnímán jako nečestný, vypočítavý a intrikářský. Kriminální aktivitě pak zpravidla dominuje značné zaměření na cíl. Ačkoli TČ respondenta byla údajně neplánovaná, některé aspekty jejího provedení tomu zcela neodpovídají. V jednom případě použili kovovou trubku, aby se dostali do domu, v dalších dvou šlo zase o zřejmě dobře přístupné objekty (novostavba a nezajištěný dům), což může naznačovat, že byly předem vytipovány atpod. Značný rozdíl mezi hodnotami v P a R škále (o 25 TS, přičemž klinicky signifikantní je již rozdíl o 10 TS) ukazuje, že jeho KM bude

patrně mnohem více plánované, strategické a vypočítavé, než impulzivní, emocionální a reaktivní.

Skóry ve škálách stylů myšlení odhalují diferencovaný profil, kterému dominují styly Mo, Po a Ci. Velmi vysoký skór ($TS \geq 70$) ale vidíme i u škály So a vysoký ($60 \leq TS < 70$) ve škálách Co, En a Sn. Odsouzený má tedy zřejmě minimální náhled, považuje se za jedince „vydaného na milost“ negativním vlivům prostředí (Mo), s čímž koresponduje vnímaný nespravedlivě dlouhý trest. Pro zvýšený skór ve škále Mo je dále typické odmítání přiznat i jen minimální odpovědnost za své činy, zatímco P. H. přijetí viny za své činy otevřeně deklaruje. Zde je nutné podotknout, že ne každý jedinec musí – i při velmi vysokém skóru ve škále – naplňovat všechny její charakteristiky, stejně jako přijetí viny pachatelem může být někdy jen účelové. Profil dále nabízí úvahu o značné potřebě moci a kontroly na straně P. H. (Po), jeho nedostatků ve schopnosti kriticky hodnotit své myšlenky či nápady a o tendenci volit cesty nejmenšího odporu, jednat impulzivně (Ci). V kombinaci škály Co se zvýrazněním kognitivního stylu So, se může skrývat tendence ujišťovat ostatní (např. i spolupachatele), že všechno bude v pořádku nebo se samo vyřeší, i v případech, kdy nemají ponětí, jak situaci či případné komplikace vyřešit. Poslední zmíněná charakteristika KM by mohla vysvětlovat údajnou neplánovanost TČ, i přes obecně převládající proud proaktivního KM.

Pro kriminální myšlení P. H. budou nejspíše charakteristické pohotovité racionalizace a ospravedlňování jeho protiprávního jednání, včetně omlouvání a minimalizace újmy způsobené druhým (AST, DNH). Minimalizace škody způsobené TČ je typická právě pro pachatele majetkové kriminality. P. H. tak může operovat s tím, že nikoho fyzicky nezranil, a to ani v případech, kdy nečekaně narazili na majitele objektu, do kterého se vloupali.

Z porovnání škál HIS a CUR je zřejmá především dřívější identifikace s kriminálními postoji. Společně s průměrným skórem ve škále FOC (změnu neodmítá, ani z ní nemá zvýšené obavy) tedy naznačuje potenciálně dobré možnosti na změnu.

Návrhy intervence:

U P. H., jako jedince se silně demonstrovanými proaktivními tendencemi, by mělo být preferovanou metodou intervence zdůrazňování zbytečnosti a nesmyslnosti páčání trestné činnosti (např. v rámci tzv. motivačních rozhovorů) a pátrání po faktorech, které podporují a posilují jeho kriminální chování. Obecně tedy upřednostníme programy konfrontační.

Při snaze zacílit intervenci konkrétněji, na nejdominantnější styly KM, pochopitelně narážíme na nabídku postupů obdobného charakteru. Nejvhodnějším **nástrojem** se i v těchto případech jeví racionální zpochybnění, a to jak pro eliminaci naznačených iracionálních

přesvědčení o možném ospravedlnění jedincovy TČ nespravedlností ve světě (Mo), tak pro zpochybnění přesvědčení, že smysluplným životním cílem je mít kontrolu nad druhými (Po). Napomoci může také v povzbuzení zájmu o sebeovládání a sebekontrolu a v prevence projevů jako je ponižování druhých ve stavu vlastní frustrace (Po). Vzhledem k naznačené tendenci P. H. volit nejjednodušší řešení, selhávat v kritickém hodnocení svých plánů či nápadů a kontrole svých impulzů (Ci), by u něj mohly dosáhnout užitečných výsledků také intervence zlepšující dovednosti řešení problémů (s cílem osvojení postupů, jak lépe uspořádat své zkušenosti a zážitky, jak si lépe stanovovat cíle a jak vhodně nasměrovat své úsilí k produktivnímu záměru), které by ideálně vedly k osvojení a rozvoji vhodných, sociálně přijatelných, strategií řešení sociálních problémů.

Kazuistika 3: Odsouzený M. B. (40 let)

Do svých 8 let byl M. B. vychováván v rodině, vlastními rodiči. Ve věku od 9 do 15 let je umístěn v dětské psychiatrické léčebně. Od 15 let do 18 let pak pobýval v diagnostickém ústavu, kde se vyučil zahradníkem. Z anamnézy je patrné disharmonické rodinné prostředí. Kriminální zátěž v rodinném prostředí není známa.

Dosud nebyl nikde zaměstnán. Odsouzenému byla přiznána invalidita prvního stupně pro zrakovou vadu (22 dioptrií). Nemá právně ošetřené bydlení, ale údajně disponuje možností využívat neformální nabídky svého blízkého okolí. Jeho dosavadní životní styl lze označit jako bezdomovecký. Kontaktní adresu uvádí v centru nízkoprahového zařízení, které pracuje s lidmi na ulici a drogově závislými. Znalec u odsouzeného stanovuje diagnózu disociální poruchy osobnosti. Jako polehčující okolnost však soudem uznána nebyla. Jeho intelekt byl orientačně posouzen jako pohybující se v pásmu průměru. Jeho národnost i etnická příslušnost je česká. Je svobodný, bezdětný, bez kontaktu s rodinou. V lednu 2006 mu zemřela matka, sociální kontakt aktuálně nemá s kým udržovat. Po smrti matky se objevily i případy suicidálního chování odsouzeného.

Užívání alkoholu a gambling neguje. Drogy údajně začal brát ve svých 33 letech (pervitin/amfetamin). Užívání drog mu podle něj působí problémy až v posledních dvou letech (od jeho 38 let). Objektivně zjištěná doba je tři měsíce. Jeho primární drogou je pervitin/amfetamin, jeho užívání (1 - 3x týdně) lze charakterizovat jako problémové. V minulosti si drogy aplikoval injekčně. Léčbu nikdy neabsolvoval a ani se o ni nezajímal. Odsouzený se označuje za kuřáka, průměrnou denní spotřebu cigaret odhaduje na 10 ks. Příležitostně se vyskytuje v blízkosti uživatelů návykových látek nebo hráčů, kontakt s nimi je ale spíše náhodný. Negativní vliv užívání drog na jeho život je zřejmý, třebaže ještě existují

nezasažené oblasti. Financování užívání drog zvládá s obtížemi, a proto dochází k jeho zajišťování i z nelegálních zdrojů. Užívání drog s jeho trestnou činností souvisí, ale není její primární příčinou. Státním zástupcem bylo M. B. navrženo uložení ochranného léčení protitoxikomaničského. K tomu odsouzený uvedl, že před VTOS byl evidován v protidrogovém centru a že omezil četnost aplikace drogy.

V minulosti již byl soudně trestán, včetně aktuálního odsouzení celkem 13krát. Výkon trestu odnětí svobody mu byl podmíněně odložen jednou. K přeměně na trest odnětí svobody nepodmíněně a jeho výkonu došlo také jedenkrát. Nepodmíněný trest odnětí svobody byl M. B. uložen celkem 12krát. Podmíněně nikdy propuštěn nebyl. Poprvé byl odsouzen za trestný čin výtržnictví, kterého se dopustil ve věku 19 let. Za posledních pět let překročila souvislá doba jeho pobytu ve výkonu trestu hranici jednoho roku. Z posledního VTOS byl propuštěn ve věku 37 let. Při nástupu trestu podle aktuálního odsouzení byl pouze o rok starší (ve věku 38 let). V současné době vykonává trest za loupež a porušování domovní svobody, za které mu byl uložen nepodmíněný trest v délce trvání 4 roky a 6 měsíců. K jeho výkonu byl zařazen do věznice s ostrahou.

Údaje k aktuální trestné činnosti:

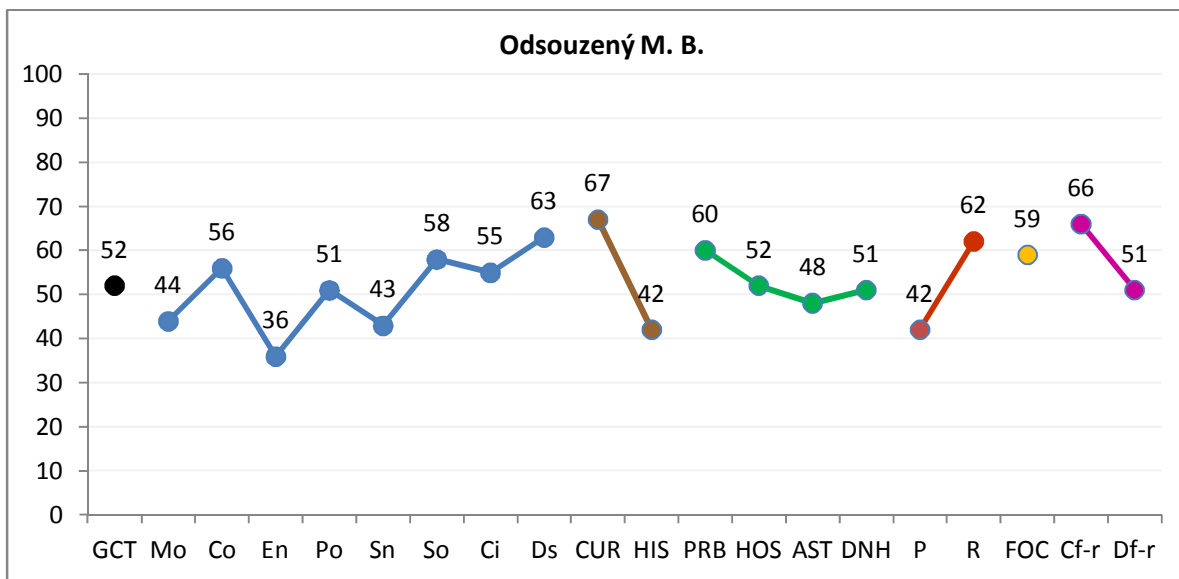
- Na konci května 2014, kolem 16:00, vnikl do domu a posléze do bytu za účelem odcizení cenností. V bytě však potkal majitele, kterého několikrát udeřil pěstí do obličejové části. Poté z bytu odcizil set top box, mobilní telefon, peněženku majitele bytu, klíče, batoh. Majitel bytu byl pohmožděný a měl vyražené zuby. Následky si vyžádaly lékařské ošetření a pracovní neschopnost.

Trestný čin nebyl plánovaný a spáchal ho sám, nebyla při něm přítomna žádná zbraň. Jeho násilná TČ měla charakter bezděčného vniknutí do bytu poškozeného a jeho fyzického napadení s následným zcizením různých věcí. Skutek nebyl spáchán pod vlivem psychoaktivní látky, avšak zřejmě s abúzem drogy souvisel. V době spáchání činu odsouzený prokazatelně trpěl diagnostikovanou duševní poruchou (tj. sociální poruchou osobnosti). Sociální faktory neměly v době spáchání TČ podstatný nebo přímý vliv.

Odsouzený je již posedmé ve VTOS za trestnou činnost stejného charakteru. Uvědomuje si svůj asociální způsob života. Svoji TČ obhájí tím, že ho nikde nechtějí zaměstnat pro jeho dysfunkci zraku. Svůj aktuální trestný čin neguje, prý jde o křivé obvinění.

V průběhu dosavadního výkonu trestu byl 17krát kázeňsky odměněn, kázeňsky trestán nebyl. Je zařazen na oddělení MON – pro možné objekty násilí ve VTOS.

Charakter kriminálního myšlení M. B., zachycený v PICTS-CZ, zobrazuje Graf 14.

Graf 14: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného M. B. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)

Výstupy interpretačního procesu, hodnocení KM:

Validita protokolu je o něco nižší, než v předchozích případech, přesto ale zcela odpovídá požadavkům stanoveným pro klinické využití. Nevyplněny zůstaly dvě položky, sytící různé škály, a T-skór ve škále Df-r nabývá průměrné hodnoty. Zvýšený skór ve škále Cf-r (tj. v rozmezí 65 – 80) nás upozorňuje to, že M. B. může přehánět nebo zvýrazňovat své problémy, což by následně mohlo způsobit i umělé zvýšení hodnot v ostatních škálách. Nesmíme však zapomenout, že výsledek v této škále může být ovlivněn také problémy se čtením, které se mohou u jedince s vadou zraku objevit.

GCT skór poukazuje na zjevný, neskrývaný systém kriminálních postojů, stejně jako zvýšení v kombinované škále R.

Mírný stupeň Reaktivního myšlení je umocňován skutečností, že skór v této škále je o celých 20 TS vyšší, než ve škále P. Odsouzený bude okolím nazírán spíše jako hostilní, impulzivní, horkokrevný. Jeho kriminální chování je spíše reaktivní povahy, tedy výsledkem jeho odezvy na aktuální situaci, než výsledkem plánování nebo prozíravosti. Tento rys lze zachytit i v popisu průběhu aktuálně odsouzeného TČ, kdy spáchání loupeže, resp. užití násilí vůči jiné osobě, M. B. nejspíše předem nezamýšlel, ale pod vlivem situace (přítomnosti majitele v bytě) se ho přesto dopustil. Stejně tak, dle dostupných údajů, nebylo plánované ani samotné vloupání. Zpráva navíc doslova uvádí, že TČ respondentu měla charakter bezděčného vniknutí do bytu poškozeného a jeho fyzického napadení. Pro reaktivitu v jednání hovoří i předpokládaná souvislost TČ s abúzem drog, resp. jeho financováním.

Diferencovaného profilu je dosaženo díky zvýšenému skóru ve škále Ds. V myšlení M. B. tedy bude dominovat snadná ztráta koncentrace na cíl, jednoduše se nechá vyrušit událostmi kolem něj, a může tak mít problémy dokončit své záměry, plány, úkoly. Nápadné je také velmi nízké En v jeho profilu, které naznačuje, že se cítí oprávněn porušovat zákony ve značně menší míře než ostatní pachatelé, což v zásadě potvrzuje nastíněnou úvahu, že svou TČ páchá primárně v reakci na určité situace. V souvislosti s jeho životním stylem (drogy, kriminální minulost, bezdomovectví) pak není překvapením druhý a třetí nejvyšší skór ve škálách So (víra, že může páchat TČ a brát drogy bez následků) a Co (pod tlakem, např. potřeby sehnat další drogu, dochází k rychlé eliminaci obvyklých vlivů odrazujících od spáchání zločinu).

Zvýšený skór ve škále PRB značí tendenci utíkat od problémů a potíží, než jim čelit, a to zpravidla zapojením do trestné činnosti nebo užíváním drog. Zrcadlí často i nedostatek potřebných dovedností k účinnému ovládnutí svých emocí na straně respondenta. M. B. svou TČ obhajuje konkrétně tím, že ho nikde nechtějí zaměstnat pro jeho dysfunkci zraku. V souladu s výše zmíněným svou situaci nijak konstruktivně neřeší, místo toho volí zneužívání drog, trestnou činnost a bezdomovecký životní styl.

Současná identifikace s kriminálním systémem přesvědčení je signalizována zvýšeným skórem ve škále CUR. Škála je také dobrým měřítkem dosažitelnosti změny, která je s narůstajícím skórem méně reálná (jedinec aktuálně identifikovaný se svými kriminálními postoji logicky nebude současně příliš nakloněn změně), a stejně jako skór ve škále FOC a Ds tak naznačuje špatnou šanci na změnu v případě M. B. Skór ve škále FOC pouze těsně nepřekročil hranici pro klinicky významné zvýšení a vede nás tak k domněnce o přítomnosti jistých obav ze změny na straně respondenta. Značné komplikace v práci s M. B. pak může přinášet diskontinuita v jeho myšlení, zásadně narušující schopnost jedince dokončit své i dobré záměry, vytrvat v činnosti.

Návrhy intervence:

V případě M. B., jedince s manifestovanými reaktivními tendencemi, budou vhodnější psychologické intervence v podobě kognitivní restrukturační, technik zvládnutí stresu, postupů trénujících sebeovládání, zvyšujících sebekontrolu jedince, příp. technik řešení problémů, včetně nácviku interpersonálních dovedností. V souvislosti s intervencemi, které nabízí impulzivním, reaktivním pachatelům, autor konstatuje, že není jisté, zda se jejich prostřednictvím podaří z pachatele udělat lepšího člověka, ale zároveň doufá, že z něj udělají alespoň méně nebezpečného delikventa. Volí tedy přístup v duchu tzv. minimalizace rizik

(*harm reduction*) před méně realistickými postupy v práci s pachatelem, které by si kladly za cíl směřovat k okamžitému ukončení asociální činnosti jedince.

Také z anamnézy je zřejmé, že M. B. selhává v dodržování závazků a povinností (Ds), minimálně těch stanovených společností – skončil „na ulici“ a žije značně asociálním životním stylem. Jako vhodný nástroj zde autor nabízí mj. sebemonitorování, jehož cílem by mělo být zlepšení dovednosti stanovování cílů a větší konzistence mezi myšlením a jednáním. Namísto je přirozeně i práce s respondentovým problémovým užíváním drog.

11. DISKUSE

Z předestřených způsobů poznávání kriminálního myšlení u pachatelů trestné činnosti, jsme zvolili zahraniční dotazníkovou metodu, aktuálně převáděnou do českého prostředí. Především prostřednictvím tohoto nástroje se nám podařilo dostat výzkumnému záměru a jen s drobnějšími výhradami naplnit i naše výzkumné cíle.

11.1 K výstupům výzkumu

Problematicnost detekce a popisu charakteristických rysů KM našeho souboru jako celku, teprve v průběhu adaptace inventáře, jsme avizovali již dříve. Odrazila se potažmo i ve formulaci **první výzkumné otázky**. Na základě porovnání se zahraničními soubory tak můžeme s jistotou opatrností konstatovat alespoň některá, nejpřesvědčivější zjištění. Uskutečněná srovnání, jejichž závěry podporují výstupy analogických komparací ve studii Palmera a Hollina (2003) či Healyho a O'Donnella (2006), nás vedou ke vzácně shodnému závěru o významně vyšším průměrném skóru našeho souboru **ve škále Sentimentality a Defenzivity**, a naopak významně nižších hodnotách **ve škále Zmatení**.

Naše respondenty by tedy bylo možné označit za defenzivnější, vykazující vyšší obezřetnost, rezervovanost v odpovídání, nižší ochotu otevřeněji hovořit o svých problémech (Df-r). Vysoká ostražitost odsouzených je podle českých vězeňských psychologů téměř neodmyslitelnou součástí pobytu ve vězeňském prostředí. Zajímavé by tak mohlo být porovnání například s pachateli podmíněně propuštěnými, zdržujícími se mimo toto prostředí. Kombinaci výsledků ve všech třech škálách (Sn, Df-r, Cf-r) pak prostupuje stejný motiv – snaha **prezentovat se v co nejpříznivějším světle**. Naše výstupy jsou zřetelným dokladem o zásadní důležitosti **udržování a ochrany pozitivního sebepojetí** pro pachatele. Silná manifestace této potřeby, tohoto stylu uvažování (Sn) u našeho souboru jednoznačně hovoří pro podporu apelu k odstraňování této - svým charakterem zvýšeně - sebeobrané kognice postupnými kroky, s důrazem na jejich náhradu vhodnými prosociálními strategiemi (Maruna & Mann, 2006; Walters, 1990). Tímto doporučením ale rozhodně nezpochybňujeme nutnost její eliminace. Kognitivní obrany, které právě tento styl uvažování jedinci propůjčuje, mu totiž umožňují v podstatě neomezeně pokračovat v kriminální kariéře. Sentimentalita je Waltersem (1990) dokonce považována za nutnou podmínku setrvávání jedince v kriminální činnosti. Není proto velkým překvapením její výrazné zvýšení u našeho souboru, složeného z recidivních pachatelů s bohatou kriminální minulostí.

Výsledek testování první hypotézy naznačuje **neopodstatněnost rozdělování pachatelů odsouzených za loupež a za vloupání**. Koresponduje tak s úvahou z teoretické části práce o společném zkoumání těchto osob, tedy alespoň v rámci výzkumu KM, příp. obdobných fenoménů. Podobnost těchto pachatelů v oblasti KM může být částečně dána i tím, že loupež je jako závažnější TČ vymezována především právními předpisy (vyšší stanovená trestní sazba, zařazení mezi TČ proti svobodě). Ve skutečnosti ale může jít často o podobné jednání pachatele (viz příklady v oddílu 3.1.3), stejné či alespoň srovnatelné závažnosti (časté případy oloupení vytržením tašky či kabelky oběti). Významnou komplikaci v konstatování závěru však představuje skutečnost, že (pro náročnost realizace) nebyla podrobněji sledována kriminální minulost respondentů, v níž se u pachatelů vloupání mohla případně vyskytovat i loupež či jiná, ještě závažnější TČ.

Prověřovali jsme také souvislost mezi kriminálním myšlením a inovativně zvolenou dvojicí proměnných, které se týkaly **způsobu spáchání aktuálního TČ**. Významný rozdíl v intenzitě KM mezi skupinami pachatelů, kteří se činu dopustili ve spolupachatelství a individuálně, stejně jako mezi vedoucími a řadovými spolupachateli, se však nepodařilo prokázat. To však může být dáno i malou velikostí podsouborů či nespolehlivostí našich zdrojových dat. Bylo by proto vhodné prověření této otázky v dalším rozsáhlejší výzkumu, tentokrát na základě údajů ze soudních rozsudků. Navíc šlo opět o informaci, týkající se pouze námi sledovaného deliktu, bez zohlednění jedincových dosavadních postupů realizace TČ. Průkaznější výsledky by tak bylo možné získat z porovnání skupin, rozdělených na základě podrobné analýzy jejich přechozí relevantní TČ, tedy ze srovnání jedinců, kteří ve své dosavadní kriminální dráze jednoznačně „upřednostňovali“ páchaní TČ jedním z uvedených způsobů.

Potvrzení **věku pachatele jako významného korelátu kriminálního myšlení**, kdy s přibývajícím věkem jeho intenzita klesá, je v naprosté shodě s řadou zahraničních studií (např. Dembo et al., 2007; Nas et al., 2008; Palmer & Hollin, 2003; Wallinius et al., 2011; Walters, 1995a). Zjištění navíc koresponduje i se závěry výzkumů dalších fenoménů, jako je vývoj antisociálního jednání či projevů poruchové osobnosti (např. Hare, Forth, & Strachan dle Wallinius et al., 2011, s. 16). Tento vztah podle Palmera a Hollina (2003) naznačuje vliv zrání jedince (*maturational effect*), narůstající životní zkušenosti, na jeho kriminální postoje. Švédský kolektiv autorů (Wallinius et al., 2011) zjišťuje tendenci egocentrických kognitivních distorzí slábnout s přibývajícím věkem pouze u skupiny dospělých uvězněných pachatelů. Zatímco u odsouzených adolescentů, ani u dospělých a adolescentních jedinců z nekriminální populace pokles zaznamenán nebyl. Tuto diskrepanci vysvětlují tzv. socio-

morálním vývojovým zpožděním, které se vyskytuje v rámci antisociálních skupin. Výsledky, které porovnání dvou skupin našich respondentů rozdělených dle věku v kombinaci s korelačními analýzami přineslo, navíc nabízejí předběžnou úvahu o obecně silnější souvislosti či vazbě na věk u škál Odříznutí, Superoptimismu, Kognitivní indolence a Diskontinuity. Ačkoli tomu některé charakteristiky škál odpovídají¹⁰⁰, čeká tato domněnka na své ověření. Nakonec se krátce zamyslíme nad zjištěnou nejslabší korelací ve škále Sentimentality, v níž také Palmer a Hollin (2003) zaznamenali nejmenší pokles s věkem ze všech stylů myšlení. Příčinou může být její mimořádně silný vztah a podpora kriminálního životního stylu, jehož trvání lze předpokládat u respondentů z řad pachatelů aktuálně uvězněných za svou TČ, v našem případě navíc s bohatou kriminální minulostí. Závěry o vztahu mezi věkem a kriminálními postoji jistě všeobecně stojí za další zkoumání, především pro významnost obou těchto faktorů v rámci predikce recidivy (např. Blatníková & Netík, 2008). Nejvhodnější volbou by pak jistě byl longitudinální výzkumný design.

O souvislosti mezi kriminálním myšlením a **vzděláním** pachatelů nalzáme v literatuře značně nekonzistentní až protichůdné informace. V našem souboru se však ukázaly významné rozdíly mezi skupinami rozdělenými právě podle dosaženého vzdělání, a to v celkové intenzitě KM i většině škál. Výše skórovali respondenti s nižším vzděláním (tj. s nejvyšším základním vzděláním) a jednoznačně nejvíce se, ve srovnání s respondenty s ukončeným středním vzděláním, lišili v kognitivním stylu Diskontinuity. Relativně snadno si lze představit souvislost mezi nevytrvalostí, nedůsledností a selháváním v dodržování povinností, typickými pro Diskontinuitu, a sníženou úspěšností ve vzdělávacím procesu či instituci.

Zjištěný vztah mezi narůstající intenzitou KM (v souhrnném skóru i většině škál) a závažností **kriminální minulosti** našich respondentů, opět zcela zapadá do dosavadního poznání (např. Bulten et al., 2009; Palmer & Hollin, 2003; Walters, 1995a; Walters, Elliott, & Miscoll, 1998) a je velmi povzbudivý vzhledem k zamýšlenému uplatnění nástroje mj. při predikci recidivy. Zkušební testování proměnné délky kriminální historie, která v souvislosti s tímto fenoménem není běžně prověřována, ukázalo na vhodnost dosavadní praxe, pracující převážně s ostatními námi sledovanými znaky KH (tj. počet předchozích odsouzení, uvěznění a věk v době prvního odsouzení). Zjištěné signifikantní vztahy byly u délky kriminální historie jednoznačně nejslabší. Nejsilnější korelaci s KH u škály **Oprávnění** zčásti osvětluje vyjádření Boduszeka a Hylanda (2012), kteří shrnují, že podle

¹⁰⁰ Jednání na základě „dětského“ principu slasti, okamžité uspokojování potřeb, odmítání přijmout skutečnost, že pro dosažení nějakého cíle musíme vyvíjet snahu a dělat ústupky (So), neschopnost myslet do budoucna, odmítání změny směrem k odpovědnosti (Ds), neplnohodnotná integrace myšlení, odrážející volbu zůstat kognitivně nevyzrálým a vyhnout se tím zodpovědnosti běžně přítomné v životě dospělých (Ci), atpod.

řady teorií se právě tento postoj stabilně ukazuje jako příčina zapojení do kriminálního jednání. Svůj podíl na námi zjištěném vztahu může mít i znění položek škály, které nepřímo odkazují na rozvinutou kriminální minulost, odpykané tresty atd.¹⁰¹ Vyčnívající korelace ve škále **Superoptimismu**, zejména s počtem předchozích odsouzení a VTOS, nejsou s ohledem na charakter tohoto stylu překvapivé. Pro tento postoj je příznačná víra v možnost vyhnout se negativním důsledkům TČ, která jedince paradoxně činí zranitelnějším a napomáhá jeho dopadení. Výzkumně prokázáno bylo navíc méně časté zvažování možnosti dopadení a častější přeceňování svých šancí uniknout policii u opakovaně recidivujících pachatelů (Teegan, Kraut dle Walters, 1990, s. 145). Výstupy korelačních analýz **ve škálách druhé a vyšší generace** pak zcela odpovídají předpokladům vycházejícím z podstaty konstrukce těchto škál. Především u škály Minulého kriminálního myšlení (HIS) a Proaktivního kriminálního myšlení (P), která dosáhla zřetelně nejpřesvědčivějších výsledků. Tomu mohla v případě našeho souboru napomoci také empiricky prokázaná korelace P škály s předchozím odsouzením za instrumentální, proaktivní TČ, jako je loupež či vloupání (Walters, Frederick, & Schlauch, 2007).

Na závěr této části si dovolueme prezentovat úvahu, že zjištěné vztahy mezi výsledky v PICTS-CZ a demografickými charakteristikami respondentů i specifikami jejich kriminální minulosti, mohou předběžně naznačovat, že česká verze nástroje bude v našem prostředí obdobně dobře uplatnitelná, jako je tomu u originálu v USA. To ale samozřejmě prokáží až potřebné psychometrické analýzy, včetně validizačních studií, před jejichž realizací nelze podobný závěr podloženě konstatovat. Jako pozitivní vnímáme i výše popsanou shodu, příp. zpravidla dobře odůvodnitelnou neshodu, s výstupy zahraničních výzkumů.

11.2 Vybrané reflexe k metodě a jejímu užití

Jakýmsi sekundárním produktem našich výzkumných aktivit by mělo být **zhodnocení předností a nedostatků práce s nástrojem PICTS-CZ**. Vycházet budeme převážně z vlastní zkušenosti s vyhodnocováním výstupů inventáře a dřívější spolupráce autorky na jeho překladu. Dále ze stručných informací od několika vězeňských psychologů, podílejících se na sběru dat, a poznámek některých respondentů, vepsaných v záznamových arších.

Klady a zápory PICTS-CZ shodně s vlastnostmi původní verze nástroje zde znovu rozebírat nebudeme, jelikož jsou dostatečně popsány v teoretické části práce. Za nedostatek české verze lze považovat, i přes vytvoření kombinovaného překladu z více nezávislých

¹⁰¹ Např. „*Když se to tak vezme, tahle společnost mi něco dluží.*“, „*Podle mě jsem si už v životě zažil svoje, a proto mám teď právo vzít si, co chci.*“, „*V mém životě byly doby, kdy jsem měl pocit, že pro mě zákony neplatí.*“

zdrojů, **neuskutečnění tzv. zpětného překladu**. Aktuálně, pro potřeby této práce, je pak hlavní nevýhodou nedokončená adaptace inventáře na české prostředí a **neexistence českých norem**, s čímž jsme se museli leckdy složitě potýkat v rámci interpretace našich výsledků.

Naše zdroje, navázané na fázi sběru dat, naznačují možnou **problémovost zodpovídání položek**, obsahujících zmínku **o užívání drog, respondenty bez této zkušenosti**. Ačkoli je jedno z těchto tvrzení ošetřeno vysvětlivkou, jak si mají tito respondenti počínat, nacházíme v inventáři další čtyři, kde je tato problematika zmíněna (jednou dokonce bez dalšího ekvivalentu, jehož doplnění rozhodně doporučujeme). Domníváme se tedy, že nejjistějším postupem, jak předejít případným nevalidním odpovědím, by bylo doplnění instrukce dotazníku o návrh strategie odpovídání v nastíněných případech (ve smyslu odhlédnutí od varianty vztahující se k drogám a zaměří se na ostatní předkládané apod.).

Vliv **kulturně specifických položek** se vhodným nahrazením problematických výrazů v české verzi, zdá se, podařilo odclonit. Reformulovány byly například zmínky o životě na ulici, v gangu, v komunitě nebo kulturně odlišné stereotypy o profesních skupinách ve společnosti, u jejichž členů je předpokládáno častější zapojení do nemorálních či nezákonných aktivit.

Námi vnímaná přílišná **délka** a, nejen s ní spojená, **nejasnost** některých položek v originále, se bohužel částečně přenesla i do české verze. Nám dostupné zdroje však zatím nenaznačují, že by tyto otázky činily respondentům větší obtíže (absence dotazů kvůli nesrozumitelnosti položek, příp. i obecně nízký průměrný skóre ve škále Cf-r). Více ale ukáží až výstupy položkové analýzy. Vzhledem ke zkušenosti s administrací inventáře také osobám s orientačně podprůměrným intelektem se zdá, že ani u nich nebude porozumění položkám větší překážkou. Přesto bychom při použití metody u jedinců se sníženým intelektem, důrazněji doporučovali její administraci v méně početných skupinách.

Velkým kladem nástroje je **precizně zpracovaný interpretační postup**, jehož zachování v české verzi rozhodně doporučujeme. V rámci **kazuistik** tří odsouzených se podařilo nastínit budoucí možnosti využití nástroje v našem prostředí. Ukázalo se, že propracovanost systému škál umožňuje opravdu detailní poznání a popis jedincova kriminálního myšlení i detekci, s ním souvisejících, problémových oblastí. V případě uzpůsobení systému intervencí, který je na výstupy inventáře navázán, českému prostředí, může být užitečným pomocníkem i ve výběru vhodných technik pro práci s konkrétním odsouzeným.

11.3 Limity, přínosy a náměty pro další výzkum

I přes přirozenou snahu vyvarovat se většiny nedostatků, má tato práce své značné limity. Řada z nich je však dána samotným charakterem studované oblasti, specifickostí výzkumu na odsouzených pachatelích TČ. Na některé z obecných nedostatků výzkumu ve vězeňském prostředí, které platí i pro nás, tak bylo upozorněno již v kapitole 7 (Organizace sběru dat). To proto, že popis specifických aspektů výzkumné práce v tomto prostředí, resp. standardních překážek, kterým zde musí výzkumník čelit, a z nich plynoucích nedostatků, využíváme v dané kapitole k objasnění našich postupů. Tyto limity zde proto zmíníme již jen okrajově.

Vedle vysvětlení, proč nebylo nebo nemohlo být nedostatkům předejito, prezentujeme v několika případech návrhy pro jejich eliminaci v navazujícím výzkumu, případná pozitiva, která z nich lze vytěžit, a nakonec i další náměty na celkové rozšíření poznání v této oblasti.

Výběrový soubor

Prvním krokem, ke kterému jsme museli přistoupit, bylo **zúžení výzkumného záběru pouze na pachatele vybrané TČ**, tj. pachatele loupeží a vloupání. Důvodem byly naše omezené možnosti i paralelně probíhající sběr dat na pachatelích násilné sexuální kriminality (v rámci výzkumu IKSP). Tento krok v sobě však zároveň skrývá hned dvě pozitiva. Umožňuje úvodní zmapování fenoménu u pachatelů specifické TČ, které je pro praxi jistě neméně důležité, ve srovnání s popisem a poznáním celku. A poskytuje data pro budoucí porovnání dosažených výstupů s dalšími skupinami pachatelů (v první řadě právě s pachateli násilné sexuálně motivované TČ). Náš soubor navíc tvoří **pouze muži**. Ačkoli jde o jisté zjednodušení, zvolili jsme ho záměrně. Z věznic, které jsme měli možnost oslovit a žádat o spolupráci, bychom - s ohledem na zastoupení žen mezi jejich odsouzenými - získali jen minimum respondentek. Výstupem by tedy nemohl být žádný relevantní závěr o této skupině, která by pro zachování homogenity našeho souboru byla ze souhrnných analýz pravděpodobně stejně vyloučena.

Vzhledem k našim značně omezeným možnostem, jsme museli přistoupit **k nenáhodnému, účelovému výběru** výzkumného souboru. Touto výběrovou strategií získaný **nereprezentativní vzorek**, i přes svou relativně uspokojivou velikost, bohužel neumožňuje širší zobecnění našich výsledků, které tak platí pouze pro náš výběrový soubor. Ze stejného důvodu je také územní rozložení našeho souboru značně nerovnoměrné. Přibližně polovina nasbíraných dat pochází z jediné věznice v Západních Čechách, typu s ostrahou. Pro penitenciární výzkum zcela běžná realizace sběru dat ve věznicích typu s dozorem a s ostrahou (Polišenská et al., 2013), k níž došlo i v našem případě, může mít jistý vliv

na složení souboru, například s ohledem na kriminální minulost. Případné „uměle navýšené“ zastoupení recidivistů obecně není žádoucí. V případě výzkumu kriminálního myšlení, na něm však lze nalézt i jisté pozitivum v přiblížení se klíčové skupině pachatelů. Jak totiž uvádíme v teoretické části, kriminální myšlení, vedle dalších faktorů, podporuje a udržuje tzv. kriminální životní styl a je nejvíce vyjádřeno právě u perzistentních pachatelů. Získání prvotních poznatků o kriminálních postojích odsouzených v ČR na takto specifickém vzorku, tak může být dokonce přínosem.

S ohledem na popsání specifika a nedostatky penitenciárních výzkumů se přesto domníváme, že jde v našem případě stále o relativně uspokojivý výzkumný soubor. Dobrovolnost účasti respondentů je samozřejmostí, kterou není nutné přehnaně zdůrazňovat. Přesto si ale musíme uvědomovat rizika zkreslení, která s sebou přináší – osoby odmítající účast na výzkumu se totiž mohou od zbytku souboru v jistých vlastnostech odlišovat. A ačkoli se můžeme na základě různých zdrojů, možná i opodstatněně, domnívat, že odlišnosti mezi spolupracujícími a nespolupracujícími jedinci nejspíše nebudou pro výzkum zásadní (například proto, že nesouhlas respondentů mohl být většinově ovlivněn vnějšími, organizačními faktory), dokud tuto skupinu v podstatných charakteristikách neporovnáme s výběrovým souborem, půjde vždy o pouhé domněnky. S tím úzce souvisí jednoznačný nedostatek naší práce, kterým jsou **chybějící údaje o návratnosti** u třech ze šesti spolupracujících věznic, z nichž pocházela přibližně třetina našich respondentů.

Sběr a zpracování dat

V této části začneme několika **obecnějšími připomínkami**. Ačkoli existuje již celá řada sebeposuzovacích nástrojů pro zachycení KM (což demonstruje i přehledka vybraných metod v podkapitole 2.2), stále se setkáme s debatami odborníků nad **užitečností self-reportových nástrojů**, dotazujících se pachatelů na jejich chování a další vnější projevy (viz např. Bulten et al., 2009). Kritici se domnívají, že vzhledem ke **specifickému prostředí věznic** i charakteristikám respondentů, může být validita jejich výstupů nadměrně ovlivněna sociální desirabilitou a dalšími tendencemi ke zkreslování. Vedle využívání nástrojů s validizačními škálami, vidí nejlepší cestu, jak toto riziko zmírnit, očekávatelně v jejich uplatňování v kombinaci s objektivními metodami, založenými například na pozorování probanda (Bulten et al., 2009). V souvislosti s PICTS je ale nutné doplnit, že na behaviorální projev měřeného fenoménu se soustředí jen malá část jeho položek, zbylé se dotazují na myšlenky, úvahy, postoje, názory či pocity respondenta. Ještě obecněji by pak kritika mohla mířit na samotnou **postizitelnost kriminálního myšlení prostřednictvím sebeposouzení**, jak bylo naznačeno

již v teoretické části práce při popisu trvajících sporu o možnosti náhledu a míry vědomosti tohoto fenoménu. Použitím self-reportového nástroje dáváme v podstatě nepřímou najevo svou důvěru ve skutečnost, že pachatel má stabilní povědomí o svých kriminálních přesvědčeních, které je zároveň okamžitě přenositelné „na papír“ (Abel et al., 1989). Podle Gannona a Polascheka (2006) však může tento „přístup“ jedince k vlastní kriminální kognici variovat, měnit se společně s některými klíčovými faktory, které v testové situaci zpravidla absentují (např. afekt, sexuální vzrušení, intoxikace).

Nejen ke KM se vztahuje další výhrada, týkající se měření fenoménu **pouze jediným nástrojem**. Za příznivějších podmínek bychom společně s PICTS-CZ administrovali i další vybranou metodu pro měření kriminálních postojů, osobnostní dotazník, uplatnili rozhovor, analýzu trestních spisů aj. Důvodem neuskutečnění podobného záměru byla opakovaně zmiňovaná, a v kapitole 8 podrobněji vysvětlená, snaha nepřetěžovat jak respondenty, tak především osoby pověřené administrací. Celý sběr dat pro účely této práce byl totiž založen výhradně na ochotě psychologů i odsouzených ke spolupráci. V případě nevyužití dalšího nástroje postihujícího KM byla důvodem také očekávaná komplikovanost procesu získání oprávnění k užívání instrumentu a především jeho převodu. Kvůli omezeným kapacitám autorky nebylo bohužel překročeno ani k vyžádání a analýze zmíněné dokumentace (rozhodnutí soudu, znaleckých posudků, opisů rejstříku trestů, aj.). Nedostatky týkající se přímo metody PICTS-CZ jsme podrobněji rozebrali již v předchozí části, v rámci popisu zkušeností s tímto nástrojem.

Zásadní nedostatek nacházíme **ve formuláři s doplňkovými položkami**, který nepamatoval na případné spáchání činu pod vlivem alkoholu nebo jiných drog, ani se nedotazoval na vztah pachatele k těmto látkám. Příčinou byla snaha o zachování stejné verze dokumentu, jaká měla být použita i ve studii IKSP, a bohužel i počáteční nedostatečné povědomí autorky o důležitosti zmíněných údajů pro náš výzkumný soubor.

Potýkali jsme se také s **nespolehlivou evidencí dat ve statistických listech** soudů a státních zastupitelství. Tyto dokumenty nebyly dohledatelné u všech našich respondentů. Navíc údajům, které obsahují, není možné vždy plně důvěřovat, jelikož zahrnují mnoho chyb. Tyto nedostatky mohou být i jednou z příčin nezjištění významného rozdílu mezi skupinami respondentů členěnými podle způsobu spáchání činu a postavení respondenta ve skupině spolupachatelů. Z důvodu, v tomto případě zcela zřejmé, nedostatečnosti v evidenci údajů, jsme nevyužili v dokumentech registrovanou informaci o spáchání činu pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek, příp. v souvislosti s jejich užíváním. Ze stejného důvodu nebyla, pro účely popisu souboru a testování hypotéz, využita zde vedená data o vztahu

pachatele k oběti, pohlaví oběti a její případné vyšší zranitelnosti s ohledem na věk (dítě, senior).

Za značný nedostatek považujeme **nezohlednění charakteru předchozí TČ** respondenta a zaměření pouze na jeho poslední TČ. Přitom analýza typu dříve spáchané TČ a následné zohlednění jejích zjištění, by bylo jistě velkým přínosem pro validitu našich závěrů. Pro svou náročnost (analýza opisů RT, tvorba vhodné klasifikace respondentů apod.) však nebyla realizace tohoto postupu v našich současných možnostech. Při velikosti našeho souboru by nejspíše znamenala i jeho přílišné rozdrobení, a tak i zhoršení možností dalších analýz.

V neposlední řadě nás limitovala **nemožnost osobně realizovat sběr dat, ani mu přihlížet**, především pak ve vztahu k naplnění vedlejšího cíle této práce (popis zkušeností mj. i z administrace české verze nástroje odsouzeným v ČR). Závěry v této oblasti tak trpí značně omezenou vypovídací hodnotou. Protože se ale jedná o spíše doplňkový cíl práce, nepřistoupili jsme po úvaze na možnost rozesílání dotazníků vězeňským psychologům, kteří administraci prováděli, s cílem získání zpětné vazby k práci s nástrojem. Navržený postup by však mohl být užitečným námětem pro výzkumný projekt, jehož cílem je adaptace metody.

Další výhrada se vztahuje k **porovnání našich výsledků se zahraničními výstupy**. Ačkoli se s uplatněným postupem v zahraničních studiích běžně setkáváme, nesmíme zapomínat, že při srovnávání pracujeme pouze s průměrnými hrubými skóry, které jsou do jisté míry vždy vlastností samotného nástroje, „odrazem“ jeho konstrukce, a my zde porovnáváme v podstatě několik jeho verzí. To je zvýšeně problematické právě v případě, kdy proces adaptace naší verze ještě nebyl dokončen. Navíc jsme museli, vzhledem k nedostupnosti kompletních dat z ostatních vzorků, přistoupit ke statistickému porovnání jednovýběrovým t-testem, ve kterém nemohly být zohledněny charakteristiky rozptylu komparativních souborů. Musíme také plně souhlasit s konstatováním Palmera a Hollina (2003) o potřebě dalšího výzkumu s uplatněním komparačních skupin pečlivě kontrolovaných především vzhledem k věku, aktuálně odsouzené TČ a počtu předchozích odsouzení.

Na jisté úskalí narážíme také při zpracování kazuistik, kde nám jako **podklady pro interpretace** slouží mj. tabulky s popisem charakteristik uvažování respondentů podle dosaženého T-skóru v jednotlivých škálách, vycházející z amerického originálu. Riziko tedy spočívá v tom, že vyjdeme z popisu vlastností KM, které u amerického souboru odpovídaly dané kategorii (rozmezí TS), ale již nemusejí odpovídat charakteristikám KM našich respondentů, ačkoli do daného rozmezí také spadají. Navržení jejich potenciálních úprav v souladu s českými výstupy však není v této fázi adaptace testu na místě.

Než přejdeme výhradně k námětům na další výzkum, rádi bychom závěrem této pasáže podotkli, že jsme si vědomi **značné rozsáhlosti předkládané práce**. Věříme ale, že délka textu neubírá na jeho kvalitě, a naopak s sebou přináší další nové a zajímavé informace. Práce nabyla na objemu mimo jiné i tím, že seznamuje s fenoménem a konceptem v České republice doposud téměř nepopsaným a zároveň velmi odlišně pojímaným, představuje instrument, který je v českém prostředí zcela nový. A kromě podrobného porovnání s výsledky v jiných zemích a závěrů z testování hypotéz, předkládá také tři detailně analyzované případové studie.

V **navazujících výzkumech** navrhujeme rozšířit poznání o vztahu kriminálních postojů a **kriminální minulosti** jedince. Sami jsme původně zamýšleli testovat také intenzitu kriminální kariéry, namísto její délky, a uvažovali o využití tzv. copas míry¹⁰², jejíž užitečnost v minulosti akcentovala především britská odborná literatura. Avšak její výsledky ve studii Blatníkové a Netíka (2008), které vyvolaly řadu pochybností o účelnosti tohoto indexu, příp. jeho konstrukci, nás od tohoto záměru odvedly. Proto nabízíme alespoň variantu spočívající v porovnání dvou „extrémních“ podskupin výběrového souboru, tj. pachatelů s nejvíce a nejméně rozvinutou KH ve sledovaných aspektech. Zcela nedotčena pak v našem výzkumu bohužel zůstala souvislost KM s **intellektem** a především **osobností** pachatele, a to pro naprostou nedostatečnost údajů, které se nám k těmto oblastem podařilo získat.

Vhodným krokem je jistě i vytvoření **typologie pachatelů** námi sledované TČ na základě jejich kriminálních postojů. Naplnění tohoto záměru, například pomocí vícerozměrné statistické metody shlukové analýzy, by vzhledem k doporučení Polišenské (2009), citovaného v závěru oddílu 3.2.2, mohlo být značným přínosem v poznání pachatelů této TČ.

Literatura hovoří o výskytu obdobných kognitivních distorzí či stylů myšlení také u většinové nekriminální populace. Velký potenciál proto vidíme ve vytvoření alternativní verze inventáře, umožňující jeho **administraci na nekriminální populaci**, která při současném znění položek není možná. Velmi zajímavý by pak mohl být, s odkazem na práce Babiaka, Hareho a dalších (např. 2006, 2010, 2013), výzkum úspěšných, vysoce postavených členů společnosti (manažerů, politiků, atpod.).

Velká očekávání jsou zpravidla spojována s **longitudinálním výzkumem**. Vybíráme proto jen jednu z mnoha otázek, kterou by mohl zodpovědět. Bylo by jistě zajímavé sledovat, zda osoby se srovnatelnou kriminální minulostí, ale odlišnými kriminálními postoji, vykazují i různý vývoj ve své kriminální dráze.

¹⁰² Tzv. copas skór vychází z celkového počtu odsouzení a délky kriminální historie. Přesný výpočet a další informace jsou k nalezení například ve studii Blatníkové a Netíka (2008).

Závěr

Podařilo se nám dostat našeho výzkumného záměru, utřídit a prohloubit dosavadní poznání o kriminálním myšlení. Domníváme se, že v teoretické části podrobně popisujeme všechny relevantní oblasti spojené s předmětem našeho výzkumu, mnohdy s obohacením o vysoce aktuální poznatky. Z úvodních pasáží empirické části vyzdvihneme popis průběhu výzkumu, který nad rámec běžného obsahu nabídl i přehlednou demonstraci překážek a obtíží, se kterými se výzkumník v rámci penitenciárního výzkumu setkává. Vzhledem k výsledné velikosti výzkumného souboru, lze jistý přínos sledovat i v popisu jeho charakteristik.

Prostřednictvím porovnání se zahraničními soubory se nakonec podařilo zjistit a popsat některé významné charakteristiky kriminálního myšlení naší skupiny pachatelů loupeže a krádeže vloupáním v ČR. Možnosti využití nástroje u těchto jedinců vcelku zdařile dokreslují i tři předložené kazuistiky.

Nalezli jsme také odpovědi na naše otázky o vztahu kriminálních postojů k vybraným charakteristikám respondentů a jejich dosavadní trestné činnosti. Dle očekávání bylo zjištěno, že s přibývajícím věkem pachatelů slábne intenzita kriminálních postojů a s narůstajícím rozsahem jejich kriminální historie zase sílí. Ujasnili jsme si souvislost mezi kriminálním myšlením a vzděláním, když pachatelé s vyšším dosaženým vzděláním vykazovali významně nižší míru kriminálních přesvědčení. Nevyvrácen zůstává náš předpoklad o neopodstatněném oddělování pachatelů loupeží a vloupání v rámci výzkumu kriminálního myšlení. Prokázat se ale nepodařila hypotetizovaná rozdílnost kriminálních přesvědčení u odsouzených, kteří se námi sledovaného trestného činu dopustili sami nebo naopak ve spolupachatelství, ani mezi vedoucími a řadovými spolupachateli.

Stručně byla popsána také naše zkušenost z práce s instrumentem v českém prostředí zcela novým a ojedinělým. Ze stručné analýzy situace v ČR, ve vztahu k měření kriminálního myšlení a příbuzných konceptů, vyplývá, že jde o jedinou kvantitativní metodu u nás a zároveň první prezentaci jejích výstupů. Na úplný závěr si dovolíme konstatovat, že z diplomové práce vzešly a v rámci diskuse byly nabídnuty četné, a poměrně podnětné, náměty pro další výzkum.

Seznam literatury

- Abel, G. G., Becker, J. V., & Cunningham-Rathner, J. (1984). Complications, consent, and cognitions in sex between children and adults. *International Journal of Law & Psychiatry*, 7(1), 89-103.
- Abel, G. G., Gore, D. K., Holland, C. L., Camp, N., Becker, J. V., & Rathner, J. (1989). The measurement of the cognitive distortions of child molesters. *Sex Abuse*, 2(2), 135-152.
- Abrams, D., Wetherell, M., Cochrane, S., Hogg, M. A., & Turner, J. C. (1990). Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity and group polarization. *British Journal of Social Psychology*, 29(2) 97-119.
- Abramson, L. Y., Seligman, M. E., & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87(1), 49-74.
- Allan, M., Grace, R. C., Rutherford, B., & Hudson, S. M. (2007). Psychometric assessment of dynamic risk factors for child molesters. *Sexual Abuse: A Journal of Research & Treatment*, 19(4), 347-367.
- Andershed, H., Kerr, M., Stattin, H., & Levander, S. (2002). Psychopathic traits in non-referred youths: Initial test of a new assessment tool. In E. Blaauw, J. M. Philippa, K. C. M. P. Ferenschild, & B. van Lodensteijn (Eds.), *Psychopaths: Current international perspectives* (pp. 131-158). The Hague, NL: Elsevier.
- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically-relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
- Archer, H., & Haigh, A. M. (1997). Do beliefs about aggressive feelings and actions predict reported levels of aggression? *British Journal of Social Psychology*, 36(1), 83-105.
- Babiak, P., & Hare, R. D. (2006). *Snakes in Suits: When Psychopaths Go to Work*. New York: Regan Books.
- Babiak, P., Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2010). Corporate psychopathy: Talking the walk. *Behavioral Sciences & the Law*, 28(2), 174-193.
- Balcar, K. (1983). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha: SPN.
- Balcar, K. (2004). *Dotazník konstruktivního myšlení - CTI*. Praha: Testcentrum.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 161-191). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Vol. 1 - Theory* (pp. 45-103). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374
- Banase, R., Koppehele-Gossel, J., Kistemaker, L. M., Werner, V. A., & Schmidt, A. F. (2013). Pro-criminal attitudes, intervention, and recidivism. *Aggression & Violent Behavior*, 18(6), 673-685.
- Baumeister, R. F. (1998). The self. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 1) (pp. 680-740). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Baumgartner, F. (2008). Sociální poznávání. In J. Výrost & I. Slaměnik (Eds), *Sociální psychologie* (pp. 181-198). Praha: Grada.
- Barbaree, H. E., Seto, M. C., Langton, C. M., & Peacock, E. J. (2001). Evaluating the predictive accuracy of six risk assessments instruments for adult sex offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 28(4), 490-521.
- Barriga, A. Q. (2008). *How I Think about Drugs and Alcohol (HIT-D&A) Questionnaire Manual*. Champaign, IL: Research Press.
- Barriga, A. Q., Gibbs, J. C., Potter, G., & Liao, A. K. (2001). *How I Think (HIT) Questionnaire Manual*. Champaign, IL: Research Press.
- Barriga, A. Q., Landau, J. R., Stinson, B. L., Liao, A. K., & Gibbs, J. C. (2000). Cognitive distortion and problem behaviors in adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), 36-56.
- Berman, A. H. (2004). The Reasoning and Rehabilitation Program: Assessing Short- and Long-Term Outcomes Among Male Swedish Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 40(1/2), 85-103.
- Bernasco, W., & Luyckx, F. (2003). Effects of attractiveness, opportunity and accessibility to burglars on residential burglary rates of urban neighborhoods. *Criminology*, 41(3), 981-1002.
- Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: IKSP.

- Blatníková, Š. (2009). Paradigma kriminální kariéry. *Trestněprávní revue*, 8(3), 75-81.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP.
- Blud, L., Travers, R., Nugent, F., & Thornton, D. (2003). Accreditation of offending behaviour programmes in HM Prison Service: 'What Works' in practice. *Legal and Criminological Psychology*, 8(1), 69-81.
- Blumenthal, S., Gudjonsson, G., & Burns, J. (1999). Cognitive distortions and blame attribution in sex offenders against adults and children. *Child Abuse and Neglect*, 23(2), 129-143.
- Boduszek, D., Adamson, G., Shevlin, M., & Hyland, P. (2012). The role of personality in the relationship between criminal social identity and criminal thinking style within a sample of prisoners with learning difficulties. *Journal of Learning Disabilities and Offending Behaviour*, 3(1), 12-24.
- Boduszek, D., & Hyland, P. (2012). Psycho-Sociological Review of Criminal Thinking Style. *Journal of Humanistics & Social Sciences*, 1(1), 28-36.
- Boduszek, D., Hyland, P., Pedziszczak, J., & Kielkiewicz, K. (2012). Criminal attitudes, recidivistic behaviour, and the mediating role of associations with criminal friends: An empirical investigation within a prison sample of violent offenders. *Europe's Journal of Psychology*, 8(1), 18-31.
- Boduszek, D., McLaughlin, C., & Hyland, P. (2011). Criminal attitudes of ex-prisoners: The role of personality, anti-social friends and recidivism. *Internet Journal of Criminology* [online] [cit. 2013-11-26]. Dostupné z: <http://www.internetjournalofcriminology.com/>.
- Bohner, G. (2006). Postoje. In M. Hewstone & W. Stroebe (Eds.), *Sociální psychologie* (pp. 281-328). Praha: Portál.
- Bonta, J., Law, M., & Hanson, K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123(2), 123-142.
- Borovanská, M. (2011). Užívání neutralizačních technik u nekriminální populace. In K. Večerka (Ed.), *Propojení teorie a praxe při studiu sociálních deviací: Sborník příspěvků z konference sekce sociální patologie MČSS* (pp. 196-202). Praha: Masarykova česká sociologická společnost.
- Bourgon, G., & Armstrong, B. (2005). Transferring the principles of effective treatment into a 'real world' prison setting. *Criminal Justice and Behavior*, 32(1), 3-25.

- Bulten, E., Nijman, H., & van der Staak, C. (2009). Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample. *Legal & Criminological Psychology, 14*(1), 35-49.
- Bumby, K. M. (1996). Assessing the cognitive distortions of child molesters and rapists: Development and validation of the MOLEST and RAPE scales. *Sex Abuse, 8*(1), 37-54.
- Bush, J. (1995). Teaching self-risk management to violent offenders. In J. McGuire (Ed.), *What works: Reducing reoffending - Guidelines from research and practice* (pp. 139-154). New York: John Wiley.
- Cale, E. M., & Lilienfeld, S. O. (2003). What every forensic psychologist should know about psychopathic personality. In W. O'Donohue & E. Levensky (Eds.), *Handbook of forensic psychology* (pp. 395-428). New York: Academic Press.
- Cejp, M. (2011). *Aplikace výzkumných metod a technik v kriminologii: Obecná část*. Praha: IKSP.
- Clark, M. (2011). The role of social cognition in the development of the criminal career. *Internet Journal of Criminology* [online] [cit. 2013-11-25]. Dostupné z: <http://www.internetjournalofcriminology.com/>.
- Cook, P. H. (1987). Robbery violence. *The Journal of Criminal Law & Criminology, 78*(2), 357-376.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Čermák, I. (1996). *Sociálně kognitivní teorie morálky Alberta Bandury*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR.
- Čírtková, L. (2009). *Forezní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- ČVUT (2014). *ROC křivky přežití* [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://cyber.felk.cvut.cz/gerstner/teaching/zbd/biostat3.pdf>.
- DeLisi, M. (2005). *Career Criminals in Society*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dembo, R., Turner, C. W., & Jainchill, N. (2007). An assessment of criminal thinking among incarcerated youths in three states. *Criminal Justice and Behavior, 34*(9), 1157-1167.
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 53*(6), 1146-1158.

- Dodge, K. A., & Price, J. M. (1990). Hostile attributional biases in severely aggressive adolescents. *Journal of Abnormal Psychology, 99*(4), 385-392.
- Egan, V., McMurrin, M., Richardson, C., & Blair, M. (2000). Criminal cognitions and personality: What does the PICTS really measure? *Criminal Behaviour & Mental Health, 10*(3), 170-184.
- Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy*. New York: Lyle Stuart.
- Epstein, S. (1993). *Manual for the constructive thinking inventory*. Amherst, MA: University of Massachusetts.
- Eysenck, S. B. G., & Eysenck, H. J. (1997). Personality differences between prisoners and controls. *Personality and Individual Differences, 40*(5), 1023-1028.
- Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues. *Criminology, 41*(2), 221-256.
- Feeney, F. (1986). Robbers as decision-makers. In D. Cornish & R. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal* (pp. 53-71). New York: Springer-Verlag.
- Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Fincham, F., & Hewstone, M. (2006). Atribuční teorie a výzkum: od základů k aplikaci. In M. Hewstone & W. Stroebe (Eds.), *Sociální psychologie* (pp. 237-280). Praha: Portál.
- Fisher, S., & Hall, G. (2011). "If you show a bit of violence they learn real quick": Measuring entitlement in violent offenders. *Psychiatry, Psychology & Law, 18*(4), 588-598.
- Flavell, J. H. (2000). Development of children's knowledge about the mental world. *International Journal of Behavioral Development, 24*(1), 15-23.
- Freud, A. (1936). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*. Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Friendship, C. Blud, L., Erikson, M, Travers, R., & Thornton, D. (2003). Cognitive-behavioural treatment for imprisoned offenders: An evaluation of HM Prison Service's cognitive skills programmes. *Legal & Criminological Psychology, 8*(1), 103-114.
- Funk, J. B., Elliott, R., Urman, M. L., Flores, G. T., & Mock, R. M. (1999). The attitudes towards violence scale: A measure for adolescents. *Journal of Interpersonal Violence, 14*(11), 1123-1136.

- Gannon, T. A., Ward, T., & Collie, R. (2007). Cognitive distortions in child molesters: Theoretical and research developments over the past two decades. *Aggression & Violent Behavior, 12*(4), 402-416.
- Garner, B. R., Knight, K., Flynn, P. M., Morey, J. T., & Simpson, D. D. (2007). Measuring offender attributes and engagement in treatment using the Client Evaluation of Self and Treatment. *Criminal Justice and Behavior, 34*(9), 1113-1130.
- Gendreau, P., Goggin, C. E., & Law, M. A. (1997). Predicting prison misconducts. *Criminal Justice and Behavior, 24*(4), 414-431.
- Gendreau, P., Grant, B. A., Leipciger, M., & Collins, C. (1979). Norms and recidivism rates for the MMPI and selected experimental scales on a Canadian delinquent sample. *Canadian Journal of Behavioural Science, 11*(1), 21-31.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! *Criminology, 34*(4), 575-607.
- Gerlová, E., Weiss, P., & Ptáček, R. (2008). Implicitní teorie a kognitivní distorze u pachatelů sexuálních deliktů. *Československá psychologie, 52*(5), 493-499.
- Gibbs, J. C., Potter, G., & Goldstein, A. P. (1995). *The EQUIP program: Teaching youth to think and act responsibly through a peer-helping approach*. Champaign, IL: Research Press.
- Gonsalves, V. M., Scalora, M. J., & Huss, M. T. (2009). Prediction of recidivism using the Psychopathy Checklist–Revised and the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles within a forensic sample. *Criminal Justice and Behavior, 36*(7), 741-756.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1464-1480.
- Grumlík, R. (1992). Loupežný trestný čin v psychiatrické expertize. *Kriminalistický sborník, 12*, 473-475.
- Hanson, R. K., Gizzarelli, R., & Scott, H. (1994). The attitudes of incest offenders: Sexual entitlement and acceptance of sex with children. *Criminal Justice and Behavior, 21*(2), 187-202.
- Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. E. (2005). The characteristics of persistent sexual offenders: A meta-analysis of recidivism studies. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 73*(6), 1154-1163.

- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, ON: Multi-Health Systems.
- Hart, S. D., Cox, D. N., & Hare, R. D. (1995). *The Hare Psychopathy Checklist: Screening Version*. Toronto, ON: Multi-Health Systems.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Haslam, S. A., Oakes, P. J., McGarty, G., Turner, J. C., & Onorato, R. S. (1995). Contextual changes in the prototypicality of extreme and moderate outgroup members. *European Journal of Social Psychology, 25*(5), 509-530.
- Hatch-Maillette, M. A., & Scalora, M. J. (2001). Criminal thinking patterns: Are child molesters unique? *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology, 45*(1), 102-117.
- Healy, D., & O'Donnell, I. (2006). Criminal thinking on probation: A perspective from Ireland. *Criminal Justice and Behavior, 33*(6), 782-802.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Hendl, J. (2006). *Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Henning, K. R., & Frueh, B. C. (1996). Cognitive-behavioural treatment of incarcerated offenders: An evaluation of the Vermont Department of Corrections' Cognitive Self-Change Program. *Criminal Justice and Behaviour, 23*(1), 523-541.
- Henning, K., & Holdford, R. (2006). Minimization, denial, and victim blaming by batterers: How much does the truth matter? *Criminal Justice and Behavior, 33*(1), 110-130.
- Hoge, R. D., Andrews, D. A., & Leschied, A. W. (1994). Tests of three hypotheses regarding the predictors of delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology, 22*(5), 547-559.
- Hogg, M. A., & Smith, J. R. (2007). Attitudes in social context: A social identity perspective. *European Review of Social Psychology, 18*(1), 89-131.
- Holsinger, A. M. (1999). Assessing criminal thinking: Attitudes and orientations influence behavior. *Corrections Today, 61*(1), 22-25.
- Hood, R., Shute, S., Feilzer, M., & Wilcox, A. (2002). Sex offenders emerging from long-term imprisonment: A study of their long-term reconviction rates and of parole board members' judgements of their risk. *British Journal of Criminology, 42*(2), 371-394.
- Hoskovec, J., Nakonečný, M., & Sedláková, M. (2002). *Psychologie XX. století*. Praha: Karolinum.

- Hulmáková, J. (2005). Stav, struktura a vývoj kriminality. In J. Kuchta, H. Válková (Eds.), *Základy kriminologie a trestní politiky* (pp. 123-155). Praha: C. H. Beck.
- IS MU. Informační systém Masarykovy univerzity. (2004). *Studijní materiály předmětu FSS SOC418 Multivariační analýza dat I.: Lekce 9 - Jak odhalit vliv třetí proměnné - elaborace*. [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SOC418/Lekce_9_elaborace.pdf.
- Jabor, A. (2014). *ROC analýza – porovnání ROC křivek* [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://oldweb.izip.cz/ds3/hypertext/AJDVP.htm>.
- Jones, D. W. (2008). *Understanding criminal behaviour: Psychosocial approaches to criminality*. Devon, UK: Willan publishing.
- Kaiser, G. (1994). *Kriminologie*. Praha: C. H. Beck.
- Kelly, G. A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
- Knight, K., Garner, B. R., Simpson, D. D., Morey, J. T., & Flynn, P. M. (2006). An assessment for criminal thinking. *Crime & Delinquency*, 52(1), 159-177.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1993). Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime. *Criminology*, 31(3), 301-325.
- Lynam, D. R. (1996). Early identification of chronic offenders: Who is the fledgling psychopath? *Psychological Bulletin*, 120(2), 209-234.
- Majerová, P. (2010). *Vnímání viny odsouzených k trestu odnětí svobody* (Diplomová práce). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie.
- Maltz, M. D. (2001). *Recidivism*. Orlando, FL: Academic Press, Inc.
- Mandracchia, J. T., & Morgan, R. D. (2011). Understanding criminals' thinking: Further examination of the Measure of Offender Thinking Styles – Revised. *Assessment*, 18(4), 442-452.
- Mandracchia, J. T., Morgan, R. D., Garos, S., & Garland, J. T. (2007). Inmate thinking patterns: An empirical investigation. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1029-1043.
- Mann, R. E., & Beech, A. R. (2003). Cognitive distortions, schemas, and implicit theories. In T. Ward, D. R. Laws, & S. M. Hudson (Eds.), *Sexual deviance: Issues and Controversies* (pp. 135-153). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mann, R. E., Webster, S., Wakeling, H. C., & Marshall, W. L. (2007). The measurement and influence of child sexual abuse supportive beliefs. *Psychology, Crime & Law*, 13(5), 443-458.
- Marešová, A. (2011). *Resortní statistiky - základní zdroj informací o kriminalitě v České republice (Vybrané metody kriminologického výzkumu - svazek 2)*. Praha: IKSP.

- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M., & Tamchyna, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP.
- Marshall, W. L., Marshall, L. E., & Kingston, D., A. (2011). Are the cognitive distortions of child molesters in need of treatment? *Journal of Sexual Aggression*, 17(2), 118-129.
- Maruna, S. (2004). Desistance and explanatory style: A new direction in the psychology of reform. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20(2), 184-200.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions. *Legal & Criminological Psychology*, 11(2), 155-177.
- Mathieu, C., Hare, R. D., Jones, D. N., Babiak, P., & Neumann, C. S. (2013). Factor structure of the B-Scan 360: A measure of corporate psychopathy. *Psychological Assessment*, 25(1), 288-293.
- McCoy, K., Fremouw, W., Tyner, E., Clegg, C., Johansson-Love, J., & Strunk, J. (2006). Criminal-thinking styles and illegal behavior among college students: Validation of the PICTS. *Journal of Forensic Sciences*, 51(5), 1174-1177.
- Meehl, P. E. (1999). Clarifications about taxometric method. *Applied & Preventive Psychology*, 8(3), 165-174.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Mihailides, D. W., Devilly, G. J., & Ward, T. (2004). Implicit cognitive distortions and sexual offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16(4), 333-350.
- Mills, J. F., Anderson, D., & Kroner, D. G. (2004). The antisocial attitudes and associates of sex offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 14(2), 134-145.
- Mills, J. F., & Kroner, D. G. (1997). The Criminal Sentiments Scale: Predictive validity in a sample of violent and sex offenders. *Journal of Clinical Psychology*, 53(4), 399-404.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Forth, A. E. (2002). Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): Development, factor structure, reliability, and validity. *Assessment*, 9(3), 240-253.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Hemati, T. (2004). The Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): The prediction of general and violent recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 31(6), 717-733.
- Mitchell, D., & Tafrate, R. C. (2012). Conceptualization and measurement of criminal thinking: Initial validation of the Criminogenic Thinking Profile. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 56(7), 1080-1102.

- Morey, L. C. (1991). *Personality Assessment Inventory professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Motiuk, L. L., & Porporino, F. J. (1991). *The prevalence, nature and severity of mental health problems among federal male inmates in Canadian penitentiaries*. Ottawa, CA: Correctional Service Canada.
- MV ČR. (2013). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2012* [online] [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitřni-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2012.aspx>.
- Mylonas, A. D., & Reckless, W. C. (1963). Prisoner's attitudes toward law and legal institutions. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 54(4), 479-484.
- Nas, C. N., Brugman, D., & Koops, W. (2008). Measuring self-serving cognitive distortions with the "How I Think" Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, 24(3), 181-189.
- Neidigh, L., & Krop, H. (1992). Cognitive distortions among child sexual offenders. *Journal of Sex Education and Therapy*, 18(3), 208-215.
- Nejvyšší státní zastupitelství ČR. (2013). *Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2012* [online] [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/udaje-o-cinnosti-a-statisticke-udaje/zprava-o-innosti>.
- Netík, K. (1990). *Kriminální agresor*. Praha: Bulletin studijního a výzkumného oddělení ředitelství správy SNV ČR.
- Netík, K. (2012). *Posudek na diplomovou práci kolegyně Aleny Popelkové Charakteristiky kriminální kariéry a osobnosti recidivního pachatele násilné trestné činnosti* [online] [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpz/detail/91000/>.
- Netíka, K., & Netíková, D. (1994). *Dotazník kriminálního životního stylu - Specifické Vzorce Iracionálního Myšlení - kriminalita (SVIM – C)*. Praha.
- Neumann, J., Dobešová, I., & Kotovová, E. P. (1985). Globální charakteristiky pachatelů vybraných trestných činů. In O. Suchý, A. R. Ratinov, & M. Urbanová (Eds.), *Osobnost pachatele: II. díl* (pp. 263-274). Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.
- Novaco, R. W. (1975). *Anger control: The development and evaluation of an experimental treatment*. Lexington, MA: D. C. Health.
- Novotný, O. et al. (2007). *Trestní právo hmotné 2: Zvláštní část*. Praha: ASPI.
- Novotný, O., Zapletal, J. et al. (2008). *Kriminologie*. Praha: ASPI.

- Ó Ciardha, C., & Gannon, T. A. (2011). The cognitive distortions of child molesters are in need of treatment. *Journal of Sexual Aggression, 17*(2), 130-141.
- Ó Ciardha, C., & Ward, T. (2013). Theories of cognitive distortions in sexual offending: What the current research tells us. *Trauma, Violence & Abuse, 14*(1), 5-21.
- Osmančík, O. et al. (1992a). *Násilná kriminalita*. Praha: IKSP.
- Osmančík, O. et al. (1992b). *Trestný čin loupeže v Praze*. Praha: IKSP.
- Otter, Z., & Egan, V. (2007). The evolutionary role of self-deceptive enhancement as a protective factor against antisocial cognitions. *Personality & Individual Differences, 43*(8), 2258-2269.
- Palmer, E. J., & Hollin, C. R. (2003). Using the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English prisoners. *Legal and Criminological Psychology, 8*(2), 175-181.
- Palmer, E. J., & Hollin C. R. (2004a). Predicting reconviction using the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English prisoners. *Legal & Criminological Psychology, 9*(1), 57-68.
- Palmer, E. J., & Hollin C. R. (2004b). The use of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English young offenders. *Legal and Criminological Psychology, 9*(2), 253-263.
- Peacock, E. J. (2000). *Sex offender acceptance of responsibility scales*. Warkworth, CA: Correctional Service of Canada, Warkworth Institution.
- Peterson, M. A., & Braiker, H. B. (1980). *Doing crime: A survey of California prison inmates*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Piaget, J., & Inhelderová, B. (2007). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- Polaschek, D. L. L., Collie, R. M., & Walkey, F. H. (2004). Criminal Attitudes to Violence: Development and preliminary validation of a scale for male prisoners. *Aggressive Behavior, 30*(6), 484-503.
- Polaschek, D. L. L., & Gannon, T. A. (2004). The implicit theories of rapists: What convicted offenders tell us. *Sexual Abuse: A Journal of Research & Treatment, 16*(4), 299-314.
- Policie ČR (2014). *Statistické přehledy kriminality za rok 2013* [online] [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2013.aspx>.
- Polišenská, V. A. (2009). Popis osobnosti pachatele trestného činu vloupání dle Cloningerova dotazníku temperamentu a charakteru. *Československá psychologie, 53*(6), 545-555.

- Polišenská, V. A. (2010). Trestný čin krádeže vloupáním: teorie a výzkum v zahraničí. *Kriminalistika*, 43(1), 27-35.
- Polišenská, V. A., Borovanská, M., & Koubalíková, S. (2010). *Pachatelé vloupání: osobnost, agrese a strategie*. Praha: Psychologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.
- Polišenská, V. A., Borovanská, M., & Koubalíková, S. (2013). Výzkum pachatelů trestné činnosti realizovaný ve věznicích versus na svobodě: výhody a nevýhody. In K. Večerka (Ed.), *Prevence sociálních deviací – přání, naděje a realita: Sborník příspěvků z konference sekce sociální patologie MČSS* (pp. 93-97). Praha: Masarykova česká sociologická společnost.
- Pollock, N. L., & Hashmall, J. M. (1991). The excuses of child molesters. *Behavioral Sciences and the Law*, 9(1), 53-59.
- Praško, J., Prašková, H., & Prašková, J. (2003). *Deprese a jak ji zvládat: Stop zoufalství a beznaději*. Praha: Portál.
- Rada, R. T. (1978). Legal aspects in treating rapists. *Criminal Justice and Behavior*, 5(4), 369-378.
- Ragatz, L. L., Anderson, R. J., Fremouw, W., & Schwartz, R. (2011). Criminal thinking patterns, aggression styles, and the psychopathic traits of late high school bullies and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 37(2), 145-160.
- Redl, F., & Wineman, D. (1951). *Children who hate: The disorganization and breakdown of behavior controls*. Glencoe, IL: Free Press.
- Ross, R., & Fabiano, E. (1985). *Time to think: A cognitive model of delinquency prevention and offender rehabilitation*. Johnson City, TN: Institute of Social Sciences and Arts, Inc.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning nad clinical psychology*. New York: Prentice-Hall.
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L., & Tomášek, J. (2005). *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha: IKSP.
- Ruscio, J. (2007). Taxometric analysis: An empirically-grounded approach to implementing the method. *Criminal Justice and Behavior*, 34(12), 1588–1622.
- Salter, A. (2013). *Cognitive Skills vs Criminal Thinking* [online] [cit. 2013-11-02]. Dostupné z: <http://www.annasalter.com/shows/show05.pdf>.
- Sarnecki, J. (1990). Delinquent networks in Sweden. *Journal of Quantitative Criminology*, 6(1), 31-51.
- Scott, M. B., & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33(1), 46-62.
- Sdružení pro motivační rozhovory. (2014). *Motivační rozhovory* [online] [cit. 2013-11-02]. Dostupné z: <http://www.motivacnirozhovory.cz/>.

- Schneider, S. L., & Wright, R. C. (2001). The FoSOD: A measurement tool for reconceptualizing the role of denial in child molesters. *Journal of Interpersonal Violence, 16*(6), 545-564.
- Schneider, S., L., & Wright, R. C. (2004). Understanding denial in sexual offenders: A review of cognitive and motivational processes to avoid responsibility. *Trauma, Violence, & Abuse, 5*(1), 3-20.
- Simourd, D. J. (1997). The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes. *Criminal Justice and Behavior, 24*(1), 52-70.
- Simourd, D. J. (2006). *Validation of Risk/Needs Assessments in the Pennsylvania Department of Corrections: Final Report - Grant 15288* [online] [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://pacrimstats.info/PCCDReports/EvaluationResearch/Completed%20Research/Corrections%20and%20Alternative%20Sanctions/Assessment%20Instruments/LSI-R_pccdfinalrept_12-06.pdf
- Simourd, D. J., & Olver, M. E. (2002). The future of criminal attitudes research and practice. *Criminal Justice and Behavior, 29*(4), 427-446.
- Simourd, D. J., & van de Ven, J. (1999). Assessment of criminal attitudes: Criterion-related validity of the Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale. *Criminal Justice and Behavior, 26*(1), 90-106.
- Slánský, T. (2008). *Agrese u pachatelů majetkové trestné činnosti a loupeží* (Diplomová práce). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra psychologie, Brno.
- Gillernová, I. et al. *Slovník základních pojmů z psychologie*. Praha: Fortuna.
- Smith, J. (2003). *The Nature of Personal Robbery: Research Study No. 254*. London: Home Office Development and Statistics Directorate.
- Sprang, G. (2008). Victim Impact Panels: An examination of the effectiveness of this program on lowering recidivism and changing offenders attitudes about drinking and driving. *Journal of Social Service Research, 22*(3), 73-84.
- Staton-Tindall, M., Garner, M. B., Morey, J. T., Leukefeld, C., Krietemeyer, J., Saum, C. A., & Oser, C. B. (2007). Gender differences in treatment engagement among a sample of incarcerated substance abusers. *Criminal Justice and Behavior, 34*(9), 1143-1156.
- Sutherland, E. H. (1940). White-Collar Criminality. *American Sociological Review, 5*(1), 1-12.

- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1978). *Criminology* (10th ed.). Philadelphia, PA: Lippincott.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Šturmová, L. (2013). *Osobnostní charakteristiky pachatelů majetkové trestné činnosti v kontextu kriminální kariéry* (Diplomová práce). Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Psychologický ústav, Brno.
- Thakker, J., Ward, T., & Navathe, S. (2009). The cognitive distortions and implicit theories of child sexual abusers. In T. A. Gannon, T. Ward, & A. R. Beech (Eds.), *Aggressive Offenders' Cognition: Theory, Research and Practice* (pp. 9-29). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Tollett, C. L., & Benda, B. B. (1999). Predicting 'survival' in the community among persistent and serious juvenile offenders: A 12-month follow-up study. *Journal of Offender Rehabilitation*, 28(3/4), 49-76.
- Tomášek, J. (2013). *Self-reportové studie kriminálního chování*. Praha: IKSP.
- Triolo, S. J., & Murphy, K. R. (1996). *Attention deficit scales for adults*. New York: Bruner/Mazel.
- Tyrlíka, M., Borovanská, M., Jankovská, M., Ježková, V., & Pokorná, Z. (2011). *Užívání neutralizačních technik u nekriminální populace v kontextu osobnostních charakteristik a intelektových schopností jedince*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Válková, J. (1998). Výzkum obětí trestného činu. In J. Válková (Ed.), *Oběti trestného činu* (pp. 1-105). Praha: IKSP.
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., & Neumann, J. (2004). *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha, IKSP.
- VS ČR. (2013). *Cíle a poslání VS ČR* [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/cile-a-poslani-vs-cr-6124>.
- VS ČR. (2014a). *Co je SARPO* [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/co-je-sarpo-1762/>.
- VS ČR. (2014b). *Organizační jednotky* [online] [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/oj/>.
- VS ČR. (2014c). *Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2013* [online] [cit. 2014-06-15]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>.

- Výrost, J. (2008). Postoje, jejich utváření a změna. In J. Výrost & I. Slaměník (Eds), *Sociální psychologie* (pp. 127-145). Praha: Grada.
- Wallinius, M., Johansson, P., Larden, M., & Dernevik, M. (2011). Self-serving cognitive distortions and antisocial behavior among adults and adolescents. *Criminal Justice and Behavior, 38*(3), 286-301.
- Walters, G. D. (1990). *The criminal lifestyle: Patterns of serious criminal conduct*. Newbury Park, CA: Sage.
- Walters, G. D. (1995a). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part I: Reliability and preliminary validity. *Criminal Justice and Behavior, 22*(3), 307-325.
- Walters, G. D. (1995b). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part II: Identifying simulated response sets. *Criminal Justice and Behavior, 22*(4), 437-445.
- Walters, G. D. (1996). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part III: Predictive validity. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology, 40*(2), 105-112.
- Walters, G. D. (1997). Predicting short-term release outcome using the LCSF and PICTS. *Journal of Mental Health in Corrections Consortium, 44*(3), 18-25.
- Walters, G. D. (2001a). Development of a Fear-of-Change scale for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Journal of Offender Rehabilitation, 34*(1), 1-8.
- Walters, G. D. (2001b). Revised validity scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Journal of Offender Rehabilitation, 32*(1), 1-13.
- Walters, G. D. (2002a). *Criminal belief systems: An Integrated-Interactive Theory of Lifestyle*. Westport, CT: Praeger.
- Walters, G. D. (2002b). Current and Historical content scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Legal & Criminological Psychology, 7*(1), 73-86.
- Walters, G. D. (2002c). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS): A review and meta-analysis. *Assessment, 9*(3), 278-291.
- Walters, G. D. (2003). Changes in criminal thinking and identity in novice and experienced inmates: Prisonization revisited. *Criminal Justice and Behavior, 30*(4), 399-421.
- Walters, G. D. (2005a). How many factors are there on the PICTS? *Criminal Behaviour & Mental Health, 15*(4), 273-283.

- Walters, G. D. (2005b). Predicting institutional adjustment with the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *International Journal of Forensic Mental Health*, 4(1), 63-70.
- Walters, G. D. (2005c). Recidivism in released Lifestyle Change Program participants. *Criminal Justice and Behavior*, 32(1), 50-68.
- Walters, G. D. (2006a). Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: a personal view. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 16(2), 87-99.
- Walters, G. D. (2006b). Proactive and reactive composite scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *Journal of Offender Rehabilitation*, 42(4), 23-36.
- Walters, G. D. (2006c). *The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS): Professional manual*. Allentown, PA: Center for Lifestyle Studies.
- Walters, G. D. (2006d). Use of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles to predict disciplinary adjustment in male inmate program participants. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(2), 166-173.
- Walters, G. D. (2007a). Brief Report correlations between the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and World-View Rating Scale in male federal prisoners. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 17(3), 184-188.
- Walters, G. D. (2007b). Measuring proactive and reactive criminal thinking with the PICTS: Correlations with outcome expectancies and hostile attribution biases. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(4), 371-385.
- Walters, G. D. (2007c). Predicting institutional adjustment with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles composite scales: Replication and extension. *Legal & Criminological Psychology*, 12(1), 69-81.
- Walters, G. D. (2007d). Response style versus crime-specific cognition: Predicting disciplinary adjustment and recidivism in male and female offenders with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Assessment*, 14(1), 35-43
- Walters, G. D. (2007e). The latent structure of the criminal lifestyle: A taxometric analysis of the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *Criminal Justice and Behavior*, 34(12), 1623-1637.
- Walters, G. D. (2009a). Effect of a longer versus shorter test-release interval on recidivism prediction with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(6), 665-678.

- Walters, G. D. (2009b). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Psychopathy Checklist: Screening version as incrementally valid predictors of recidivism. *Law and Human Behavior, 33*(6), 497-505.
- Walters, G. D. (2011). Predicting recidivism with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Level of Service Inventory-Revised: Screening Version. *Law and Human Behavior, 35*(3), 211-220
- Walters, G. D. (2012). *Crime in a psychological context: From career criminals to criminal careers*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Walters, G. D., & Elliott, W. N. (1999). Predicting release and disciplinary outcome with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles: Female data. *Legal and Criminological Psychology, 4*(1), 15-21.
- Walters, G. D., Elliott, W. N., & Miscoll, D. (1998). Use of the psychological inventory of criminal thinking. *Criminal Justice & Behavior, 25*(1), 125-134.
- Walters, G. D., Frederick, A. A., & Schlauch, C. (2007). Postdicting arrests for proactive and reactive aggression with the PICTS Proactive and Reactive Composite scales. *Journal of Interpersonal Violence, 22*(11), 1415-1430.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2004). Criminal thinking and identity in male white-collar offenders. *Criminal Justice and Behavior, 31*(3), 263-281.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2005). Construct validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles in relationship to the PAI, disciplinary adjustment, and program completion. *Journal of Personality Assessment, 84*(3), 252-260.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2007). The PICTS Fear-of-Change scale: Construct and predictive validity. *The Prison Journal, 87*(2), 211-226.
- Walters, G. D., & Mandell, W. (2007). Incremental validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Psychopathy Checklist: Screening Version in predicting disciplinary outcome. *Law & Human Behavior, 31*(2), 141-157.
- Walters, G. D., & McCoy, K. (2007). Taxometric analysis of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles in incarcerated offenders and college students. *Criminal Justice and Behavior, 34*(6), 781-793.
- Walters, G. D., & Schlauch, C. (2008). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Level of Service Inventory-Revised: Screening Version as predictors of official and self-reported disciplinary infractions. *Law & Human Behavior, 32*(5), 454-462.
- Walters, G. D., & White, T. W. (1989). The thinking criminal: A cognitive model of lifestyle criminality. *Criminal Justice Research Bulletin, 4*(4), 1-10.

- Walters, G. D., White, T. W., & Denney, D. (1991). The Lifestyle Criminality Screening Form: Preliminary data. *Criminal Justice and Behavior*, 18(4), 406-418.
- Walters, G. D., & Willoughby, F. W. (2000). The Psychological Inventory of Drug-Based Thinking Styles (PIDTS). *Alcoholism Treatment Quarterly*, 18(2), 51-66.
- Ward, T., & Keenan, T. (1999). Child molesters' implicit theories. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 821-838.
- Ward, T., Keown, K., & Gannon, T. A. (2007). Cognitive distortions as belief, value and action judgments. In T. A. Gannon, T. Ward, A. R. Beech, & D. Fisher (Eds.), *Aggressive Offenders' Cognition: Theory, Research and Practice* (pp. 53-10). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Ward, T., & Siegert, R. (2002). Toward a comprehensive theory of child sexual abuse: A theory knitting perspective. *Psychology, Crime, and Law*, 8(4), 319-351.
- Wechsler, D. (1958). *The measurement and appraisal of adult intelligence*. Baltimore, MD: The Williams & Wilkins Company.
- Wilson, S., Attrill, G., & Nugent, F. (2003). Effective interventions for acquisitive offenders: An investigation of cognitive skills programmes. *Legal & Criminological Psychology*, 8(1), 83-101.
- Wright, R., & Decker, S. H. (2002). *Robbers on robbery: Prevention and the offender* [online] [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/193800.pdf>.
- Yochelson, S., & Samenow, S. E. (1976). *The criminal personality: Vol. 1. A profile for change*. New York: Jason Aronson.
- Yochelson, S., & Samenow, S. E. (1977). *The criminal personality: Vol. 2. The change process*. New York: Jason Aronson.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
- Zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, trestní řád.
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. New York: Cambridge Press.

Seznam tabulek:

- Tabulka 1: Výstupy vybraných studií o vztahu kriminálního myšlení a osobnosti
- Tabulka 2: Kognitivní a behaviorální dimenze kriminálního životního stylu
- Tabulka 3: Přehled škál PICTS, verze 4.0
- Tabulka 4: Rizikové faktory osmi stylů myšlení PICTS a vhodné terapeutické nástroje pro dosažení uvedených cílů
- Tabulka 5: Počet zjištěných případů vybraných závažných TČ proti integritě člověka v ČR v letech 2010 - 2013
- Tabulka 6: Základní údaje o věznicích spolupracujících na sběru dat
- Tabulka 7: Zastoupení oslovených odsouzených, kteří odmítli účast ve výzkumu
- Tabulka 8: Zastoupení respondentů z jednotlivých věznic zapojených do výzkumu
- Tabulka 9: Rozložení respondentů podle dosaženého vzdělání
- Tabulka 10: Forma spáchání sledované TČ - individuální skutky, jednání ve spolupachatelství, početnost skupin a pozice pachatele ve skupině
- Tabulka 11: Základní údaje o vybraných charakteristikách kriminální historie respondentů
- Tabulka 12: Klasifikace síly korelací
- Tabulka 13: Korelační vztahy mezi vybranými znaky kriminální historie a kriminálním myšlením (vyjádřeným ve škálách a GCT skóru PICTS-CZ)

Seznam grafů:

- Graf 1 Rozložení respondentů podle sledované TČ
- Graf 2 Rozložení respondentů podle věku v době spáchání sledované TČ
- Graf 3 Rozložení respondentů podle počtu předchozích záznamů v opisu RT
- Graf 4 Rozložení respondentů podle počtu předchozích výkonů trestu odnětí svobody
- Graf 5 Distribuce Souhrnného skóru kriminálního myšlení (GCT) u výběrového souboru pachatelů loupeže a krádeže vloupáním v ČR
- Graf 6 Průměrné hodnoty HS ve vybraných škálách PICTS, získané na souborech odsouzených pachatelů z USA, Velké Británie, Nizozemska, Irska a našem výběrovém souboru
- Graf 7 Korelace mezi aktuálním věkem respondentů a dosaženým GCT skórem v TS
- Graf 8 Korelace mezi věkem a skórem ve škále Zdůvodnění (Mo)
- Graf 9 Korelace mezi věkem a skórem ve škále Oprávnění (En)
- Graf 10 Korelace mezi věkem a skórem ve škále Diskontinuity (Ds)
- Graf 11: Korelace mezi věkem a skórem ve škále Kognitivní indolence (Ci)
- Graf 12: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného T. K. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)
- Graf 13: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného P. H. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)
- Graf 14: Charakter kriminálního myšlení odsouzeného M. B. dle škál PICTS-CZ (hodnoty v TS)

Seznam schémat:

- Schéma 1: Role přesvědčení v reakci na událost
- Schéma 2: Rozvoj kriminálního životního stylu (interakce podmínek, volby a kognice)
- Schéma 3: Hierarchický model kriminálního myšlení
- Schéma 4: Interpretační proces PICTS
- Schéma 5: Hierarchická struktura PICTS
- Schéma 6: Rozložení respondentů podle délky kriminální historie v letech

Přílohy

Příloha 1: § 56 Výkon trestu odnětí svobody (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník)

- (1) Nepodmíněný trest odnětí svobody se vykonává diferencovaně ve věznici
 - a) s dohledem,
 - b) s dozorem,
 - c) s ostrahou, nebo
 - d) se zvýšenou ostrahou.
- (2) **Soud zpravidla zařadí do věznice**
 - a) **s dohledem** pachatele, kterému byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin,
 - b) **s dozorem** pachatele, kterému byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a který již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující tři léta a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin,
 - c) **s ostrahou** pachatele, kterému byl trest uložen za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou, a pachatele, který byl odsouzen pro přečin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazen do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem nebo s dozorem,
 - d) **se zvýšenou ostrahou** pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest (§ 54), kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108), kterému byl za zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3) uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osmi let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu.
- (3) Soud může zařadit pachatele do věznice jiného typu, než do které má být podle odstavce 2 zařazen, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude působení na něj, aby vedl řádný život, v jiném typu věznice lépe zaručeno; do věznice se zvýšenou ostrahou zařadí však vždy pachatele, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí.
- (4) Způsob výkonu trestu v jednotlivých typech věznic upravuje jiný právní předpis.

Příloha 2: Informovaný souhlas – verze 1

Souhlas s účastí na výzkumu

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že výzkumné pracoviště – Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) – realizuje výzkumný úkol s názvem „Násilná sexuální kriminalita“ (VG20122014084), jehož součástí je dotazníkové šetření také u odsouzených za jinou trestnou činnost. Šetření probíhá ve vybraných deseti věznicích v ČR.

Souhlasím s účastí ve výzkumu, a to konkrétně **s vyplněním dotazníku PICTS-CZ**, který mi bude předložen specialistou věznice (psycholog/vychovatel) a který bude poté ihned odeslán výzkumnému ústavu. Po skončení výzkumného úkolu bude tento dotazník skartován. Dále souhlasím, aby **věznice poskytla IKSP údaje** o mém datu narození, dosaženém vzdělání a rodinném stavu, dosavadní trestné činnosti a pisovou značku mého trestního soudního spisu.

Beru na vědomí, že **veškeré údaje budou použity pouze pro vědecké účely** a bude s nimi zacházeno **v souladu s právními předpisy na ochranu osobních údajů**. Všechny výstupy budou **vždy v anonymizované podobě**, tj. nebude možné je vztáhnout k mé osobě.

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Dnešní datum:

.....
Podpis

Příloha 3: Informovaný souhlas – verze 2

Souhlas s účastí na výzkumu

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že výzkumné pracoviště – Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) – realizuje výzkumný úkol s názvem „Násilná sexuální kriminalita“ (VG20122014084), jehož součástí je dotazníkové šetření také u odsouzených za jinou trestnou činnost. Šetření probíhá ve vybraných deseti věznicích v ČR.

Souhlasím s účastí ve výzkumu, a to konkrétně s vyplněním dotazníku PICTS-CZ, který mi bude předložen specialistou věznice (psycholog/vychovatel) a který bude poté ihned odeslán výzkumnému ústavu. Po skončení výzkumného úkolu bude tento dotazník skartován. Dále souhlasím, aby věznice poskytla IKSP anonymizované údaje o mém věku, dosaženém vzdělání, rodinném stavu a dosavadní trestné činnosti. Beru na vědomí, že veškeré údaje budou použity pouze pro vědecké účely.

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Dnešní datum:

.....

Podpis

Příloha 4: Informovaný souhlas – verze 3

Souhlas s účastí na výzkumu

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že výzkumné pracoviště - Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) – realizuje výzkumný úkol s názvem „Násilná sexuální kriminalita“ (VG20122014084), jehož součástí je dotazníkové šetření také u odsouzených za jinou trestnou činnost. Šetření probíhá ve vybraných deseti věznicích v ČR.

Souhlasím s účastí ve výzkumu a to konkrétně: **s vyplněním dotazníku PICTS-CZ**, který mi bude předložen specialistou věznice (psycholog/vychovatel) a který bude poté ihned odeslán výzkumnému ústavu. Po skončení výzkumného úkolu bude tento dotazník skartován.

Beru na vědomí, že veškeré údaje budou použity pouze pro vědecké účely a bude s nimi zacházeno v souladu s právními předpisy na ochranu osobních údajů. Všechny výstupy budou vždy v anonymizované podobě, tj. nebude možné je vztáhnout k mé osobě.

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Dnešní datum:

.....
Podpis

Příloha 5: Formulář s doplňkovými a identifikačními položkami

IČ: <i>(spisová značka trestního soudního spisu + název soudu)</i>	číslo trestního soudního spisu:	název soudu:
	____	____
	§§:	____
Datum narození:	____	

Doplňkové položky - v případě vysoké náročnosti dohledání údajů, nevyplňujte.

Dosažené vzdělání:

Rodinný status:

Počet záznamů v opisu RT:

Datum prvního záznamu v opisu RT:

Předchozí pobyty ve VT:
(počet)

Intelekt:

Osobnost:

Příloha 6: Porovnání průměrných hrubých skóre ve škálách PICTS našeho výběrového souboru se čtyřmi zahraničními vzorky

stát	CZ (N = 202)	USA						UK (N = 255)			NL (N = 179 - 184)			IRL (N = 72)		
		N = 450			N = 150			průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl
škály		průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl	průměr	T-test	rozdíl
GCT	121,60	111,45	5,600***	- 10,15	124,15	- 1,408	2,55	123,69	- 1,154	2,09	117,00	2,538*	- 4,60	148,43	- 14,805***	26,83
Mo	14,44	12,85	5,051***	- 1,59	14,09	1,113	-0,35	14,48	- .125	0,04	14,0	1,399	-0,44	16,46	- 6,413***	2,02
Co	14,08	12,82	4,086***	-1,26	15,22	- 3,672***	1,14	15,23	- 3,704***	1,15	13,6	1,565	-0,48	20,24	- 19,899***	6,16
En	13,50	12,66	3,245**	-0,84	14,41	- 3,516**	0,91	13,32	,695	-0,18	12,8	2,704**	-0,70	16,46	- 11,435***	2,96
Po	13,22	12,21	3,545***	-1,01	13,56	- 1,203	0,34	14,02	- 2,821**	0,80	14,3	- 3,806***	1,08	15,85	- 9,257***	2,63
Sn	19,31	17,32	6,298***	-1,99	18,02	4,079***	-1,29	17,70	5,094***	-1,61	17,4	6,045***	-1,91	19,38	- ,232	0,07
So	15,15	14,40	2,484*	-0,75	15,77	- 2,062*	0,62	15,39	- ,801	0,24	14,6	1,820	-0,55	18,65	- 11,619***	3,50
Ci	17,10	15,06	7,050***	-2,04	16,69	1,414	-0,41	17,35	- ,868	0,25	15,2	6,566***	-1,90	20,92	- 13,212***	3,82
Ds	14,80	14,13	2,198*	-0,67	16,39	- 5,195***	1,59	16,20	- 4,573***	1,40	15,1	- ,975	0,30	20,47	- 18,542***	5,67
Cf-r	11,46	13,97	- 9,183***	2,51	14,61	11,521***	3,15	16,53	18,533***	5,07				14,53	- 11,229***	3,07
Df-r	19,68	15,29	15,876***	-4,39	13,97	20,651***	-5,71	18,69	3,575***	-0,99				15,92	13,597***	-3,76
CUR	24,41										23,6	1,599	-0,81			
HIS	22,66										21,0	3,560***	-1,66			

Pozn. Hvězdičky značí dosaženou hladinu významnosti, kdy * = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$.

Příloha 7: Průměrné hrubé skóry ve všech škálách PICTS-CZ (včetně skóru GCT) výběrového souboru pachatelů loupeže a krádeže vloupáním v ČR (N = 202)

	Mo	Co	En	Po	Sn	So	Ci	Ds	PRB	HOS	AST	DNH
průměr	14,44	14,08	13,50	13,22	19,31	15,15	17,10	14,80	17,92	13,77	17,99	23,45
směr. odch.	4,48	4,40	3,68	4,04	4,48	4,28	4,11	4,34	5,64	4,60	5,79	4,79
	CUR	HIS	P	R	FOC	Cf-r	Df-r	GCT				
průměr	24,41	22,66	76,88	79,67	16,53	11,46	19,68	121,60				
směr. odch.	7,16	6,64	21,60	22,80	4,69	3,89	3,93	25,76				

Příloha 8: Porovnání dosažených skóre ve škálách PICTS-CZ (včetně GCT skóre) mezi pachateli loupeže (N = 131) a krádeže vloupáním (N = 49)

		Independent Samples Test								
		Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Interval of the	
									Lower	Upper
GCT	Equal variances assumed	,006	,936	-,980	178	,328	-4,384	4,472	-13,209	4,441
	Equal variances not assumed			-,987	87,379	,326	-4,384	4,440	-13,209	4,441
Mo	assumed	,706	,402	-1,221	178	,224	-,944	,774	-2,471	,582
	not assumed			-1,153	77,615	,252	-,944	,819	-2,575	,686
Co	assumed	,099	,754	-,538	178	,592	-,400	,745	-1,870	1,070
	not assumed			-,538	86,205	,592	-,400	,745	-1,881	1,080
En	assumed	2,424	,121	-1,982	178	,050	-1,258	,635	-2,511	-,005
	not assumed			-1,837	75,178	,070	-1,258	,685	-2,622	,106
Po	assumed	,073	,787	,028	178	,977	,020	,694	-1,351	1,390
	not assumed			,028	83,204	,978	,020	,707	-1,387	1,426
Sn	assumed	1,203	,274	-,306	178	,760	-,233	,761	-1,735	1,269
	not assumed			-,333	103,022	,740	-,233	,700	-1,620	1,155
So	assumed	,250	,617	-1,408	178	,161	-1,020	,725	-2,450	,410
	not assumed			-1,376	82,464	,173	-1,020	,742	-2,495	,455
Ci	assumed	2,029	,156	-,734	178	,464	-,518	,706	-1,910	,874
	not assumed			-,769	94,724	,444	-,518	,674	-1,855	,819
Ds	assumed	8,868	,003	-,041	178	,967	-,030	,743	-1,497	1,436
	not assumed			-,047	115,354	,963	-,030	,651	-1,320	1,259
CUR	assumed	4,085	,045	-,332	178	,741	-,404	1,219	-2,811	2,002
	not assumed			-,363	104,570	,717	-,404	1,113	-2,612	1,804
HIS	assumed	,000	,995	-1,425	178	,156	-1,626	1,141	-3,877	,625
	not assumed			-1,415	84,973	,161	-1,626	1,149	-3,910	,659
PRB	assumed	2,241	,136	-,605	178	,546	-,579	,957	-2,467	1,309
	not assumed			-,638	96,130	,525	-,579	,907	-2,379	1,221
HOS	assumed	,073	,787	-,340	178	,735	-,272	,802	-1,855	1,310
	not assumed			-,339	85,709	,736	-,272	,804	-1,871	1,327
AST	assumed	1,965	,163	-1,755	178	,081	-1,731	,986	-3,677	,215
	not assumed			-1,602	73,287	,113	-1,731	1,081	-3,884	,423
DNH	assumed	,008	,927	-,978	178	,329	-,794	,811	-2,394	,807
	not assumed			-,969	84,593	,335	-,794	,819	-2,422	,835
P	assumed	1,014	,315	-1,834	178	,068	-6,799	3,707	-14,115	,517
	not assumed			-1,728	77,292	,088	-6,799	3,934	-14,633	1,035
R	assumed	1,247	,266	-,541	178	,589	-2,098	3,877	-9,748	5,552
	not assumed			-,564	93,711	,574	-2,098	3,720	-9,484	5,288
FOC	assumed	,536	,465	,093	178	,926	,075	,802	-1,507	1,657
	not assumed			,097	92,200	,923	,075	,775	-1,465	1,614
Cf-r	assumed	2,006	,158	,818	178	,414	,537	,656	-,758	1,831
	not assumed			,853	93,859	,396	,537	,629	-,712	1,785
Df-r	assumed	1,289	,258	,447	178	,655	,294	,657	-1,003	1,591
	not assumed			,464	92,994	,644	,294	,633	-,963	1,551

Pozn. Při vyšším dosaženém skóre u skupiny pachatelů loupeže je hodnota rozdílu (*mean difference*) kladná. Při vyšším dosaženém skóre u skupiny pachatelů krádeže vloupáním je záporná.

Příloha 9: Korelace mezi aktuálním věkem respondentů a skóry ve škálách PICTS-CZ (N = 202)

Correlations											
		Mo	Co	En	Po	Sn	So	Ci	Ds	CUR	HIS
AKTUÁLNÍ VĚK (v době sběru dat)	Pearson Correlation	-,144*	-,209**	-,148*	-,139*	-,107	-,210**	-,217**	-,279**	-,202**	-,268**
	Sig. (1-tailed)	,021	,001	,018	,025	,064	,001	,001	,000	,002	,000
		PRB	HOS	AST	DNH	P	R	Cf-r	Df-r	FOC	
AKTUÁLNÍ VĚK (v době sběru dat)	Pearson Correlation	-,197**	-,061	-,189**	-,184**	-,208**	-,217**	-,094	,256**	-,204**	
	Sig. (1-tailed)	,003	,193	,003	,004	,001	,001	,092	,000	,002	

Pozn. Hvězdičky značí dosaženou hladinu významnosti, kdy * = $p < 0,05$ a ** = $p < 0,01$.